

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

İZMİR'İN İŞGALİNDEN SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ SONUNA KADAR (1919–1921) BATI CEPHESİ İKMAL SİSTEMİ

Rasim SÜT

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Eylül 2008

TEZ DANIŞMANI: Yard. Doç. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Milli Mücadele konusunda çok sayıda eser telif edilmiş olup, şu ana kadar yapılan ilmi çalışmalarda umumi hatlarıyla olayların stratejik, siyasi ve taktik yönü incelenmiş, ikmal sistemi ise çok az araştırmacının çalışma konusu olmuştur. Türk Milli Mücadelesi'nin çok önemli bir devrini ele alan bu tez çalışmasında, Milli Mücadele'nin her safhasındaki siyasi ve askeri durumlara da kısaca değinildikten sonra, Batı Cephesi'ndeki İkmal Sistemi ana konu olarak alınmıştır. İkmal hizmetlerinin, Batı Cephesi'nde nasıl icra edildiği, savaşın sonucuna etki edecek ne gibi faktörleri olduğu, vatanın ve milletin imkânlarının ve yeteneklerinin seferber edilerek harbin nasıl desteklendiği ve ne gibi zorluklar içinde bu vatanın düşman elinden kurtarıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

“İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar Batı Cephesi İkmal Sistemi” adlı tez konumuz giriş, yedi bölüm ve bir de sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Milli Mücadele'den evvel Anadolu'nun durumu ve Milli Mücadele'ye giden yol incelenmiştir. Birinci bölümde Batı Cephesinde Kuvâ-yı Milliye ve Kuvâ-yı Milliye'nin ikmali anlatılmıştır. İkinci bölümde Düzenli Ordu, Yunanlılar'la yapılan mücadeleler ile ikmal sistemine umumi bir giriş yapılmıştır.

Üçüncü bölümde Batı Cephesi'ne Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü ile MSB tarafından yapılan ikmal hizmeti anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Tekâlif-i Milliye Emirleri ele alınmıştır. Milli Mücadele tarihine Tekâlif-i Milliye Emirleri adıyla geçen bu yükümlülüklerin sebepleri, hazırlanışı ve uygulanışı kapsamlı olarak incelenmiştir. Tekâlif-i Milliye Emirleri, Türk Ordusu'nun ihtiyacı olan nalından çivisine, heybesinden çarığına, çorabından çamaşırına, yiyeceğinden giyeceğine kadar hemen her türlü araç, gereç ve malzemeyi kapsayan yükümlülükleri içermektedir. Ayrıca, İstiklâl Mahkemeleri'nin emirlerle ilgili davaları ve sonuçları, Türk Milleti'nin Sakarya Savaşı öncesi yapmış olduğu mitingler ve bu mitingler sırasında yapılan bağışlar ve yardımları incelenmiştir. Beşinci bölümde Batı Cephesine İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephane ele alınmıştır. Altıncı bölümde Batı Cephesi'ne Doğu Cephesi, El-Cezire Cephesi ile 13'üncü Kolordu'dan getirilen silah ve cephaneler anlatılmıştır. Bu bölümde genellikle Doğu Cephesi'nden getirilen silah ve cephaneye daha fazla yer verilmiştir. Milli Mücadele'de Türk Ordusu'nun ihtiyaç duyduğu asker, silah ve malzemelerin bir kısmı TBMM'nin ilk askeri ve siyasi zaferini kazandığı Doğu Cephesi'nden karşılanmıştır. Batı Cephesi'nde cereyan eden İnönü, Kütahya - Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri döneminde silah ve cephaneden dikenli tele kadar ihtiyaç duyulan birçok malzeme ile asker ve subay da Doğu Cephesi'nden temin edilmiştir. Doğu Cephesi Komutanlığı'nın sahip olduğu ihtiyaç fazlası silah, cephane ve malzemenin Batı Cephesi'ne nakli ve bu malzemelerin nelerden oluştuğu, miktarları ve bu nakil esnasında kullanılan ikmal yollarının tespiti üzerinde durulmuştur. Yedinci bölümde ise Sovyet Rusya'dan alınan para, silah, cephane, harp araç ve gereçleri ile Hint Müslümanlarının yardımları ifade edilmiştir. Ardından sonuç, bibliyografya ve ekler kısmıyla çalışmaya son verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Batı Cephesi, Milli Mücadele, İkmal Sistemi.

ABSTRACT

FROM THE OCCUPATION OF İZMİR TO THE END OF THE BATTLE OF SAKARYA (1919–1921) WEST FRONTIER COMPLETION SYSTEM

Rasim SÜT

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

September 2008

Advisor: Asist.Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

There have been written myriad works on the Turkish War of Independence so far. However, all of these works analyzed in general terms the strategic, political and tactical perspectives of the incidents, whereas the military completion system was studied only by few. This study, dealing with a most important period of the war, the political and military conditions in every phase of the struggle touched first, and then the system of completion in the West Frontier is taken basis. Besides these, it is tried to be explained how it was exerted there, what type of role it played in effecting the cause of the war, in what condition was the nation's capabilities and capacity, how the war was supported and how their land was restored from the hands of the enemy.

Our study is named as "The Completion System from the Occupation of Izmir to the end of the Battle of Sakarya" composes of an introduction, six chapters and an epilogue. In the first part, the condition of Anatolia is handled. In the first chapter, Turkish Revolutionaries in the West Frontier and the systematical military was told, and a general introduction to the system of completion was made. The

second chapter deals with the service of provision for the West Frontier by the General Management of Dispatch and Transportation and by the Ministry of National Security. In the third chapter, the Orders of National Charges are told. In the fourth, the arms and arsenal escaped from Istanbul to the west frontier is handled. In the fifth chapter, the arms and artillery brought to the West Frontier from the East Frontier, al-Jazeera and from the 13th corps are mentioned. And in the last chapter, the monetary supply, the artillery and the war equipments taken from Soviet Russia is dealt with. And the help of the Indian Muslims is told. After all, with the epilogue, bibliography and appendix the study is completed. If we could provide even such a little to the National War of Independence encompassing the most crucial part of our history, we consider ourselves glad and rejoiced.

Key words: Turkish Republic, West Frontier, National War of Independence, Completion system.

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Harbiyle beraber galip devletler, Osmanlı Devleti'ni iş göremez hale getirmişler, siyasetten orduya, iktisattan içtimai yapıya kadar her sahaya ve kuruma müdahale etmişler; ordunun silah, mühimmat, her türlü harp araç ve gereçlerine el koyarak kontrolleri altına almışlardır. Bununla da kalmayıp mütareke şartlarını işlerine geldiği gibi yorumlayarak ülkenin birçok yerini işgal etmişlerdir. İşgallere karşı yurdun dört bir yanında direnişler başlamış; evvela Kuvâ-yı Milliye birlikleri tarafından sürdürülen bu direniş, TBMM ve Hükümet kurulduktan sonra düzenli askeri birliklerle devam ettirilmiş; Milli Mücadele büyük yokluklar ve zorluklar içinde zaferle neticelenmiş ve Atatürk'ün ifadesiyle “*makûs talih*” yenilmiştir.

Türk siyasi tarihinin önemli bir dönüm noktasını teşkil eden Milli Mücadele'nin kazanılmasında; askeri, siyasi, diplomatik, iktisadi ve diğer unsurlar yanında, milli şuurun da önemli bir yeri vardır. Yedisinden yetmişine, kadından erkeğine, topyekün bir savaş verilerek büyük bir mücadele, örneği verilmiştir. Milli Mücadele, taşıdığı çok yönlü ve derin yanlarıyla ile birlikte, bir bütün olarak değerlendirildiğinde yeniden doğuşun ifadesidir. Türkiye sınırlarını aşarak dünyada da derin yankı ve hayranlık uyandıran Milli Mücadele, önce Doğu milletlerini bilahare de dünyanın diğer bütün mazlum milletlerini uyandırmış, onlara millet olabilme şuru ve milli benliklerinin kazanılmasında örnek teşkil etmiştir.

Bu büyük mücadele cephede kazanılmıştır. Ancak cephe gerisinden yapılan ikmal ve takviye çalışmaları olmasaydı bu başarı elbette ki kazanılamazdı ya da kısır kalırdı. Savaşın akıbetini cephe gerisinde yapılan ikmal hizmetleri tayin etmiştir. İkmal hizmetleri hiç şüphesiz, orduların âdetâ can damarını teşkil eden ve savaşların kaderini tayin eden lojistik hizmetlerin en önemli unsurlarından birisidir. Orduların faaliyetlerine yönelik her çeşit malzeme ve hizmet desteğini içeren ikmal hizmetleri, muharip unsurların muharebeye hazır olmasını ve muharebenin icrasını sağlayan en önemli faaliyetlerden biridir. Ölçeği ne olursa olsun bir askeri harekâtın başarıya ulaşmasındaki en önemli faktörlerden birisi de ordunun ikmal sisteminin çok iyi

desteklenmiş olmasından geçmektedir. Ancak, vatanımızın içinde bulunduğu mali bunalım, sağlık koşullarının meydana çıkardığı güçlükler, arka arkaya devam eden savaşların verdiği bitkinlik ve diğer faktörler, cephelerin ikmal hizmetlerince desteklenmesini zorlaştırmış fakat Türk Milleti'nin üstün gayret ve fedakârlıkları sayesinde bu hizmetler aksatılmadan yürütülmüştür. TBMM kurulduktan sonra Milli Mücadele Hareketi'nin askeri yönünün güçlendirilmesi yoluna gidildiği görülmüştür. TBMM'nin Düzenli Ordu birliklerine ve yetişmiş subay kadrolarına şiddetle ihtiyacı vardı. Fakat kısa sürede yeniden ordu teşkil etmek, subay kadrolarını tamamlamak ve bu ordu birliklerine gerekli silah ve cephaneyi temin etmek oldukça zor görünüyordu. Topyekün savaşa giren bu millete gerekli olan iaşe, giyim, silah, cephane ve insan gücü ihtiyacının doğru mekânda ve doğru zamanda hazır bulunması gerekmektedir. Şartların zorluğuna rağmen adı geçen ihtiyaçlar gereken yere gereken zamanda ulaşımıştır. Bu savaş, Türk Milleti'nin maddi ve manevi kaynaklarıyla bütün barlığıyla ordusu için seferber olduğu ve tarihe ordu-millet bütünleşmesinin en güzel örneği olarak geçtiği bir savaştır.

Türk tarihi içerisinde Milli Mücadele Harbi, konu itibariyle çok geniş ve teferruata ait çalışmalar gerektiren bir dönemdir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar genel olarak Milli Mücadele'nin siyasi ve askeri boyutları üzerinde yoğunlaşmış, ikmal sistemi ise yeteri kadar araştırılmamıştır. Bende bu nedenle İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar Batı Cephesi İkmal Sistemini araştırmayı istedim ve tez konum olarak belirledim.

Bu çalışmanın başlamasından sonuna kadar beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTINTAŞ'a, ayrıca üniversiteden kıymetli bilgilerinden istifade ettiğim ve bana yardımlarıyla ışık tutan hocalarım Prof. Dr. Sadık SARISAMAN, Yrd. Doç. Dr. Hasan BABACAN ve Yrd. Doç. Dr. Naci Şahin'e minnet ve şükranlarımı arz ediyorum. Kütüphane ve arşiv çalışmalarında benden yardımlarını esirgemeyen ATASE Başkanlığından Öğretmen Albay Mesut KIZILCA'ya, Dumlupınar Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI'ya, Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphanesi Daire Başkanı Abdullah KÜNDEYİ'ye de teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca çalışmalarında

kıymetli yardımlarını gördüğüm, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Kütahya Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı Kütüphanesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi, Bayezid Devlet Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkür ediyorum. Çalışmalarım esnasında bana her türlü desteği veren değerli eşime ve çocuklarıma da teşekkürlerimi bildiriyorum.

Rasim SÜT

İÇİNDEKİLER

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI CEPHESİ'NDE KUVÂ-YI MİLLİYE, KONGRELER VE KUVÂ-YI MİLLİYE'NİN İKMALİ MESELESİ

1. KUVÂ-YI MİLLİYE DEVRİ.....	10
2. KUVÂ-YI MİLLİYE KONGRELERİ.....	17
3. KUVÂ-YI MİLLİYE'NİN İKMALİ.....	25
4. KUVÂ-YI MİLLİYE'DEN DÜZENLİ ORDU'YA GEÇİŞ.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDU DEVRİ, MUHAREBELER VE İKMAL SİSTEMİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

1. BATI CEPHESİ'NDE DÜZENLİ ORDU DEVRİ VE MUHAREBELER....	43
2. DÜZENLİ ORDU DEVRİ İKMAL SİSTEMİNE UMUMİ BİR BAKIŞ.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BATI CEPHESİ'NE SEVKİYAT VE NAKLİYAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İLE MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI TARAFINDAN YAPILAN İKMAL
HİZMETLERİ

1. TBMM DÖNEMİ.....	82
2. İNÖNÜ MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	85
2.1. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün İkmal Hizmetleri.....	85
2.2. Milli Savunma Bakanlığı'nca Yapılan İkmal Hizmetleri.....	95
3. KÜTAHYA – ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	112
3.1. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün İkmal Hizmetler.....	112
3.2. Milli Savunma Bakanlığı'nca Yapılan İkmal Hizmetleri.....	116
4. SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	127
4.1. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün İkmal Hizmetleri.....	127
4.2. Milli Savunma Bakanlığı'nca Yapılan İkmal Hizmeti.....	134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

1. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ.....	148
2. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN UYGULANMASI.....	159
3. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN UYGULAMANLARINDA ÇIKAN PROBLEMLER VE İSTİKLÂL MAHKEMELERİ'NİN KURULMASI.....	192
4. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN UYGULANMALARI ESNASINDA YAPILAN YARDIMLAR VE MİTİNGLER.....	194

BEŞİNCİ BÖLÜM
BATI CEPHESİ'NE İSTANBUL'DAN KAÇIRILAN SİLAH, CEPHANE,
ARAÇ VE GEREÇLER

1. HEYET-İ TEMSİLİYE DÖNEMİ.....	209
2. TBMM DÖNEMİ.....	211
3. İNÖNÜ MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	223

4. KÜTAHYA – ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	225
5. SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	228

ALTINCI BÖLÜM

BATI CEPHESİ'NE DOĞU CEPHESİ, EL-CEZİRE CEPHESİ İLE 13'ÜNCÜ KOLORDU'DAN GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER

1. DOĞU CEPHESİ'NDEN BATI CEPHESİ'NE GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER.....	234
1.1. İnönü Muharebeleri Dönemi.....	235
1.2. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri Dönemi.....	253
1.3. Sakarya Meydan Muharebeleri Dönemi.....	260
2. 13'ÜNCÜ KOLORDU'DAN BATI CEPHESİ'NE GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER.....	268
2.1. Heyet-i Temsiliye Dönemi.....	268
2.2. TBMM Dönemi.....	270
3. EL-CEZİRE CEPHESİ'NDEN BATI CEPHESİ'NE GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER.....	273
3.1. İnönü Muharebeleri Dönemi.....	273
3.2. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri Dönemi.....	275
3.3. Sakarya Meydan Muharebeleri Dönemi.....	277

YEDİNCİ BÖLÜM

SOVYET RUSYA'DAN ALINAN PARA, SİLAH, CEPHANE, HARP ARAÇ VE GEREÇLERİ İLE HİNT MÜSLÜMANLARI'NIN YARDIMLARI

1. TBMM DÖNEMİ.....	282
2. İNÖNÜ MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	286
3. KÜTAHYA – ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	293
4. SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ DÖNEMİ.....	299

5. HİNT MÜSLÜMANLARI'NIN YARDIMLARI.....	304
SONUÇ.....	307
BİBLİYOGRAFYA.....	329
EKLER.....	342

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.d.	: Adı Geçen Dergi
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ATASE Arşivi	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
B.	: Belge
Bkz.	: Bakınız
BEO	: Babıâli Evrak Odası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH. EUM. AYŞ	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH. İ-UM	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH. KMS	: Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. ŞFR	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
Dos.	: Dosya
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
Dr.	: Doktora
EHUR	: Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Riyaseti
Fih.	: Fihrist
HR.SYS	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
G.	: Gömlek
İHB	: İstiklal Harbi Belgesi
İSH	: İstiklal Harbi Koleksiyonu
K.	: Kutu
Kit.	: Kitap
Kls.	: Klasör
KKK	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı

Ks.	: Kısım
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MV	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TİH	: Türk İstiklal Harbi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
YL.	: Yüksek Lisans

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile neticelenen Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri, 1789 Fransız İhtilali ve akabinde ortaya çıkan siyasi fikir akımları ile 1815–1914 yılları arasında geçen siyasi ve diplomatik gelişmelere kadar uzanmaktadır. Bu devirde Almanya ve İtalya milli birliklerini kurmuş, Avrupa Devletleri Üçlü İttifak (Almanya, İtalya ve Avusturya) ve Üçlü İtilaf (İngiltere, Fransa ve Rusya) olmak üzere iki bloğa ayrılmışlardır. 1904 yılından itibaren bu iki blok sürekli bir rekabet ve çatışma içine girmiş ve nihayet 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açmıştır.¹ Osmanlı Devleti 29 Ekim 1914 yılında Almanya, Avusturya–Macaristan ve Bulgaristan'la beraber İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın da daha sonra katılacağı bloğa karşı I. Dünya Savaşına girmiştir.² Dört yılı aşan ve muhtelif cephelerde süren savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya – Macaristan ve Bulgaristan yenilgiye uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 yılında Mondros Mütarekesi'ni imzalaması ile birlikte, Türk tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Ahmet Rıza Bey bu konuda “*harp yıllarında geçim imkânları esasen tükenmiş olan halk, İngilizlerin merhametsizce tatbik ettikleri şiddetli abluka yüzünden tam bir sefalet içine düşmüştür. Sanayi, nakil vasıtaları, her türlü faaliyet durdurulmuş, felce uğratılmıştır; maksad, Türk'ü meş'um bir sulhu kabule mecbur etmektir*” demiştir.³

Mütareke hükümleri gereğince; boğazlar İtilaf Devletlerine teslim edilecek, Türk donanması limanlarda enterne edilecek, bütün demiryolları ve limanlar İtilaf Devletlerinin kontrolüne verilecek, ordu derhal terhis edilerek silahları İtilaf Devletlerinin gözetimi altında depolanacak, telsiz ve telgraf hatları İtilaf Devletlerinin kontrolünde olacak ve İtilaf Devletleri emniyetlerini tehdit edecek bir

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: *Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1995*, Ankara 2005, s.3–93; Ergün Aybars; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, İzmir 1984, s.53–55.

² Armaoğlu, a.g.e., s.100–110, 116–119; Aybars, a.g.e., s.53–68.

³ Ahmet Rıza; *Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası*, (Çev: Ziyad E.), İstanbul 1982, s.42; Vahdet Keleşyılmaz; “Milli Mücadele Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Durumu ve Kuvâ-yı Milliye'nin Finansmanı” *Askeri Tarih Bülteni*, S.38, Şubat 1995, s.61.

durum karşısında istedikleri yeri işgal edebileceklerdir.⁴

İtilaf donanması İstanbul'a, İngilizler; İskenderun, Antep, Maraş, Birecik ve Urfa'ya (bu yerler daha sonra Fransızlar tarafından işgal edilecektir), Fransızlar; Dörtüol, Adana ve Mersin'e girmişler ayrıca Trakya'ya bir alay, Afyon istasyonuna da bir birlik yerleştirmişlerdir. İtalyanlar; Antalya, Fethiye, Marmaris, Kuşadası ve Bodrum'a asker çıkarmışlar, Konya ve Akşehir'e de askeri birlik göndermişlerdir. Yunanlılar ise, İzmir, Menemen ve Torbalı yakınlarına kadar bir bölgeyi işgal etmişlerdir. Yunanlıların işgali, 19 Mayıs 1919 gününden sonra çeşitli yönlere doğru genişleme göstermiştir. Bu işgallerin yanı sıra belki bunlardan da tehlikeli bir diğer büyük işgal hazırlığı vardı. Bu da Mütareke'nin 24. Maddesinde; "*Doğu Vilayetlerinde karışıklık çıktığında bu illerin herhangi bir bölümünün işgal hakkını İtilaf Devletleri saklı tutar*" şeklinde belirtilmişti.⁵

Mütareke'deki diğer bir önemli madde ise, askeri kuvvetlerin durumu ile ilgilidir. Bu durum 5. maddede; "*Hudutların korunması, iç asayişin sağlanması için lüzum görülecek askeri kuvvetlerden mâa'dasını derhal terhis etmeyi ve geri kalacak askeri kuvvetlerin miktar ve durumlarını İtilaf Devletleri ile müzakere ederek tespit etmeyi Osmanlı Devleti kabul etmiştir*"⁶ şeklinde idi. Osmanlı Hükümeti bu durumu askeri kuvvetlerin tamamen dağıtılması olarak değil, mevcut durumun muhafaza edilmesine yönelik olarak yorumlamıştır.⁷ Bu nedenle Osmanlı Genelkurmayı, mütareke devresi için 20 Ocak 1919 tarihinde General Wilson'a sunduğu bir yazı ile boşaltılan yerlerden

⁴ Savaş sonunda Osmanlı'nın en verimli toprakları olan Ege, Akdeniz ve Trakya bölgeleri işgal edilmiş, nispeten daha az verimli olan İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesinin kaynakları ile Milli Mücadele sürdürülmek zorunda kalınmıştır. Tam olarak gelişmemiş sanayinin büyük kısmı da işgal altında olan Ege ve Marmara Bölgesinde yoğunlaşmıştır. Anadolu ekonomisi birkaç istisna hariç tümüyle tarıma dayalıdır. Üretici nüfusun önemli bir kısmı savaşlarda kaybedildiğinden Milli Mücadele'nin başlangıcında üretim en düşük seviyededir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından barış antlaşmalarını hazırlamak amacıyla 18 Ocak 1919'da başlayan ve daha sonra da süren Paris Barış Konferansı'nda, 13 Mayıs 1919'da alınan karar gereğince İzmir'in Yunanistan'a bırakılması kararlaştırılmıştır [Bkz. *TİH Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Ankara 1992, s.275–279 (Bundan sonra Mütareke ve Tatbikatı I olarak gösterilecektir.); Aybars, a.g.e., s.122–124; Rauf Atakan vd.; *TİH İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919– 2 Kasım 1923)*, C.VII, Ankara 1975, s.9 (Bundan sonra TİH İdari Faaliyetler olarak gösterilecektir.); Murat Günel Ataman; *Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri*, (Basılmamış YL. Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.3,4].

⁵ İşgallerle ilgili geniş bilgi için Bkz. Mütareke ve Tatbikatı I; *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.I, Ankara 1999; Aybars, a.g.e., s.110–112; Hamdi Doğan; *Milli Mücadele'de Doğu Cephesinden Batı Cephesine Yapılan Yardımlar ve İkmal Yolları*, (Basılmamış YL. Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, s.1.

⁶ *Mütareke ve Tatbikatı I*, s. 46,60,225; Ataman, a.g.t., s.3.

⁷ Doğan, a.g.t., s.2.

çekilen Osmanlı Silahlı Kuvvetleri'nin Anadolu'da toplandıktan sonra, dokuz kolordu halinde yeniden teşkilâtlandığını bildirmiştir.⁸ Silah ve mühimmat bakımından ise, 791.174 adet piyade tüfeği, 4.488 adet makineli tüfek, 1.180 adet ağır sahil ve kale topu, 806 adet sahra ve dağ topu, 1.519.918 adet topçu cephanesi, 98.887.911 adet piyade cephanesi bulunmakta idi.⁹ Bu kolorduların Mayıs 1919'daki askeri mevcudu ise; I. Kolordu 3.993, IV. Kolordu 5.964, XV. Kolordu 12.701, III. Kolordu 4.398, XIV. Kolordu 2.893, XIII. Kolordu 4.508, XX. Kolordu 3.396, XII. Kolordu 5.250 ve toplam 43.143 idi. Mayıs ayında Türk Ordusu içerisindeki her beş askerden ikisi Kolordu'nun emri altındadır. Bu itibarla Kolordu mevcut askeri yapı içerisinde en güçlü olanıdır. İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, Osmanlı Devleti'nin gücünün askeri yapısından kaynaklandığını çok iyi bildiği için Osmanlıların sahip olduğu bu askeri gücü zayıflatmaya çalışmışlardır.¹⁰

Mondros Mütarekesi esasları içinde, Osmanlı Harbiye Nezareti (MSB) bir plan hazırlamıştır. 27 Ocak 1919 tarih ve 608 sayılı yazı ile ordunun er, tüfek, makineli tüfek ve top kadrolarını İstanbul'daki İşgal Ordusu Komutanı General Miln'e teklif olarak göndermişti. Planda özetle tüfek kadrosu; Bir tümen karargâhında 4 adet, bir alay karargâhında (ikişerden) 6 adet, bir tabur karargâhında (beşerden) 45 adet olmak üzere toplam 55 adet; her tümenin üç piyade alayının 1 nci taburları için (3x267) 801 adet, diğer taburları için (6x114) 684 adet olmak üzere toplam 1.540 adet tüfek idi. Yeni kuruluşa göre Osmanlı Devleti'nin yirmi tümenine karşılık toplam (20x1.540) 30.800 adet

⁸ 14 Mayıs 1919'da Anadolu ve İstanbul civarında bulunan kara ordusunun konuş ve kuruluşu ile birlik ve depolarında bulunan silah, cephane sayısı şöyle idi: Trakya'da: 1.Kolordu, karargâhı Edirne'de, emrinde 49. ve 60. Piyade Tümenleri; Trakya güneyi ve Marmara kıyılarında: 14. Kolordu, karargâhı Tekirdağ'da, Tekirdağ bölgesinde 55. Tümen, Bandırma, Balıkesir bölgesinde 61 Tümenler; İstanbul ve Kocaeli bölgesinde: 25. Kolordu, karargâhı İstanbul'da, emrinde 1. Tümen İzmit'te ve 10. Kafkas Tümeni İstanbul'da; İzmir, Denizli, Aydın ve Antalya bölgesinde: 17. Kolordu, karargâhı İzmir'de, emrinde 56. Tümen İzmir'de ve 57. Tümen Aydın'da; Konya ve Kayseri bölgesinde: 12. Kolordu, karargâhı Konya'da, emrinde 11. Tümen Niğde'de ve 41. Tümen Karaman'da; Kastamonu, Ankara, Afyon bölgesinde: 20. Kolordu, karargâhı Ankara'da, emrinde 23. Tümen Afyon'da ve 24. Tümen (Bu Tümen Konya Ereğlisi'nden Ankara civarına gelmek üzere emir almıştı); Samsun, Amasya, Sivas bölgesinde: 3. Kolordu, karargâhı Sivas' ta, emrinde 5. Kafkas Tümeni Amasya'da, 15. Tümen Samsun'da; Diyarbakır bölgesinde: 13. Kolordu, karargâhı Diyarbakır'da, emrinde 2. Tümen Silvan'da, 5. Tümen Mardin'de; Erzurum, Erzincan bölgesinde: 15. Kolordu; karargâhı Erzurum' da, emrinde 3. Kafkas Tümeni Tortum'da (yeni aldığı emirle Trabzon'a intikal edecek), 9. Kafkas Tümeni Erzurum'da, 11. Kafkas Tümeni Van'da ve 12. Piyade Tümeni Horasan'da idi (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.37; Doğan, a.g.t., s.3,4).

⁹ Murat Köylü; *1919–1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi İle Yunan İkmal Sisteminin Karşılaştırılması*, (Basılmamış Dr. Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s.1.

¹⁰ *Mütareke ve Tatbikatı I*, s.183; Doğan, a.g.t., s.4,5.

tüfek öngörülüyordu. Ayrıca Dokuz kolordu karargâhında 152, istihkâm birliklerinde 1.971 adet, süvari birliklerinde 1.890 adet, uçak bölüklerinde 168 adet olmak üzere toplamda 40.801 adet tüfekli er bulunacaktı. Makineli tüfek kadrosu ise; bir tümende 36 adet makineli tüfek olacak, bunlardan 24 er mevcutlu, 12'si kadrolu olacaktı. 20 tümen için 480 er mevcutlu ve 240'ı kadro halinde olmak üzere toplam 720 adet makineli tüfek ayrılmıştı. Bu suretle her taburun ağır makineli tüfek bölükleri dörder makineli tüfekli olmak üzere teşkil edilmişti. Top Kadrosu ise; bir tümende dört batarya olmak üzere yirmi tümende 80 batarya, ayrıca kolordular ve Atış Okulu Topçusu dâhil 632 adet top bulunacaktı. Eğer İngilizler bu topların kadrosundaki fazlalığa itiraz edecek olurlarsa, tümenlerin kadro taburlarındaki silahlı erlerden vazgeçilecekti. Bunlardan ayrı olarak sekiz tümendeki dörder bataryadan ikişerini veya kolordu topçusuyla bunların toplarının depo edilmesine razı olacaklardı. Planın esası şu nokta üzerinde toplanmıştı: *"Mütarekenamede yalnız ordunun zayıflatılması şart koşulmuştu. Bunu istedikleri kadar yapabilirlerdi. Ancak birlik lağv edilemezdi. Mütarekenamede böyle bir kayıt yoktu"* denilmekte idi.¹¹

İngilizler, 40.801 tüfekli erden teşkil edilmiş olan Osmanlı Ordusunun tümen sayısına, tümenlerin konuşuna ve silahlı er mevcuduna dokunmamışlar, ancak top sayısını 256 adede ve makineli tüfek sayısını da 240 adede indirmişlerdir. Teşkilâttan artacak bütün tüfeklerin sürgü kollarının, topların kama ve nişangâhlarının ve makineli tüfeklerin bazı parçalarının Gelibolu'ya gönderilmesinde ısrar etmekte idiler. Bu nedenlerle Osmanlı Hükümeti ile İngilizler arasında silah kadroları konusunda birçok tartışmalar olmuştu. 10 Mayıs 1919'da Osmanlı Hükümeti, ordusu için kabul edilen 9.600 topçu eri ve 4.409 makineli tüfek erinden bir tümene düşen 520 erin de piyade kadrosuna yani 1.540 tüfekli ere eklenmesi rica edildi. Bu suretle tümenlerdeki er sayısı 2.020 mevcuda yükseliyordu. General Milne bu öneriyi kabul etmiş, yalnız karargâh erlerinin tümenler emrinde bırakılmasını, istihkâm taburları ve süvarilerin 200 mevcutlu bir bölüğe indirilmesini, uçak bölüğü, ordu hizmet kıtası ve ulaştırma bölüğü için

¹¹ *TSK Tarihi, Osmanlı Devri I. Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C.X, Ankara 1985, s.581; TİH İdari Faaliyetler, s.4; Köylü, a.g.t., s.2,3.*

her birine onikişer tüfek verilmesini istemiştir.¹²

Osmanlı Genelkurmayı ile İngiliz Karargâhı arasında geçen birçok yazışmadan sonra, er kadrosu 61.223, tüfek kadrosu 40.878 adet, makineli tüfek kadrosu 240 adet ve top kadrosu 256 adet olarak kabul edilmiştir.¹³ Fakat bütün mesele, Osmanlı Ordusunun elinde bulunan mütarekename fazlası silahların nerede ve ne şekilde bırakılacağı idi. Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı fazla silahların tümenlerde, Türk kontrol subaylarının gözetimi altında sandıklanarak bırakılmasında ısrar etmiş; General Milne ise bunların kendilerine teslim edilmesini veya teslim edilmeyen tüfeklere ait sürgü kollarının toplanarak İstanbul'a gönderilmesini istemiştir.¹⁴ Osmanlı Ordusuna ait silahların müsadereyi veya teslim edilmesi hakkında mütarekede açık bir kayıt yoktu. Ancak mütarekenin 20'nci maddesi "*terhis edilecek Osmanlı Kuvvetlerinin silah, cephane ve araçlarının kullanılması verilecek yönetmeliğe göre yapılacaktır*"¹⁵ denilmekte idi. Bu maddeye dayanarak isteklerinde ayak direyen İtilâf Devletleri Osmanlı Ordusu birlik ve depolarındaki tüfeklerin mekanizmalarının, makineli tüfeklerin kapak takımlarının, topların da kama veya nişangâhlarının sandıklanarak İstanbul'a gönderilmesini kesin olarak istemiştir. Kolordular da istek hükümlerine göre ellerindeki silahların bir kısmını İstanbul'a gönderiyorlar, bir kısmını da kendi bölgelerindeki depolarda, sonradan sevk etmek üzere topluyorlardı.¹⁶

Buna göre Türk Ordusu'nun elinde kalan silahlar ile İstanbul'a gönderdikleri veya kendi depolarında ilerde sevk etmek üzere topladıkları silahlar bir hayli yekün tutmaktaydı. 78.638 adet piyade tüfeği, 134.744 adet sürgü kolu olmak üzere toplam 213.382 adet tüfek ve sürgü kolu İngilizlere teslim edilmiş oluyordu. İngilizler, teslim edilen tüfek ve sürgü kollarından 25.747 adet

¹² *TİH İdari Faaliyetler*, s.5,6; Doğan, a.g.t., s.5; Mehmet Okur; "General Milne'nin Mütareke Sonrası Türk Askeri Gücüne Dair Raporu", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.5, Şubat 2005, s.121; ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:27, Gömlek No:83, Belge No: 83-5; ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:27, Gömlek No:83, Belge No:83-3.

¹³ *Mütareke ve Tatbikatı I*, s.265.

¹⁴ Doğan, a.g.t., s.6,7.

¹⁵ *Mütareke ve Tatbikatı I*, s.45.

¹⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s.6,7.

sürgü kolu ile 738 adet tüfeği yolda denize atmışlardı. Ağır makineli tüfeklerden 331 adedi birliklerde olmak üzere sadece 1.305 adet makineli tüfek kalmıştı. Osmanlı Ordusu'ndaki top mevcudu 1180 adet idi. 141 adet top ile 957 adet topun kamaları İtilâf Devletleri tarafından alınmış geri kalan 82 top da Doğu Bölgesinde idi. Sahra ve dağ toplarının toplamı 806 adet idi. Bu toplardan 200 kadarı kolordu birliklerinde, geri kalan 152 adet top Harbiye (Ordu Donatım) Dairesi depolarında olup, bunlara da İtilâf Devletleri tarafından el konulmuştu. 454 top ve kamaları İtilâf Devletleri'ne teslim edilmişti. Osmanlı Ordusu'nun, 98.887.911 adet piyade cephanesinden 12.317.450 adedi işgal altında bulunmayan birlik ve depolarda, 86.570.461 adedi işgal altında kalan birlik ve depolarda; 1.519.918 atım topçu cephanesinden 248.958 adedi Anadolu'da bulunan birlik ve depolarda, 1.270.960 atım topçu cephanesi de işgal bölgesindeki birlik ve depolarda toplanmış idi.¹⁷

Bu suretle Mondros Mütarekesi'nin tarihi olan 30 Ekim 1918'den, Ekim 1919 tarihine kadar geçen devre içinde Osmanlı Hükümeti'yle İngiliz Genel Karargâhı arasında konuş, kuruluş ve özellikle mütareke kadrosu ve ordunun silahsızlandırılması konusu üzerinde geçen on bir aylık görüşme ve yazışma sona ermiş bulunuyordu. Bu devrede Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki milli direnme ve çarpışma harekâtı kuvvetlenmiş olduğundan İngiliz Karargâhı'nın da kendi amaçlarına göre tasarladığı mütareke kadrosunu uygulamaktan ümidi kesilmişti. Bu tarihte işgal bölgesi dışındaki Anadolu'da bulunan birlikler elinde 115.914 adet tüfek, 290 adet makineli tüfek, 152 adet top bulunmakta idi.¹⁸

Karadeniz Boğazı'nda bulunan 108 toptan 60 tanesi, Karadeniz kıyılarında bulunan 37 adet toptan 17 tanesi, Çanakkale Boğazı'nda bulunan 230 adet toptan hemen hepsi İngilizler tarafından; Bolayır'da bulunan 22 adet top da Fransızlar tarafından 1920 yılı Haziran ayı içinde tahrip edilmişti. Erzurum ve Kars'ta bulunan ağır toplar hariç geri kalan sağlam toplar da İtilâf Devletleri elinde

¹⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s.7,8.

¹⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s.8.

kalmıştı.¹⁹

İtilaf Devletleri'nin bu baskıları neticesinde 1919 yılı Mart ayına kadar İtilaf Devletleri temsilcilerine teslim edilen silah ve cephane miktarı; 269 adet ağır top, 197 adet sahra topu, 97 adet dağ topu, 48.000 adet tüfek, 138.000 adet sürgü kolu, 23.027.713 adet piyade cephanesidir. Bu tarihe kadar teslim edilmeyen ancak, teslim edilecek olan silah ve cephane miktarı ise; 713 adet ağır top, 84 adet sahra topu, 148 adet dağ topu, 185.699 adet tüfek İstanbul'da, 13.877 adet tüfek muhtelif yerlerde, 987 adet makineli tüfek, 166.927 adet piyade cephanesidir.²⁰ Yukarıda adetleri belirtilen silah ve mühimmatın yanı sıra İngilizler, Osmanlı Ordusu'nda fazla olan subay ve erlerin de terhis edilmesi için hükümeti sıkıştırıyorlardı. Gerçi mütarekenin 5'inci maddesine göre asker terhisleri için belli bir yaş ve tarih konulmamıştı. Ancak, 1919 yılı Mart ayının sonuna kadar 337.615 er terhis edilmişti bile.²¹ Bu terhislerle Mart ve Nisan aylarında Osmanlı Ordusu'nun mevcudu 43.000 kişiye düşürülmüştü.²² Terhislerden sonra Türk Ordusu mevcut olarak hudutlarını bile koruyamayacak bir hale gelmişti.²³

Bir değerlendirme yapıldığında; Mondros Mütarekesi'nin boşluklarından faydalanan İtilâf Devletleri, Türk Ordusu'nun kadrolarını küçültmüş ve İstanbul Hükümeti'ne yaptıkları baskılarla kadro fazlası erleri terhis ettirmişlerdi. Ayrıca, kadro fazlası kabul ettikleri her türlü silah ve cephaneyi İstanbul, Gelibolu ve İzmit bölgelerinde toplamışlardı. Toplatamadıkları silahların hayati önemdeki parçalarını da (tüfeklerin sürgü kollarını, topların kama ve nişangâhlarını, makineli tüfeklerin kapak takımlarını) işgal bölgelerinde kurdukları depolara taşıtmış, bir kısım silah ve cephaneyi de yok etmişlerdi. Bir fikir vermek üzere Türk Ordusu'nun elinden alınan veya el konulan silahlarla ordu elinde kalan başlıca silahların sayıları aşağıda ki şemada gösterilmiştir.

¹⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.8.

²⁰ *Mütareke ve Tatbikatı I*, s.267.

²¹ Fahri Belen; *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983, s.37.

²² *Mütareke ve Tatbikatı I*, s.273.

²³ Doğan, a.g.t., s.7,8.

Silahın Cinsi	Türk Ordusu'nun Elinden Alınanlar	Türk Ordusu'nun Elinde ve Anadolu'da Kalanlar
Ağır top	1.098	82
Sahra topu	606	200
Piyade tüfeği	667.983	123.191
Ağır makineli tüfek	3.118	1.370

Bunların dışında birçok istihkâm, muhabere ve levazım malzemesi ile çeşitli harp araç ve gereçleri de, ya işgal bölgelerinde kalmış veya İtilâf Devletleri tarafından el konulmuş, böylece Türk Ordusu büyük ölçüde harp gücünden yoksun bırakılmıştır.²⁴ Trakya'da bulunan 1. Kolordu, Çanakkale bölgesindeki 14. Kolordu ve İstanbul'daki 25. Kolordu'nun silah, mühimmat ve malzemesinden faydalanmak olanağı kalmamıştır. 1. Kolordu, gerisi İtilâf Kuvvetleri tarafından kesilmiş bir harekât bölgesinde, 25. Kolordu İtilâf Devletleri işgal bölgesinde, 14. Kolordunun önemli depoları yine İtilâf Kuvvetlerinin işgali altında bulunmaktaydı. Bu duruma göre, Türk ordusu elinde bulunan silah ve cephaneye ancak bir cephede, bir iki meydan muharebesi yapabilirdi. Hâlbuki muhtelif cephelerde muharebe ediliyor, Pontus İsyanı ile iç ayaklanmaların bastırılmasına da çalışılıyordu.²⁵ Yunan Kuvvetleri'ni yenmek azim ve kararında bulunan Türk Ulusu, hiç olmazsa silah ve insan sayısı bakımından, Yunan Kuvvetleri'yle eşit seviyeye gelmesi için Milli Ordu Gücü'nün aşağıdaki gösterilen miktarlara çıkartılması gerekiyordu.²⁶

Er	Tüfek	Ağır Makineli Tüfek	Top	Düşünceler
300.000	300.000	2.000	700	Çeşitli cephelerde
150.000	150.000	–	–	Geri teşkil ve jandarmada
450.000	450.000	2.000	700	Toplam

²⁴ Köylü, a.g.t., s.54.

²⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s.96.

²⁶ Köylü, a.g.t., s.55.

Bu şartlar altında Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra Havza'da, 28 Mayıs 1919'da Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine göndermiş olduğu tamimde işgallere karşı mitingler yapılmasını, İstanbul Hükümeti'ne etkili telgraflar çekilmesini isteyerek, Milli Mücadele Harekâtının "*aksiyon safhasını*" başlatmıştır.²⁷ Bilindiği gibi Havza'dan ayrıldıktan sonra Amasya'ya gelmiş, burada Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'le memleketin içinde bulunduğu zor şartları ve neler yapılması gerektiğini görüşmüşler, neticede Amasya Tamimi hazırlanmış ve bütün yurda duyurulmuştur.²⁸ Diğer taraftan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Milli Mücadele'nin siyasi alt yapısı tamamlanmış, Kuvâ-yı Milliye ve nihayet TBMM'nin açılmasıyla Düzenli Ordular kurulmaya ve Yunan Kuvvetleri işgallerine karşı daha plânlı mukavemetler yapılmaya başlanmış ve neticesinde de Batı Cephesi kurulmuştur.²⁹ Batı Cephesi'indeki mücadelenin zaferle sonuçlanabilmesi için ikmal kaynaklarının mutlak suretle sağlanması gerekiyordu.³⁰ Bu durumu göz önünde bulunduran TBMM Hükümeti, gerekli silah ve mühimmat noksanını karşılamak üzere aşağıdaki hususların sağlanmasına karar vermişti. Elde mevcut silah ve mühimmatla işe başlamak; ilk tedbir olmak üzere güneydoğu bölgesinde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık bir halde bulunan silah, mühimmat ve malzemeyi muharebe eden cephelerimizde toplamak, böylece cephelerimizin ihtiyaçlarını olanaklar ölçüsünde sağlamak; savaş için gerekli görülen ve yurt içi kaynaklarından sağlanması mümkün silah, mühimmat ve malzemenin yapımına girişmek; tarafsız dış ülkelerden silah ve mühimmat satın almak; topyekün yurt içi kaynaklarını seferber hale getirmek; silah ve mühimmat atölyelerinin kurulmasına çalışmak ve ihtiyaçların bir kısmını bu atölyelerden sağlamak; İstanbul'da İtilâf Devletleri elinde ve işgali altında bulunan çok büyük sayıdaki silah, mühimmat ve öteki harp araç ve gereçlerinin Anadolu'ya kaçırılması yollarını bulmaktı.³¹

²⁷ Belen, a.g.e., s.68.

²⁸ Geniş bilgi için Bkz. *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.I, Ankara 1999.

²⁹ Doğan, a.g.t., s.11.

³⁰ Askeri anlamda ikmal; silah, cephane, giyecek, yiyecek, ulaştırma, haberleşme, tıbbi yardım vb. alanlarda muharip birlikleri desteklemek amacıyla yürütülen hizmetlerin bütünü olarak ifade edilebilir. (Bu konuda Bkz. Cihat Arna; "Tümende İkmalın Ehemmiyeti ve İşe İkmal Hizmeti", *Askerî Mecmua*, 59/122, Eylül 1941, s.599–614; Asım; "Orduda Geri İşleri, İkmal ve Tahliye Tekniği", *Askerî Mecmua*, 53/96, Mart 1935, s.75–102; Selahattin Kaptan; "Geri Hizmet ve İkmal İşleri", *Askerî Mecmua*, 60/126, Eylül 1942, s.613–627; Kenan; "Türk İstiklâl Savaşı'nda Silâh ve Mühimmat İkmaline Bir Bakış", *Askerî Mecmua*, 52/94, Eylül 1934, s.637–656.

³¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.56,57.

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI CEPHESİ'NDE KUVÂ-YI MİLLİYE, KONGRELER, KUVÂ-YI MİLLİYE'NİN İKMALİ VE DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

1. KUVÂ-YI MİLLİYE DEVRİ

Kuvâ-yı Milliye, tarihimizde "*Milli Kuvvetler*" düzenli olmayan silâhlı birlikler ve kuvvetler için kullanılan bir tabir olarak göze çarpmaktadır. Kuvâ-yı Milliye adını verdiğimiz bu kuvvetler, Yunan Kuvvetleri karşılığında ülkenin korunması ve savunmasının pekiştirilmesi, birlik ve beraberliğin sağlanmasını hedeflemişlerdir. Kuvâ-yı Milliye'nin doğuşunda şahıslardan daha çok halk etkili olmuştur.³² Kuvâ-yı Milliye deyiminin ilk kez kim tarafından ve nasıl kullanıldığı bilinmemekle beraber, 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı ve Balkan Savaşı sırasında sivil halkın direnişi ve teşkilatlanması için kullanıldığı bilinmektedir.³³ Tarihçi Gotthard Jaeschke'ye göre, Kuvâ-yı Milliye kavramı ilk olarak, Balkan Savaşları sırasında, Trakya'da kurulan sivil nitelikli güçleri tanımlamak için kullanılmıştır.³⁴ 1917 yılında Harbiye Nezareti bünyesinde olası bir yenilgi ve Anadolu'nun işgaline karşı detaylı direniş planlarının hazırlanması konusunda çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.³⁵ Yine bir başka kaynakta direniş hareketlerinin Çanakkale savaşlarında düşünüldüğü planlandığı, ancak Çanakkale Zaferi nedeniyle ertelenmiş olduğu, Mondros'tan sonra bu planların tekrar

³² Kuvâ-yı Milliye ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Cemal Kutay; "Milli Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arakadan Gelenler (İlk Beşler ve Sonrası)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.7, Temmuz 1987; Orhan Avcı; "Türk Milli Mücadelesi Tarihinde Kuvâ-yı Milliye Devri" *Askeri Tarih Bülteni*, S.45, Ağustos 1998; Kamil Su; *Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*, Ankara 1984; Ertuğrul Zekai Ökte; *Milli Mücadele'de Milli Hareketler-Ordu İşbirliği*, İstanbul 1980; Samet Ağaoğlu; *Kuvâ-yı Milliye Ruhu*, Ankara 1981; Mehmet Emin Dinç; "Kuvâ-yı Milliye'nin Türk Milli Mücadelesi İçindeki Yeri ve Önemi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.47, İstanbul 1990; Alev Coşkun; *Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluşu*, İstanbul 1997; Mustafa Balcıoğlu; "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvâ-yı Milliye" *Milli Mücadele Tarihi*, C.I (Hazırlayan Berna Türkdoğan), Ankara 2005; Mustafa Tayla; *Batı Anadolu'da Yaşanan Yunan Mezalimi-Bursa Vilayeti'nde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelenmesi*, Ankara 2001; "Yunanlıların Batı Anadolu'yu İşgali ve Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluşuyla İlgili Olaylar (Türk kaynaklarına Göre)", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, 107/315, Mayıs 1988; "Yunanistan'ın Küçük Asya Harekâtının Siyasi ve Askeri Nedenleri-İzmir'in İşgali ve Gelişen Olaylar (Yunan Kaynaklarına Göre)", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, 107/315, Mayıs 1988; Ergünöz Akçora; "Milli Mücadele Süresi İçerisinde Kuvâ-yı Milliye Hareketinin Doğuşu" *Askeri Tarih Bülteni* S.34, Şubat 1993, s.1; Zekariya Türkmen; *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001, s.168.

³³ Ataman, a.g.t., s.36.

³⁴ Tefvik Bıyıklıoğlu; *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara 1981, s.27.

³⁵ Cemal Kutay; *Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler*, İstanbul 1963, s.6-25.

ele alındığı ve direniş hareketi oluşturanların subaylar ve Teşkilatı Mahsusa'nın eski elemanları olduğu belirtilmektedir.³⁶ Başka bir kaynağa göre Kuvâ-yı Milliye terimi ilk defa yaygın bir şekilde Ayvalık bölgesindeki milli kuvvetler için kullanılmaya başlanmıştır.³⁷ Bir kaynakta ise; Kuvâ-yı Milliye ismi ilk önce İzmir bölgesindeki silahlı direnişçilere verildiği halde, daha sonra bütün milli hareketi kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Sonuç olarak 22 Haziran 1920'de başlayan büyük Yunan taarruzuna kadar benimsenen savunma modeli Kuvâ-yı Milliye ya da milis gücü modeli olmuş ve Milli Mücadele'nin zaferle sona eren, 26 Ağustos 1922 tarihine kadar önemli görevler yapmıştır.³⁸

Kuvâ-yı Milliye'yi daha iyi anlamak için yapısını ve teşkilatlanmasını çok iyi bilmek gereklidir. Bunlar kuruluş özelliklerine göre; Kuvâ-yı Milliye, Kuvâ-yı Seyyare, Çeteler, Milli Müfrezeler, Mücahitler, Milis Kuvvetleri, kendilerine kumanda eden kimselerin veya geldikleri bölgelerin adını taşıyorlardı.³⁹ Kuvâ-yı Milliye olarak adlandırılan kuvvetler, devlet kuvvetleri olmaktan çıkmış, yalnız millete mal olmuştu. Her türlü hareket millete dayanmış ve millet adına yapılmıştır.⁴⁰

Kuvâ-yı Milliye geniş anlamıyla ele alındığında, yalnızca halk kuvvetlerini değil, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Kuruluşları'nı, Heyet-i Milliyeleri, Kongreleri, TBMM'ni, kamu kuruluşlarını ve Düzenli Orduyu da içine alan tüm Milli Mücadele'yi kapsamaktadır.⁴¹ General Fahri Belen, Kuvâ-yı Milliyecileri “*asî ve eşkıya*” gibi göstermeye çalışanları eleştirerek, bu kuruluş içinde eşkıya ve asker kaçaklarının çok az olduğunu belirtmekte, bu eleştirileri daha çok Milli Mücadele'ye

³⁶ Erik Jan Zürcher; *Milli Mücadelede İttihatçılık* (Çev. Nüzhet Salihoğlu), İstanbul 1987, s.127-189.

³⁷ Mücteba İlgürel; *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, İstanbul 1999, s.29.

³⁸ İrfan Paksoy; “Milli Mücadele’de Düzenli Ordu’ya Geçiş Süreci”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.41, Ağustos 1996, s.107.

³⁹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:42, Gömlek No:72, Belge No:72-1; ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:25, Gömlek No:70, Belge No:70-1; Mustafa Albayrak; *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, Ankara 1998, s. 80,81; Adnan Sofuoğlu; *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu 1919-1921*, Ankara 1994 s. 122-125; TİH *İdari Faaliyetler*, s. 9-13; Rahmi Apak; *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara 1990, s.17,18; Kazım Özalp; *Milli Mücadele 1919-1922*, C.I, Ankara 1988, s.13-15; Köylü, a.g.t., s.3-5.

⁴⁰ Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilali*, C.I, İstanbul 2000, s.120.

⁴¹ Alptekin Müderrisoğlu; *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara 1974, s.171; Feyzullah Ezer; *Batı Cephesinin İkmal ve İlaşesi (1919-1922)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Dr. Tezi), Elazığ 2004, s.73.

karşı olanların yaptıklarına dikkat çekmektedir.⁴² Öte yandan, Ordu Yunan Kuvvetlerinin çemberi altında olan hükümetin emirlerini yerine getirecek durumda değildir. Bu sebeple, vatani savunma ve korumadan ibaret olan esas görev, doğrudan doğruya milletin kendisine verilmiştir.⁴³ Düzenli bir ordu kuruluncaya kadar da Kuvâ-yı Milliye ile büyük bir mücadele örneği verilmiştir. Bu esnada Ankara ve İstanbul Hükümeti ile ilişkileri değişken olmuştur.⁴⁴

12 Ocak 1920'de toplanan "*Meclis-i Mebusan*" Erzurum ve Sivas bildirimlerine dayanan toprak bütünlüğü ile Milli bağımsızlık hakkındaki temel ilkeleri ifade eden "Misak-ı Milli" yi kabul etmiştir.⁴⁵ Bu duruma büyük tepki olarak, İtilâf Devletleri tarafından İstanbul resmen işgal edilmiştir. İstanbul'un resmen işgali üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir meclis açarak, Milli Mücadele yolunda büyük bir adım daha atmıştır.⁴⁶ Diğer taraftan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali memlekette derin bir üzüntü yaratmış, Türk Milleti dernekler kurarak, mitingler yaparak olayı protesto etmeye başlamıştır. Padişah ve hükümetin bu olay karşısında âciz kalmasına karşın, bilhassa ordunun üst kademelerinde işgallere büyük tepki gösterilmiştir. Rauf Bey, hatıralarında Anadolu'da işe yarayacak genç komutanları görev almaları için ikna etmeye çalıştıklarını ve Kâzım Karabekir ile Mustafa Kemâl'in de bu konuya büyük önem verdiğini belirtmektedir.⁴⁷

Bu arada Yunan işgali hızla devam ediyordu.⁴⁸ Yunanistan Anadolu'yu işgal

⁴² Belen, a.g.e., s.79.

⁴³ Yücel Özkaya; "İstiklal Savaşı'nda Türk Halkının Kuvâ-yı Milliye'ye ve Milli Ordu'ya Katkıları", *İkinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1985, s.451.

⁴⁴ İlişkiler ile ilgili Bkz. Metin Ayıışığı; "Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918– 16 Ekim 1920) "*Askerî Tarih Bülteni* S.45, Ağustos 1998, s.61–73; Metin Ayıışığı; *Mareşal Ahmed İzzet Paşa (Askerî ve Siyasi Hayatı)*, (Basılmamış Dr. Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991; Tayip Gökbilgin; *Millî Mücadele Başlarken*, C.I, Ankara 1959; Sina Akşin; *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1983; Bilal Şimşir; *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.II, Ankara 1973; BOA, BEO, İHB. 347582, 347564, 347778, 348629, 434541, 34518; BOA, DH. ŞFR. 100/203, 101/19–33, 101/19–100, 101/19–122, 101/19–123, 102/64, 104/44; BOA, DH. KMS. 53–2/13, 53–4/30, 53–4/31; BOA, DUİT 15–3/4–3, 80/2–49, 2–50; BOA, DH.İ-UM, 20–24/14–51; BOA, MV 455, 629; BOA, BEO, İHB, nr. 344517; Nimet Arsan; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara 1991.

⁴⁵ Mustafa Öztürk; "Osmanlı Mirî Rejiminin Misak-ı Milli ile Münasebetleri", *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara 1996, s.191; Misak-ı Milli'nin tam metni için Bkz. Ağaoğlu, a.g.e., s.4,5.

⁴⁶ Hakkı Tümerdem; *Yunanlılarla İstiklâl Harbi*, İstanbul 1938, s. 8.

⁴⁷ Özkaya, a.g.m., s.452; Ezer, a.g.t. (Dr.), s.75.

⁴⁸ İşgaller ile ilgili olarak Bkz. BOA, DH. KMS 52/2, 52–5/67, 52/2–78, 52/4–48, 52/5–24, 53–1/33, 52/3–34, 52/5–17, 52/5–56, 52/2–21, 52–3/34; BOA, DH. İ-UM 52–36, 12/1, 2/90, 52/14, 55–27; Gothard Jaeschke; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1986; Şefik Aker; *İstiklâl Harbinde*

ettikten sonra işgal bölgesinde çok kötü yönetim sergilemiş ve Anadolu halkına zulüm yapmıştır.⁴⁹ Manisa'nın 25 Mayıs 1919'da işgalinden sonra, oradaki birlikler ancak üzerlerindeki silahları alabilmişler ve 27 Mayıs 1919'da jandarma Tabur Komutanı Mehmet Fehmi imzasıyla Albay Bekir Sami Bey'e gönderilen telgrafla işgal haber verilmişti. Tabur Komutanı bu telgrafında; "*Askeriye ye ait er, silah, cephane, hayvan, hasılı ne bulabilirseniz mümkün olan çabuklukta Salihli Kaymakamlığına gönderiniz*" demiştir.⁵⁰ Fakat tüm bu çabalara rağmen Salihli'de Yunan işgaline uğramaktan kurtulamamıştır. Yunanlıların önemli bir hedefi de Aydın bölgesi olmuştur. Bu alan Adagide bölgesiyle, Büyük Menderes nehri arasında kalan cephe kesimini kapsamaktaydı.⁵¹ Aydın ve yakın çevresinde 57. Fırka'ya (Tümen) bağlı 135. 175. ve 176. Alaylar bulunuyordu. Ancak bu askeri birliklerin sayılarında önemli azalmalar olmuştu. Bu nedenle sivil savaşçıların önemi giderek artmıştı. 57. Tümen Komutanlığı'ndan, Harbiye Nezareti'ne gönderilen 24 Temmuz 1919 tarihli şifrede özetle; "*Aydın ve Nazilli arasında Milli Kuvvetler'in mevcudu 5000 kadardır. Ancak 1000 silahları vardır. Kuvâ-yı Milliye Komutanı, 175. Alay Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'dir. Aydın'daki Yunan Kuvveti, altı piyade taburu ve diğer sınıflar ile gönüllülerden ibaret olup Kuvâ-yı Milliye'nin yalnız başına ve hiçbir taraftan yardım ve destek görmeksizin müdafaada başarılı olamayacağı arz olunur*"⁵² denilmişti. Yunan kuvvetleri 28 Haziran 1919'da Menderes Köprüsü'ne taarruz ederek ilerlemeye başlamış, bütün çabalara rağmen Aydın'ın işgali önlenememiş ve depodan kaçırılmayan silahlar işgalcilerin eline geçmiştir.⁵³ Karargâhı Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanı Şefik Bey elinde kalan birkaç yüz kişi ile Çine'ye çekilmek

Aydın Milli Cidali ve 57 nci Tümen, C.I, İstanbul 1937; *57 nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)* (Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz), Ankara 2006; Bülent Bakar; "Milli Mücadele'de Ayvalık ve Önemi" *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* S.5, Şubat 2005, s.137; *İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Havalisinin Yunanlar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamatı Askeriyeden Mevrut Raporları Havi İkinci Kitap*, İstanbul 1335, s.27; Michael Ilewellyn Smith; *Yunan Düşü* (Çev. Halim İnal), Ankara 2002; Zeki Arıkan; *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, 30 Ekim 1918-8 Eylül 1922, Ankara 1989; Engin Berber; *Sancılı Yıllar (İzmir 1918-1922)*, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara 1997; Türkmen Parlak; *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir 1983, s.3751; Ahmet Özgiray; "Akhisar'daki İngiliz Kontrol Subayı Yüzbaşı, P. Handkinson'un Yunan İşgali Bölgesi İzlenimleri", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* C.I, S.3, İzmir 1993, s.154,155; Talat Yalazan; *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-13 Eylül 1921)*, Ankara 1994, s.78; BOA, HR.SYS 2618/67, 2623/45, 2625/16; Salahi R. Sonyel; *Türk-Yunan Sanlaşmazlığı*, Ankara 1985, s.38.

⁴⁹ Cemil Şenalp; *Ulusal Kurtuluş Savaşında Yunan Bölgelerinde Sivil İşler-Askeri Hükümet Faaliyetleri*, İstanbul 2000.

⁵⁰ Gürler, a.g.e., s.80.

⁵¹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.143.

⁵² ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:22, Gömlek No:45, Belge No:45-1.

⁵³ Yalazan, a.g.e., s.20,21.

zorunda kalmış, böylece Menderes Vadisi Yunanlılar'a açılmıştır.⁵⁴ Yunan ve yerli Rum kuvvetlerinin tekrar Aydın üzerine yürümleri ve Aydın Kuvâ-yı Milliyesi'nin yardım talebi, 2. Ordu Müfettişliği tarafından 22 Temmuz 1919'da Harbiye Nezareti'ne bildirilmiş, Harbiye Nazırı tarafından verilen cevapta, "*Depolardaki silah ve cephanenin İngilizlerce kayıt ve tespit olunduğu, ayrıca Meclis-i Vükelâca alınan olumsuz karar ilgi tutularak yardım yapılamayacağı*"⁵⁵ bildirilmiştir. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik, Harbiye Nezareti'ne 29 Temmuz 1919 tarihinde vermiş olduğu cevapta; "*Yunan istilası sırasında göç eden ve bugün köyleri Yunan işgal bölgesinde bulunan halk, Yunan mezaliminden korkarak yurtlarına dönememişler ve Yunan işgali devam ettiği sürece de dönmeyeceklerdir. Milli yardım ile zaruretlerinin kolaylaştırılmasına çalışılmaktadır. Kuvâ-yı Milliye Yunan taarruzunu savunmaya yeterli durumdadır. Ancak gelişen olaylar neticesi Yunanlılar'la mücadeleye devamda kararlılıkları sarsılmıştır*"⁵⁶ demiştir.

Bu arada, Dâhiliye Nezareti 2 Temmuz 1919'da Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu tebligatta, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa tarafından hükümet aleyhine ve çıkarlarına ters düşen faaliyetler sergilendiğinden Meclis-i Vükelâ tarafından icap edenlere tebligat yapılması istenmiştir.⁵⁷ Bu olumsuz gelişmelerden dolayı Kuvâ-yı Milliye Komutanı, 57. Tümen'e göndermiş olduğu, 31 Temmuz 1919 tarihli şifre ile vatanın kurtuluşu için Aydın bölgesindeki mühimmata el konulduğunu bildirmiştir.⁵⁸

Sivas Kongresi'nden sonra, Mustafa Kemal Paşa Batı Anadolu Cephesi'ni Heyet-i Temsiliye'ye bağlamak için büyük çaba harcamış, daha henüz Sivas Kongresi devam ederken, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ve kongre kararı ile 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına tayin edilmiştir.⁵⁹ Fakat Ali Fuat Paşa'nın bütün gayretlerine

⁵⁴ Ezer, a.g.t., (Dr.) s.80-82; Nuri Köstüklü; *Milli Mücadele 'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1999, s.27.

⁵⁵ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:22, Gömlek No:41, Belge No:41-1.

⁵⁶ Ezer, a.g.t., (Dr.), s.86; ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:37, Gömlek No:133, Belge No:133 (2-3).

⁵⁷ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:45, Gömlek No:29, Belge No:29-1.

⁵⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:461, Gömlek No:95, Belge No:95-1.

⁵⁹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.140,141; 9 Eylül 1919 tarih ve 24 sayılı şifre ile Ali Fuat Paşa Garbı Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına atanmıştır. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve*

rağmen, Batı Anadolu'daki Milli Kuvvetleri bu kumanda makamına bağlamak henüz mümkün olmamıştır.⁶⁰ Ekim 1919 sonlarına doğru Heyet-i Temsiliye'nin yeni bir kararı ile bu defa Refet Paşa Batı Cephesi'ne gönderilmiş ve bir kumanda birliği sağlanmaya çalışılmıştır.⁶¹

Heyet-i Temsiliye'nin, Batı Anadolu Cephesi'ni bir komuta düzeni içerisinde çözüme kavuşturma çabası ancak, 23 Nisan 1920'de TBMM Hükümeti'nin kurulmasından sonraki süre içerisinde gerçekleşmiştir. Temmuz 1920 yılı başında Bakanlar Kurulu kararıyla Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Komutanlığı'na atanmış ve daha sonra Albay İsmet (İnönü), bu görevi Ali Fuat Paşa'dan devralmıştır.⁶² Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 16 Kasım 1919'da, 12. ve 14. Kolordulara, 23. 57. ve 61. Tümen Komutanlıklarına, ayrıca Refet Bey'e ve 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami'ye gönderdiği şifre ile Batı Anadolu'daki Milli Kuvvetlerin teşkilâtlandırılmasını, gayri resmi olarak ordu birliklerince desteklenmelerini, bunlardan birincisi olan Kuzey Grubu'nun 61. Tümen'e, ikincisi olan Salih Grubu'nun 23. Tümen'e ve üçüncüsü olan Demirci Efe Grubu'nun da 57. Tümen Komutanlığına bağlanmasını istemiştir.⁶³

Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken, Damat Ferit İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e aralarında Ahmed İzzet, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da bulunduğu bir liste vererek, "*siyasi Yunan Kuvvetleriarım*" diye nitelediği bu kişilerin tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmelerini istemiştir. Damat Ferit, bununla da yetinmeyerek, Anayasa'ya aykırı olmasına rağmen 11 Nisan 1920'de İstanbul'da bir Divanı Harp kurarak Mustafa

Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.66; Bu gelişmeler yaşanırken Milli Mücadele'nin başından itibaren Heyet-i Temsiliye Batı Anadolu Cephesi ile yakından ilgilenecek ordu birliklerinde birtakım yeni düzenlemeler yapmıştı. Bu düzenlemeler sonucu Sivas Kongresi'ni takip eden günlerde, Harbiye Nezareti'nin 30 Eylül 1919 tarihli emriyle, 14. Kolordu'ya bağlı Tekirdağ'daki 55. Tümen'i 1. Kolordu'ya, bu tümenin Bursa'daki 56. Tümen'i 14. Kolordu'ya bağlanmıştı. Bkz. ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:34, Gömlek No:45, Belge No:45-1.

⁶⁰ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:271, Gömlek No:23, Belge No:23-1.

⁶¹ Cihat Akçakayaloğlu; *Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Ankara 1988, s.223; Sabahattin Selek; *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı) I*, İstanbul 1982, s.563,564.

⁶² *TİH, Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.141.

⁶³ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:271, Gömlek No:23, Belge No:23-1; ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:271, Gömlek No:21, Belge No:21(1-2); ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:275, Gömlek No:5, Belge No:5 (1-17); *TİH, Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.142.

Kemal Paşa'yı idama mahkûm ettirmiştir.⁶⁴ Tashih-i Rütbe-i Askeriye Kararnamesi'ne dayanarak, 30 Ağustos 1920'de Müşir Ahmed İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşaların rütbelerini ferikliğe indirmiştir. Ancak daha sonra, Tevfık Paşa'nın son sadareti sırasında, 30 Ekim 1920 tarihli irade üzerine, 22 Kasım 1920'de bu üç askerin rütbeleri yeniden iade edilmiştir. Bu gelişmeler karşısında Heyet-i Temsiliye, tüm hareketini Ferit Paşa Hükümeti üzerinde toplamaya özen göstermiştir. Bu şartların devam etmesi halinde milletin, kendisini her türlü harekât ve icraatında serbest telâkki edeceğini, zaten gayri meşru kabul ettiği hükümetle bağlarını keseceğini ve bundan sonra milletin alacağı vaziyetin İtilâf Devletleri mümessillerine de bildirileceği açıklanmıştır. Ancak, bundan bir netice alamayan Umumî Kongre Heyet-i, meşru bir hükümet iş başına gelinceye kadar milletin İstanbul ile bağlantısını kestiğini İtilâf Devletleri temsilcilerine bildirmiştir. Özellikle Damat Ferit Hükümeti'nin iş başından uzaklaştığı dönemlerde, İstanbul ile ilişkiler normale dönmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Kuvâ-yı Milliye'ye sempati duyan ve Milli Birliğe taraftar olanların bu kabinede bir araya gelmesi, Heyet-i Temsiliye'yi umutlandırmıştır. Öyle ki Levazımatı Umumîye Müdürlüğü tarafından, Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne çekilen şifre telgrafta, Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye birliklerine gizlice yardım yapılması ve bütçeyi ilgilendiren bu konunun tahkik edilerek yardımın yapılıp yapılamayacağına dair bir karara varılması istenmiştir.⁶⁵ Nihayet 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan'da, 28 Ocak 1920'de yapılan gizli celsede Misak-ı Milli kabul edilmiştir. İtilâf Devletlerinin emellerine ters düşen bu kararları yayımlamak gerçekten büyük bir cesaret örneği olmuştur. Öyle ki, İzzet Paşa Kabinesi'nden sonra iş başına gelen Osmanlı Hükümetleri, İtilâf Devletlerinin ileri sürdükleri hemen her isteği kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁶

Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi Cevat Paşa, Kuvâ-yı Milliye'ye açık destek verdiklerinden İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri, 20 Ocak 1920'de Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, bu paşaların 48 saat içinde görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemişlerdir. Batı Cephesi'nde birlik ve beraberliği sağlayabilmek için bir çözüm yolu arayan Heyet-i Temsiliye Harbiye

⁶⁴ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.47.

⁶⁵ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:27, Gömlek No:55, Belge No:55-1.

⁶⁶ Ayışığı, a.g.m., s.65-69.

Nezareti'ne, 16 Kasım 1919'da Milli Kuvvetler de dâhil olmak üzere Batı Anadolu'da mevcut kuvvetlerin üç cepheye bölünerek sevk ve idare edilmelerini teklif etmiştir. Nihayet, Mart 1920 başlarında fiilen mücadeleye atılmamış gibi görünen ordu birlikleri, Heyet-i Temsiliye'nin onayı ile işe el koymuşlardır. Bunun sonucu olarak da Batı Anadolu üç cepheye bölünmüştür.⁶⁷

Kasım 1919'da Batı Anadolu'da bulunan 14. Kolordu'nun kuvvesi 430 subay, 104 muamele memuru, 4.827 astsubay ve er, 4.986 adet piyade tüfeği, 28 adet ağır makineli tüfek, 32 adet top, 1.934 adet hayvan, 342 adet araba ve 4 adet binek otomobilden oluşmaktadır.⁶⁸ 12. Kolordu'nun kuvvesi ise 557 subay, 161 muamele memuru, 5.906 adet piyade tüfeği, 40 adet ağır makineli tüfek, 60 adet top, 2.341 adet hayvan, 244 adet araba, 3 adet binek otomobili ve 10 kamyon dan oluşmaktadır.⁶⁹ İstanbul ve Trakya'da bulunan 1. Kolordu'nun kuvvesi, 523 subay, 226 muamele memuru, 4.345 astsubay ve er, 8.129 adet piyade tüfeği, 40 adet ağır makineli tüfek, 111 adet top, 2.567 adet hayvan, 688 adet araba, 2 adet binek otomobili, 1 adet kamyon dan oluşmaktadır.⁷⁰ Genel olarak İstanbul ve İzmit bölgelerinde bulunan 25. Kolordu'nun kuvvesi ise 957 subay, 299 muamele memuru, 5.570 astsubay ve er, 8.922 adet piyade tüfeği, 24 adet ağır makineli tüfek, 6 adet top, 1.749 adet hayvan, 502 adet araba, 5 adet binek otomobil ve 7 adet kamyon dan oluşmaktadır.⁷¹

2. KUVÂ-YI MİLLİYE KONGRELERİ

Türk Kurtuluş Savaşı sürecinde, Mondros Mütarekesi ile TBMM'nin açılışı arasında geçen 17 aylık zamana “Kongreler” dönemi denir.⁷² Gerçekten de bu dönemde yurdun muhtelif bölgelerinde büyüklü-küçüklü kongreler toplanmış ve bu

⁶⁷ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.144.

⁶⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:34, Gömlek No:46, Belge No:46 (1-2); ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:44, Gömlek No:73, Belge No:73-1.

⁶⁹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:34, Gömlek No:47, Belge No:47 (1-3).

⁷⁰ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:34, Gömlek No:37, Belge No:37-1.

⁷¹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:45, Gömlek No:74, Belge No:74-1.

⁷² Bülent Tanör; *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul 1992, s.17.

kongrelerde vatanın kurtarılma çareleri aranmıştır. İşte bu dönemde Batı Anadolu'daki kongre hareketleri İzmir'in işgal edilmesinden önce yapılan İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti (17-19 Mart 1919) ile başlamış daha sonra ise İzmir'in işgalinden sonra Balıkesir Kongresi, Nazilli, Alaşehir ve Muğla Kongreleri ile devam etmiştir.⁷³ Batı Anadolu'daki bu kongreler İzmir Kongresi'yle bölgesel bir şekilde başlamış fakat işgalden sonra yerel düzeylerde yapılmaya başlanmıştır. İzmir'in işgalinden sonra yapılan ilk kongre olma özelliğini taşıyan Birinci Balıkesir Kongresiyerel bir kongre olmuş, ardından yapılan ikinci Balıkesir Kongresi yöresel bir nitelik kazanmıştır.⁷⁴ Batı Anadolu'da yapılan kongrelerden bölgesel özellik gösteren tek kongre ise Alaşehir Kongresi'dir. Bölgesel nitelik taşıyan Alaşehir Kongresi'nin yapılmasına Balıkesir Heyet-i Milliyesi öncülük etmiştir.⁷⁵ Bölgesel ve o zamanın şartlarına göre büyük bir kongre olma özelliğini taşıyan Alaşehir Kongresi'nden sonra da yöresel nitelikli üç tane daha Balıkesir Kongresi düzenlenmiştir. On aylık süre zarfında beş kez yapılan Balıkesir Kongreleri, gerek işlevleri gerekse etkileri ile kendi boyutlarını aşmış, yaptıkları mücadele ile hem örnek teşkil etmişler hem de Milli Mücadele'nin sönmez bir meşalesi olmuşlardır.⁷⁶

İzmir'in işgaline tepki olarak kurulan teşkilatlar halkı işgale karşı direniş için bilinçlendirme ve teşkilatlandırma çalışmalarına başlamışlardır. Bundan sonra oluşan cephelerin organize edilmesi, bu cephelere asker sağlanması, idari esasların tespit edilmesi ve ihtiyaçların temin edilmesi gerekmektedir. Bu maksatla Ayvalık, Soma ve Akhisar temsilcilerinde katılımı ile 28 Haziran-12 Temmuz tarihleri arasında Balıkesir'de bir kongre toplandı. Kongre sonunda para ve milis toplanmasına, idari

⁷³ Kongreler ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Mücteba İlgürel; "Balıkesir Kongrelerinin Milli Mücadele'deki Hizmetleri", *Milli Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul 1986, s.179-186; Fuat Özer; *Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i ve Balıkesir Kongreleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. YL Tezi, Ankara 1988; Hacim Muhittin Çarıklı; *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvâ-yi Milliye Hatıraları (1919-1920)*, Ankara 1967; Ahmed Aydın Bolak; "Balıkesir'de Kuvâ-yi Milliye Çalışmaları" *Milli Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul 1986 s.53-120; Ahmed Aydın Bolak; "Milli Mücadele'de Balıkesir Kuvâ-yi Milliye Hareketi Nasıl Doğdu, Nasıl Büyüdü ve Kuvâ-yi Milliyeciler Nasıl Çalıştı?", *Milli Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul 1986 s. 157-177; Enver Konukçu; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri" *Milli Mücadele Tarihi*, C.I, (Hazırlayan Berna Türkdoğan), Ankara 2005 s.171-302; Mustafa Ersem; *Milli Mücadele'de Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongreleri*, (Basılmamış YL Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1999.

⁷⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s.23; Çarıklı, a.g.e., s.15; İlgürel, a.g.m., s.203.

⁷⁵ Çarıklı, a.g.e., s.24

⁷⁶ Mustafa Ersem; "Balıkesir Kongreleri'nin Milli Mücadele'ye Yaptığı Etkiler" *Askeri Tarih Bülteni*, S.53, Ağustos 2002, s.133,134.

ve lojistik faaliyetleri yürütmek için komisyonlar kurulmasına karar verilmiştir.⁷⁷ Batı Anadolu'nun kuzeyinde gelişen ve büyüyen Kuvây-ı Milliye'nin yeni bir düzene sokulması, idari ve lojistik faaliyetlerinin belirli esaslara bağlanması ve mali kaynakların düzenlenmesi amacı ile 26 Temmuz 1919'da Balıkesir'de ikinci kongre düzenlemiştir. Bu kongrede lojistik faaliyetler ve örgütlenme ile ilgili aşağıdaki kararlar alınmıştır. Bu kongrede alınan kararlardan yalnız idari faaliyetlerle ilgili olanlar aşağıda açıklanmıştır:

"1. Balıkesir'de olduğu gibi, ilçelerde de maliye ve levazım örgütü meydana getirilecektir. İlçe ve bucaklardan gönderilen erlerin masrafları, sonradan genel masraftan ödenmek üzere bu örgütler tarafından sağlanacaktır.

2. Gönderilen erlerin başında o bölgenin eşrafından biri bulunacak ve bu kişi erlerle beraber cephede kalacaktır. Güdülen amaca erişmek ve bütün harekâtı birleştirip saptamak için kongrece (Heyet-i Merkeziye) teşkil edilecek ve bunun görevleri belirlenecektir. Merkez kurula Balıkesir'den iki, Ayvalık, Bandırma, Akhisar ve Soma'dan birer üyenin alınmasına karar verilmiştir.

3. Cephedeki bütün askerlerin yedirilmesi, giydirilmesi ve hastaların tedavisi, teçhizatı ve ikmali ve ihtiyat birlikleri teşkili ile hizmete hazır bulundurulması işlerini zamanında sağlamak için cephelerin karargâhları gerilerinde birer Milli Menzil Müfettişliği bulundurulması uygun görülmüştür. Zahrenin İzmir'e ihracının yasak edilmesi yetkisi Heyet-i Merkeziye'ye bırakılmıştır.

4. Halkın elinde bulunan silahların toplanması genel olarak kabul edilmiştir. Yalnız, bazı bölgelerin özel durumları dolayısıyla, bu işin uygulanması bölgelerdeki Milli hareket heyetlerinin takdirine bırakılmıştır"⁷⁸ denilmektedir.

Subaylara ve erlere verilecek maaş ve ikramiye bölgelerin takdir ve yetkisine bırakılmıştır. Hububat ve diğer yiyecek maddelerinin İzmir'e gönderilmesinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ile Merkez Kurulu yetkilidir. Her ilçe kurulu göndereceği komutan ve erlere birer belge verecektir. Bundan dolayı, komutanlar Milli Ordu'ya girecek olan subaylar ve erlerden belgesiz olanları kabul

⁷⁷ İlgürel, a.g.e., s.87-100.

⁷⁸ TİH İdari Faaliyetler, s.23; Ataman, a.g.t., s.41-43.

etmeyecek, belgelerde almış oldukları eşya ve paranın miktarı yazılı olacaktır. Merkez Kurulu'nun hesaplarını tutmak ve işlemlerini yürütmek için yeteri kadar sayman ve memur çalıştırılması ve bunlara verilecek maaşın miktarının tayini konusu Merkez Kurulu'nun yetkileri arasındadır.⁷⁹ Yukarıda açıklanan idari faaliyetlerle ilgili kongre kararları yurtsever aydınlar, mücahitler ve diğer ilgililer tarafından uygulanmış özellikle sonradan İzmir Kuzey Cephesi ismini alan bölge Aydın bölgesinde olduğu gibi bu kararlar gereğince desteklenmiştir.⁸⁰

Balıkesir Kongreleri'nin Milli Mücadele'ye çok olumlu katkıları olmuştur. Birinci Balıkesir Kongresi genelde daha sonra toplanılacak kongreler için ön hazırlık niteliğinde olmuştur. Ayrıca Milli bütünlüğü ve işgali protesto eden çalışmalarını ile silahlı direniş güçlerinin merkezileşmesi ve resmi bir hüviyet kazanması yolunda atılan ciddi bir adımdır. Ayrıca İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da yapılan kongrelerin ilki olması bakımından ayrı bir öneme haizdir. İkinci Balıkesir Kongresi yöresel olmasına rağmen kendini milli kongre olarak ilan etmiş ve almış olduğu kararların dördüncü maddesinde, kongresinin maksat ve gayesinin bütün vatanın kurtuluşu olduğunu (istihlası vatan) vurgulanmıştır. Kongre kararı ile o zamana kadar kullanılan "*Redd-i İlhâk*" yetersiz ve eksik görülerek yerine "*Harekât-ı Milliye Redd-i İlhâk Heyet-i*" adı kabul edilmiştir. Erzurum'dan üç gün sonra toplanan ve aralarında fiili bir ilişki olmadığı halde Erzurum'da Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gayretlerinin bir sonucu olarak bütün vatanın kurtarılması gerektiği çok açık bir şekilde saptanırken, Balıkesir'de sadece üç emekli askerin bulunduğu, çoğu eşraftan kişilerin oluşturduğu delegelerin de sadece kendi yörelerini değil vatanın tamamının kurtarılmasını amaç edinmesi büyük bir benzerlik olarak ortaya çıkmaktadır.⁸¹ İkinci Balıkesir Kongresinde genel seferberlik ilan edilmesi, genel seferberlik ve asker toplama yetkisinin merkezi otoriteye ait olması nedeniyle İstanbul Hükümeti'ne karşı bir çeşit baş kaldırma ve onu tanımama hareketi şeklinde yorumlamak mümkündür. Dolayısıyla bu yerel düzeyde asker toplayan, onu silâh altına alan, cepheye gönderen ve her türlü askeri ve idari işi yürüten yeni otoritenin ortaya çıkması hem de Kuvâ-yı

⁷⁹ Kongre kararlarının tam metni için Bkz. Çarıklı, a.g.e., s.112-115; Özalp, a.g.e., s.43-46; İlgürel, a.g.e., s.101-122; Ataman, a.g.t., s.43.

⁸⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s.23; Köylü, a.g.t., s.9.

⁸¹ Şerafettin Turan; "Milli Mücadele'deki Kongreler Arasında Alaşehir Kongresi'nin Yeri" *Milli Mücadele'de Alaşehir Kongresi*, İzmir 1968, s.43.

Milliye'nin düzene sokulması için atılan ilk adım olması ve sonrasında toplanan Alaşehir ve Nazilli Kongrelerine temel teşkil etmesi sebebiyle büyük önem taşımaktadır.⁸² İkinci Balıkesir Kongresi Eylül ayı başında yüz kişilik bir kongre yapılması kararı almıştır. Öte yandan 16–25 Ağustos 1919 tarihinde Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in başkanlığında toplanan Alaşehir Kongresi'nde örgütlenmeye ilişkin önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların Balıkesir yöresinde uygulanabilmesi için yeni bir kongrenin toplanması gerekiyordu. Fakat kongre tespit edilen tarihten biraz sonra toplanabilmiştir.⁸³ Üçüncü Balıkesir Kongresi toplanma tarihi açısından kritik bir zamana gelmiştir. Gerek İstanbul Hükümeti gerekse İngilizler batıdaki hareketle doğuda Sivas'ta gelişen siyasi hareketin birleşmemesi yönünde çaba sarf etmişlerdir. Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ise iki hareketin birleşmesi taraftarıdır. 7 Eylül günü Sivas Kongresi'ne gönderdiği kutlama telgrafında “*Şarktan garba tevessü' eden teşkilâtı vatanpervaneleri ile, garptan şarka tevessü' edecek teşkilât-ı nacizanelerimiz birleştiği gün kongremizin istihlası vatana matuf teşebbüsâtı vatanperveranemizin en büyük bayramı olacaktır*”⁸⁴ diyordu. Kongrenin aldığı en önemli kararlardan biride Anadolu'daki Heyet-i Temsiliye ile muhabere ederek “*Reddi İlhak*” unvanının bundan sonra “*Müdafaa-i Hukuk*” olarak değiştirilmesidir. Bu suretle, bütün Anadolu'nun müşterek bir gaye uğrunda tek bir kitle halinde hareket ettiği ve bu mukaddes gayeye erişebilmek için Erzurum'dan İzmir'e kadar bütün memleket halkının aynı heyecanla mücadeleye atıldığı ilan edilmiş oluyordu.⁸⁵

Yunanlıların Aydın'ı işgalinden sonra bu bölgede ve Nazilli çevresindeki Kuvâ-yı Milliye hareketine idari, lojistik ve mali bir yön vermek amacı ile 6 Ağustos 1919'da Nazilli Kongresi toplanmıştır. Bu kongreye Aydın, Denizli ve Muğla illerinden gelen temsilcilerde katılmışlardır. Nazilli Kongresi'nde aşağıdaki kararlar alınmıştır. Cephelere yeteri kadar savaşıcı temin etmek ve bunları silahlandırıp beslenmelerini sağlamak Heyet-i Milliye'nin başlıca görevidir. Cephe gerisinde bulunan şehir, kasaba ve köylerin korunması ve iç güvenliklerinin sağlanması için kurulacak silahlı kuvvetin miktarı Heyet-i Milliye tarafından belirlenir ve

⁸² Müderrisoğlu, a.g.e., s.209.

⁸³ İlhan Tekeli-Selim İlkin; *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtalıkçı) Bey*, Ankara 1989 s.208.

⁸⁴ Uluğ İğdemir; *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1969, s.29,30.

⁸⁵ Özalp, a.g.e., s.75; Ersem, a.g.m., s.137–142.

beslenmeleri bu heyet tarafından sağlanır. Heyet-i Milliye gerekli göreceği yerlerde memur ve hizmetlileri ücret karşılığı çalıştırmaya yetkilidir. Heyet-i Milliye'nin gerek cephe gerekse cephe gerisi giderleri halkın mal ve para şeklinde yaptığı bağışlar yani “*Ayni ve Nakdi Teberru*” şeklinde karşılanır. Yapılacak bağışların miktarı ihtiyar heyetleri ve bilirkişiler tarafından verilecek bilgiler dikkate alınarak Heyet-i Milliyeler tarafından belirlenir ve tahsil edilir. Bağışta bulunmaktan kaçınanların cezaları Kuvâ-yı Milliye'nin müfreze komutanları tarafından belirlenir ve uygulanır. Cephede bulunan savaşçıların geride bıraktıkları ailelerinden yardıma muhtaç olanlara Heyet-i Milliye tarafından yardım edilir. Yunan işgali nedeni ile içerilere göç edenler ile cephede bulunan savaşçıların ailelerinden muhtaç durumda olanlara dağıtılmak üzere aşar ambarlarında bulunan buğdayın Heyet-i Milliye emrine verilmesi İstanbul Hükümeti'nden istenecektir. Silâh altına çağrılanlardan 100 lira bağışta bulunanlar kendi işleri ile uğraşmak koşulu ile 3 ay süre ile silâh altına alınmazlar. Heyet-i Milliye Başkan ve üyeleri ile Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'na göre askerlikten muaf tutulanlar silâh altına çağrılmazlar. Heyet-i Milliyeler'in görev ve hizmetlerini teftiş için, Kongre Genel Kurulu'nun gözetimi altında ve hiçbir Heyet-i Milliye teşkilatına bağlı olmamak şartıyla müfettişlerin düzenleyecekleri raporlar doğrudan Kongre Genel Kurulu'na verilir. Müfettişler suçlu buldukları Heyet-i Milliye üye ve memurlarını işten el çektirmeye ve yerlerine başkalarını atamaya yetkilidirler. Genel Merkez, Nazilli, Denizli ve Muğla Şubeleri'nde; maliye, haber alma, ulaştırma, satın alma ve sağlık daireleri kurulacak, bu dairelerin müdürleri Heyet-i Milliyeler'in doğal üyesi sayılacaktır. Heyet-i Milliyeler'in bağış yolu ile elde edecekleri gelir fazlası derhal Genel Merkez'e gönderilecektir. Gerek Heyet-i Milliye Merkezi'nin, gerekse bunlara bağlı şubelerin görevleri ve bunlar hakkında yapılacak teftişler, halen yürürlükte olan kanun ve nizamlara tabidir.⁸⁶ Balıkesir Kongresi'nden sonra 6 Ağustos 1919'da Nazilli Kongresi yapılmış, alınan kararlarda idari faaliyetlerle ilgili olan maddeler aşağıya çıkarılmıştır.

"1. Amaca ulaşmak için Aydın sancağı adına Nazilli genel merkez olmak üzere, Denizli ve Muğla sancaklarında bazı ilçeler depo merkezi olarak kabul edilmiştir.

2. Milli asker teşkili, yönetilmesi ve kontrolü ve cephelere lüzumu kadar mücahit ve

⁸⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.217-219; Albayrak, a.g.e., s.108-112; Ataman, a.g.t., s.43,44.

gönüllü asker yollanması, işlerinin sağlanması Heyet-i merkeziyelerin idari ve savunma görevleridir.

3. *Milli heyetlerin cephe ve mahallî zorunlu masraflarının sağlanması, halktan toplanacak para ve aynî yardımlara bağlıdır.*

4. *Mücahit durumunda bulunan gerek muvazzaf ve gerek gönüllü erlerin yükümlülük ve terhis işleri, mücahit başkanlarının yetkisine verilmiştir⁸⁷ denilmektedir.*

Yukarıda açıklanan kongrelerden sonra Alaşehir Kongresi yapılarak, özellikle cephenin orta kesiminin idari desteği daha düzenli bir hale sokulmağa çalışılmıştır. Yunan işgaline karşı silaha sarılmış olan yurtseverlerin kurmuş oldukları muharebe bölgelerinin idari ve işe işleri genel olarak birbirleriyle bağlantısı ve işbirliği olmayan Denizli ve Balıkesir Merkez Heyetleri'nce sağlanmaktaydı.⁸⁸ Alaşehir Kongresi'nin almış olduğu kararlardan bazıları şunlardı:

"1. Kongrece Milli ve genel seferberlik ilân edilmiştir. Muhtelif bölgelerde şimdiye kadar uygulanan kurallar devam edecek ve Milli harekât heyetleri lüzum görülen doğumluları, silâhına alacaklardır.

2. *Milli harekâta şehit olanların dul ve yetimleriyle yaralananlara mükâfat verilecektir. Bunun miktarı komutanlarla Milli heyetlerin ortaklaşa kararıyla saptanacaktır.*

3. *Seferberlik ve diğer işlerin yürütülmesi için Alaşehir, Denizli, Nazilli ve dolayları birer çalışma bölgesi olarak kabul edilmiştir. Bu yerlerde birer merkez Heyet-i teşkiline ve bu merkez heyetlerinin üstünde hepsini temsil etmek üzere Alaşehir'de genel anlamda bir müdürler kurulunun teşkiline karar verilmiştir.*

4. *Menzil hizmetleri için ilçe merkezlerinde birer menzil müfettişliği kurulacak, gerek bunların ve gerekse merkez heyetleriyle genel merkezin aynı tipte birer resmî mühürü bulunacaktır."⁸⁹ Bu kararlar hemen uygulanmaya da başlamıştır.*

⁸⁷ *TİH İdari Faaliyetler* s.24; Köylü, a.g.t., s.10.

⁸⁸ Milli Mücadele'de Denizli ile ilgili Bkz. Ahmet Akif Tütenk; *Milli Mücadele'de Denizli*, İzmir 1949; Nurdoğan Taçalan; *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1981; Tahran Toker; *Kuvâ-yı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, İstanbul 1984.

⁸⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.24,25; Köylü, a.g.t., s.10,11.

Balıkesir ve Nazilli Kongreleri'nde ilk defa Kuvâ-yı Milliye birliklerine bir düzen sağlamak için bir takım kararlar alınmıştır. Balıkesir Kongresi'ne sadece Balıkesir, Nazilli Kongresi'ne de sadece Nazilli çevresindeki il ve ilçeler katıldığından alınan kararlarda sadece buralarda uygulanmış, Yunan işgali altında olan tüm bölgede genel bir düzen sağlanamamıştır. Batı Anadolu'nun kuzeyinde sağlanan idari ve lojistik desteğin orta kesimde de sağlanması, Yunanlılarla cephe teması olan bütün Ege Bölgesi Kuvâ-yı Milliye hareketinde, emir komuta ile idari ve lojistik konularda birlik sağlanması amacıyla Alaşehir'de yeni bir kongre toplanması kararı alınmıştır. Alaşehir Kongresi Yunanlılarla cephe teması olan bütün Ege Bölgesi Kuvâ-yı Milliye hareketine bir yön vermek amacı ile 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında Alaşehir'de toplanmıştır. Aydın ve Nazilli bölgeleri buraya temsilci göndermemiştir.⁹⁰

Alaşehir Kongresi'nde idari, teşkilat ve lojistik faaliyetleri düzenleyen çok kapsamlı düzenlemeler yapılmış ve talimatnameler çıkarılmıştır. Bu talimatnamelere göre özet olarak: Alaşehir ve civarında yedi kişilik bir Heyet-i Merkeziye teşkiline, Denizli ve Nazilli bölgelerinde de bir Heyet-i Milliye'nin teşkiline karar verilmiştir. Alınan en önemli kararlardan biride, cephelerde Düzenli Ordularda olduğu gibi bir teşkilatlanmaya gidilmesidir. Buna göre her cephede bir milli alay kurulması, her taburun üç bölükten oluşması, çatışma olmadığı zamanlarda her bölükte 40 kişinin bulunması, her bölüğün üç takımdan oluşması ve çatışma ihtimalinde ise hızlı bir şekilde bölüklerin tamamlanması yoluna gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde teşkilatlanmaya gidilmesinin en büyük sebebi kaynakların yetersizliğidir. Sürekli hazırda tam mevcutlu asker beslemenin ve barındırmanın getireceği büyük mali yükten kaçınılmak istenmiştir. Ayrıca tarımdan ve iş hayatından koparılan üretici kesimin yol açacağı üretim düşüklüğü de hesaba katılmıştır. Çatışma ihtimalinde kadroların tamamlanması ise manga esasına dayanan yedek örgütlenme ile çözülmüştür. Her köyde bir manga başı seçilmekte ve bunların alay komutanının emriyle hızla cepheye götüreceği bir mangası olmaktadır.⁹¹

⁹⁰ Enver Konukçu; *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Ankara 2000, s.71; Albayrak, a.g.e., s.139.

⁹¹ Çarıklı, a.g.e., s.221-235; Müderrisoğlu., a.g.e., s.229-232; Ataman, a.g.t., s.44,45.

3. KUVÂ-YI MİLLİYE’NİN İKMALİ

Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını temin etmek için ortaya çıkan Kuvâ-yı Milliye’nin yabancı işgal ve müdahaleler karşısında göstereceği faaliyetlerin finansmanını temin etmek, hele de ortada bu hareketi idare edecek, herkesçe kabul gören güçlü bir merkezi yönetim yokken, son derece zordu.⁹² Kuvâ-yı Milliye bir halk hareketi olduğundan mali ve lojistik kaynakları da genel olarak halka dayanmış, para bitince de halktan “*Nakdi ve Ayni Teberru*” adı ile zorunlu para ve mal bağışı toplanmıştır.⁹³ Bir diğer mali kaynak, askere gitmek istemeyenlerden alınan ve Heyet-i Milliyeler’ce belirlenen “*Bedel-i Nakdiler*”dir. Bunların yanında Duyunu Umumiye idareleri, mal sandıkları, yerel gümrük vergileri ve bankalardan zorla alınan paralarla da ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır.⁹⁴ Milli Mücadele’yi sürdürebilmek için zaman zaman baskıyla gelir elde etme gibi uygunsuz görülebilecek hareketler içine girmişlerdir. Ancak bunlar zorunluluktan ileri gelmiştir. Daha sonraları ise, Kuvâ-yı Milliye merkezi yönetime bağlanmış ve bu gibi olaylar önemli ölçüde azalmıştır.⁹⁵ Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi karar defterinde ise; israfın önlenmesi, düğünlerde çeyiz serilmesi, dallı pullu elbiseler giyilmesi, davetlerde bulunulması yasaklanmıştı. Alaşehir-Uşak Heyet-i Merkeziyesi tarafından, Kuvâ-yı Milliye’nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 21 Şubat 1920 tarihinde zorunlu olarak, Gediz ve Simav aşar zahirelerine el konulduğu, buna rağmen sıkıntıların artarak devam ettiği karar defterinde belirtilmiştir.⁹⁶ Bu gelişmeler üzerine İstanbul Hükümeti Dâhiliye Nezareti tarafından Ankara’ya gönderilen şifre ile Uşak, Gediz ve Simav ambarlarındaki zahireye Kuvâ-yı Milliyece el konulmak istendiği ve buna mani olunması istenmiştir.⁹⁷

⁹² Akçora, a.g.m., s.10; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi, Türk İstiklâl Harbi Özet Tarihi*, C.IV, Ks.I, Ankara 2001, s.36; Abdurrahman Çaycı; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara 2002, s.121.

⁹³ Müderrisoğlu, a.g.e, s.183,184,190,202; Köstüklü, a.g.e., s.140; Albayrak, a.g.e., s.88; *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.172; Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilali*, C.I, İstanbul 2000, s.132; Mehmet Evsile; *Kurtuluş Savaşında Genel Levazım Hizmetleri ve Tekâlif-i Milliye Uygulamaları*, Amasya 1998, s.6; Keleşyılmaz, a.g.m., s.61; Apak, a.g.e., s.117-123.

⁹⁴ Azmi Süslü vd.; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, Ankara 2000, s.339; Ataman, a.g.t., s.50; Mustafa Balcıoğlu; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, B.4, Ankara 2000, s.333,334; Zekeriya Türkmen; “Mütareke Döneminden Milli Mücadele’ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara 1996, s.56; *TİH İdari Faaliyetler*, s.52.

⁹⁵ Albayrak, a.g.e., s.88.

⁹⁶ Keleşyılmaz, a.g.m., s.61,62.

⁹⁷ BOA. DH. EUM. AYŞ 38/11; BOA. DH. EUM. AYŞ 37/50.

1919 Temmuz ve Ağustos ayları içinde, daha etkili bir savunma yapmak ve Kuvâ-yı Milliye'nin düzenli bir şekilde idaresini sağlamak için, Balıkesir, Alaşehir, Nazilli Kongreleri yapılmış, gerek harekât, gerekse personel tedariki, para sağlanması ve özellikle Kuvâ-yı-Milliye'nin yiyecek, giyecek, silâh, cephane, araç ve gereç ihtiyacının sağlanmasına çalışılmış ve teşkilâtları gittikçe kuvvetlendirilmiştir.⁹⁸ Öte yandan, Denizli ve Nazilli'de iki Merkez Heyet-i kurulmuştur. Bu heyetler, ikmal işlerini plânlayarak, yapılan harcamaları karşılıyorlardı. Balıkesir Kongresi'nden sonra 6 Ağustos 1919'da Nazilli Kongresi yapılmış ve idari faaliyetlerle ilgili kararlar alınmıştı. Buna göre, Milli Kuvvetler'in cephe ve mahalli zorunlu masraflarının sağlanması halktan toplanacak para ve aynî yardıma bağlı olduğu ve Mücahit durumunda bulunan gerek muvazzaf ve gerek gönüllü erlerin yükümlülük ve terhis işlerinin, mücahit başkanlarının yetkisine verilmiş olduğu belirtilmiştir.⁹⁹ 22 Mart 1920 de toplanan İzmir Kuzey Mıntokası Kuvâ-yı Milliye Genel Kurulu daha sağlam mali kararlar almıştır. Buna göre tahmin edilen sarfiyat 300.000 liralık bir bütçe üzerinden tasavvur edilmiştir. Gelir kaynakları ise: Belediye bütçelerinde tahmin edilen gelir fazlasının yarısı, mezbaha ve pazar vergileri belediyelerce b.r misli fazla tahsil edilerek Kuvâ-yı Milliye'ye verilecektir. Yer değiştirme için nakdî bedeli olarak 100 lira alınacaktır. Belirtilen tüccar mallarının ithalât ve ihracatlarından muayyen bir vergi alınacaktır.¹⁰⁰ Diğer taraftan Milli Mücadele'de fiilen görev alan teşkilât kadrosu maaşları şu şekilde belirlenmişti;

<i>Kuruş</i>	<i>Kadrosu- Unvanı</i>
4.000	<i>Alay kumandanı</i>
3.000	<i>Alay kumandan muavini</i>
3.000	<i>Tabur kumandanı</i>
2.500	<i>Tabur kumandan muavini</i>
2.500	<i>Bölük kumandanı</i>
2.000	<i>Bölük kumandanı muavini</i>
2.000	<i>Takım kumandanı (subay ise)</i>
1.000	<i>Takım kumandanı (subay değilse)</i>
3.000	<i>Menzil müfettişi</i>

⁹⁸ Albayrak, a.g.e., s.89.

⁹⁹ Ezer, a.g.t., (Dr.) s.97,98.

¹⁰⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s.241,242.

900	<i>Sabit erlere</i>
2.000	<i>Müdafaa-i Hukuk kıtaları piyade erlerine</i>
3.000	<i>Müdafaa-i Hukuk kıtaları süvari erlerine</i>
3.500	<i>Müdafaa-i Hukuk kıtaları muhafız süvari reisine</i>
3.500	<i>Heyet-i merkeziye süvarilerine</i>
4.000	<i>Heyet-i merkeziye süvari reislerine</i> ¹⁰¹

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Kuvâ-yı Milliye'de bütçe fikri ağırlık kazanmağa başlamış, giderleri 300.000 lira olarak tahmin edilen bir bütçe öngörülmüştür. Gelir kaynakları arasına dolaylı ve dolaysız tüm vergiler dâhil edilmiştir.¹⁰²

Düzenli bir ordu gibi kadroya göre personeli, silah, cephane ve diğer her çeşit teçhizatı olmayan bu birliklerde levazım faaliyetleri de akılcı bir plana göre düzenlenememiştir. Yapılacak ikmal faaliyetleri için önceden hazırlanmış bir ikmal maddeleri stoku yoktur.¹⁰³ Düzenli Ordulardaki gibi erlerin günlük kaç kalorilik yemek yiyeceği, hangi gıda maddeleri ile besleneceği belli değildir.¹⁰⁴ İşgal sonrası Mayıs sonu ve Haziran aylarında cephe teşkilatı tam anlamıyla yerine oturana kadar, kendi başlarına hareket eden Kuvâ-yı Milliye birlikleri buldukları ilçe ve köy halkı tarafından beslenmişlerdir. Başlangıçta bu birlikleri oluşturan askerler az sayıda olduklarından halka fazla yük olmamışlar, daha sonra cephe teşkilatı genişleyince iaşe ikmali ve diğer ihtiyaçlar “*Heyet-i Milliye*” ve “*Heyet-i Merkeziye*” denilen gönüllü halk kuruluşları tarafından yerine getirilmeye başlanmış, ayrıca bölgedeki tümenlerin kazanına dâhil edilerek, Düzenli Ordu birliklerince de desteklenmişlerdir.¹⁰⁵ Başlangıçta gönüllü olarak başlayan Kuvâ-yı Milliye hareketinin mevcudu Balıkesir, Alaşehir ve Nazilli Kongreleri'nin silâh altına alma kararları ile büyük ölçüde artmıştır. Bunun sonucunda askerlerin beslenmesi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmış eldeki kaynaklar yetersiz kalmıştır. Çözüm olarak

¹⁰¹ Apak, a.g.e., s.122,123; Keleşyılmaz, a.g.m., s.62; Ezer, a.g.t., (Dr.) s.99,100.

¹⁰² Müderrisoğlu, a.g.e., s.243.

¹⁰³ Suat İlhan; "Harp Yönetimi ve Atatürk", *Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi*: 5, Ankara 1992, s.23; Ezer, a.g.t., (Dr.) s.29,30.

¹⁰⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s.14; Rauf Atakan, "Türk İstiklal Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, 1988, s.96.

¹⁰⁵ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.172.

Osmanlı Hükümeti'ne vergi olarak verilen aşar ambarlarındaki tahıla ve bazı yerlerde bankaların elindeki paraya el konulmuştur.¹⁰⁶

Mücadelenin başlamasından itibaren Kuvâ-yı Milliye erleri, tümen birliklerinin iaşe kuvvesine alınarak iaşe ediliyorlardı. Özellikle bunlar çarpışma ve muharebeler dışında kalan zamanlarda sürekli olarak toplu bulduklarından ve köyleri de yakın olduğundan iaşede zorluk çekilmedi. Aydın muharebelerinden sonra 57. Tümen Bölgesini teşkil eden sancak, ilçe, bucak merkezlerinde kurulan Heyet-i Milliyeler'in sayısı arttıkça cepheye çok sayıda Milli Kuvvetler ve nizamiye erleri gelmeğe başladı. Şüphesiz bunların iaşe edilmeleri ve giydirilmeleri önemli bir problemdi. Tümen depolarından silahlandırılmakta olan bu erlerin iaşeleri için 57. Tümen'in mali gücü yetersizdi. Ekmeklik ve yemlik tahılın sağlanması da paraya bağlıydı. Böyle olağanüstü bir zamanda para konusunu çözümlmek, önemli bir konu idi. Bu yönden hareket eden 57. Tümen Komutanı bütün sorumluluğu üzerine alarak Düyunu Umumiye'nin protesto ve şikâyetlerine rağmen Düyunu Umumiye'ye devredilmiş olan aşarı, levazım makbuz ve tutanakları karşılığında ambarlardan aldırılmış, bu sayede gerek nizamiye birliklerinin ve gerekse Kuvâ-yı Milliye'nin yiyecek ve yem ihtiyacı sağlamıştır.¹⁰⁷ Diğer sebze ve et gibi maddeler de Heyet-i Merkeziyeler tarafından piyasadan satın alınıyordu. Hatta daha sonraları iaşe sıkıntısı artarak devam edince 15 Ocak 1922 tarihinde dönemin Bakanlar Kurulu iaşe, zahire satın alınması ve bunların emniyetli bir şekilde depolanması için kararname çıkarmıştır.¹⁰⁸

Kuvâ-yı Milliye devrinde temin edilen ekmeklik zahire önce Denizli Heyet-i Milliyesi'ne, sonra Heyet-i Merkeziye'ye Tümeninden verilen makbuz karşılığı devredilmekte ve Heyet-i Merkeziye'ce de Denizli'deki bir fabrikada öğütülmektedir. Et ve yiyecek maddeleri Heyet-i Milliyeler'ce, Heyet-i Merkeziye'den yapılan bildiri ile kendi bölgelerinden ya satın alma veya adaletli bir oran içinde Milli yükümlülükle sağlanmaktadır. Hükümet merkezinin (İstanbul) sadece tümen birlikleri için gönderdiği

¹⁰⁶ Ataman, a.g.t., s.51,52; Müderrisoğlu, a.g.e., s.261.

¹⁰⁷ Aker, a.g.e., s.174; *TİH İdari Faaliyetler*, s.21-24.

¹⁰⁸ Feyzullah Ezer; *Büyük Taarruz Öncesi İkmal ve İaşe*, YL. Tezi., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1997, s.31.

havalelerin emvalden (hazineden) alınmasına imkân bulunmadığından, nizamiye birliklerinin de iaşesinde zorluklarla karşılaşılıyordu. Bu yüzden nizamiye birlikleri de aynı Kuvâ-yı Milliye gibi Heyet-i Milliye İdare Heyet-i'nce iaşe edildiler. Heyet-i Milliyeler'in lağv tarihi olan 1920 senesi sonlarına kadar bir buçuk yıla yakın bir süre içinde ileri ve geri hizmetlerde çalışan 8–10 kadar birliğin iaşesinde Heyet-i Merkeziye ile Heyet-i Milliyeler'in gösterdiği üstün başarı ve düzenlilik takdire değerdi. Erler ve hayvanlar iyi beslenmişlerdir. Bu arada halkın samimi sevgisini kazanan subaylara da iaşe masrafları ve maaş zammı verilmiştir. Kuvâ-yı Milliye ve nizamiye kuvvetlerine ayakkabı, çamaşır ve bir miktar elbise Milli Teşkilât sayesinde sağlandı. Nazilli'de bir kundura yapımevi ve bir dikimevi kuruldu. Bu yapımevleri, Heyet-i Merkeziye'nin levazım şubesi emrinde olarak durmadan çalıştılar ve epeyce ihtiyacı karşıladılar.¹⁰⁹

28 Haziran–12 Temmuz 1919 tarihleri arasında yapılan Birinci Balıkesir Kongresinde Kuvâ-yı Milliye birliklerinin iaşesinin üstlenilmesi kararlaştırılmış olup, kurulan bir komisyona idari ve teşkilatlanma ile ilgili görevlerin yanında iaşe temini görevi de verilmiştir. Ayrıca cephelerdeki kuvvetlerin hangi kazaların yardımı ile beslenecekleri de bu kongrede kararlaştırılmıştır. Heyet-i Merkeziye'nin 23 Temmuz 1919'da yaptığı toplantıda alınan kararla Maliye ve Levazım Heyetleri teşkil edilmiştir.¹¹⁰ Ayrıca Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin para işleri için “*Yazıcı*” denilen görevlisinin yanında “*İaşeci*” denilen ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinden erzak ve cephaneye alıp erlere dağıtan bir görevlisi vardır. 26 Temmuz'da başlayan İkinci Balıkesir Kongresinde alınan kararlar sonucu Heyet-i Merkeziye'ye (Merkez Kurulu) bağlı olarak; ilçelerde levazım ve maliye örgütlerinin meydana getirilmesi kararlaştırılmıştır. İlçe ve bucaklardan getirilen erlerin masraflarının sonradan genel masraftan düşülmek üzere bu örgütler tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca cephedeki bütün askerlerin yedirilmesi, giydirilmesi, hastaların tedavisi, teçhizatı, ikmalî ile yedek birliklerin teşkil edilip hazır bulundurulmasını sağlamak için cephe gerisinde menzil müfettişlikleri kurulması kararı alınmış olup, bu kapsamda Ayvalık, Soma ve Akhisar Cephelerinde üç adet menzil müfettişliği

¹⁰⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.22; Köylü, a.g.t., s.7,8.

¹¹⁰ İlgürel, a.g.e., s.95–99.

kurulmuştur.¹¹¹

6 Ağustos 1919'daki Nazilli Kongresi'nde Aydın işgal altında olduğundan bu ili temsilen, merkezi Nazilli olmak üzere bir “*Heyet-i Milliye*” örgütü kurulmasına, diğer il ve bağlısı ilçelerde de bu örgütün şubelerinin açılmasına, cephelerdeki askerlerin beslenmesinin bu örgütler tarafından sağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca kongre gözetiminde Heyet-i Milliyeler'in faaliyetlerini denetlemek için müfettişler görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra yapılacak tüm işlerin yürürlükte olan kanunlara göre yapılacağı da ayrıca belirtilmiştir.¹¹² Nazilli'de 13 Eylül 1919'da yiyecek işlerini düzenlemek amacıyla ikinci bir kongre yapılmış, buna göre bir “*Merkez Heyet-i*” kurularak cephenin iâşe işlerini idare etmekle görevlendirilmiştir.¹¹³

16–25 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenen Alaşehir Kongresinde, daha önce belirtildiği gibi idari, teşkilat ve lojistik faaliyetleriyle ilgili çok sayıda talimatname çıkarılmıştır. Bunlardan birisi de birliklerin beslenmesi, teçhiz edilmesi ve diğer ihtiyaçları ile cephe gerisindeki hizmetlerle ilgili olarak çıkarılan “*Kuvâ-yı Milliye Menzil Müfettişliği Vezâifi Hakkında Talimat*”tır. Bu talimat ile Kuvâ-yı Milliye'nin beslenmesi, ikmal faaliyetleri ve diğer hizmetler, kurulan menzil müfettişliklerinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu talimata göre subaylara gerek tabldot ve gerekse perakende şekilde aşağıdaki erzak günlük olarak verilir:¹¹⁴

Cinsi	Miktar (Gram)
Ekmek	900
Et	250
Pirinç	100
Kuru sebze (yaş sebze verilirse verilmez)	100

¹¹¹ Enver Benhan Şapolyo; *Kuvâ-yı Milliye Tarihi – Gerilla*, Ankara 1957, s.50.

¹¹² Müderrisoğlu, a.g.e., s.217–219; Albayrak, a.g.e., s.108–112.

¹¹³ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara 1999, s.172; Ataman, a.g.t., s.53.

¹¹⁴ Çarıklı, a.g.e., s.225–230.

Yaş sebze (kuru sebze verilirse verilmez)	300
Şeker	70
Kahve (çay verilirse verilmez)	10
Çay (kahve verilirse verilmez)	3
Tuz	20
Sabun	30
Sadeyağ (zeytinyağı verilirse verilmez)	30
Zeytinyağı (sadeyağ verilirse verilmez)	30
Soğan	37

Talimata göre erlere günlük olarak aşağıdaki erzak verilir.

Cinsi	Miktar (Gram)
Ekmek	900
Et	250
Çorbalık pirinç	50
Pilavlık pirinç veya bulgur	150
Çorbalık sadeyağ	10
Pilavlık sadeyağ	30
Kuru sebze (yaş sebze verilirse verilmez)	120
Yaş sebze (kuru sebze verilirse verilmez)	300
Sebze ile et	150
Pilavlık et 10 gr yağ ile	90
Tuz	20
Sabun	9
Soğan	30

İmkânlar dâhilinde elverdiği takdirde menzilin seçeceği bir günde mevsimine göre üzüm, kavun, hoşaf veya uygun bir tatlı verilir. Erlere her sabah pirinç çorbası,

haftada iki gün soğanlı yahni, bir gün etli sebze, iki gün zeytinyağlı sebze ve iki gün de pirinç veya bulgur pilavı verilir. Alaşehir Kongresi'nde alınan kararlar gereğince her kazada birer levazım, maliye ve teşkilat şubesi kurulmakta olup, cephelerin lojistik desteği ise kurulacak menzil müfettişliklerinin sorumluluğuna bırakılmaktadır.¹¹⁵ Kuvâ-yı Milliye Menzil Müfettişliği Vezaifi Hakkındaki Talimat ile cephelerde de kapsamlı bir lojistik teşkilat kurulduğu görülmektedir. Buna göre Ayvalık, Soma ve Akhisar'da Heyet-i Merkeziye'ye bağlı birer menzil müfettişliği kurulmaktadır. Her menzile bağlı bir merkez ambar ve tali ambarlar olacaktır. Menzil Müfettişi kongre tarafından ve eşraftan seçilecek olup buna bağlı ve üç kişiden oluşan bir Menzil Heyet-i olacaktır. Menzil Heyet-i cephedeki Reddi İlhak Heyetleri tarafından seçilecektir. Menzil Müfettişi duruma göre mezbaha ve fırın kurabilir, cephe ilerisinde dağıtım noktaları ve ambarları oluşturabilir. Menzil Heyet-i'ndeki bir kişi aynı zamanda veznedarlık görevini de yürütecek, heyete bağlı olarak ayrıca bir tane ödeme ve satın alma memuru, bir tane erzak ve tayinat memuru, merkez ambarda dağıtımla görevli bir ambar memuru ile emrinde iki yazıcı eri ile ambarlarda hamal ve emir eri olarak on er görevlendirilecektir. Ayrıca her taburda komutan, kâtip ve iaşe memurundan oluşan bir heyet olacaktır. Bu talimatname ile günümüz ordusundakine benzer levazım faaliyetleri yapılmıştır. Beslenme faaliyetlerinde günümüzde her gün alınan birlik mevcudu o zamanın şartlarına göre üç günde bir alınmaktadır. Subay ve erlere verilecek beslenme ve temizlik malzemesinin miktarlarında 1914 yılından beri Osmanlı ordusunda kullanılan ve günümüzde de halen geçerli olan "*Tayinat-ı Yem Kanunu Muvakkatı*" esas alınmıştır. Kuvâ-yı Milliye birlikleri ordu gibi disiplinli bir yapıda olmadıklarından, mevcutları sürekli olarak değişkenlik göstermiştir. Bunun en önemli nedeni bu birliklerin genel olarak gönüllülük esasına dayanmalarındır. Bir diğer neden ise ikmal ve iaşe yükünü azaltmak amacı ile Yunan Kuvvetleri harekâtının durakladığı dönemlerde birlik mevcutlarının özellikle azaltılmasıdır. Genel olarak Ege Bölgesi'ndeki Kuvâ-yı Milliye birliklerinin mevcudunun 15-20 bin arasında değiştiği söylenebilir.¹¹⁶

¹¹⁵ Çankı, a.g.e., s.231-233.

¹¹⁶ Albayrak, a.g.e., s.82; Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilâli*, C.I, İstanbul 2000, s.127-129.

Aydın bölgesindeki Heyet-i Milliyeler 1920 yılının sonlarına kadar ileri ve geri hizmetlerde çalışan 8–10 bin kişinin beslenmesini sağlamışlardır. Ayrıca bunlar için ayakkabı, çamaşır ve elbise de Heyet-i Milliyeler tarafından sağlanmıştır.¹¹⁷ Bu amaçla Nazilli’de bir kundura imalathanesi ve bir dikimevi kurulmuştur. Bunlar Heyet-i Merkeziyeler’in levazım şubesi emrinde çalışmışlardır.¹¹⁸ Giyecek malzemeleri başlarda Kuvâ-yı Milliye askerlerinin kendi elbiselerinden ibaret olup, zamanla her yörenin özelliğine göre bir takım kıyafetler ortaya çıkmıştır. Ordu birlikleri hem giyim hem de beslenme konusunda bu birliklere yardım etmişlerdir.¹¹⁹ Heyet-i Temsiliye Dönemine ait belgelerde Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Harbiye Nezareti’nden giyecek ikmal talep ettiği, Harbiye Nezaretinin de Kuvâ-yı Milliye’ye verilmek üzere bölgedeki ordu birlikleri aracılığı ile malzeme desteğinde bulunduğu görülmektedir.¹²⁰

Harbiye Nezareti 3 Kasım 1919’da yaptığı bir açıklama ile iaşe desteğinin tüm Kuvâ-yı Milliye birliklerini kapsamadığını, sadece Yunan Kuvvetleri karşısında bulunan birliklerin destekleneceğini bildirmiştir. 28 Aralık 1919’da Harbiye Nezareti tarafından, Kuvâ-yı Milliye birliklerine elbise ve diğer teçhizatla ilgili yardımda bulunulacağı, kolordulara da Kuvâ-yı Milliyeciler’in iaşesinin kolordular tarafından yapılması için emir verildiği açıklandı. 1919 Kasım ayı sonlarına doğru Batı Cephesi’nde cepheye gelen askeri birliklerle Kuvâ-yı Milliye birliklerinin iaşesi Heyet-i Merkeziye tarafından yapılmaktadır. Daha önce halkın yardımları ile kısmen ihtiyaçları karşılanan birlikler, sayının artmasıyla beraber büyük yekûn teşkil etmeye ve halk üzerinde yük olmaya başlamışlardı. Ayrıca bazı Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin halka baskı yaparak zorla vergi ve mal topladıkları görülmektedir. Kuvâ-yı Milliye birliklerinde görevli subaylar izinli kabul edilmekte olup ordudan aldıkları maaşın haricinde Kuvâ-yı Milliye sandıklarından da küçük rütbeli subaylara ordudaki maaşlarının 1/3’ü, diğerlerine 1/2’si oranında maaş verilmektedir. Nizamiye erleri ise üç ay süreyle nöbetleşe cephede hizmet edeceklerinden bunlara maaş verilmeyip besleme, giydirme vb. tüm ihtiyaçları Kuvâ-yı Milliye

¹¹⁷ Ataman, a.g.t., s.54–59.

¹¹⁸ Aker, a.g.e., s.174.

¹¹⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 14–21.

¹²⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.38, Vesika No:922, Ankara 1961; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.113, Belge No:4181, Ankara 2002.

sandıklarından karşılanmakta olup bunlara ilave olarak kahve, çay, şeker ve tütün de verilmektedir.¹²¹

Kuvâ-yı Milliye erleri kendi giyecekleri elbise, çamaşır ve ayakkabılarını gelirken evlerinden getiriyorlardı. Silah ve cephane ikmali ise, yurt içi depolarından, askeri birlik depolarından, askerlik şube ve daire depolarından, jandarma birlikleri depolarıyla, kendilerinin getirdikleri başlıca ikmal kaynağını teşkil etmekteydi.¹²²

Mayıs 1920’de 20. Kolordu tarafından yayınlanan bir emirde; Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından iâşe edilen Kuvâ-yı Milliye’nin artık kolordular ve maliye tarafından iâşe edileceği, bunların şu anda hangi usulle iâşe edildikleri, giydirildikleri ve maaşlarının ne olduğunun bildirilmesi istenmiştir. Kolorduya bağlı birlikler verdikleri cevapta; Kuvâ-yı Milliye birliklerine her yerde farklı olmak üzere bir miktar maaş verildiği; Afyonkarahisar bölgesindeki Kuvâ-yı Milliyeler’in iâşesinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından toplanan para ile sağlandığı; halktan gönüllü olanların bazı Kuvâ-yı Milliye erlerine iâşe karşılığı para verdiği bildirilmiştir. Eskişehir bölgesindeki Kuvâ-yı Milliyeciler’e maaş verilmekte olup iâşeleri kendileri tarafından sağlanmaktadır. Bazı bölgelerde asker olan erlerle beraber mükerrer iâşe edilenler de vardır. Adapazarı bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye birliklerinin yiyecek ikmali başlarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından karşılanmış, daha sonra ise Düzenli Ordu birlikleri tarafından tabela esasına bağlanarak kazana dâhil edilmişlerdir. 12 Ağustos 1920 tarihinde gönderilen bir genelge ile Yunan ileri harekâtı sonucu Bursa-Uşak ve batısı genel hattının Yunan Kuvvetleri eline geçtiği, bu nedenle askeri makamlarla irtibatı kopup düzenli birlikler tarafından iâşe edilemeyen Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Müdafaa-i Hukuk Heyetleri tarafından desteklenmesi istenmiştir. Genelkurmay Başkanlığı 24 Ağustos 1920 tarihinde MSB İçişleri ve Maliye Bakanlıkları’na sunduğu bir yazıda; artık gönüllülerden oluşan Kuvâ-yı Milliye Birliği teşkil edilmemesini, mevcut birliklerinde kadroya bağlanarak iâşe ve diğer ihtiyaçlarının düzenli birlikler gibi

¹²¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.38,39,43,45-51.

¹²² Atakan, a.g.m., s. 97.

bağlı buldukları komutanlıklar tarafından sağlanmasını istemiştir.¹²³

Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması konusu TBMM'nin ilgilendiği ilk önemli işlerden biri olup, bunun millet tarafından katlanılır bir duruma getirilmesi, özellikle mali bakımdan, bütün yardım usulünü kaldırmak ilk amacı oluşturmuştur. 16 Mayıs 1920'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile Kuvâ-yı Milliye'nin MSB Teşkilatına bağlanarak bütçenin buna göre yapılması, iaşenin genel bütçeden sağlanması istenmektedir. Bundan dolayı da meclis içi ve dışı birçok tartışmalar olmuştur. Fakat Hükümet adına 29 Mayıs 1920'de bir açıklama yapan Fevzi Paşa düzeli orduya geçiş konusunda ne kadar kararlı olduğunu mesajını vermiştir.¹²⁴

21 Eylül 1920'de 12. Kolordu tarafından Müdafaa-i Hukuk Başkanlıkları'na gönderilen bir yazı ile Kuvâ-yı Milliye adı ile başvurulara hiç bir şekilde iâşe ve donatım desteği verilmemesi, bu işlerin ancak kolordu emri ile yapılması istenmiştir. Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa 7 Ekim 1920'de Muğla Bölgesi Komutanlığına gönderdiği bir şifrede; "*Bundan sonra Kuvâ-yı Milliye'nin iâşe ve maaşı da MSB tarafından karşılanacaktır. Bundan dolayı gerektiğinde Ali Efe ile görüşülerek kendi maaşı da dâhil olmak üzere aylık kaç kuruşa ihtiyaç olduğunun ve Kuvâ-yı Milliye'nin atlı ve piyade mevcudunun acil bildirilmesini rica ederim*" demektedir. Görüldüğü gibi Kuvâ-yı Milliye birliklerinin tüm ihtiyaçları hükümetçe karşılanmaya çalışılarak bunların Düzenli Ordu teşkilatına sokulması amaçlanmaktadır.¹²⁵

Kuvâ-yı Milliye'nin ikmalinde İstanbul Hükümeti'nde görev alan ve Anadolu'daki Milli Mücadele'ye sıcak bakan bazı nazırların da katkıları olmuştur. Özellikle Harbiye Nazırı Cemal Paşa, lojistik destek bakımından Kuvâ-yı Milliye'ye

¹²³ *TİH İdari Faaliyetler*, s.67,68,71-76,90.

¹²⁴ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.I, Ankara 1985, s.44,45.

¹²⁵ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı:113, Belge No:4192, Ankara 2002.

pek çok yardımda bulunmuştur.¹²⁶

Kuvâ-yı Milliye'nin kuruluşundan sonra, Sağlık teşkilatının ikmaline de el atılmıştır. Cepheye yakın olması dolayısıyla ilk Önce Denizli'de bir hastane açılmıştır. Buna ilaveten Heyet-i Milliye'nin öncülüğü ve yardımlarıyla Denizli'de birkaç büyük bina, hastane haline getirilmiştir. Bu hastanenin Sarayköy, Nazilli cephelerinde savaştan Milli Kuvvetler'e büyük hizmetleri olmuştur.¹²⁷ Milli kuvvetlerin sağlık işleri, önceleri mahalli imkânlarla yapılmış, daha sonraları yeni sağlık kuruluşlarının açılmasıyla yaralılar, Nazilli ve Denizli'ye gönderilmeye başlanmıştır. Batı Cephesi kurulunca imkânların arttırılmasına gayret edildiği gibi yeni hastaneler de açılmıştır.¹²⁸

Kuvâ-yı Milliye kuruluşlarının ihtiyaçlarının karşılanmasında ve ikmalinin yapılmasında birçok zorluklarla karşılaşmıştır. Bütün bunlar Düzenli Orduya geçişi zorunlu hale getirmiştir.

4. KUVÂ-YI MİLLİYE'DEN DÜZENLİ ORDU'YA GEÇİŞ

Memleketi işgale uğramış halk kitleleri ile asker emeklileri, kasaba ve kentlerin önde gelenlerinin liderliğinde örgütlenen Kuvâ-yı Milliye, Düzenli Ordu'nun kuruluşuna kadar geçen sürede Yunan Kuvvetleri ilerleyişini durdurmak için önemli çabalar sergiledi. Batı Anadolu Cephesi'nde Yunanlılara karşı örgütlenen Kuvâ-yı Milliye birlikleri yer yer Düzenli Ordu kalıntılarının da desteğini alarak bir takım başarılar kazandı. Ayvalık Cephesinde Yarbay Ali Çetinkaya, Albay Bekir Sami Bey, Bergama ve Soma cephelerinde Albay Kâzım Özalp, Salihli taraflarında Yörük Ali Efe, Sarı Edip Efe, Parti Pehlivan Ağa, İzmir taraflarında Galip Hoca lâkabıyla Celal Bayar Kuvâ-yı Milliye hareketini yönlendiren kişiler arasında yer aldı. TBMM Hükümetinin açılışıyla birlikte Düzenli Ordu'nun kuruluşuna kadar bu

¹²⁶ Süslü vd, a.g.e., s.336.

¹²⁷ Köstüklü, a.g.e., s.148.

¹²⁸ Ezer, a.g.t., (YL), s.31.

oluşturulan birlikler Yunanlılar ve diğer işgalcilerle oyalama muharebeleri yaparak, Yunan Kuvvetlerin daha da içerilere girişine engel olmaya çalıştılar. Kuvâ-yı Milliye, Batı Anadolu'da cepheler oluşturarak Yunanlılarla mücadeleye atılmış; Batı Anadolu'da yapılan kongreler de yeniden bir düzenlemeye tabi tutularak, askeri bir örgütlenmeye dönüştürülmüştür. Kuvâ-yı Milliye, Temsil Heyet-i oluşturulduktan sonra onun emrine girerek işgalcilere karşı mücadelesini sürdürmüştür. Özellikle Sivas Kongresi'nden sonra Batı Cephesi Komutanlığına tayin olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, şeklen de olsa Kuvâ-yı Milliye'yi kendisine bağlamıştır.¹²⁹

Kuvâ-yı Milliye Teşkilatı'nın büyük faydaları yanında teşkilatın başındakilerin şahsi menfaat, hırs ve bencillikleri, başına buyruk olma istekleri, emir altına girmek istememeleri bazı zararlı hareketlerin ve olayların sebepleri olarak gösterilebilir. Nitekim halka zaman zaman kötülüklerde bulunmaları, zorla para toplamaları, mal ve mülklerini almaları bu teşkilatı yıpratmaya ve Yunan Kuvvetlerin propagandaları ile halkın kin ve nefretini çekmişlerdir. Zaman zaman milli amaçlar uğruna yapıyormuş gibi halk soyulmaya çalışılmıştır. Şüphesiz zararları arasında en önemlisi de eşkıyalıktan gelme liderler ve komutanların ülkenin güç durumundan faydalanmak istemeleri ile Yunan Kuvvetleriyle çarpışmayı sanki unutmuşlar, makam ve mevkilerini kaybederim korkusu ile Düzenli Ordu'nun emrine girmek istememişler hatta Düzenli Ordu birlikleri ile çarpışmalara girebilmişlerdir. Bu ise iç ve dış Yunan Kuvvetlerinin daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır.¹³⁰

Kuvâ-yı Milliye'nin tasfiye edilip Düzenli Ordu'ya geçilmesini gerekli kılan belli başlı sebeplerden biri de Kuvâ-yı Milliye'nin yapısı ve niteliği ile nizami bir birlik görüntüsünden uzak olması idi. Emir-komutaya pek riâyet edilmediğinden, düzenli birliklerde de disiplinin bozulmasına sebep olmuştu. Denizli Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey 4/5 Temmuz 1920'de 12. Kolordu Komutanı'na gönderdiği bir şifrede, şöyle diyordu; "*Fırka, zabıt ve efradının zabtı rabtı kalmamıştır. Efradla efeler*

¹²⁹ Bkz. Murat Ünsaldı; *Batı Cephesinde Kuvâ-yı Milliye ve Düzenli Orduya Geçiş (Özellikle Askeri Stratejik açıdan)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış YL. Tezi), Ankara 1987.

¹³⁰ Akçora, a.g.m., s.13.

zâbitâna kabahat bulmaktadır. Bilhassa efelerin zâbitâna tahakküm ve hakareti haddi aşmıştır. Bu şerait altında hizmet me'mul değildir"¹³¹ diyordu.

Diğer taraftan Kuvâ-yı Milliye'nin lojistik yönden dezavantaj sağlaması, Düzenli Orduya geçişi teşvik eden sebepler arasında görülmüştür. Bilindiği gibi, Kuvâ-yı Milliye'nin kadrosu sürekli değişkenlik gösterdiğinden lojistik hizmet pek verimli olamamıştır. Üstelik lojistik destek kaynaklarının Kuvâ-yı Milliye müfrezelerince adaletsiz ve keyfi olarak kullanılması problemi daha da artırmıştır. Kontrolden uzak hareketlerle, lojistik imkânları temin eden halk, zaman zaman çekemeyeceği yükün altında bırakılmıştır. Bu durum karşısında halk, ilgili yerlere şikâyetlerde bulunmaya başlamıştır. Meclis'in 5 Temmuz 1920 tarihli gizli oturumunda Karahisar-ı Mebusu Mehmet Şükrü; "*Mühim bir vaziyet karşındayız, zenginler Kuvâ-yı Milliye namı altında toplanarak, halka, ahâliye, köylüye vergi tarh etmek suretiyle halkı bizar etmiştir. Köylü, zenginler kesesini dolduruyor diyor*"¹³² demektedir. Yine 9 Ağustos 1919'da Çivril Kazası Ziraat Muallimi tarafından Nazilli Kuvâ-yı Milliye Komutanlığı'na gönderilen bir şikâyetnamede, özetle; "*Çivril zenginlerinden mürekkep, yardım komisyonunun adaletsiz davrandığı, bîçare millete gözyaşı yerine kan akıtmakta oldukları, bu beş-on zenginin kendileri fazla yardımda bulunmayıp, gerekli parayı, haydutlar gibi bîçare köylünün sırtından çıkarmak istedikleri ve icabında köylüyü tehdit bile ettikleri*"¹³³ ifade edilmektedir. Bu şikâyetler TBMM'ne kadar yansımıştır. Nitekim son dönemlerde birçok çevrede ve basında tartışılan ortak konu, "*Kuvâ-yı Milliye'ye ne oluyor?*" sorusu olmuştur. Kuvâ-yı Milliye bir fırka, üç beş kişinin etrafında toplanmış bir ekalliyet yahut mahdut nokta-i nazarları ihtiva eden bir program değildir, denilmekteydi.¹³⁴

TBMM'nin açılışından sonra hükümet teşkil edilmiş, ardından birtakım kanunlar çıkartılmıştır. Bu çalışmalar sırasında en mühim konu ise ordunun yeniden düzenlenmesi meselesi idi. Haziran 1920'den itibaren Milli Müdafaa Vekâleti ile

¹³¹ Köstüklü, a.g.e., s.213.

¹³² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, s.88.

¹³³ Köstüklü, a.g.e., s.215,216.

¹³⁴ Mehmet Kaplan vd.; *Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, C.I, Ankara 1992, s.244.

birlikte ordunun cephe taksimine göre düzenlenmesi konusunda çalışmalarda bulunan Erkan-ı Harbiye-i Umumîye Vekâleti (Genelkurmay Başkanlığı) Ekim 1920'ye gelindiğinde büyük ölçüde bunu gerçekleştirdi. Düzenli Ordu kurulması çalışmaları sürecinde, Yunanlılara karşı yapılan “*Gediz Taarruzu*” da mühim bir tartışma konusu olmuştur. Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa Çerkez Ethem'in de etkisiyle, halkın ve ordunun moralini yükseltmek amacıyla bir hareket yapmayı düşünmüş olup, bu amaçla 13 Ekim 1920'de Genelkurmay Başkanlığı'ndan Gediz bölgesinde tek başına bulunan bir Yunan tümenine taarruz izni istemiştir. Genelkurmay Başkanı Albay İsmet ordunun lojistik ve personel açısından yetersiz olduğunu belirterek taarruza izin vermemiştir. Genelkurmay Başkanlığının olumsuz görüşüne rağmen Çerkez Ethem'le anlaşan Ali Fuat Paşa 24 Ekim 1920'de Gediz'e taarruz kararı almıştır. Düzenli Ordu birlikleri ve Kuvâ-yı Milliye birliklerinin ortak harekâtı ile yapılan taarruz sonucunda Türk Kuvvetleri Gediz'de yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yunan Ordusu bu harekâta cevap olarak Bursa yönünden saldırıya geçmiş, ardından Yenişehir ve İnegöl'ü işgal etmiştir. Türk Ordusu Dumlupınar sırtlarına geri çekilerek genel bir yenilgiye uğramıştır.¹³⁵

Bu yenilgi, TBMM'nde derin etkiler bırakmıştı. Gediz'de uğranılan yenilgi sonrası Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alınarak Moskova'ya elçi olarak gönderilmiştir. Taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 8 Kasım 1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Batı Cephesi; Garp (Batı) Cephesi ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrıldı. Böylece Düzenli Ordu'ya geçiş süreci uygulama alanına konulmuş oldu. Garp (Batı) Cephesi Komutanlığına Albay İsmet (İnönü) Bey, Güney Cephesi Komutanlığına da Refet (Bele) Paşa getirildi.¹³⁶ Bu konuda bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa; “*Efendiler, dalgalı ve düzensiz ve komutansız bazı savaşlardan sonra bildiğiniz üzere Gediz'de mağlub olduk.*” diyerek Düzenli Ordu kurulmasının zamanının çoktan geldiğine işaret etmiştir.¹³⁷

Kuvâ-yı Milliye ve Düzenli Ordu hakkında görüşmelerin yapıldığı

¹³⁵ Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilâli*, C.I, İstanbul 2000, s.121.

¹³⁶ Özalp, a.g.e., s.166,167.

¹³⁷ Heyet (Genelkurmay Başkanlığı), *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara 2001, s.71.

TBMM'nin Aralık 1920'de yapılan gizli ve açık oturumlarında da Kuvâ-yı Milliye'nin başıbozukluğundan sık sık bahsedilmişti. Konuyla ilgili olarak, TBMM'nin 9 Aralık 1920 günkü gizli oturumunda İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey bu hususa temas ederek, bazı Kuvâ-yı Milliye komutanlarının vatandaşlara baskı ve zulüm yaptıklarını belirterek acil önlem alınmasını istemiştir.¹³⁸ Karesi Mebusu Hasan Basri Bey'de 27 Aralık 1920'de TBMM'deki konuşmasında; öncelikle bu olayların bütün Kuvâ-yı Milliye mensuplarına mal edilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuş, daha sonra da istenmeyen ve tasvip edilmeyen bu olayla ilgili olarak; "*Efendiler, icrâ-yı şekavet eden bir takım kuvvetler türemiş ve bu kuvvetler memlekette büyük zararlar yapmıştır. Bu inkâr edilemez.*" diyerek, Düzenli Ordu'ya geçişi gerektiren sebepler arasında Kuvâ-yı Milliye'nin bu özelliğinin de önemli yeri olduğuna işaret etmiştir.¹³⁹

Düzenli Ordu'ya geçişi gerekli kılan bir diğer önemli faktör de, Yunan Ordusu'na karşı, Düzenli Ordu'yla mukavemet ihtiyacı olmuştur. Bilindiği üzere, Yunan işgal kuvvetleri, zamanın her türlü modern araç ve gereçlerine sahip bulunmaktaydı. Pek tabidir ki, böyle bir kuvvete karşı milislerle değil, aynı malzeme ve teşkilâtla karşı koymak gerekliydi. Mustafa Kemal Meclis'te yaptığı konuşmalarda bu nokta üzerinde durarak; yalnız Milli ve gönüllü askerlerle, Avrupa tarafından çok iyi teçhiz edilmiş, bol top ve cephaneye vs. harp vasıtalarına malik, muntazam Yunan tümenlerine mukabele zorluğu açıkça ortaya çıktığından, muntazam bir Türk Ordusu kurulmasını lüzumlu gördüğünü belirtmiştir. Dönemin Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa da aynı kanaatte olup, Meclis'teki konuşmalarında, cephelerdeki askeri vaziyet ve bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında bilgi vererek; "*Eğer biz bir hükümet tesis etmek istiyorsak, kanunları hâkim kılmak istiyorsak, kanunları*

¹³⁸ TBMM'nin 9 Aralık 1920 günkü gizli oturumunda, İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey, bazı Kuvâ-yı Milliye komutanlarının halka yapmış oldukları baskıları şu şekilde açıklamıştır; "Antalya'da bulunduğum esnada bir haber aldık ki, Antalya'ya yeni bir muhaceret geliyor. Yunan önünden kaçan gibi köylüler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar, yangından kaçan gibi ne kurtarabildilerse, belediyenin etrafına gelerek öbek öbek diziliyorlar. Kuvâ-yı Milliye'nin belli başlı adamlarından biri olan Mehmet Efe, asayiş tesis vazifesiyle güneye inmiştir. Fakat adamları köylere musallat olmuşlar ve zavallı köylüler, eşeğin üstüne, katırın üstüne ne yükletebilirse hepsini yükleterek kaçıyor. Zira bu adamlar köylünün evini yakıyorlar. Arkadaşlar, baskı ve zulümden bunalmış olan milletimiz, sizden âdil hükümet istiyor. Hiçbir zaman bugün olduğu kadar, halk elini hükümete uzatmamıştır. Çal kazasına Refet Bey'in gönderdiği kuvvetler, Efe'nin takibi için gittiği zaman, ahâli atlas yorganlar çıkardı ve demek ki hâlâ bizim ordumuz, bizim zâbitânımız ve bizim haklarımızı koruyacak namuslu kuvvetlerimiz varmış dediler ve askerleri bu suretle karşıladılar (Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.I, s.255,256).

¹³⁹ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.I, s.267.

şahsiyetlere hâkim kılmak istiyorsak, bundan başka çare yoktur”¹⁴⁰ diyerek Düzenli Ordu kurulmasının gerekli olduğunu şiddetle savunmuştur. Fevzi Paşa haklı olarak Doğu'daki 15. Kolordu'nun zaferlerinden bahsederek Batı'da kesin bir başarının elde edilmeyişini düzensiz kuvvetlere bağlamıştır. TBMM'nin, otoritesini tesis etmek ve hukukî varlığını ispat etmek için düzenli bir ordunun kurulması zorunlu hale gelmiştir. Bilindiği gibi, devlet ve onun icra organı olan hükümet, milletin can ve mal güvenliğini temin etmekle mükelleftir. Türk tarihinin her devrinde millet, devletini adaletiyle birlikte görmek istemiştir. *"Adalet mülkün temelidir"* prensibiyle de vurgulandığı gibi, Türk devlet hayatı daima bu felsefe, yani adalet üzerine bina edilmiştir.¹⁴¹

27 Aralık 1920'de yayınlanan bir emirle Kuvâ-yı Milliye teşkilatına son verilmiş, tamamen Düzenli Ordu teşkilatına geçilmiştir.¹⁴² Bu karara "Kuvâ-yı Seyyare" Komutanı Çerkez Ethem ve kardeşleri 29 Aralık 1920'de TBMM ve ordu aleyhinde bir bildiri yayınlarak açıkça isyan etmiş, hemen ardından 1920 Aralık sonu 1921 Ocak başında TBMM Orduları Çerkez Ethem birliklerine karşı harekete geçmiştir. Çerkez Ethem ve arkadaşları özellikle Albay Refet Bey'in Güney Cephesi'ne tayinine itiraz ediyorlar ve müstakil kalmak istiyorlardı. İsmet Bey, Kuvâ-yı Seyyare'nin yalnızca Yunan Kuvvetleriyle meşgul olmasını ve cephe gerisindeki işlerle alakadar olamamalarını temin etmek düşüncesiyle Kütahya Bölge Kumandanlığı'nı kurarak, Miralay İbrahim Bey'i bu bölgenin kumandanlığına tayin etmişti. Çerkez Ethem Ankara'da bulunuyor ve Gediz bölgesindeki kuvvetlere kardeşi Tevfik kumanda ediyordu. Bu arada cepheden gönderilen bölge kumandanını geri yollamıştı. Aynı zamanda emirlere ehemmiyet vermeyerek cephe ile irtibatını da kesmiş bulunuyordu. Durum pek nazik bir şekle girmişti. Cephe Kumandanı İsmet Bey, Kuvâ-yı Seyyare'nin aldığı vaziyetten haklı olarak şüpheye düşmüş ve İnönü'nde bulunan Ertuğrul Grubu karargâhına kısaca şu emri vermişti; *"Kütahya'da henüz mahiyeti anlaşılamayan ve iş'ararı mükerrereye rağmen izah edilemeyen bir tahaşşüt vardır İnönü istikametinde bir harekatten haberdar olmağa ehemmiyet veriniz."* Bu arada Ethem isyan ederek cephe ile irtibatını tamamen kesti. Yapılan bütün girişimler ve

¹⁴⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, s.255.

¹⁴¹ Köstüklü, a.g.e., s.216.

¹⁴² TİH İdari Faaliyetler, s.76; Türkmen, a.g.m., s.47.

arabuluculuk faaliyetlerinden de bir sonuç alınamayınca Ethem ve kardeşleri üzerine kuvvet gönderilmek zorunda kalındı.¹⁴³ TBMM Hükümeti çok zor bir dönemde bu isyanı da bastırdı. Bu olaydan sonra Kuvâ-yı Milliye güçleri merkezi yönetimin denetimine girerek Düzenli Ordu birliklerine katılmışlardır.¹⁴⁴

Bütün bu gelişmeler karşısında Çerkez Ethem komutasındaki subay ve askerlerin bir kısmı Düzenli Ordu'ya katılmış geri kalanlarda kesin sonuçlu bir çarpışmaya girmeden küçük çatışmalarla geri çekilerek tamamen dağılmak zorunda kalmıştır. Düzenli Ordu'ya geçiş iki şekilde olmuştur. Birincisi kadro halindeki kıtaların personelle ikmal edilmesi, ikincisi de milli müfrezelerin Düzenli Ordu birlikleri haline getirilmesidir.¹⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa daha sonra ise ordu ve bazı kuruluşlara “*Milli Ordu Teşkilâtı Plânı*” ismiyle gönderdiği genelgede; ordu kıt'alarının, milli kuvvetleri kendi emrine alıp, harekâtı yönetip uygulamasının sevk ve idarede başarılı olunmak için gerekli olduğunu açıklamıştır. Yine bu genelgede Kuvâ-yı Milliye'nin askeri birlikler içinde nasıl teşkilatlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Örneğin her bucak merkezi bir bölük, her ilçe merkezi (il veya liva merkezi dâhil) bir tabur teşkil edecektir. Ayrıca, cami ve öğretmenleri olan her köy ve mahallenin birer piyade takımı oluşturması, bunlara köy öğretmenleri ile imam ve müezzinlerin komutanlık yapması istenmektedir. Sonuç itibarıyla Kuvâ-yı Milliye'nin kaldırılması konusunda alınmış olan karar sadece askeri değil; aynı zamanda toplumsal ve siyasi bir gerekliliktir.¹⁴⁶

¹⁴³ Özellikle Alaşehir Kongresi'nden sonra Poyraz Ağa ve Akşehirli Mustafa Bey gibi çete reisleriyle birlikte Kuvâ-yı Milliye olarak çeteye katılan Çerkez Ethem kısa sürede Salihli'de bir direniş cephesi oluşturdu. Zamanla Kuvâ-yı Seyyare (Gezici Güçler) adını verdiği çetesini güçlendirerek Kütahya'yı kendisine merkez edindi. Kuvâ-yı Seyyare, 1919–1920 yıllarında patlak veren Düzce, Adapazarı ve Yozgat ayaklanmalarının bastırılmasında etkin rol oynadı. Fakat Düzenli Orduya geçiş aşamasında TBMM Hükümeti'ne karşı isyan başlattı. Çerkez Ethem hakkında birçok eser yayımlanmıştır. Dünya Gazetesi, 1963 yılında Çerkez Ethem'in hatıralarını yayımladı. Bu dizi daha sonra “Çerkez Ethem'in Hatıraları” adıyla kitap haline getirildi (Bkz. Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilâli*, C.I, İstanbul 2000, s.385–394).

¹⁴⁴ Ezer, a.g.t., (Dr.) s.115–117.

¹⁴⁵ Ataman, a.g.t., s.84.

¹⁴⁶ Lütfü Üretener; “Türk İstiklal Harbi'nde Düzenli Ordu'ya Geçiş, İnönü Muharebelerinin Askeri ve Politik Sonuçları”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*, S.1, Ankara 2001, s.101.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDU DEVRİ, MUHAREBELER VE İKMAL SİSTEMİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

1. BATI CEPHESİ'NDE DÜZENLİ ORDU DEVRİ VE MUHAREBELER

15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden Yunanlılar; 16 Mayıs'tan itibaren işgal alanlarını genişletmeye başladılar. Yunan işgalini kolaylaştırmak için önceden kurulmuş olan Rum çeteleri; bu sırada Türk köy ve şehirlerine karşı saldırılarını artırdılar. Yunanlılar işgal ordularını günden güne takviye ederek, işgal sahalarını Aydın ve Manisa taraflarına doğru genişlettiler. Özellikle İngiltere'nin desteğini sağlayan Yunanistan, bu sırada Batı Anadolu'daki işgal bölgelerinde başına buyruk hareket ederek, Türkler'e karşı büyük çaplı bir sindirme harekâtı başlattılar. Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine göre orduları dağıtılmış, silah ve cephanesine el konulmuş bir devletin bu işgal olaylarına karşı çıkması mümkün görünmüyordu. İşte bu aşamada halkın oluşturduğu gönüllü birliklerle yani Kuvâ-yı Milliye ile işgalcilere karşı konuldu.

Yunan Ordusu 1919 yılı sonlarına kadar işgal bölgelerini daha da genişlettiler. İşgal Orduları komutanlarından General Milne tarafından her iki ordunun arasında Batı Anadolu'yu boydan boya kesen hayali bir sınır çizilerek kısa süreli de olsa ateşkes sağlandı. TBMM'nin açılmasının ardından yeni kurulan hükümetin Anadolu'da kontrolü ele geçirmeye başlamasıyla birlikte Yunan ileri harekâtı da tekrar başlamış oldu. 22 Haziran 1920 tarihinde harekete geçen Yunan Ordusu aldığı takviye kuvvetlerle Balıkesir ve Bursa'yı işgal etti. Yunan Ordusu'nun ileri harekâta geçmesinin bir nedeni de İtilâf devletleri tarafından hazırlanmış olan Sevr Antlaşması'nın Türkler tarafından kabul edilmesine zemin hazırlamaktı. Temmuz ayında da İngilizler, Kocaeli yarımadasına saldırarak, Yunanlılar'ın işgal hareketini daha da kolaylaştırdılar. Bir diğer Yunan Ordusu da bu sırada Trakya'ya

saldırdı. Yunanlıların ilerleyişi Düzenli Ordunun teşkiline kadar devam etti. TBMM merkezli Düzenli Ordu birliklerinin kurulmasının ardından 1921 yılından itibaren Yunan ilerleyişi durdurulmaya başlandı. Bu arada Kuvâ-yı Milliye birliklerinin düzenli Yunan Ordusu'na karşı vur kaç taktiği uygulayarak yaptıkları oyalama muharebeleri devam etti.¹⁴⁷

Yunanlıların bu taarruzu kısa zamanda gelişmiş, Milli Kuvvetlerin büyük bir kısmı dağılmış; 61., 23. ve 57. Tümenler geri çekilmiş ve Yunanlılar Bursa – Uşak – Sarayköy hattını elde geçirmişlerdi. Yunanlıların bu başarısını değerlendiren Anadolu Hükümeti, kuvvetli, disiplinli ve eğitimi iyi bir ordu kurulmasına ve Milli Kuvvetler'in de ordu kuruluş ve kadrosuna alınmasına karar vermişti. Ancak, Çerkez Ethem ve taraftarları ile TBMM üyelerinden bazıları buna karşı çıktıklarından, kararın bütünü ile uygulanması mümkün olamıyordu. Hükümetin daha önceden verdiği muntazam ordu kurma kararını gerçekleştirmek amacı ile toplanan Bakanlar Kurulu, 9 Kasım 1920'de şu emir ve komuta değişikliği ile ilgili; *"Batı Cephesi aşağıdaki şekilde iki kısma ayrılmıştır. Kuzey Cephesi; İzmit, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya sancaklarını kapsar. Kuzey Cephesi Komutanlığını, seferde ordu komutanlığı yetkisi ile Genelkurmay Başkanı Albay İsmet üzerine almıştır. Güney Cephesi; Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Menteşe ve Antalya sancakları ile Konya ili, Silifke ve Niğde sancaklarını ve Adana Merkez sancağını kapsar. Güney Cephesi Komutanlığını; seferde ordu komutanlığı yetkisi ile İçişleri Bakanı Albay Refet üzerine almıştır. Kuzey ve Güney Cepheleri Komutanlıklarının emirleri altında bulunan birlikler ve görevleri, ayrıca Genelkurmay Başkanlığınca saptanacak ve bildirilecektir. Her iki cephe komutanlığı doğrudan Genelkurmay Başkanlığına bağlıdır"*¹⁴⁸ şeklinde karar vermişti.

Bu emre göre 10 Kasım 1920 akşamı, Kuzey Cephesi'nin adı değiştirilerek, Batı Cephesi adı verilmişti. Bu tarihte Batı ve Güney Cepheleri'ne bağlı birlikler şöyle saptanmıştı: Batı Cephesi Birlikleri; 24. Tümen, Ertuğrul Grubu, (11. ve 61. Tümenler), 1. Kuvve-î Seyyare, Güney Cephesi Birlikleri;

¹⁴⁷ Heyet (Genelkurmay Başkanlığı), *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara 2001 s.68,69.

¹⁴⁸ Heyet (Genelkurmay Başkanlığı), *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara 2001 s.70,71.

12. Kolordu (23. Tümen ile 57. Tümenlerle Mürettep Tümen, 41. Tümen, 7. Atlı Piyade Tümeni). Bu sıralarda yeni seçimlerle iş başına gelen Yunan Hükümeti, İtilâf Devletlerinin güven ve yardımlarını sağlayabilmek amacı ile yeni bir harekâtı gerekli görmüştü. Ayrıca, yeni Meclisin açılışı sırasında, Yunan Kralı Konstantin yaptığı konuşma ile harbe devam edileceğini açıklamıştı. Aralık 1920 tarihinde Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Milli Hükümet'e karşı başlayan isyan hareketleri; Yunanlılar'ın siyasi ve askeri görüşlerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmuş böylece İnönü Muharebeleri başlamıştı.¹⁴⁹

Birinci İnönü Muharebesi (6–11 Ocak 1921) tarihleri arasında Türk Kuvvetleri ile Yunan Kuvvetleri arasında meydana gelmiştir.¹⁵⁰ Yunanlılar, 6 Ocak 1921 günü saat 07.00'da asıl kuvvetleriyle kuzeyden Eskişehir genel istikametinde; zayıf bir kuvvetle de Uşak'tan; İslâmköy, Banaz istikametinde ileri harekâta başladılar. Yunanlılar'ın kuzeyde, Bursa bölgesinde 3. Kolordusu'nun Adalar Tümeni ile İzmir Tümeni'nin bir kısmı; güneyde, Uşak bölgesinde, 1. Yunan Kolordusu bulunmaktaydı. (Fiilen muharebeye katılan Yunan Kuvvetleri mevcudu 227 subay, 15.816 er, 12.500 adet tüfek, 120 adet ağır makineli tüfek ve 72 adet toptan ibaretti.) Türk Kuvvetleri'nden Batı ve Güney Cephesi Komutanlıkları'nın asıl kuvvetleri Gediz dolaylarında, Çerkez Ethem kuvvetleri ile uğraşıyorlardı. Yunanlılara karşı kuzeyde, İnönü mevzileri bölgesinde 24. Tümen, güneyde Afyon bölgesinde zayıf üç alay bırakılmıştı. Muharebenin başlamasından sonra, İnönü mevzii bölgesine zayıf mevcutlu 4. Tümenle 11. Tümen gönderilmiş bunlar da muharebeye katılmışlardı. Muharebeye katılan birliklerin genel mevcudu; 8.500 insan, 5.500 adet tüfek, 47 adet ağır makineli tüfek ve 28 adet toptan ibaretti.¹⁵¹

¹⁴⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.231,232.

¹⁵⁰ İnönü Muharebeleri ile ilgili Bkz. *TİH Batı Cephesi, C.II, Ks.3, Ankara 1999*; Nuri Köstüklü; "Birinci İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.21, C.VII, Temmuz 1991; Selami Türker; *Birinci-İkinci İnönü Muharebeleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış YL. Tezi), İstanbul 1997; İzzet Öztoprak; "Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığı ve Yorumu", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (25 – 27 Ekim 1999-İstanbul)*, Ankara 2000, s.411–427; *Öğüt*, 20 Ocak 1921 s. 1; Orhan Duru; *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Temmuz 1978; Nusret Baycan; *İsmet İnönü*, Ankara 1987; Albay Özden Çalhan; *İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü*, Ankara 2000; Selahattin Selşik; *Türk İstiklâl Savaşı'nda Birinci İnönü Muharebesi*, (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen ve Atike Kaptan), Ankara 2006.

¹⁵¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.233–235.

İnönü Muharebeleri, Anadolu'da Türk Ulusu'nun varlığını ve küçümsenmeyecek bir savaş gücüne sahip olduğunu ispatlamış, TBMM Hükümetinin içte ve dışta tanınması ve itibarının artmasını sağlamıştı. Düzenli bir ordunun kurulması ilkeleri gerçekleşmiş ve milletin, yeni kurulmakta olan orduya güveni artmıştı. İsyan ocakları söndürülmüş, yurt içinde güvenlik, asayiş ve kanun hâkimiyeti sağlanmıştı. Birinci İnönü Muharebesi Anadolu'da Düzenli Ordu hareketlerinin başlangıcını oluşturur. Çünkü İnönü çatışmasına kadar olan savaşımız, tek merkezden yönetilen harekât olmamıştır. Bu nedenle Birinci İnönü Savaşı önemli bir savunma muharebesidir. Yunan birliklerinin sadece bir keşif harekâtı olarak düzenlediklerini iddia ettikleri bu harekâtın maksadı ne olursa olsun, Yunanlılar 15 Mayıs 1919'dan beri ilk defa Anadolu topraklarında durdurulmuştur. Bu başarı bütün cephelerde ve ülkede morali yükseltmiştir. Düzenli Ordu'ya duyulan güven sonucunda, savaşarak sonuca ulaşılacağı fikri halkta belirmeye başlamıştır. Anadolu, milli birlik ve beraberlik içinde, Yunan zulmünü yok etmeye karar vermiştir. Tüm bu düşünceler Birinci İnönü Muharebesi'nin sonunda belirginleşmiş ve bu düşüncenin bir sonucu olarak 20 Ocak 1921 tarihinde yeni anayasa kanunu kabul edilmiştir. Kurtuluş savaşının henüz başında verilen bu mücadeleyle Mustafa Kemal, liderliğini halka ve meclis içi muhalefete onaylatmış, Batı Cephesi Komutanlığı sorunlu başlayan Albay İsmet Bey'in ise kendine olan güveni artmıştır. Avrupalı galip devletler Ankara Hükümeti'ni tanıyarak Londra Konferansı'na katılımını istemişlerdir. Bu davet TBMM hükümetinin resmen olmasa bile kısmen tanınması demektir. Bu dönemde Ruslarla Moskova Anlaşması imza edilmiş, böylece Ruslardan gelen maddi yardım düzene girmiş ve Kurtuluş Savaşı suresince devamlılığı sağlanmıştır. Birinci İnönü Muharebesi, Kurtuluş Savaşı sırasında siyasi ve askeri alanda en zor zamanda kazanılmış bir başarıdır. Ankara'da kurulan hükümet üzerindeki belirsizlik kalkmıştır. İşgal altındaki toprakların kurtarılmasına şevk ve azimle girişilmiştir.¹⁵²

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra İngilizler, ileri sürülen isteklerin yerine getirilmesi için Yunanlıları tekrar taarruza teşvik etmişlerdi. Yunanlılar Birinci İnönü Muharebesi'ndeki başarısızlık, sarsılan saygınlığı yeniden elde

¹⁵² Hayriye Yalçın; "Birinci İnönü Muharebesi" *Askeri Tarih Bülteni*, S.36, s.83.

etmek ve Sevr Antlaşması'yla elde ettikleri kazançlara tam olarak sahip olabilmek ümidi ile geniş çapta bir taarruza ihtiyaç duydular. Her ne kadar Birinci İnönü Muharebesi'ndeki başarısızlıklarını kamuoylarına, kendi istekleriyle geri çekilmiş gibi göstermeye çalışmışlarsa da gerçekte kaybolan saygınlığı kurtarmak ve İstanbul Hükümeti'nce imzalanan fakat Ankara Hükümet'nce reddedilen Sevr Antlaşması ile kendilerine sağlanan geniş ölçüdeki nimetlere sahip olmak istiyorlardı. Bunun için de fazla beklenmemeliydi. Zira zaman faktörünün, yeni kurulmakta olan Düzenli Türk Ordusu'nun yararına çalıştığı hesaplanıyordu. O hâlde bu Düzenli Ordu, organizasyonu tamamlayıp güçlenmeden yok edilmeliydi. Böylece, kurulmasına başlanmış olan düzenli bir Türk Ordusu'nun kuruluşunu da baltalamak amacındaydılar. Bu nedenle, Birinci İnönü Muharebesi'nden iki ay on üç gün gibi kısa bir süre sonra, tam ve köklü bir hazırlık yapmadan 13 Mart 1921 günü yeni bir taarruza başladılar.¹⁵³

Batı Cephesi Komutanlığı bölgesinde, dört piyade tümeni (1., 11., 24. ve 61. Tümenler ile 1. Süvari Tümeni), 13.068 adet tüfek, 96 adet ağır makineli tüfek, 39 adet çeşitli top ve 1.500 adet kılıç; Güney Cephesi Komutanlığı bölgesinde, beş piyade tümeni (4., 8., 23., 41. ve 57. Piyade Tümenleri) ile iki süvari tümeni (1. ve 2. Tümenler), 22.225 adet tüfek, 143 adet ağır makineli tüfek, 68 adet top, 200 adet kılıç; Kocaeli bölgesinde, bir tümen, 5.126 adet tüfek, 16 adet ağır makineli tüfek ve 5 adet top bulunmaktadır. 4. Piyade ve 1. Süvari Tümenleri muharebe başlamadan önce Batı Cephesi Komutanlığı emrine girmiştir. Türk Ordusu'nun genel silah mevcudu ise; 34.175 adet tüfek, 235 adet ağır makineli tüfek, 104 adet top, 3.500 adet kılıçtan ibaretti. Yunan Ordusu 7.375 adet tüfek, 485 adet ağır makineli tüfek ve 166 adet top kadar bir silah üstünlüğüne sahiptir. Türklerde ise sadece 400 adet kılıç fazlalığı vardır.¹⁵⁴

Yunanlılar 23 Mart 1921 sabahı Bursa ve Uşak bölgesinden 3. ve 1. Kolordularıyla ileri harekâta başladılar. Kuzeyden ilerleyen Yunan Kolordusu, Bursa civarında Yenişehir, Boğazköy ve İnegöl istikametlerinde ilerleyerek

¹⁵³ ATESE (Heyet), *TSK Tarihi*, C.IV/1, Ankara 1984, s.433.

¹⁵⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s.221.

İnönü mevzilerine taarruza geçti. Önce sağ kanattan taarruzlarını geliştirmek istediler. Aynı zamanda bütün cephede İnönü mevzilerine de taarruzlarını sürdürmekteydiler. Bu taarruz karşısında İnönü mevzilerinin merkez ve sol kanadında ilerlemeler olduysa da Türk subay ve erlerinin fedakârca çabaları ve direnişleri karşısında Yunan taarruzları geri atıldı. 30 Mart günü Yunanlılar tekrar taarruza geçtiler. Türk sağ kanadı, karşı taarruzlarla Yunan taarruzunu geri attı. Zayıflayan Türk sol kanadı Ankara'dan yetiştirilen kuvvetlerle takviye edilerek duruma hâkim olundu. Yapılan karşı taarruzla Yunan taarruz gücü iyice kırıldı. Yunan Kuvvetleri 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece ve 1 Nisan sabahı taarruza başladıkları mevzilerine çekilmeye başladılar. Böylece İkinci İnönü Muharebesi de Türk Ordusu'nun zaferi, çok sayıda kayıplara uğrayan Yunan Ordusu'nun yenilgisiyle sonuçlanmış oldu.¹⁵⁵

İkinci İnönü Muharebesi de Birincisi İnönü Muharebesi gibi Yunanlılar için hüsrarla sonuçlanmıştı. Beklenen sonuç ta buydu. Zira Yunanistan küçük bir ülkeydi ve Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkımlara ve yenilgilere rağmen hâla hem toprak ve hem de nüfus olarak Yunanistan'dan çok daha büyük ve güçlü olan Türkiye'yi kendi imkânları ile yenmeyi başarmaları mümkün değildi. Zaten bu savaş stratejik bir hataydı. Yunanistan ne böylesi bir seferi üstlenebilir ne de mütteliklerinin askeri ve mali desteği olmaksızın bu savaşı kazanabilirdi. Yunanistan'ın savaşa girmesine neden olanlar da bilgisiz ve tecrübesiz siyasilerdi. Hiçbir zaman savaşın stratejik yönünü doğru olarak değerlendirilmemişlerdi. Geniş bir coğrafi saha, Türk nüfusu, uzak mesafeli iletişim ve nakliye hatları iyi hesap edilmemişti. Her şeyden önemlisi, bu büyüklükteki bir taarruz harekâtının uzun bir süre desteklenmesi ve idame ettirilmesi hem askeri hemde mali yönden çok zordu.¹⁵⁶

Sonuç olarak; Yunanistan, verdiği ağır kayıplar yanında bu kez de önceden tasarladığı hedef ve emellerine erişememiş, tersine ikinci kez uğradığı bu yenilgiden dolayı dünya ve kendi kamuoyunda saygınlığını yitirmiş, iç ve dış siyaset yönünden büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Buna karşılık Türk Ordusu, üstün Yunan Kuvvetleri'ne

¹⁵⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s.233–235.

¹⁵⁶ Üretener, a.g.m., s.106–108.

karşı elde ettiği bu ikinci zaferle Ankara'daki Milli Hükümeti'nin varlığını ve Türk Ulusu'nun davasını, Avrupa devletlerine resmen olmasa da dolaylı olarak benimsetmiş ve hatta kabul ettirmiştir. TBMM Hükümeti'nin Türk ve dünya kamuoyundaki saygınlığı artmıştır. Türkiye üzerindeki İngiliz–Yunan politik iş birliğine karşı olan bazı Avrupa devletlerinin bu görüş ve düşünceleri, daha da güç kazanmıştır. Bir başka deyişle aralarında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. İkinci İnönü Muharebesinde elde edilen zafer, İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye karşı tutumlarını olumlu yönde etkilemiş, Türkiye üzerinde almakta oldukları kararlarda kademe kademe değişiklik yapmak zorunda bırakmıştır. Fransızlar Zonguldak'tan, İtalyanlar da Güney Anadolu'dan çekilmeye başladılar. Sovyetler Birliği, Yunanlılar'ın o tarihe dek yapmış oldukları tahriplere karşılık, 30.000 altın rubleyi Milli Hükümete hibe etmiştir. İkinci İnönü Muharebesi, askeri anlamda değerlendirildiğinde ise savunma tertibinde, derinlikte savunmaya ehemmiyet verilmiş, zaman zaman ve yer yer mevziye giren Yunan Kuvvetleri birliklerine karşı taarruzlar icra etmek suretiyle mevzi hemen terk edilmeyerek sonuna dek elde tutulmaya çaba gösterilmiş ve Yunan Kuvvetleri'nin muharebe gücü kırılmıştır.¹⁵⁷

İkinci İnönü Muharebesi'nde, her iki tarafta, asker, silah ve cephaneye bakımından büyük kayıplar vermişlerdir. Bu savaş sonunda Türk tarafının subay kaybı; 44 şehit, 102 yaralı, 4 esir, 2 kayıp ve 4 firar olmak üzere toplam 156 kişi idi. Er kaybı ise; 637 şehit, 1.720 yaralı, 2 esir, 1.359 kayıp ve 1076 firar olmak üzere toplam olarak 4.794 kişi idi. Buna ilaveten 388 adet hayvan, 2.432 adet çeşitli cins piyade tüfeği, 60 adet kasatura ve 3 adet makineli tüfek kaybedilmiş; 350 adet bomba ile 23.847 adet çeşitli top mermisi ve 2002 sandık (2.802.800 adet) kadar piyade tüfeği mermisi sarf edilmişti.¹⁵⁸

Batı Cephesi Komutanlığı personel, araç ve gereç eksikliğini bir an önce tamamlayabilmek amacıyla, birtakım tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında firar olaylarını en aza indirmek için, firar sebeplerini araştırmak ve çözüm yollarını

¹⁵⁷ Üretener, a.g.m., s.108,109.

¹⁵⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:710, Gömlek No:105, Belge No:105 (1–2).

bulmak için birtakım çalışmalar başlatılmıştır.¹⁵⁹

Yunan Kuvvetleri Eskişehir Cephesi'nde günlerce süren şiddetli çarpışmalardan sonra, büyük zayıt vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. General Kondilis yazmış olduğu kitabında bu savaştaki Yunan kayıpları; 360 subay, 4.920 er olarak göstermiştir. Yunan Kuvvetleri'nin bir tümende 2.700, diğerinde ise 2.000 kişi zayıt verdiği ve askerinin moralinin hızla bozulduğu bildirilmekteydi.¹⁶⁰ İstanbul'da görev yapan İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold, 5 Nisan 1921'de Yunan Yüksek Komiseri ile görüşüğünü, Yunan zayıtının çok daha fazla olduğunu, İnönü'nde bir alayın, albaydan aşağıya doğru bütün subaylarının öldüğünü, sonuç olarak Yunanlıların ikinci kez İnönü'nde yenildiklerini, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a rapor etmiştir.¹⁶¹ Aynı raporda yüksek komiser, Yunan yenilgisine neden olarak; *"Yunan subaylarını ve topları göstermiştir. Yunan Kralı Konstantin, Venizelos taraftarı oldukları için yetenekli subayları değiştirip yerlerine beceriksizleri getirmiş, yenilgiye bunlar neden olmuşlardır"*¹⁶² diye belirtmiştir. Öte yandan İngiltere Hükümeti tarafından Tümgeneral T.O. Marden, Anadolu'ya yollanarak kendisinden Yunan Ordusu'nun durumu ile ilgili ayrıntılı bir rapor istenmiştir. General Marden, 21, 26 ve 30 Haziran günlerinde hükümete üç rapor sunmuştur. General Harington, bu raporlar üzerindeki görüşlerini de hükümetine bildirmiştir. Bu raporları aldıktan sonra İngiltere Genelkurmay Başkanlığı, 6 Temmuz 1921'de etraflı bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan rapor, 7 Temmuzda Harbiye Bakanlığı'na, 11 Temmuzda da İngiltere Hükümeti'ne sunulmuştur. Bu raporlar Yunan saldırısı arifesinde İngiltere'nin durumu nasıl değerlendirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. İngiltere Genelkurmayı Yunan Ordusu hakkında olduğu kadar, Türk Ordusu hakkında da tam ve kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte birçok veriyi değerlendirerek bir tahmin yapmaya çalışmıştır. Buna göre; Batı Cephesi'nde Türk Ordusu'nun elinde bulunan silah ve cephanesinin miktarını; 68.500

¹⁵⁹ İkinci Ordu Komutanlığı tarafından Garb Cephesi Komutanlığı'na gönderilen 06-05-1337 (1921) tarihli yazıda; Memleketleri Yunan Kuvvetleri işgali altında olan efradın ailelerine yardımcı olmak amacıyla firar ettikleri, bu hususta gerekli tedbir ve çözüm yollarının bulunması hususunda yardım edilmesinin sağlanması istenmiş buna ilaveten, 2., 3., 6. ve 7. Kolordular'dan toplam 4.550 askeri personelin firarda olduğu bildirilmiştir. ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:258, Gömlek No:146, Belge No:146-1,2.

¹⁶⁰ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.512.

¹⁶¹ Ezer, a.g.t., (Dr.) s.151.

¹⁶² Bilal N. Şimşir; *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, İstanbul 1989, s.11.

adet tüfek, 345 adet makineli tüfek, 174 adet hafif top, 39 adet ağır top olarak tahmin ettiğini açıklamıştır.¹⁶³ Bu tarihten kısa süre önce Batı Cephesi Komutanlığı tarafından, Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'ne gönderilen 12 Haziran 1921 tarih ve 960 No lu şifre telgrafta; Batı Cephesi birliklerinde bulunan toplam silah ve cephane mevcudunu, 53.637 adet piyade tüfeği, 407 adet ağır makineli tüfek ve 252 adet hafif makineli tüfek olarak açıklamıştır.¹⁶⁴

Yunanlılar, I. ve II. İnönü Savaşları'nda kaybettikleri saygınlığı tekrar sağlamak için, Kütahya–Eskişehir Savaşlarına seferberlik ilân ederek güçlü bir şekilde hazırlandılar. Oysa Türk Ordusu mali güçlükler yüzünden seferberlik ilân edememiş, II. İnönü Savaşı'nda elde edilen silah ve cephaneyle bu savaşa karşılık vermek zorunda kalmıştı.¹⁶⁵ Kazanılmış olan bu zaferler siyasi alanda da etkisini göstermiş, I. İnönü Zaferi'nden hemen sonra, Ankara Hükümeti, Afganistan ve Sovyet Rusya ile Antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar, Ankara Hükümeti'nin doğuda diplomatik durumunu perçinlemiş, saygınlığını artırmıştır. Batıda ise özellikle İngiltere'de de kaygı yaratmıştır.¹⁶⁶ Diğer taraftan II. İnönü Zaferi'nden iki ay sonra Fransa adına Franklin–Bouillon Ankara'ya gelmişti. Fransız hükümeti, yeni Türk devleti ile bir anlaşmaya varmakta tereddüt etmekteydi. Türklerin askeri gücüne henüz tam olarak güvenmeyen Fransa, daha fazla güven duyuncaya kadar beklemeyi tercih etmişti.¹⁶⁷

Bu sırada Yunanlılar, İnönü–Kütahya–Döğler mevziini tutmuş olan Türk

¹⁶³ Albay Nairne'in Raporu: "Uşak bölgesindeki Yunan, cephesini teftiş edercesine dolaştıktan, genel karargâhı, tümenleri, birlikleri teker teker gördükten ve en yetkili Yunan kumandanlarıyla ayrıntılı konuştuktan sonra Albay Nairne, 15 Haziran 1921'de İngiltere Hükümeti'ne raporunu sunmuştu. Albay, Yunan Ordusu konusunda Fransa askeri misyonunun karamsar görüşünü hiç paylaşmıyordu. "Yunan Ordusu şimdi pek müessir bir savaş makinesidir" diye söze başlıyordu. Mart ayında İnönü'deki başarısızlık, Yunanlılar için büyük bir ders olmuştu. Her şey yeni baştan düzene konulmuştu. Askerlerin giyim kuşamları, ayakkabıları pekiydi. Ulaştırma ve muhabere ıslah edilmişti. Askerler pekiyi talim görmüşlerdi. Disiplin ve moral fevkaladeydi. Albaya göre kumanda kadrosu, genellikle çok iyiydi. Başkomutan General Papoulas, güven vericiydi. İkinci ve Üçüncü Kolorduların, yeni kumandanları, eskilerine göre çok üstündü. Prens Andrew, 12. Tümen kumanda ediyordu. Albay Pallis, iyi, sakin ve pratik bir kurmay başkanıydı. Yardımcısı Albay Saryannis, parlak, enerjik ve sevk gücüne sahipti. İkinci Tümen Kumandanı General Valettas parlaktı. Üçüncü Kolordu'da General Tricoupis, 9. Tümen'de Leonardopoulos vs. hep çok iyi kumandanlardı. Yalnız 7. Tümen Kumandanı Platin, "arabanın zayıf atıydı" (Bkz. Bilal N. Şimşir; *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921–1922)*, İstanbul 1998. s.105–106,115).

¹⁶⁴ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1188, Gömlek No:102, Belge No:102–1.

¹⁶⁵ Serpil Sürmeli; *Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Ankara 1998, s.44.

¹⁶⁶ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e, (1921–1922)*, İstanbul 1998.s.12.

¹⁶⁷ Jorge Blanco Villalta; *Atatürk*, (Çev: Fatih Özsu), Ankara 1982, s.448; Ezer, a.g.t. (Dr.), s.153.

Kuvvetleri'ni güney kanattan kuşatmak üzere harekâta başladılar.¹⁶⁸ Yunan 3. Kolordusu'nun, Bursa – Tavşanlı – Kütahya istikametindeki ileri hareketi ise 8 Temmuz 1921'de başladı. 1. ve 2. Kolorduların Kütahya – Nasuhçal mevzilerimize yönelttiği kesin sonuçlu taarruzun 14–18 Temmuz 1921 günleri pek şiddetli olmuştur. Yunanlıların Döğer civarından Seyitgazi istikametine, sol yan ve gerilerimize yönelttiği şiddetli ve sürekli taarruzlar, yapılan karşı taarruzlarla durduruldu. Bu sırada cephe durumu ile yakından ilgilenen TBMM Başkanı Mustafa Kemal, Ankara'dan hareketle 18 Temmuz'da Batı Cephesi karargâhına İsmet Paşa'nın yanına geldi. Burada durumu yakından inceledi ve "*Birliklerin takviyesi, tensiki ve düzenlenmesi için, Yunan Kuvvetleri ordusu ile araya mümkün olduğu kadar büyük bir mesafe konması, bunun için Sakarya doğusuna çekilmenin uygun olacağı*" direktifini verdi. Böylece, Batı Cephesi birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir doğusu–Seyitgazi hattına çekildi. Yunan Ordusu'nun takipte gösterdiği yavaşlık ve duraksama Türk Ordusu'nun kayıp vermeden çekilmesi imkânını vermişti. Bu çekilişle Kütahya Muharebesi sona ermişti.¹⁶⁹

Yunan Ordusu ileri hareketine devam ederek 20–21 Temmuz'da Türk Ordusu ile bütün cephede temasa geçti. 20 Temmuz akşamı iki Yunan tümeni kuzeye ilerleyerek Eskişehir ve güney kesimine yanaşmış, böylece Eskişehir bölgesinde kuzeydekilerle birlikte beş Yunan tümeni toplanmış bulunuyordu. Bu duruma göre Yunan cephesinin orta kesiminde bir boşluk meydana gelmiş ve Türk Ordusu için uygun bir durum meydana gelmişti. Bu durumdan faydalanılarak Eskişehir bölgesinde toplanmış bulunan beş tümenlik Yunan kuvvetine taarruz yapılması mümkün görünüyordu. Cephe Komutanlığı'nca toplanan dokuz tümenle Eskişehir istikametinde düşünülen bu taarruz 21 Temmuzda yapıldı.¹⁷⁰

¹⁶⁸ İnönü Muharebelerinden sonra yapılan Aslıhan–Dumlupınar Muharebeleri de Türk–Yunan savaşının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu muharebeler ile ilgili Bkz. Mine Aksoy; *Aslıhanlar–Dumlupınar Muharebeleri, Harp Tarihi Broşürü*, Ankara 2000.

¹⁶⁹ Kütahya Muharebeleri ile ilgili Bkz. Fahri Aykut; *İstiklâl Savaşı'nda IV ncü Kolordu* (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen ve Atike Kaptan), Ankara 2006; Fahri Aykut; *İstiklâl Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri* (Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik ve Melike Ceyhan), Ankara 2006; İzzettin Çalışlar; *İstiklâl Savaşı Hatıraları Gediz, Kütahya ve İkinci İnönü Muharebelerinde 61 nci Tümen* (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen, Nurcan Aslan ve Elmas Çelik), Ankara 2006.

¹⁷⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s.301–303.

Taarruz, ilk saatlerde başarılı olmuşsa da, baskına uğramanın verdiği şaşkınlıktan sıyrılan Yunan Kuvvetleri toparlanarak Türk taarruzunu durdurdu. Akşama kadar süren muharebelerde Batı Cephesi birlikleri birçok dalgalanmadan sonra mevzilerini elde tutabildiler. Ancak, güney kanat açığından ilerleyen bir Yunan Kuvveti'nin cephenin yan ve gerilerinde etkili olması, aynı zamanda merkezdeki birliklerle güneydeki birlikler arasındaki boşluğa doğru diğer Yunan Kuvvetinin ilerlemesi üzerine, meydana gelen bu tehlikeli durum kargısında geri çekilmek zorunda kalındı. Bunun üzerine, Batı Cephesi Komutanı'nın Genelkurmay Başkanlığı'na yaptığı çekilme hakkındaki önerisi uygun görüldü. Yunan Kuvvetleri karşısında yeteri kadar örtme ve emniyet birlikleri bırakılarak, Batı Cephesi asıl birlikleri ile Sakarya doğusuna çekildi. Böylece Yunan Ordusu ile aradaki mesafe büyük ölçüde açılarak zaman kazanıldı. Yeniden toparlanmak, orduyu yeniden takviye ve tensik etmek için gerekli zaman sağlandı. 21 Temmuz 1921'de başlayan Eskişehir Muharebesi Batı Cephesi birliklerinin Sakarya gerisine çekilmesi ile (25 Temmuz 1921) sona ermişti.¹⁷¹

Bu muharebeler sonunda Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar gibi büyük ve stratejik önemi bulunan şehirlerin elden çıkması, harp gücünün zayıflamasına sebep olmuş ve yurttan büyük bir moral kırıklığına yol açmıştı. Bu durum, TBMM'de de etkisini göstermiş; Meclis içinde sert tartışmalar olmuştu. Bu sebeple Türk İstiklâl Harbi'nde en tehlikeli döneme girilmişti. Aslında Yunanlılar, yine silah, cephane araç ve gereç olarak üstün olmalarına rağmen, Türk Ordusu'nu kesin sonuçlu bir meydan muharebesine zorlayıp yenememişler ve isteklerine boyun eğdirememişlerdi. Kütahya–Eskişehir Muharebelerinin kaybedilmesi dış siyasi durumumuza pek etkili olmamış; yalnız Fransızlar yapılmakta olan görüşmelere bir süre ara vermişlerdi.

TBMM 5 Ağustos 1921 günkü toplantısında Mustafa Kemal Paşa'ya Meclisin yetkisiyle Başkomutanlık görevini vermiştir. 23 Ağustos 1921 günü Türk Batı Cephesi; kuzeyden güneye doğru Balıkcı Köprüsü – Yıldıztepe 1073 – Toydemir 1084 – Sapanca – Kavakköy – Çiftetepe – Türbetepe – Mangal Dağı – Köseaptallı kuzeyi hattında yerleşmişti. Yunan Kuvvetleri, 23 Ağustos 1921'de 3. ve 1.

¹⁷¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.306,307.

Kolorduları'yla Ilıcaderesi istikametinde taarruz ederek derenin güneyindeki Türk ileri mevzi birliklerini çekilmek zorunda bıraktı ve Mangal Dağını aldı. 24–30 Ağustos 1921 tarihleri arasında Yunanlılar'ın yaptığı cephe, kanat ve kuşatma muharebeleri birçok dalgalanmalardan sonra Türk Ordusu tarafından durduruldu. 31 Ağustos 5 Eylül 1921 tarihleri arasında Yunan Ordusu cepheden yarma girişimine hız verdi. Savunma bölgesinin hassas yeri olan Çal Dağı'nın bir kısmını ele geçirdi. Böylece Türk Ordusu'nun merkezi oldukça tehlikeli bir duruma girmiş oldu. Cepheye yetiştirilen yeni kuvvetlerle Çal Dağı kuzeydoğusunda Türk Ordusu yeniden bir savunma düzeni aldı. 5 Eylül gününe kadar Yunan Kuvvetleri, taarruz gücü tamamen kırıldığından ilerlediği hatta kalarak tahkimat faaliyetlerine girişti. 6–13 Eylül 1921 tarihleri arası Türk Ordusu'nun karşı taarruzları başladı. Eylül ayında Türk Ordusu, sağ kanadında topladığı üç tümen ve Kızılkoyunlu bölgesindeki 2. Grupla taarruza geçti. Sağ kanattaki taarruz başarılı oldu; fakat 2. Grup bir başarı kazanamadı. Eylül ayında 4. Grup tarafından yapılan taarruzla Yunan Kuvvetleri Çal Dağı istikametine sürüldü. 12–13 Eylül gecesi Yunan Kuvvetleri Sakarya'nın batısına çekilmeye mecbur kaldı.¹⁷²

22 gün, geceli gündüzlü devam eden muharebelerde Türk Ordusu çok yorgun düşmüş, cephanesi çok az kalmış ve önemli kayıplara uğramıştı. Bugüne kadar Gruplarla idare edilen birlikler, 13 Eylülden sonra bazı birlikler lâğvedilerek dört piyade kolordusu, Kocaeli Grubu ile bir süvari kolordusu teşkili teşkili oluşturuldu. Türk Ordusu uzun süren savunmadan sonra karşı taarruza ve takibe geçmiş Yunan Kuvvetleri'ni ancak Eskişehir ve Afyon hattına kadar takip edebilmişti. Çekilen Yunan Kuvvetlerini takip için Batı Cephesi birliklerinin güç ve olanakları yeterli değildi. Bu nedenle, Eskişehir ve Afyon kesimlerinde savunma tertipleri alınarak bir seneye yakın süre bu hatta kalındı.¹⁷³

Muharebelerle ilgili bir değerlendirme yapacak olursak; İstiklâl Harbi'ne yeterli

¹⁷² *TİH İdari Faaliyetler*, s.331,332.

¹⁷³ Sakarya Muharebeleri ile ilgili Bkz. *Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü*, Ankara 1997; İzzettin Çalışlar; *İstiklâl Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1 nci Grup* (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen ve Hülya Toker), Ankara 2006; Mümtaz Ulusoy; *İstiklâl Harbi'nde 2' nci Kolordu* (Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik ve Şeyda Büyükcan), Ankara 2006; Baki Vandemir; *Türk İstiklâl Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya* (Yayına Hazırlayan Hayriye Yalçın), Ankara 2006.

personel, silah, cephane, araç ve gereçten yoksun başlayan Türk Ulusu, önce halkın bağrından çıkan küçük Kuvâ-yı Milliye birlikleriyle, kuvvetli ve muntazam Yunan Orduları'yla çarpışmaya başladı. Türk Ulusu, çok büyük fedakârlıklarla meydana getirdiği ordusuyla, kuvvetli ve mağrur Yunan Ordusu'nu Sakarya Meydan Muharebesi'nde mağlup ederek İstiklâl Harbi'nin ve Türk tarihinin akış ve talihini değiştirmiştir.

2. DÜZENLİ ORDU DEVRİ İKMAL SİSTEMİNE UMUMÎ BİR BAKIŞ

Bir savaşta mali kaynakların kullanılması, savaşın lojistik desteği ile yakından ilgilidir. Milli Mücadele'nin lojistik desteğinin maliyetini hesaplamak, destek için ne kadar mali kaynak ayrıldığını tespit etmek mümkün değildir. Çünkü Milli Mücadele yalnızca vergi mükelleflerinin ödedikleri vergiler ve diğer devlet gelirleri ile yürütülmemiştir. Paraya dayanmayan mükellefiyetler ve halkın bedeni güçlerini savaşın gerektirdiği hizmetlere tahsis etmesi, savaşın maliyetine katılması gereken en önemli unsurlardır.

23 Nisan 1920'de yeni meclis çalışmalarına Ankara'da başlamış, Mustafa Kemal Meclis Başkanlığına getirilmiş, ardından hükümet kurulmuş, böylelikle Türk Kurtuluş Hareketi hukuki ve siyasi olarak tek elden yönetilmeye başlanmıştır.¹⁷⁴ Meclisin açılışından itibaren devlet gelir ve giderlerinin Maliye Vekâleti tarafından yönetilmesi ilke olarak benimsenmiş, bu durum ise Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla tamim halinde duyurulmuştur.¹⁷⁵

Siyasal bağımsızlık kadar, ekonomik bağımsızlığı da kutsal sayan bir görüş içinde bulunan TBMM Hükümeti, ekonomik gelişmeye engel olabilecek tüm etkenlerin giderilmesi esasını benimsemişti. TBMM'nin kurulmasından sonra da,

¹⁷⁴ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi*, C.IV, Ks.1, Ankara 1984, s.71–80.; Ataman, a.g.t., s.60–64.

¹⁷⁵ M. Akif Tural; *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920–1938)*, Ankara 1987, s.58.

kaynak sıkıntısı kendisini çok daha yoğun bir şekilde hissettirmiştir.¹⁷⁶ TBMM Hükümeti, ordu ihtiyaçlarını işgal dışında kalan sınırlı ve çok daha az verimli Anadolu kaynaklarından sağlamak zorunda kalmıştır. Bu itibarla her çareye başvurulmuş, gelir getirebilecek tüm kaynaklara el konulmuştur. 24 Nisan 1920'de Meclis'ten geçen bir yasayla hayvan vergisi, dört katına çıkarılmıştır.¹⁷⁷

Milli Mücadele'de istifade edilen ve el konulan kaynaklardan birisi de Düyun-u Umumiye geliri olmuştur. O yıllarda Anadolu'nun gelirlerinden neredeyse yarıya yakını toplamakta olan bu idareye TBMM Hükümeti dokunmamış ve söz konusu idareye masraflarını karşılamak ve batış döneminde problemlerin halledilmesi şartıyla aynı gelirleri TBMM adına toplaması yetkisini vermiştir.¹⁷⁸ Bu konuda devrin maliye nazırının adı geçen idarenin Ankara mümessiline; "*Biz harp halindeyiz, vergileri toplayarak bize verin ancak masraflarınızı alın. Sulh olunca hesaplaşırız*"¹⁷⁹ dediği bilinmektedir. TBMM Hükümeti'nin Milli Mücadele'yi finanse edebilmek için kaynak bulma konusunda başvurduğu bir diğer yol da, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, Anadolu'da faaliyet gösteren, Reji İdaresi'nin gelirine el koymak olmuştur.¹⁸⁰ Böylece söz konusu idareye giden gelirlerin TBMM Hükümeti'ne aktarılması sağlanmıştır. Ancak, yukarıda belirtilen her iki yolla sağlanan gelirler ile uzun süreli bir mücadeleyi finanse edebilmek mümkün değildi. Bu alanda müracaat edilen bir diğer uygulama da, 28 Temmuz 1920 tarihinde ithalattan alınan gümrük vergilerinin artırılması olmuştur. Bu konuda çıkartılan kanun ile işgalle birlikte kıyı şehirlerine getirilen ve oralardan da Anadolu içlerine pazarlanmaya çalışılan Avrupa ülkelerine ait ürünlerden alınan gümrük vergileri 5 misli, söz konusu malların depolanmasından alınan ardiye vergisi ise, 10 misli arttırılmıştır.¹⁸¹ Böylelikle işgal bölgelerinden içerilere doğru sokulmaya çalışılan mallardan vergi alınmış, yerli mallar korunmuş ve halkın elindeki tasarrufun da dışarıya çıkması engellenmiştir. Buraya kadar belirtilen tedbirlerde geniş halk kesimlerinin rahatsız edilmemesi politikasının uygulanmış olduğu gözlenmektedir.

¹⁷⁶ Fahretin Tızlak; "Milli Mücadele'nin Sosyal, Ekonomik ve Askeri Kaynakları Üzerine bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.96, Aralık 1994, s.55.

¹⁷⁷ Ahmet Emin Yaman; *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi 1919-1922*, Ankara 1998, s. 40.

¹⁷⁸ Tızlak, a.g.m., s.55.

¹⁷⁹ Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilâli*, C.I, İstanbul 2000, s.138.

¹⁸⁰ Tızlak, a.g.m., s.55.

¹⁸¹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1051, Gömlek No:138, Belge No:138-1

Ancak, iç isyanların bastırılması ve Doğu Cephesi'nde kazanılan zaferler ile halkın TBMM'ne ve ordularına güveni arttıktan sonradır ki, Milli Mücadele'nin önderleri Türk halkına geniş çaplı olarak müracaat etmişlerdir.¹⁸²

Mali imkân arayışları kapsamında TBMM Hükümeti'nin anlaşmaya vardığı bir diğer kurumda Osmanlı Bankasıdır. Yapılan mutabakatla Osmanlı Bankası faaliyetlerini TBMM Hükümeti'nin denetimi altında sürdürmeyi kabul etmiş, hükümet de bankanın kaynaklarını kullanma fırsatını elde etmiştir. Bu kapsamda 1921–1922 yılları arasında bankadan 2.177.000 lira avans kullanılmıştır.¹⁸³

Diğer taraftan kurulan gizli örgütler vasıtasıyla Anadolu'ya çok miktarda silah ve mühimmat kaçırılmıştır. Kişisel gruplar hâlinde başlayan bu faaliyetler daha sonra Heyet-i Temsiliye tarafından organize edilmiş ve Milli Mücadele boyunca giderek genişleyerek savaşın kazanılmasında önemli bir kaynak hâline gelmiştir. Anadolu'daki bazı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve mahalli, mülki ve askeri âmirler de kendi imkânlarıyla bu teşkilatlarla irtibata geçerek silah ve mühimmat temini yoluna gitmişlerdir.¹⁸⁴

Batı Cephesi'nde ise durum gittikçe zorlaşmaktadır. 1920 Eylül ayına girildiğinde havaların soğuk olması, birliklerin geçici olarak köylerde barınmaları, istihkak ve teçhizatlarının eksik olması nedeniyle hastalıklar artmıştır. Birliklerin iaşe ihtiyacı her birliğe tahsis edilen köylerden karşılanmaktadır. Tümenlere ayrılan köylerde yiyecek maddeleri bittiği zaman ilave köy tahsis edilmesi talepleri gelmektedir. 1920 Ekim ayında Genelkurmay Başkanlığı MSB'na gönderdiği bir yazıda 4. Tümenin iaşesi için hiçbir şeyin kalmadığını, kısa süre içinde tümenin aç kalmasının kesin olduğunu, satın alma için para da bulunmadığını bildirmiştir. Bu sıralarda et ihtiyacı canlı hayvan şeklinde gönderilmekte ve mahallinde kesilerek

¹⁸² Tızlak, a.g.m., s.56.

¹⁸³ Derviş Kılınçkaya, “1920 Yılıının Yazında Egemenlik ve Mali Kaynakların Denetimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 61, Mart, 2005, s. 318–320.; Ataman, a.g.t., s. 65.

¹⁸⁴ Mesut Aydın; *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, İstanbul 1992, s.199; Fethi Tevetoğlu; *Milli Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, Ankara 1991, s.55.

ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Soğutma sistemleri olmadığından bu etler tuzlama veya kavurma yaparak depolanmaktadır. Ekmek ihtiyaçları ise köy fırınlarından karşılanmaktadır.¹⁸⁵

28 Eylül 1920 tarihinde Batı Cephesinde erzak ambarı bulunan şehirler Ankara, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Konya vilayetleridir. Her vilayet kendine tahsis edilen bölgeden hububat alabilmektedir. Buna göre Ankara ve Eskişehir ambarı; Aziziye, Akşehir, Aslıhan, Sarayönü, Çumra ve Ergani'den, Kütahya ambarı kendi bölgesinden, Konya ambarı; Beyşehir, Seydişehir, Koçhisar'dan Afyon ambarı; Sandıklı ve Burdur'dan ikmal edilmektedir. Bu tarihte adı geçen ambarlarda bulunan hububat miktarı şöyledir:¹⁸⁶

Buğday: 1.376.404 Kg.

Arpa : 6.899.522 Kg.

Mısır : 684.113 Kg.

Nohut : 414.213 Kg.

TBMM Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliye birliklerini Düzenli Ordu birlikleri haline sokma ve bütün silâhlı kuvvetlerin ihtiyaçlarını bütçeden karşılama çabalarını sürdürdüğü bir sırada, Batı ve Güney cephelerinden çekilen tümenler, Çerkez Ethem'in üzerine gönderilmiş, Yunanlılara karşı yeni güçler yaratmak amacıyla Bolu'da yeni bir tümen kurulmuştu. Ankara, Çorum ve Yozgat illerinden silâh altına alınanlarla kurulacak yeni bir tümenin hazırlıklarına girişilmişti. Kuvâ-yı Seyyare'nin üzerine kuvvet gönderilmesinin Batı Cephesi'ni zayıflattığı günlerde, 6 Ocak 1921 günü Yunanlılar ileri yürüyüşe geçerek, 9 Ocak 1921 'de İnönü'de mevzilerine gelmişlerdi.¹⁸⁷

Türk Ordusu'nun, Yunan cephesinde bulunan kuvvetlerinin çoğu (4 piyade

¹⁸⁵ Sayim Türkman; *Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde İaşe*, Dokuz Eylül Üniversitesi (Basılmamış YL. Tezi), İzmir 1997, s.49,50.

¹⁸⁶ Türkman, a.g.t., s.72,73.

¹⁸⁷ Müderrisoğlu, a.g.e., s.308,309.

tümeni ve bütün süvari birlikleri) 5 Ocak'ta Gediz'de bulunan Çerkez Ethem'in üzerine yüklenmişti. Ethem kuvvetleri, ordunun taarruzu karşısında her gün biraz daha azalarak üçe bölünmüş olduğu halde Tavşanlı, Emet ve Simav'a çekilmişlerdi. Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti 10 Aralık 1920'de, Garp Cephesi Kumandalığı'na göndermiş olduğu şifre telgrafla; 20.000 tüfek ve fişek alımı için müteahhit ile anlaşma yapıldığını 50.000 liranın müteahhit namına Bank De Roma'ya sipariş ve avans akçası olarak yatırıldığını bildirmiştir.¹⁸⁸ Öte yandan 1 Ocak 1921'de Batı Cephesi birliklerinin kuvvesi (Güney Cephesi Komutanlığı birlikleri hariç); 245 subay, 5.223 er, 2266 adet çeşitli tüfek, 27 adet makineli tüfek ve 10 adet toptan oluşmaktadır.¹⁸⁹

10 Ocak 1921 sabahına kadar İnönü mevziinde toplanabilen Türk birlikleri; 24. Tümen (32. ve 143. Piyade Alaylarıyla 2. Piyade Alayının 1. Taburu ve tümene bağlı birlikleri), 4. Tümen (58. Piyade Alayı ve tümen bağlı birlikleri), 11. Tümen (70., 126. ve 127. Piyade Alaylarıyla tümene bağlı birlikleri)'dir. 24. Tümen'in 32. Piyade Alayı ve 1. Taburu ile Tümen Hücum Taburu ve 11. Tümen'in 128. Piyade Alayı ile Depo Taburu Pazaryeri kesiminde yaptıkları muharebeler sonunda kısmen dağıldıklarından, muharebe yeteneğini kaybetmişlerdir. İnönü mevziinde toplanabilen bu birliklerin genel kuvvesi; 417 subay, 8500 er, 6000 adet tüfek, 18 adet hafif makineli tüfek, 47 adet ağır makineli tüfek ve 28 adet toptan ibaretti. Bu arada, Batı Cephesi emrine verilen Depo Alayı'nın 2. Taburu Sincanköy ve Polatlı'dan; 174. Piyade Alayı, Kütahya'dan demir yoluyla, 2. Süvari Grubu da karayoluyla İnönü'ye gelmek üzere yola çıkarılmıştı. Bu birliklerin mevcudu 4000 er, 850 adet tüfek, 8 adet ağır makineli tüfek ve 700 adet kılıçtan oluşmaktaydı. 24. Tümen, Yunan taarruzu sebebiyle ve 11. Tümen ise Ethem'in takip harekâtı dolayısıyla çok yorgun duruma düşmüştü. Diğer taraftan Türk Ordusu henüz kurulmakta olduğundan ve yedek kuvvet bulunmadığından, cephedeki bu tümenlerin değiştirilmesi mümkün olmamıştır. İkmal maddelerine olan ihtiyaç son derece artmış, özellikle giyecek ihtiyacı had safhaya ulaşmıştı. Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden giyecek, ayakkabı, makara, patiska,

¹⁸⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:736, Gömlek No:1, Belge No:11-1.

¹⁸⁹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:988, Gömlek No:128, Belge No:128(1-31).

kopça ihtiyaçlarının çok fazla olduğu ve temini için yardım edilmesini talep ediyordu.¹⁹⁰ Öte yandan, kıtaların elinde bulunan piyade silâhları çok çeşitli olduğundan, cephane ikmali çok zorlukla yapılabiliyordu. I. İnönü Savaşı bu güç şartlar altında başlamıştı.¹⁹¹

Yunan Kuvvetleri 6 Ocak 1921 sabahından, 10 Ocak 1921'e kadar Yenişehir ve İnegöl kesimlerinde iki piyade tümeni, bir süvari tugayı ve kolorduya bağlı birliklerle harekâta katılmıştı. Bu kuvvetlerin mevcudu; 472 subay, 15.816 er, 12.500 adet tüfek, 270 adet makineli tüfek, 120 adet ağır makineli tüfek ve 72 adet toptan oluşmaktadır.¹⁹²

I. İnönü Savaşı'na katılan kuvvetler arasında karşılaştırma yapıldığında, Türk gücünün, Yunanlılara oranla, subay sayısında %12, er sayısında %47, tüfekte %52, hafif makineli tüfekte %94, ağır makineli tüfekte %42, topta % 62 noksan olduğu görülmektedir. İnönü'de Türk kuvvetleri her yönden yetersiz olmakla beraber, mevcut silâhlarda da normal standartlara göre noksanlıklar bulunmakta ve bu noksanlıklar savaş gücünü azaltmaktaydı. Türk Kuvvetlerinde 4. Tümen'in 58. Alayı'nda, hücum bölüğü dışındaki bölüklerde yakın çatışma silâhı, süngü ağzı ve topların mermisi yetersiz sayıdaydı. Alaya son Sevkıyatta verilen askerlerin elbise ve ayakkabıları ise çok eskiydi. 3. Süvari Alayı'nda, süvarinin en önemli silâhı olan kılıç ihtiyaçı tam olarak karşılanamamıştı. Süvarilerin kılıçları birbirine benzemediğinden, eğitimde süvariler kılıçlarına göre guruplara ayrılmış, vuruş tipi kılıca sahip olanlara vuruş, dürtüş tipi kılıcı olanlara dürtüş eğitimi yaptırılmıştı. Eğitime taktik ihtiyaçlar değil, mevcut kılıçların tipi hâkim olmuştu. Süvari birliklerinde veteriner olmadığından, atların sağlık işleri nalbantlar tarafından yürütölmekteydi. Ayrıca Türk birlikleri, uzun süreli bir çarpışmaya yetecek cephane stokuna sahip değildi. Sırf cephaneden tasarruf için askeri gereklerin ve savaş taktiklerinin çoğu uygulanamıyordu. Makineli tüfeklerin soğutma sistemindeki su kaplarının yedekleri yoktu. Erlerin bellerindeki mataralardaki sular da tükenince, testi ile su

¹⁹⁰ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:574, Gömlek No:112, Belge No:112-1.

¹⁹¹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.194.

¹⁹² Sabahattin Seleğ; *Anadolu İhtilâli*, C.II, İstanbul 2000, s.507,508.

yetiştirilinceye kadar ateşe ara veriliyordu. Muharebenin en kızgın döneminde, cephanenin azaldığına dair birlik raporları gelmeğe başlamıştı.¹⁹³

10 Ocak 1921 günü, Batı Cephesi'nden Ankara'ya çekilen bir telgraf, Türk Kuvvetleri'nin çaresiz durumlarını ortaya koymaktaydı. "*Cephane gönderin, yeniliyoruz*" anlamındaki telgrafa karşılık, eldeki bütün imkânlar zorlanarak, beş on sandık cephane yola çıkarılabilmişti. Bir ağır makineli tüfek takımının en fazla onbeş dakikalık ateşini sağlayabilecek olan bu cephanenin ne zaman cepheye ulaşacağı da belirsizdi. Beş on sandık cephane yola çıkarılırken, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa (Çakmak), Garb Cephesi Komutanlığı'na göndermiş olduğu bir telgrafta; "*Size bir tren cephane gönderdim. Elinize varıncaya kadar mukavemet imkânını temin ediniz.*" demekteydi. Meclis kürsüsünden ise özellikle de Meclis'i tatmin için Batı Cephesi'ndeki askeri durum hakkında şu bilgiyi vermişti; "*İşte Milli Müdafaa Vekili olarak, size söz veriyorum. Bir hafta sonra size yalnız bu kürsüden zafer müjdesini de kendim vereceğim.*" 11 Ocak sabahı I. İnönü Savaşı'nın kesin sonucu belli olmuş, Yunanlılar geri çekilmeğe başlamış ve Düzenli Ordu Batı Cephesi'nde ilk zaferini kazanmıştı. I. İnönü Zaferi'nin nelere göğüs gerilerek ve hangi yokluklar içinde kazanıldığını, Müdafaa-i Milliye Vekili, TBMM'de özetle şu şekilde açıklamıştı; "*Efendiler, emin olunuz ki, umumî harpte (I. Dünya Savaşı) gösterilen kahramanlık bu defa da gösterilmiştir. TBMM'nin genç ordusu, ilk rüştünü bu suretle ispat etmiştir.*"¹⁹⁴

Türk birlikleri, kendilerinin iki üç misli Yunan Kuvvetleri ile çarpışırken, silâh, cephane ve savaşçı azlığını kendilerini feda ederek kapatmağa çalışmış, özellikle yeni kuvvetlerin muharebe meydanına yetiştirilmesine kadar, Yunan Kuvvetleri'ni oyalamakla görevlendirilen birlikler intihar birlikleri gibi savaşmışlardır. Yunanlıların Anadolu'ya çıktıklarından beri cereyan eden savaşlarda Kuvâ-yı Milliye ile Düzenli Ordu birlikleri yan yana savaşmışlardı. İnönü'nde Düzenli Ordu, ilk defa yanında Kuvâ-yı Milliye olmadan ve kumanda aksaklıklarına rağmen başarılı olmuştur. Bu sebeple, TBMM'nin yeni kurulmakta olan ordusu itibar

¹⁹³ Tümerdem, a.g.e., s.29,36,37.

¹⁹⁴ Ağaoğlu, a.g.e., s.147,148.

kazanmış ve Düzenli Ordu aleyhinde, Mecliste dahi kendini gösteren propagandalar durmuş ve ayrıca Ethem efsanesi de yıkılmıştır.

I. İnönü Zaferi'nin kazanılması sonucu TBMM Hükümeti İtilaf Devletleri'nin daveti üzerine Yunanlılar ile birlikte Londra Konferansı'na davet edilmişti. Hatta Sevr Antlaşması üzerinde ısrar etmeyecekleri, bazı hükümleri lehimize çevirmeye veya hafifletmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. Ancak; bu konferans, bir karara varılmadan dağılmıştı. TBMM Hükümeti, bunu bir oyalama olarak kabul ederek eksiklikleri tamamlamaya çalışmıştır.¹⁹⁵

Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti tarafından, muhtemel Yunan taarruzlarına karşı İnönü mevzilerinin kuvvetlendirilmesine başlanmış ve tümenlerin derlenip toparlanması işlerine girişilmişti. Yeni silâhına alınanlar kısa süreli bir eğitimden sonra Batı Cephesi'ndeki tümenlere gönderilerek, tümenlerdeki boşlukların doldurulmasına çalışılmıştı. Bu arada, Ermenileri yenerek Doğu sınırlarındaki tehlikeyi uzaklaştırmış olan Doğu Cephesi'nden getirilen bazı birliklerle cephe boşlukları doldurulmaya çalışılmıştı. Buna ilaveten, hafif ve ağır makineli tüfeklerle birliklerin seri ateşli silah ihtiyacı da giderilmeğe çalışılmıştı. Aynı zamanda Ermenilerle imzalanmış olan Gümrü Barışı TBMM'nin dış siyasetteki ilk antlaşması olmuştu.¹⁹⁶

Tümenlerin cephane ikmali için İnönü'de Batı Cephesi Komutanlığı tarafından vagonlar içinde bir cephane deposu kurulmuş ve buradan tümenlere cephe komutanlığı araçları ile ikmal yapılmıştı. Harekât bölgesinde ise birliklerin ihtiyaçlarını para ile satın almaları öngörülmüştü. Buna ilaveten, Batı Cephesi'nin ateş gücünü artırabilmek amacıyla, makineli tüfeklerin kapak takımlarında gerekli değişiklikleri yapabilecek atölyeler Ankara'da faaliyete geçirilmişti. Böylece hem kullanılmayan mevcut makineli tüfeklerden yararlanma imkânı yaratılmış, hem de eldeki mermiler kullanılabilir hale getirilmişti. Alınan çeşitli tedbirlerle I. İnönü'de

¹⁹⁵ Cemal Anadol; *Büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak*, İstanbul 2001 s.69–71.

¹⁹⁶ İsmail Soysal; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara 1983, s.28.

47 adet olan ağır makineli tüfek sayısı 235'e, 18 adet olan hafif makineli tüfek sayısı 55'e çıkarılmıştı. Öte yandan, mevcut Osmanlı tüfeklerinin hiçbirinin süngüsü olmaması büyük eksiklik olarak göze çarpmaktaydı. Bu duruma çözüm bulabilmek amacıyla, Eskişehir'deki demiryolu atölyesinde kudretli dağ ve Krupp dağ mermileri, mevcut topların çaplarına göre değiştirilmiştir. Diğer taraftan, Ermeniler'den ele geçirilen 9000 sandık Fransız ve 14000 sandık İngiliz piyade mermisi, küçük çaplı piyade tüfeklerine göre Ankara atölyelerinde değiştirilerek, faydalanılacak biçime getirilmiştir. Bu sırada, İstanbul'daki depolardan kaçırılan 120 sandık Alman, 391 sandık Osmanlı tüfeği mermisi ile 273 adet Alman tüfeği, 20 adet makineli tüfek ve 6.500.000 kapsül mermi Karamürsel'de karaya çıkarılmış ve Cephe Komutanlığı emrine verilmişti.¹⁹⁷

Erkânı Harbiye Riyaseti 14 Mart 1921'de, Batı Cephesi'nde cephane durumunun endişe verici olmaktan çıktığını bildiriyordu. Bütün mesele, çarpışmalar sırasında birliklerin iyi ikmal edilmelerine kalıyordu. Bu arada, Merkez Ordusu'na bağlı 5. Kafkas Tümeni (Amasya'da bulunuyordu) Doğu Ordusu'na bağlı 3. Tümen ve Güney Cephesi'nden bazı birlikler Batı Cephesi'ne kaydırılarak, daha şiddetli olacağı beklenen Yunan taarruzuna karşı cephe takviye edilmişti.¹⁹⁸

Yunan taarruzu 23 Mart 1921 günü Afyon ve Eskişehir yönlerinde iki ayrı koldan başlamıştı. Yunanlılar, I. İnönü Savaşı'na kıyasla ağır makineli tüfek ve hafif makineli tüfekteki üstünlüklerini daha da artırmışlar, buna karşılık Türk gücü, Yunanlılara oranla tüfekte %52 noksanlığı %27 ye, topta %62 olan noksanlığı da %54'e düşürebilmiştir. Süvari sayısı ise Türk gücünün tek üstün yanı olmuş ve Yunanlıların 2.000 adet kılıcına karşılık 4.435 adet kılıca sahiptir. II. İnönü Savaşı'nın uzaması nedeniyle, birliklerimizin cephane ve yiyecek ikmalinin mevzilerin yakınına kadar yapılması gerekmiştir. Böylece, en buhranlı dönemlerde bile cephedeki askere sıcak ve taze yemek yedirilerek, askerin iaşesi aksatılmamaya

¹⁹⁷ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.269,270.

¹⁹⁸ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.273.

özen gösterilmiştir.¹⁹⁹

Bu arada, diğer cephelerde serbest kalan kuvvetlerden de yararlanarak Batı Cephesi'nde toplanabilen kuvvetler, her geçen gün artmaya devam etmiştir. Bu miktarlar aşağıda gibidir;²⁰⁰

Tarih	Mevcut	Tüfek	Top
Ocak 1921	21.000	18.000	32
Mart 1921	40.000	34.000	104
Ağustos 1921	60.000	40.000	1772

Türk Silâhlı Kuvvetleri'ni belirli bir standarda getirebilmek amacıyla, 1921 Ocak sonlarında Müdafaa-i Milliye Vekili ile Erkâm Harbiye Umumi Reisi birlikte ortak bir karara varmışlardır. Alınan bu karara göre; Piyade tümenlerinin; üçer taburlu üç piyade alayı, bir hücum taburu, tümen topçusu, bir süvari, bir istihkâm bölüğü, bir muhabere takımı ve bir sıhhiye bölüğünden kurulması, her piyade taburunda, 450 adet tüfek ve 4 adet makineli tüfek, süvari bölüklerinde ise 120 adet tüfek bulunması kabul edilmişti. Buna göre bir piyade tümeninde bulunması gerekli olan tüfek sayısı 5.000 adet olarak tespit edilmişti.²⁰¹

Süvari tümenleri ise ikişer tugaylı olup, her tugayı iki alaydan ve her alay dört bölükten kurulmuştu. Her süvari bölümünde 2 adet olmak üzere bir tümende toplam olarak 32 adet makineli tüfek, 4 toplu bir batarya, bir muhabere takımı, ayrıca her tugayda bir muhabere kıtası, bir istihkâm bölüğü, bir sıhhiye müfrezesi bulunması, her süvari bölümünde 120 er ve tümende 2.000 adet tüfek olması karara bağlanmıştı. Bu teşkilâta göre birliklerin noksan kalan ağır ve hafif makineli tüfeklerinin Doğu Cephesi'nden gelenlerle tamamlanması ve makineli tüfeklerin kapak takımlarındaki değişikliğin Ankara'da yapılması kararlaştırılmıştı. Verilen emre göre

¹⁹⁹ Müderrisoğlu, a.g.e., s.310-315.

²⁰⁰ Suat İlhan; *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Ankara 1992, s.21.

²⁰¹ Ezer, a.g.t., (Dr.), s. 144,145.

teşkilatlanmanın en geç Mart 1921 sonuna kadar tamamlanmış olması istenmişti.²⁰²

1921 Mart başlarında, Türk Kara Kuvvetleri kuruluş ve konusunda genel olarak bir değişiklik yoktu. Yalnız 3. Kolordu Merkez Ordusu adını almış (9 Aralık 1920); Adana Cephesi Komutanlığı'na da 2. Kolordu adı verilmişti (10 Kasım 1920). Bu suretle Türk Kara Kuvvetleri Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'nin emir ve kuruluşunda olmak üzere, Doğu, Batı, Güney ve El-Cezire Cepheleri Komutanlıkları'yla, Merkez Ordusu ve 2. Kolordu, Kocaeli, Ankara ve Kastamonu Dolayları Komutanlıkları ve muhafız birliklerinden kurulmuştu. Öte yandan, Müdafaa-i Milliye Vekâleti, ilgili birimlere duyurulmak üzere 2 Şubat 1921 tarihinde yayımlamış olduğu bildiride miktar belirtmemekle birlikte İtalya'dan bir miktar silah ve cephane temin edildiğini bildirmiştir.²⁰³

Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı birliklerin 1 Mart 1921 tarihi itibarıyla (Doğu Cephesi hariç) mevcudu; Batı Cephesi Komutanlığı; 13.088 adet tüfek, 96 adet ağır ve 16 adet hafif makineli tüfek, 39 adet çeşitli top, 1.500 adet kılıç, 2 adet uçak, 1.151 subay ve 24.936 erden oluşmaktaydı. Hayvan sayısı ise 6.320'ye ulaşmıştı.²⁰⁴ Güney Cephesi Komutanlığı; 22.225 adet tüfek, 143 adet ağır ve 24 adet hafif makineli tüfek, 69 adet çeşitli top, 2.000 adet kılıç ve 2 adet uçak, 2.287 subay ve 34.044 erden oluşmaktaydı. Kocaeli Komutanlığı; 5.126 adet tüfek, 16 adet ağır ve 15 adet hafif makineli tüfek, 5 adet top, 287 subay ve 6.368 erden oluşmaktaydı. Kastamonu ve Dolayları Komutanlığı ise; 1.293 adet tüfek, 1 adet ağır ve 4 adet hafif makineli tüfek, 4 adet top, 153 subay ve 227 erden oluşmaktaydı.²⁰⁵

Batı Cephesi Komutanlığı tarafından silâh ve cephane ihtiyacı tespit edilerek, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bildirilmiştir. Buna göre; 3.894 adet tüfek, 51 adet hafif makineli tüfek, 35 adet ağır makineli tüfek, 19 adet top ihtiyacı vardı.²⁰⁶

²⁰² *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.270.

²⁰³ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:660, Gömlek No:93, Belge No:93-1.

²⁰⁴ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:703, Gömlek No:66, Belge No:66 (1-5).

²⁰⁵ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:703, Gömlek No:66, Belge No:66 (4-10).

²⁰⁶ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.271.

Bu arada, Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'ne 3 Şubat 1921 tarihinde göndermiş olduğu yazıda 10.000 adet Alman tüfeği ile 20.000 sandık cephaneye için teminat olarak Antalya'daki Bank Komarcıyaka'ya 30.000 lira yatırıldığını bildirmiştir.²⁰⁷

Cephelerin ikmal işleri genellikle cepheye 25 km. uzakta açılan ambarlardan kıtaların kendi araçlarıyla taşınmasıyla sağlanmış, bazen da harekât bölgesinde para ile satın alınması şeklinde yapılmıştır. Kütahya ve Polatlı'da bu hizmetleri yürütmekle görevli menzil ve hat komutanlıkları aralıksız olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Batı Cephesi'nde çarpışmalar olurken cepheye gerekli cephaneye ve erzak Sevkıyatının yeterince ve zamanında yetiştirilmesi için yoğun şekilde çaba harcanmıştır. Bu dönemde, Doğu'dan Ankara yönüne cephaneye ve erzakın gitmesi için kullanılan yollardan birisi; Erzincan – Sivas – Şarkışla – Sultanhanı – Kayseri, Kayseri'den bir kısmı Kırşehir – Kuruköprü, diğer kısmı da Ulukışla – Karaman Konya – Sarayönü – Polatlı yolu olmuştur. I. ve II. İnönü Savaşları sırasında Doğu Cephesi ve El-Cezire'den Kayseri'ye, oradan da Kırşehir – Yahşihan karayoluyla, Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silahların toplam ağırlığı 13 ton, çeşitli cephanenin toplam ağırlığı 139 ton, yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 914 ton, donatım ve gereçlerin toplam ağırlığı ise 36 tona ulaşmıştır.²⁰⁸

Birliklerin cephaneye durumu ise; Piyade alaylarında erler üzerinde 100, makineli tüfek başına 1.500 – 3.000 ve top başına 100 atım mermi ayrılmıştı. Piyade cephanesi tümen cephaneye kolu ve depolarından mümkün mertebe ikmal edilmiş; fakat topçu mermisi ikmalinde zorluklara düşülmüştü. Bu yüzden topçu mermisi çok idareli kullanılmak zorunda kalınmıştı. I. İnönü Savaşı'ndan sonra Batı Cephesi'nde kıtalar ve depolarda top başına 335 adet mermi düşecek şekilde cephaneye sağlanmış olup, ordu tarafından top başına 500 adet mermi hesap edilerek, ikmalin yapılması Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden istenmişti. Bunun üzerine 15 Şubat 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Eskişehir'e 1700 adet çeşitli cinste piyade mermisi göndermişti. Ayrıca 27 Şubat'ta Eskişehir'e 33 atım ve 28 Şubat'ta da Ankara'dan 300

²⁰⁷ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:667, Gömlek No:139, Belge No:139 (1-3).

²⁰⁸ Zübeyr Kars; *Milli Mücadelede Kayseri*, Ankara 1999, s.104.

atım top mermisi gönderilmişti.²⁰⁹

22 Mart'ta verilen bilgiye göre, bu güne kadar muhtelif zamanlarda İstanbul'dan Karamürsel'e 120 sandık Alman cephanesi, 391 sandık Türk cephanesi, 273 adet Alman tüfeği, 20 adet makineli tüfek, 6.500.000 kapsül cephanesi gelmişti. Eskişehir'de bulunan top fabrikası, kudretli dağ ve Krup dağ mermilerini mevcut topların çaplarına göre değiştirmeye çalışıyordu. Tümenlerin cephanesi için İnönü'de Batı Cephesi Komutanlığı tarafından vagonlar içinde bir cephaneye deposu kurulmuştu. Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti 14 Mart 1921'de yayımladığı bir emirle Batı Cephesi'nde cephaneye durumunda endişeli bir durumun olmadığını bildirmişti.²¹⁰

I. İnönü Savaşı'ndan itibaren Deniz Kuvvetleri'nin durumunda bir değişiklik olmamıştı. Ancak ticaret filosuna 13 Mart 1921'de Batum gemisi katılmıştı.²¹¹

Hava Kuvvetleri'nde ise, I. İnönü Savaşı'ndan sonra Batı Cephesi'nde, Eskişehir'de, I. Uçak Bölüğü ve Afyonkarahisar'da, 2. Uçak Bölüğü'nün kurulması için faaliyetler artırılmıştı.²¹² Bütün çabalara rağmen bu bölüklerde uçak sayısı beşi geçmemişti. Bunların da çoğu arızalı olup yedek parçaları yoktu. Bu sırada Erzurumlu Nafiz Bey tarafından, Batı Cephesi Komutanlığı'na dışarıdan satın alınmak suretiyle üç uçak hediye edilmişti.²¹³

²⁰⁹ Ezer, a.g.t., (Dr.), s.146,147.

²¹⁰ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.272,273.

²¹¹ Erol Mütercimler; *Kurtuluş Savaşı'nda Denizden Gelen Destek*, İstanbul 1997, s.231–235. Milli Mücadele'de Deniz kuvvetleri ile ilgili Bkz.; Methi Bayar; *İstiklâl Savaşı'nda Türk Denizcileri*, İstanbul 1945; Mithat Işın; *İstiklâl Harbi Deniz Cephesi*, İstanbul 1946; Mert Bayat; *Atatürk'ün Deniz Stratejisi*, İstanbul 1988; Afif Büyüktuğrul; *Cumhuriyet Donanması*, İstanbul 1967; *Deniz Olaylarının İstiklal Savaşı Üzerindeki Etkisi*, Ankara 1975; Afif Büyüktuğrul; *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, İstanbul 1984; Emrullah Nutku; "İstiklâl Savaşı'nda Denizciler", *Yakın Tarihimiz*, C.II, S.21 Temmuz 1962.

²¹² Milli Mücadele'de Hava Kuvvetleri ve faaliyetleri ile ilgili Bkz. Gaye İnan; *Kuruluşundan Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonuna Kadar Türk Havacılığı*, İstanbul Üniversitesi, YL. Tezi, İstanbul 2005; İrfan Sarp; *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Ankara 1986; Oktay Zaif; "İstiklâl Savaşı Yıllarında Türk Hava Birliğinin Etkinliği" *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, (25–27 Ekim 1999 İstanbul), Ankara 2001 s.283–288; *Türk Havacılık Tarihi* (II. Kit. II. C.), Eskişehir 1951; Fethi Kural; *Kurtuluş Yıllarında Türk Askeri Havacılığı Belgeleri (1909–1913)*, Etimesgut 1974; Hulusi Kaymaklı; *Havacılık Tarihinde Türkler*, Ankara 1997; *TİH Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, C.V, Ankara 1964; Mehmet Köger, *Türk Havacılığı (1911–1922)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış YL. Tezi), Elazığ 1997.

²¹³ Erzurumlu Nafiz Bey, Ordu'ya üç adet uçak armağan etmiştir. Erzurumlu Nafiz I–II–III diye adlandırılan bu uçakların tesliminden sonra, kendisini bu davranışından dolayı Atatürk, İnönü, TBMM Başkanları başta olmak üzere birçok devlet görevlisi telgraf çekerek Nafiz Bey'i tebrik etmişlerdir. Süreyya Hami Şehidoğlu; "Kurtuluş

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, 29 Mart günü yapılan savaş öncesi, 28–29 Mart gecesi şu emri vermiştir; *"I. Süvari Tümeni ile 4. Piyade tümeni, ihtiyat olarak elimdedir. Bundan başka, iki Kafkas Tümeni, bir piyade alayı ile bir hücum taburu ve TBMM Muhafız Taburu trenle batıya naklolunmaktadır. Bütün kumandanlar, subaylar ve erattan mevzilerini kat'i surette muhafaza etmelerini ve emirsiz bir adım geriye gitmemelerini ve mevzilerde hâsıl olan dalgalanmaları derhal taarruzlarla düzeltmeye çalışmalarını isterim."* 31 Mart günü Türk Ordusu'nun, Yunan Kuvvetleri'nin sağ kanadına yaptığı karşı taarruz, muharebenin sonucunu belli etmişti. 1 Nisanda Yunan Ordusu çekilmeye zorlanmış, İnönü Savaşları sona ermiş ve artık Bursa'ya doğru çekilen Yunan Kuvvetleri'nin takibi başlamış bulunuyordu.²¹⁴

Batı Cephesi'ne yardım amacıyla 28 Mart'ta Güney Cephesi, 4 piyade alayı ile 11 toptan ibaret topçu kıtaları sevk etmeye başlamıştı. Batı Cephesi'nin takviyesi için gönderilen bu kuvvetlerin mevcudu şöyle idi:²¹⁵

	Tüfek	Makinalı Tüfek
131. Alay	124	4
135. Alay	270	3
189. Alay	180	3
8. Tüm. Müh. Taburu	30	0
10. Kafkas Alayı	1245	8
172. Alay	100	0
Muhafız Taburu	900	9

Böylece II. İnönü Savaşı 1 Nisan günü zaferle sona ermiştir. Bir süvari bölüğümüz geri çekilmekte olan bir Yunan taburunu takip ederek, 150 erle birlikte tabur komutanı ve subayları esir almışlardır.²¹⁶ Metris tepe'den harekâtı takip eden Cephe Kumandanı, saat 18.30'da Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu bir

Savaşında Bir Vatandaşımızın Uçak Bağıışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.24, Temmuz 1992, s.601–603.

²¹⁴ Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilâli*, C.II, İstanbul 2000, s.599–602.

²¹⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s.288.

²¹⁶ Tümerdem, a.g.e., s.66.

telgrafla bilgi vermiştir.²¹⁷ Savaşın kazanıldığını, bu raporla öğrendikten sonra Mustafa Kemal Paşa, büyük tarihi değer taşıyan telgrafı ile cephe kumandanını tebrik etmişti.²¹⁸

Kütahya – Eskişehir Savaşları öncesi, Eskişehir'de erzak treni, Polatlı ve Eskişehir'de ekmek yapım ve dağıtım merkezleri, ayrıca Eskişehir, Polatlı ve Konya'da donatım ambarları kurulmuştu. Milli Mücadele süresince en çok ihtiyaç duyulan maddeler yiyecek, giyecek, teçhizat, silâh ve cephane olmuştu. Ayrıca, iâşe maddelerinin taşınma güçlüklerinden kurtulabilmek için Batı Cephesi harekât bölgesinden iâşe temini için incelemeler yapılmış, fakat bunun mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum karşısında Sivas, Kayseri, Kırşehir, Çorum, Yozgat ve civarındaki hububat depolarının menzil müfettişlikleri ile menzil mıntika müfettişliklerine teslimi ve Sivas – Kayseri, Çorum – Yozgat – Kırşehir bölgelerinde 100.000 kişi ve 50.000 hayvan için altı aylık yiyecek maddeleri toplanması, Yahşihan'da günde 40.000, Keskin'de 60.000 ekmek ve Kırşehir–Köprüköy bölgesinde üç aylık erzak toplanması ve günde 60.000 ekmek yapılması sağlanmıştır.²¹⁹

Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü 14 Nisan 1921'de acil kaydı ile Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne göndermiş olduğu şifrede, kıtalarda Amerikan bezi, makara ve kopça ihtiyacının hat safhada olduğu bu sebeple yukarıda belirtilen malzemelerin acilen temin edilmesini istemiştir.²²⁰ Ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekâleti ordunun giyecek ihtiyacını karşılamak için 1 Ağustos 1921'de Bolu ve Kastamonu'da birer yapım evini hizmete sokmuş, Ankara'da sanayi takımları ve

²¹⁷ Cephe Kumandanı İsmet Paşa çekmiş olduğu telgrafta "Metris tepe'den gördüğüm vaziyet; Gündüzbey şimalinde sabahdan beri sebat eden ve artçı olması muhtemel bulunan bir Yunan Kuvvetleri müfrezesi, sağ kanat gurubunun taarruzu ile gayri muntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozuyuk yanıyor. Yunan Kuvvetleri, binlerce ölüleri ile doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terk etmiştir" diyor.

²¹⁸ "İnönü Muharebe Meydanında Metris Tepe'de Garp Cephesi Kumandanı ve Büyük Erkânı Harbiye Reisi İsmet Paşaya; Bütün tarihi âlemde sizin İnönü Meydan Muharebeleri'nde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dâhiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silâh arkadaşlarımızın kalp ve namiyetine büyük emniyetle istinat ediyordu. Siz orada yalnız Yunan Kuvvetlerini değil, milletin makûs talihini de yendiniz. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemâl."

²¹⁹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:768, Gömlek No:142, Belge No:142 (1-2).

²²⁰ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:574, Gömlek No:112, Belge No:112-1

tabakhanesi açmıştır.²²¹

Bölgede su kaynakları çok az olduğundan, su ikmali en önemli meselelerden biri idi. Birlikler su ikmalini tamamen kendi bölgelerinden sağlama yoluna gitmişlerdi. Bu arada II. Kolordu Komutanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı'na 16 Temmuz 1921'de göndermiş olduğu telgrafla, ihtiyaca kâfi derecede su bulunamaması yüzünden 20 adet büyük su fıçısı ve 100 adet saka fıçısının gönderilmesini istemiştir.²²²

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nce, Batı Cephesi birliklerinin günlük ihtiyaçları Polatlı'da hazır bulundurulmuş; Cephe Komutanlığı, kendi kuruluşundaki vasıtalar ve menzil teşkilleri araçları ile buradan aldırılmıştı. Polatlı'nın savaş alanı yakınında bulunması dolayısıyla meydana gelecek sarkmaları önlemek için de Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Haymana ve Balâ'da beşer günlük peksimet, bulgur ve kuru sebze bulundurmıştı. Ordu'da er başına günlük istihkak, 600 gram ekmeklik un, 200 gram et, 30 gram tuz, 200 gr kuru sebze olarak belirlenmişti.²²³

Muharip birliklerin gereksinimlerinin teminine öncelik verilerek Ankara ve daha gerilerdeki birliklere ekmek yerine keşkeklik bulgur (kırma buğday) verilmişti. Bu durum 30 Ağustos'a kadar devam ettirilmiş, ancak, Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'nce verilen direktif üzerine, Haymana ve Polatlı'nın tehlikeli duruma girmiş olması yüzünden, Polatlı Nokta Komutanlığı Gâvur kalesi'ne alınmıştı. Bu durumda tümenler, Akşehir Menzil Mıntıka Müfettişliği tesislerinden iaşe edilmeye başlanmıştı.²²⁴ Yunan Ordusu'nun Sakarya batısına çekilmesi üzerine gereken değişiklikler yapılarak İzmit ve Bolu sancakları Cephe Komutanlığı geri hizmet hududu içine alınmıştı. Nallıhan, Karamürsel Hat Komutanlıkları, Bolu Menzil Mıntıka Müfettişliği emrine verilmiş, Bolu ve çevresindeki ambarlarda bulunan erzak Mihallıççık doğrultusunda sevk edilmeye başlanmıştı. Polatlı – Koçhisar

²²¹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1539, Gömlek No:74, Belge No:74 (1-45).

²²² ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1282, Gömlek No:85, Belge No:85-1.

²²³ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No: 1395, Gömlek No: 13, Belge No: 13-1

²²⁴ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, Kit.2, Ankara 1974, s.481,482.

menzil hattının da uzak kalmasından, bu doğrultulardaki hat ve nokta komutanlıkları lağvedilerek, bunların görevleri bölgedeki askerlik şubelerine verilmiş ve ayrıca Azari'de bir nokta komutanlığı kurulmuştu. Bu arada personel ikmalî açısından önemli sorunlardan biri de firar olayları idi. Bu olayların önüne geçebilmek için firar sebepleriyle ilgili olarak II. Ordu Komutanlığı tarafından Batı Cephesi Komutanlığı'na bir rapor gönderilmiştir.²²⁵

Millî Mücadele'de başarı sağlandıkça, Anadolu'nun diğer yerlerinde dağınık halde bulunan silâh ve cephe fiilen çarpışılan cephelere gönderilmiş, bu ihtiyaç maddelerinden noksan olanlar, yurt içinde mevcut ve yeniden kurulacak imalâthane ve fabrikalarda yapılmaya çalışılmıştır. Yurt içinden temini mümkün olmayan ihtiyaç maddeleri, güvenilir yollarla tarafsız ülkelerden alınıp yurt içine sokulmuş, özellikle işgal altındaki İstanbul'da bulunan silâh, mühimmat, araç ve diğer gerekli malzemeler Anadolu'ya kaçırılmaya çalışılmıştı. Bu esaslara uygun olarak yapılan teşkilât çalışmaları Yunan Ordusu'nun sürekli olarak ilerlemesi yüzünden aksamış ve kurulan teşkiller, tam randımanlı bir hüviyet kazanamamıştır.²²⁶

Buna rağmen Doğu Cephesi ve El-Cezire Cephesi'nden gelen ve işgal altındaki İstanbul depolarından kaçırılan ikmal maddelerini bir plan dâhilinde Batı Cephesi'ne aktarmak ve birliklere nakillerini bir plan dâhilinde sağlayabilmek için Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olarak Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştu.²²⁷ Bu müdürlük kurulduktan sonra Doğu ve Güney Anadolu'nun Batı ile olan kara ulaştırmasını yeterli bir organizasyona bağlamak için Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'nin de görüşleri alınarak 17 Şubat 1921'de yeni menzil teşkilleri hazırlanmıştı.²²⁸ Doğu'da Ermenilerle yaşanan problemler çözüldükten sonra,

²²⁵ Firar olaylarıyla ilgili olarak İkinci Ordu Komutanlığı tarafından Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderilen bir yazıda; "Memleketleri Yunan Kuvvetleri işgali altında olan efradın ailelerine yardımcı olmak amacıyla firar ettikleri bu hususta gerekli tedbir ve çözüm yollarının bulunması hususunda yardım edilmesinin sağlanması, firar vakaları ve firar eden efradın listesi şu şekildedir. 2. Kolorduda 1.104, 3. Kolorduda 1.075, 6. Kolorduda 334, 7. Kolordu da 2.034 olmak üzere toplam 4.550 kişi firar etmiştir. ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:258, Gömlek No:146, Belge No:146 (1-2).

²²⁶ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, Kit.2, Ankara 1974, s.473.

²²⁷ Millî Mücadele'de Doğu Cephesinden Batı Cephesine Yapılan Yardımlar ve İkmal Yolları ile ilgili Bkz. Doğan, a.g.t., s.96-120; *TİH Deniz Cephesi ve Hava Harekatı*, C.V, Ankara 1964, s.23; Sabahaddin Özel; *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara 1981, s.216.

²²⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No: 597, Gömlek No: 158, Belge No: 158(1-8).

Sovyet–Rusya sınırında ihtiyaç duyulmayan harp malzemeleri, Batı Cephesi'ne taşınmıştı. Öte yandan Konya'da bulunan 5. Havaiye Komutanlığı'ndan, Ankara'da Müdafaa–i Milliye Vekâleti'ne gönderilen şifre telgraf ile Eskişehir'e nakledilecek tayyare istasyonu için 50 adet vagona ihtiyaç duyulduğu ve acele temini istenmiştir.²²⁹

Menzil Komutanlığı, Kütahya'da, Nokta Komutanlıkları, Eskişehir, Kütahya, Sarıköy, Polatlı, Ankara, Mudurnu, Sivrihisar, Mahmudiye Seyitgazi, İnönü, Karaköy, Afyon, Dinar, Akşehir ve Konya'da teşkilatlanmıştı. Levazım teşkilleri, yiyecek ambarları, Eskişehir, Alpullu, Polatlı, Ankara, Mahmudiye, Karaköy, İnönü, Kütahya, Bilecik, Afyonkarahisar ve Dinar'da bulunmaktaydı. Erzak ve cephanе trenleri Eskişehir'de, Ekmekçi Polatlı ve Eskişehir'de, donatım ambarı ise Eskişehir, Polatlı ve Konya'da bulunmaktaydı.²³⁰

Sakarya Savaşı süresince Anadolu'daki ulaşım yollarını üç kısımda değerlendirmek mümkündür. Bunlar kara, deniz ve demiryollarıdır. Fakat daha çok kara ulaşım yollarından faydalanılmıştır. Kara ulaşımında ana merkez Ankara olarak ele alınmış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Ankara'ya uzanan ulaşım ağları teşkil edilmiştir. Buna göre tedarik, Çorum ve Kırşehir Menzil Mıntıka Müfettişlikleri tarafından yapılmakla beraber, Yozgat doğrultusunda da tedarik maddelerinin ikmali için, Yozgat'ta Sevkıyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne bağlı Yozgat Menzil Mıntıka Müfettişliği kurulmuştur. Yahşihan Hat Komutanlığı doğrudan Ankara'da bulunan Sevkıyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Hat Komutanlığı'ndan, Yahşihan'da fırın ve değirmenler ile bir misafirhane kurması istenmiştir. 1 Ağustos 1921 tarihinde Müdafaa–i Milliye Vekâleti ve Batı Cephesi Komutanlığı'nın emirleri ile merkezi Ankara'da olmak üzere Ankara Menzil Müfettişliği ve buna bağlı olarak Polatlı ve Beypazarı'nda birer menzil hat komutanlığı ve bunlara bağlı olarak da Sincanköy, Malıköy, Haymana, Kerim, Polatlı, Babayakup, Alaşlı, Yenimehmetli, Kalecik, Çobanözü Nokta Komutanlıkları tesis edilmiştir. Dış ülkelerden satın alınan silâh ve cephanenin kısa

²²⁹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:675, Gömlek No:36, Belge No:36–1.

²³⁰ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:768, Gömlek No:142, Belge No:142(1–2).

zamanda yurda getirilmesi tedbirleri alınmış, Batum, Tuapse, Novorosisky limanları ile Trabzon, Samsun, İnebolu liman ve iskeleleri arasında ulaştırma, Trabzon Deniz Ulaştırma Komutanlığı ve buna bağlı Ereğli Deniz Ulaştırma Komutanlığı teşkilâtında bulunan araçlarla yapılmıştı.²³¹

Bu sırada İtilâf Devletleri ablukasından dolayı Anadolu'ya deniz yolu ile normal nakliyatın bile zor olduğu bir dönemde silah ve cephane taşınması gündeme gelmiştir.²³² Ancak bu abluka çeşitli formüllerle kırılmış, özellikle Karadeniz yoluyla Anadolu'ya belirtilen kaynaklardan elde edilen silah, cephane, insan, araç-gereç taşınabilmişti. Bu işin yürütülebilmesi için sağlam ve disiplinli bir deniz teşkilatı oluşturulmuş, bu teşkilatın çalışmaları ile taşımacılık gerçekleştirilmişti.²³³ İtilâf kuvvetlerinin kontrolünde olmasına rağmen İstanbul ve civarındaki silâh, cephane ve diğer çeşitli maddeler, deniz gruplarının faaliyetleri ile Anadolu'nun giriş kapıları ve Batı Cephesi'ne yakın olan İnebolu, Samsun, Akçaşehir gibi limanlara taşınmıştı. Taşımanın aksamadan yürütülmesi için gaz ve benzin sağlama görevi Trabzon'a, kömür sağlama görevi ise Ereğli'ye verilmişti.²³⁴

Yunanlılar'ın Sakarya mevzilerine taarruzlarının başlangıç günlerinde Türk Ordusu'nun yiyecek, giyecek, silâh ve cephane ihtiyaçlarının temin, onarım ve imalinde verimli bir kaynak olan Konya bölgesinin, muharebenin tesirlerinden etkilenmemesi için yeter derecede kuvvetle korunması gereği 25 Ağustos 1921'de Batı Anadolu Menzil Müfettişliği tarafından Erkânı Harbiye Riyaseti'ne arz edilmişti.²³⁵ Yunan Ordusu'nun taarruza devamı üzerine, 30 Ağustos 1921'de Erkânı Harbiye Umumi Reisi, Cephe Komutanlığı'na vermiş olduğu emirle, harekâtın seyrine uygun önlemler alınmasını istemişti. Buna göre; Ankara – Haymana karayolu üzerinde Urumuş'ta, Polatlı – Haymana yolu üzerinde Kadıköy'de birer menzil

²³¹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s. 474,475; Sürmeli, a.g.e., s.80–82.

²³² Müderrisoğlu, a.g.e., s.389; İ. Sinan Şahin; "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Bahriyesinin Deniz Harekât ve Faaliyetleri", *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara 1996, s.425.

²³³ Şahin, a.g.m., s.425.

²³⁴ Rahmi Doğanay; *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919–1922)*, Ankara 2001, s.283; İnebolu'dan gelen silahlar ile ilgili Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.131–137; Mustafa Hergüner; "İnebolu Bombardımanı (9 Haziran 1921)", *Askerî Tarih Bülteni*, S.49, Ağustos 2000, s.167–174; Cafer Ulu; *Milli Mücadele'de Batı Karadeniz ve Bu Yolla Gelen Yardımlar*, YL. Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1998.

²³⁵ Ezer, a.g.t., (Dr.), s.177,178.

noktası kurulmasına, Urunguş Menzil Noktası'na Ankara'dan kara yolu ile Kadıköy Menzil Noktası'na da Polatlı'dan trenle ve oradan kara yolu ile ikmal maddeleri toplanmasına karar verilmişti.²³⁶

Deniz ulaşımı, Trabzon, Samsun, Sinop, İnebolu, Ereğli, Akçakoca ve İstanbul limanlarından sağlanmaktaydı.²³⁷ Fakat Karadeniz'de Yunan Kuvvetleri'nin faaliyetleri gittikçe yoğunlaştığından, Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü, Anadolu'daki kolordulara 10 Haziran 1921'de göndermiş olduğu şifre telgraf ile nakliyatın karadan yapılması konusunda uyarıda bulunmuştur.²³⁸ Karadeniz, İtilâf Devletlerinin bilhassa Yunan Deniz Kuvvetleri'nin kontrolü altında olmasına rağmen Türk denizcileri büyük güçlükleri yenerek bu hatlarda başarıyla çalışmışlardır. Deniz ulaşımında görev yapan taşıt araçları 26 parçalık bir filodan oluşmaktaydı.²³⁹

Demiryolu ulaşımında ise, Ankara–Yahşihan dekovil hattı, Ankara – Polatlı demiryolu hattı ve Pozantı – Ulukışla – Ereğli – Karaman – Konya – Azari – Akşehir demiryolu hatları kullanılmıştı.²⁴⁰ Sakarya Meydan Savaşı'nda ulaştırma sistemi, yurt içinde dekovil ve demir yolları, deniz yolları ve kara yolları ile ikmal maddelerinin birlik ve hayvanların taşınması; menzil sahasında demir yolları ile ikmal maddeleri ve gereğinde birliklerin nakli; harekât alanında ihtiyaç maddelerinin demir yolu ve karayolları ile nakli esasına dayanıyordu. Başlangıçta personel, hayvan ve silâh standardı olarak 100.000 insan, 50.000 hayvan, 60.000 piyade silâhı ve çeşitli çapta 200 top kabul edilerek muharebe bölgesinde iki günlük erzak ve yem ile iki günlük gereksinimi karşılayacak cephanenin gidiş–geliş olarak, menzil kolları ve muharip birlikler nakliye kolları ile taşınması tertibi alındı. Yunanlılar'ın Sakarya Nehri'nin batısına çekilmelerinden sonra taşıma ve nakil kapasitesi 130.000 insan standardına çıkarıldı.²⁴¹

²³⁶ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s.474–476.

²³⁷ Hergüner, a.g.m., s.167–174.

²³⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1118, Gömlek No:34, Belge No:34–1.

²³⁹ Doğanay, a.g.m., s. 281; *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s. 488.

²⁴⁰ Sürmeli, a.g.e., s.82.

²⁴¹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s.487.

Eskişehir, Polatlı, Kütahya, İnönü, Bilecik, Sivrihisar, Konya, Akşehir, Mudurnu, Mihaliççık, Yenişehir ve Denizli'de Askeri Hastaneler, Eskişehir'de ise iki adet seyyar hastane hizmet vermekteydi. Ayrıca Kızılay Hastanesi ve iki adet seyyar hastane treni Eskişehir'de olup, Beypazarı, Ayaş, Haymana, Bala ve Gelinkaya'da revirler bulunmaktaydı.²⁴² Ağapınar ve Seyitgazi bölgelerinin Yunan Kuvvetleri tarafından işgali ve Ordu'nun Sakarya gerisine çekilmesi üzerine Sivrihisar, Alpu, Seyitgazi hastaneleri yaralı sevk komisyonları, Sakarya Nehri doğusunda tesis olunan sağlık tesislerine nakil olmuşlardı. Ayrıca Eskişehir Hastanesi Kırşehir'e, Sivrihisar Hastanesi Yozgat'a, Alpu Hastanesi Yahşihan'a, Mahmudiye Hastanesi Polatlı'ya, Mihaliççık Hastanesi Beypazarı'na, Eskişehir yaralı sevk komisyonu önce Biçer'e ve sonra da Polatlı'ya taşınmış ve faaliyete geçmişlerdi. Bundan başka 16 Ağustos 1921'de Kırşehir'de 200 yataklı bir subay nekahethanesi açılmıştır. Ağustos ayında hastanelere sevk edilen insan sayısında önemli ölçüde bir azalma görülmüştür. Temmuz'da 11.783 olan miktar Ağustos'ta 5.790'a düşmüştür. 25 Temmuz – 22 Ağustos 1921 tarihleri arasında bazı salgın hastalıklardaki artış dikkati çekmiştir. Bunlardan 192 dizanteri, 46 ateşli humma, 3 adet de menenjit hastası hastanelerde tedavi görmüştür.²⁴³ Sakarya Meydan Savaşı'na girildiği sıralarda her tümenden bir sıhhiye bölüğü bulunuyordu. Sabit olarak kurulmuş olan ve II. İnönü Savaşı'ndan sonra seyyar hale getirilen onbir hastaneden bir kısmı ihtiyaca göre Batı Cephesi Komutanlığı birliklerine sevk edilmişti. Silâh altına alman erlerin ve memleketlerine gönderilen hasta erlerin yollarda sıhhi bakım ve korunmalarını temin için, iki sıhhiye teknisyeni, iki sıhhiye eri, bir mekkâre ve on yataktan ibaret 300 sıhhiye istasyonu kurulmuştu.²⁴⁴ Ayrıca, Ankara – Kayseri hattında Köprüköy, Balâ, Kırşehir, Avanos, Ürgüp, Hacibektaş, Kayseri, Ankara – Kastamonu hattında Kalecik, Çankırı ve Kastamonu hastaneleri kuruldu. Haymana, Babayakup, Polatlı Hastaneleri ile Polatlı, Malıköy sevk ve yaralı komisyonları, bakım ve tedavi, özellikle hastaların tahliyesinde büyük faydalar sağladı. Bu tesislerin hizmetlerini daha verimli yapmak ve işlerini hafifletmek için de Balâ, Malıköy ve Polatlı'ya seyyar hastane ve sıhhi nakliye kolları getirildi.²⁴⁵ Öte yandan Sevkıyat ve Nakliyat Müdürlüğü, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne 24 Nisan 1921 tarihinde göndermiş

²⁴² ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:768, Gömlek No:142, Belge No:142(1-2).

²⁴³ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.1, Ankara 1972, s.91,92.

²⁴⁴ *TİH, Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999, s.273,274.

²⁴⁵ *TİH, Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s.489.

olduğu şifre ile İstanbul'dan satın alınan 70 sandık ecza malzemesinin Batı Cephesi'ne intikalinin sağlandığını bildirmiştir.²⁴⁶ Yunanlıların Polatlı ve Haymana'ya yaklaşımları üzerine Polatlı Hastanesi Ankara'ya, sevk ve yaralı komisyonu Polatlı – Malıköy arasında Höyük'e alındı. Haymana Hastanesi Çadırlı Köyü'ne ve sıkışıklığı önlemek üzere bütün yaralılar Ankara'ya sevk edildi. Bu arada, Yunanlıların kimyasal silah kullanma ihtimali ortaya çıkmış, Batı Cephesi Komutanlığı'nca Harbiye Nezareti'ne gönderilen 23 Mayıs 1921 tarihli şifre telgrafta; Yunanlıların İzmir'e zehirli gaz getirdiklerinin öğrenildiği ve gerekli önlemlerin alınmaya çalışıldığı bildirmiştir.²⁴⁷

Kütahya – Eskişehir Savaşları'ndan sonra Sakarya Nehri doğusuna çekilen Ordu'nun, hizmetlerde kullanılan çeşitli hayvan sayısı toplamı ortalama 20.471 idi. Büyük bir mesafede gerçekleşen geri çekilmeye esnasında verilen kayıplar, alınan önlemler ve uygulanan sıkı disiplinle büyük ölçüde giderilmişti. Temmuz 1921 sonuna doğru hayvan mevcudu 26.057'ye ulaşmıştı. Bu artışın meydana gelmesinde ki en önemli faktör, kontrolden çıkan hayvanların ele geçirilmesi ve harekât alanındaki hayvan kaynaklarından faydalanılması olmuştu.²⁴⁸ Bu dönemde veteriner hizmetlerinde de önemli gelişmeler olmuştur. Hayvanlarda birkaç ruam hastalığı ve uyuz görülmüş ise de alınan tedbirlerle bu hastalıkların yayılması önlenmiştir. Ağustos ayı başlarında Batı Anadolu Menzil Müfettişliği emrinde geniş kadrolu bir hayvan hastanesi, hayvan deposu, bir de nal ve mih yapım evi bulunuyordu. Bunlardan başka Akşehir ve Dinar bölgelerinde de bir hayvan hastanesi ile bir hayvan deposu kurulmuştu. Sarayönü'nde de bir sığır deposu ile bir hayvan reviri bulunuyordu. Polatlı'da bir nal ve mih yapım evi açılmıştı. Ayrıca 9 Ağustos 1921'de verilmiş olan bir emirle; Kayseri Hat Komutanlığı ile Kırşehir, Çorum ve Yozgat Menzil Müfettişlikleri emrinde birer nal ve mih yapım evi kurulması istenmişti. Emre göre; Bu bölgelerde bulunan nalbantlar âlet ve edevatlar ile toplanacak, 3 No'lu Tekâlif-i Milliye emri gereğince, komisyonlarca sağlanacak nal ve mih demirleri

²⁴⁶ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:574, Gömlek No:142, Belge No:142 (1-2).

²⁴⁷ Batı Cephesi Kumandalığı tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen 23 Mayıs 1921 tarih ve 28/12030 Numaralı, geciktirilmesi idamı gerektirir ibaresi bulunan şifre telgrafta; "Yunanlıların İzmir'e zehirli gaz getirdikleri İtalyanlardan alınan istihbarat bilgilerinden de teyit edilmektedir" denilmiştir. ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1171, Gömlek No:25, Belge No:25-1.

²⁴⁸ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s.492.

yapım evlerine gönderilerek nal ve mih yapımına başlaması istenmişti.²⁴⁹

Kütahya – Eskişehir Savaşları’nda birlikler silah ve cephanes bakımından büyük kayba uğramışlardı. Bu kayıpları telafi edebilmek için 9 Ağustos 1921 tarihinde Diyarbakır'dan 526 adet tüfek, Elazığ'dan 237 adet tüfek yola çıkarılmıştı. Ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından Elazığ'dan 484 adet Paraguay tüfeği, 638 adet büyük çaplı mavzer, 58 adet muaddel Martin, 73 adet Rus tüfeği, 171 adet adi Martin, Diyarbakır'dan 553 adet Paraguay tüfeği, 646 adet muaddel Martin, 40 adet Rus tüfeği, İzzetpaşa'dan 500 adet adi Martin, Urfa'dan 919 adet Rus tüfeğinin Batı Cephesi Komutanlığı'na en geç 48 saat içerisinde yola çıkarılması için emir verilmişti. Öte yandan Müdafaa-i Milliye Vekâleti; 5 numaralı harp yükümlülüğünden faydalanarak, araç sağlanmasını ve Doğu Cephesi'nde muhtelif yerlerde bulunan aşağıda miktarları belirtilen silah ve cephanenin her ne pahasına olursa olsun atlı arabalarla Sivas üzerinden Ankara'ya ulaştırılmasını istemişti. Bu sıralarda 1.887 adet muaddel Martin, 1.490 adet İngiliz, 5.066 adet Rus, 1.001 adet büyük çaplı mavzer, 750 adet Martin, 4.014 adet Rus Berdange tüfeklerinin büyük bir kısmı Temmuz 1921'de Gümüşhane'den Trabzon'a, Erzincan'dan Suşehri'ne gönderilmişti. Erzurum'da bulunan silahlarda aynı şekilde Suşehri'ne gönderilmişti. Trabzon'da bulunan silah ve mühimmat da deniz nakliye araçları ile önce Samsun'a daha sonra oradan kara yolu ile cepheye sevk edilmişti.²⁵⁰

Kütahya – Eskişehir Savaşları’na girerken Batı Cephesi Komutanlığı'nın 15.692.000 adet piyade, 34.879 adet top mühimmatı mevcuttu. Savaş sonunda piyade cephanesi 3.186.000 adede, topçu cephanesi ise 5400 adede kadar düşmüştü. Bu miktarlar bir ordu için son derece azdı. Bu miktarın hepsi muharebede sarf edilmemiş, bir kısmı geri çekilme sırasında yollarda ve arazide bırakılmak zorunda kalmıştı. Bu nedenle Sakarya'da Yunan Kuvvetleri'yle yeni bir savaşa girişmeden önce büyük çapta cephanes ikmalinin yapılması gerekiyordu.²⁵¹ Bu arada, 1 Ağustos

²⁴⁹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.1, Ankara 1972, s.77,78,92; *TİH, Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s. 479,480.

²⁵⁰ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.1, Ankara 1972, s.90,91.

²⁵¹ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1113, Gömlek No:123, Belge No:123(1-2).

1921'de Batı Cephesi kuvvetlerinin genel mevcudu; subay 4.502, er 76.267, piyade tüfeği 40.113 adet, ağır makineli tüfek 451 adet, hafif makineli tüfek 230 adet, çeşitli top 156 adet idi.²⁵² 5 Ağustos 1921'de ise; piyade tüfeği 46.288 adede, ağır makineli tüfek 515 adede, hafif makineli tüfek 255 adede ve çeşitli top miktarı 176 adede çıkarıldı.²⁵³

1 Ağustos 1921 günü Türk Kara Kuvvetleri'nin genel mevcudu; Batı Cephesi, Kastamonu ve Dolayları Komutanlığı, Doğu Cephesi, El-Cezire Cephesi, Merkez Ordusu, Adana ve Gaziantep Bölgeleri Komutanlıkları, Ankara Komutanlığı, Konya'da bulunan iki numaralı süvari Alayı ve Mürettep Kolordu Komutanlığı dâhil olmak üzere; 8.462 subay, 153.514 er, 81.352 adet tüfek, 735 adet ağır makineli tüfek, 359 adet hafif makineli tüfek ve 311 adet toptan oluşmaktaydı.²⁵⁴ Bu rakamlar, TBMM'nin açıldığı günlerde Kuvâ-yı Milliye de dâhil olmak üzere dağınık birlikler halinde 40.000 civarında bulunan asker sayısının, on beş ay gibi kısa bir süre içinde ve Düzenli Ordu birlikleri halinde dört misline yakın artırılmış olduğunu göstermektedir. İnönü ve Kütahya – Eskişehir Savaşları'nın 10.793 olan şehit ve yaralı kaybı ile çeşitli bulaşıcı hastalıklardan ölen askerlerin sayısı hesaba katıldığında gerçek kaybın çok daha fazla olduğu görülmektedir.²⁵⁵

Yunan resmi kayıtlarına göre Sakarya Meydan Savaşı'nın başında, Yunanlıların tüm Anadolu'da, 5.500 subay, 178.000 er, 48.900 hayvan, 3 tonluk 600 adet kamyon, 1 tonluk 240 adet kamyon bulunmaktaydı. Bunlardan 3.700 subay, 120.000 er, 3.800 hayvan ve bütün araçlar Sakarya Meydan Savaşı'na katılmışlardı.²⁵⁶ Bu kuvvetlerin silah miktarı ise; 75.900 adet tüfek, 2.084 adet hafif makineli tüfek, 684 adet ağır makineli tüfek, 1.380 adet kılıç, çeşitli ebatlarda 368 adet top ve 18 adet uçaktan oluşmaktaydı. Buna karşılık Türk Kuvvetleri 45.000 adet tüfek, 501 adet ağır makineli tüfek ve 177 adet topa sahipti.²⁵⁷

²⁵² ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1150, Gömlek No:7, Belge No:7(1-5).

²⁵³ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2 Ankara 1995, s.484; Ezer, a.g.t., (Dr.), s.182,183.

²⁵⁴ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1150, Gömlek No:7, Belge No:7(1-2).

²⁵⁵ Müderrisoğlu, a.g.e., s.405.

²⁵⁶ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1170, Gömlek No:101, Belge No:101(1-2).

²⁵⁷ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1170, Gömlek No:101, Belge No:101-3.

Bu arada, İngilizler tarafından Yunan Ordusu'na büyük ölçüde savaş malzemesi yardımı yapılmıştır. Buna rağmen Anadolu'da bulunan Yunan kuvvetlerinin zor durumda oldukları, Batı Cephesi Komutanlığı'nın, Harbiye Riyaseti'ne göndermiş olduğu 27 Ağustos 1921 tarihli şifre telgraftan anlaşılmaktadır. Bir keşif kolu aracılığı ile yapılan tespit; Yunan Kuvvetlerinin aç olduğu, intikam almak istediği, firar vakalarının arttığı, ayrıca esir alınan Yunan Kuvvetleri efradının ifadesi de bu durumu doğrulamıştır.²⁵⁸ Ankara bu müthiş saldırının baskısı altında soğukkanlılığını hiçbir zaman kaybetmemiş ve Milli Mücadele'nin sonuna kadar Yunanlılara ve İtilâf Devletlerine karşı mücadeleye devam etmiştir.²⁵⁹

Bu arada, hazırlıklarını tamamlayan Yunan Ordusu 23 Ağustos 1921'de Türk mevzilerine taarruza başlamıştır. Sakarya Meydan Savaşı 100 kilometrelik bir cephe üzerinde cereyan etmiştir. Savaş devam ettikçe, yokluk ve zorluklara rağmen Türk Ordusu'nun mukavemeti gittikçe artmıştır.²⁶⁰ Kâzım Özalp'e göre; zaten eksik olan tabur mevcutlarımız savaştaki kayıplarla daha da azalmıştı. Öyle ki, bazı taburlarımızın mevcudu 70 askere kadar düşmüştü. Savaşın uzamasıyla lojistik kaynakları azalan ve morali bozulan Yunan Ordusu, işi bir an önce bitirmek için, 1 Eylül'de Türk Kuvvetleri'nin sağ kanadı ile merkezine taarruza geçerek 2 Eylül'de Çal Dağı ve bazı mevzileri ele geçirmiştir. 7 Eylül'de Türk Kuvvetleri'nin keşif taarruzlarında başarılı sonuçlar elde etmesi, Türk askerinin azmini daha da kamçulamış bulunuyordu. Türk komuta heyeti genel bir değerlendirme yaparak, 10 Eylül 1921'de genel taarruz emrini vermiştir. 13 Eylül'de Sakarya Nehri'nin batısında hiçbir Yunan askeri kalmamıştı.²⁶¹ Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle; "*Sakarya Meydan Savaşı, yeni Türk Devleti'nin tarihine; cihan tarihinde ender olan büyük bir meydan muharebesi*" olarak geçmiştir.²⁶²

²⁵⁸ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:374, Gömlek No:134, Belge No:134-1

²⁵⁹ Fransız gazeteci kimliği ile Eylül 1919'dan, Ağustos 1921'e kadar iki defa Anadolu'ya, üç defa da İstanbul'a gelmiş olan Bayan Berthe Georges-Gaulis özellikle cephelerde incelemelerde bulunmuş ve bir süre de Ankara'da kalmıştır. 1922 yılında "Ankara-İstanbul-Londra" adıyla kitabı yayımlanmıştır. Bu kitap daha ziyade Doğu'da İngiliz Politikasını sergilemektedir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının İngiliz emperyalizmine karşı sürdürdükleri çetin mücadeleyi yakından görmek ve incelemek imkânı bulmuştur. Berthe Georges Gaulis; *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul 1999, s.157,158.

²⁶⁰ Süslü vd., a.g.e., s.290.

²⁶¹ Özalp, a.g.e., s.193,210-213

²⁶² Ezer, a.g.t., (Dr.), s.184.

Milli Mücadele'nin kazanılmasında ve başarıya ulaşmasında kadınlarımızın da çok büyük gayretleri olmuştur.²⁶³ Türk kadını tek bir vücut olarak bağımsızlık savaşının yanında yer almıştı. Bunu kimi zaman dernekler kurarak yapmış, kimi zaman elinde silâh erkeklerle beraber cephede savaşmış, kimi zaman cephe gerisinde silâh taşımış, cephane imal etmiş, askerin yırtığını söküğünü dikmiş, aktif olarak bu mücadeleye destek vermişti. Türk kadınının Milli Mücadele'ye aktif olarak desteği ilk başta dernekleşme biçiminde kendisini göstermişti. Milli Mücadele döneminde kadınlar tarafından kurulan cemiyetler; kuruluş amaçları ve çalışmalarına göre dört ayrı grupta toplanabilir. Bunlar:

1. Mandaterlik yanlısı kadın cemiyetleri,
2. Ayrılcı faaliyetlerde bulunan azınlık kadın cemiyetleri,
3. Milli Mücadele'yi destekleyen cemiyetler,
4. Yardım ve kültür cemiyetleri

Kurtuluş savaşı yıllarında kadınların yaptıkları faaliyetler ise dokuz maddede toplanabilir. Bunlar:

1. İşgalleri protesto için düzenlenen mitinglere katılmak,
2. Cemiyetler kurmak,
3. Cepheye silâh taşımak,
4. Cephane imalâthanelerinde ve amele taburlarında çalışmak,
5. Ordunun giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak,
6. Yardım toplamak,

²⁶³ Kadınlarımızın Milli Mücadele'ye katkıları ile ilgili Bkz. Afet İnan; *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını*, Ankara 1985; Bekir Sıtkı Baykal; *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara 1986; Bernard Caporal; *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, Ankara 1982; Burhan Göksel; *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Ankara 1992; M. Rauf İnan; *Atatürk ve Türk Kadını-Tarihte Türk Kadını*, İstanbul 1991; Nevin Korucuoğlu, "Kurtuluş Savaşı'ndaki Kadın Kahramanlarımız", *Milli Kültür*, S.78, Ankara 1990; Şefika Kurnaz; *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, İstanbul 1992; İffet Halim Oruz; *Atatürk Döneminde Türkiye'de Kadın Devrimi*, İstanbul 1986; Fevziye Abdullah Tansel; *İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara 1988.

7. Göçmenlere ve kimsesizlere yardım etmek,
8. İşgalleri protesto eden mektup ve telgraflar göndermek,
9. Silâhlı mücadeleye katılmak.²⁶⁴

Türk kadınları, Kurtuluş Savaşı'nda yaptıkları mitinglerde oldukça etkili olmuşlardır. Bu mitingler, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesinden sonra artmıştır.²⁶⁵ Anadolu kadınlarının asıl örgütlenmeleri, 7 Aralık 1919'da kuruluşunu tamamlayan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ile olmuştur. Sivas Valisi Reşit Paşanın hanımı Melek Hanım başkanlığında örgütlenen ve bu cemiyeti kuran Sivaslı kadınlar, Milli Mücadele'de etkin rol oynamışlardır. Heyet-i Temsiliye ile uyum içinde çalışmışlar, kampanyalar açarak orduya para ve mal yardımı yapmışlar ve bu yardımlarını Milli Mücadele'nin sonuna kadar sürdürmüşlerdir.²⁶⁶

Sonuç itibarıyla Milli Mücadele'nin başından sonuna kadar büyük bir milletin herşeyiyle katıldığı Milli Mücadele başarıyla gerçekleşmiş ve Lozan'a giden yol bu mücadeledeki başarı sayesinde açılmıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ Leyla Kaplan; "Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri" *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu, 10-11 Aralık 1994*, Ankara 1996 s.69.

²⁶⁵ Muhittin Gül; "Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu, 10-11 Aralık 1994*, Ankara 1996 s.47; Leyla Kırkpınar, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını" *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II (25-27 Ekim 1999- İstanbul)*, Ankara 2001 s. 106,107

²⁶⁶ Gül, a.g.m., s.52,53; Sevinç Sağlam; "Türk Kurtuluş Savaşında Kadınların Rolü" *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I (25-27 Ekim 1999-İstanbul)*, Ankara 2000, s.114-128.

²⁶⁷ Lozan antlaşması ve anlaşmanın yapıldığı günlerin şahiti Velid Ebuzziya o günleri çok güzel bir üslupla kalem almıştır. Bkz. Ahmet Temiz; *Velid Ebuzziya'nın Lozan Mektupları*, İstanbul 2007.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI CEPHESİNE

SEVKİYAT VE NAKLİYAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İLE MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI TARAFINDAN YAPILAN İKMAL HİZMETLERİ

1. TBMM DÖNEMİ

TBMM döneminde para tedariki için büyük gayretler sarf edilmiştir. Siyasi, askeri ve diğer bütün alanlar da milli savunma ideali için büyük çabalar sarf etmekte olan bazı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kasalarında, milli savunma ihtiyaçlarında kullanılmak üzere, Mayıs 1920'de ancak aşağıdaki yazılı miktarda para bulunduğu saptanmıştır:²⁶⁸

Kuruş	Yeri	Tarihi
176.620	Kayseri	3 Mayıs 1920
58.720	Eskişehir	4 Mayıs 1920
80.000	Silifke	4 Mayıs 1920
19.300	Afyon	4 Mayıs 1920
26.579	Erzincan	4 Mayıs 1920
00.000	Bursa	5 Mayıs 1920
500.000	Kütahya	5 Mayıs 1920
30.000	Niğde	5 Mayıs 1920
301.400	Erzurum	5 Mayıs 1920
42.300	Samsun	5 Mayıs 1920

²⁶⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s.88.

00.000	Karaisalı	6 Mayıs 1920
236.000	Merkez ve mülhakatı	8 Mayıs 1920
109.500	Bartın, Zonguldak, Ereğli, Devrek	8 Mayıs 1920
13.000	Şile	
00.000	Maraş	
150.000	Malatya	
1.550	Van	
20.476,69 TL.	Toplam	

Altı aylık bütçe yapılmadan önce 12–13 Mayıs 1920 tarihlerinde Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa, verdiği bir emirle; kolordular için tertip edilen silah ve cephane Sevkıyatının çabuklaştırılmasının, ücretli halk araçlarından yararlanma sayesinde olabileceğinden, kolordularca yapılacak yollama masraflarının bu kolordulara havale vermek suretiyle sağlanmasının uygun olacağını bildirmişti. Ulaştırma için kullanılmak üzere 3. ve 13. Kolordular'a, Sivas ve Diyarbakır emvalinden 250 liranın da süratle verilmesi rica olunmuştu. Memleketin mali durum bakımından, ne kadar zor ve sıkışık bir halde olduğu, hatta 250 liraya kadar cüzi bir paranın bile bir yerden diğer bir yere gönderilmesi için TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan doğruya ilgilendiği, paraya duyulan ihtiyacın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktaydı.²⁶⁹ Bu durum, aşağıdaki emir ve raporlardan da anlaşılmaktadır.

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 21 Mayıs 1920 tarihinde; Kastamonu Valisinden, İzmir ve Maraş için toplanıp Boyabat sandık emini emrinde bulunan 25.000 kuruşun Ankara'ya gönderilmesini bildirmişti. 23 Mayıs 1920'de Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa, Niğde emvalinden 100.000, Kastamonu emvalinden 200.000 liranın posta ile gönderilmesine başladığından, bu paraların salimen gelmesini temin için lâzım gelen tertibatın alınması askeri birliklere emredilmişti. Ayrıca, Bursa'da bulunan 56. Tümen Komutanı, 27 Mayıs 1920

²⁶⁹ Köylü, a.g.t., (Dr.), s.49.

tarihinde 3.000 liranın İstanbul'a gönderildiğini Genelkurmay Başkanı'na arz etmişti. Daha önce de belirtildiği üzere, Kuvâ-yı Milliye'nin mahalli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından iâşe edildiği ve bunun da halktan toplanan paralarla sağlandığı açıklanmıştı.²⁷⁰

Henüz, Milli Hükümet bütçesini düzenleyip ortaya koymamış olduğundan TBMM, ihtiyaçlar için gereken parayı verememekteydi. Esasen ilk bütçe ancak altı aylık geçici bir bütçe kanunu ile düzenlenmiş ve uygulanmasına geçilmişti. Bir taraftan da Kuvâ-yı Milliye'nin iâşe ve giyim ihtiyaçlarının, MSB'nin 18 Mayıs 1920 tarihinde yayınladığı bir genelge ile kolordularca sağlanmasına karar verilmiş olduğundan, bunların hakiki sayılarının bilinmesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Nizamiye birliklerinin bütçesi tespit edilmekte ise de, son karar gereğince ciheti askeriye tarafından her türlü ihtiyacının düzenlenmesi için Kuvâ-yı Milliye erlerinin sayılarının da merkezce bilinmesine lüzum vardı. Gerçekte Kuvâ-yı Milliye Müfrezeleri bir hat üzerinde bulunmuyorsa da, doğruya yakın bir sayının kolordularda bulunması gerekiyordu. Bunun için en büyük ve en küçük sayının bulunmasına lüzum olacağından bütçeye esas olmak üzere bir er için giydirme, yedirme, maaş vs. masrafı olarak kaç kuruş icap edecekti ve bunların ortalama miktarlarının bilinmesine ihtiyaç vardı.²⁷¹

Mustafa Kemal Paşa 28 Temmuz 1920 tarihinde İçişleri, Maliye ve Milli Savunma Bakanlıkları ile Batı Cephesi Komutanlığı'na çektiği telgraflarla, askeri bakımdan durumu nezaket kazanmış bulunan Adapazarı'nda bulunan Türk bankalarındaki evrak ve para mevcudunun geçici olarak Eskişehir'e gönderilmesini emretti. Emir yerine getirildi. Bu arada, MSB'nin 20 Ağustos 1920 tarihli emrine dayanarak, Batı Cephesi Komutanlığı tarafından birliklere verilen bilgiye göre, bundan sonra gerek askeri makamların ve gerekse gönüllü müfrezelerin, mal sandıkları ve Ziraat Bankaları'ndan bir emre dayanmadan

²⁷⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 89.

²⁷¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 90.

para almaları kesin olarak yasaklandı.²⁷²

Askeri ihtiyaçların giderilmesi lâzım olduğu kadar, memurların maaşları ve hizmetlerin yürütülmesi de önemli idi. Ordunun işlerine önem vererek diğer hizmetler ihmal edilirse sonuçta ordunun iâşe işlerini görecektir memur kalmayacaktı. Genel ihtiyaçların sağlanması için yükümlülüğü çoğaltmaktan ve havale etmekten vazgeçilmesi lâzımdı. Yukarıda belirtildiği gibi, Kuvâ-yı Milliye'nin desteklenmesinde para tedariki için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin büyük faaliyetleri görülmüş ve bu destekte, halktan alınan bağışlar ve diğer tedbirlerle sağlanmaya çalışılmıştı. Ancak para tedariki işlerinde zaman zaman bazı yolsuzluklar görülmüş ve nihayet 8 Kasım 1920 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle bu işlere son verilmişti.²⁷³

2. İNÖNÜ MUHAREBELERİ DÖNEMİ

2.1. Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün İkmal Hizmetleri

MSB'na bağlı olarak kurulan Menzil Teşkilâtı zamanın imkânlarına göre tertiplenmiş olmakla beraber, günün koşullarına cevap verecek durumda değildi. Bir taraftan Doğu Cephesi, El-Cezire Cephesi ve İstanbul'dan gelen malları Batı Cephesi'ne aktarmak, birlik nakillerini tertiplemek, MSB karayollarının daha verimli bir teşkilâtla çalışması için önce bir daire gibi görev yapmak, MSB'na bağlı olmak üzere, 10 Ocak 1921 tarihinde Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştu. Genel müdürlük, kuruluşu kendi içinde iyi bir teşkilatlanma ile idare edilmekteydi.²⁷⁴ Yaklaşık olarak bir ay sonra da yani 2 Şubat 1921'den itibaren

²⁷² Köylü, a.g.t., s.51-53.

²⁷³ *TİH İdari Faaliyetler*, s.92,93.

²⁷⁴ Bu göreve Bakanlık Levazım Dairesi Başkan Yardımcısı Yarbay Muzaffer (Org. Ergüder) tayin edilmişti. Bu müdürlük işine başlamadan memleket içinde emin bir menzil kara yolları ulaştırma ağı meydana getirmekle görevlendirilmişti Genel müdürlüğün kuruluşu; Kurmay Başkanı, Harekât Şubesi, Personel Şubesi, Muhâkim Şubesi, Levazım Şubesi, Sıhhiye Şubesi, Veteriner Şubesi, İnşaat Şubesi, Cephane Şubesi, Nakliyat Şubesi, Posta İşleri, Evrak, İstihkâm Parkı, Karargâh Komutanlığı şeklinde idi (Bkz. Ataman, a.g.t., s.91,92; *TİH İdari Faaliyetler*, s.240).

Kastamonu yöresi ile Ankara arasındaki Sevkıyat ve nakliyat işlerine bakmakla göreve başladı. MSB, Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nü kurduktan sonra 14 Ocak 1921 tarihli bir genelge ile Doğu ve Güney Anadolu'nun Batı ile olan kara ulaştırmasının yeterli bir teşkilâta bağlanması düşünülerek Bakanlıkça hazırlanan Menzil Teşkilâtı Taslağı Genelkurmay Başkanlığı ve Cephe komutanlıklarına gönderilmiş fikir ve kanaatleri sorulmuştu. Yapılması istenen teşkilât maddeler halinde sıralanmıştır.²⁷⁵ Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile Menzil Teşkilâtı daha da genişlemiş olup, Ankara, Kayseri ve Kastamonu'da menzil bölge müfettişlikleri kurulmuştur. MSB günün şartları ve menzil hatlarının önem kazanmasına göre, her ay Menzil Teşkilâtına ya yenilerini ilave etmekte veya değişiklikler yapmaktadır.²⁷⁶ Yurt içi menzil teşkilleri doğrudan Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne bağlı olup, bu teşkilleri; Menzil Müfettişliği, Menzil Bölge Müfettişliği, Menzil Hat, Nokta ve Konak Komutanlıklarından oluşmaktadır.²⁷⁷

Menzil müfettişlik görevi Kastamonu Askerlik Dairesi Başkanlığı'na

²⁷⁵ Yapılması münasip görülen teşkilât şöyle idi: "Saptanmış olan genel Menzil Teşkilâtımızın Cephelerle emin bir surette amaca ulaşması için Doğu Anadolu'nun Batı ile olan kara yolları ulaştırmasının yeterli bir teşkilâta bağlanmasına büyük bir zorunluluk olduğu şüphesiz takdir buyrulur. Bu ihtiyacın sağlanması için MSB'nca bir Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kuruldu. Ayrıca verilecek emirler ve yayınlanacak genelgelerle Bakanlığa ait bütün yollama işleri ile meşgul olacak, buna göre doğrudan Bakanlığa bağlı olmak üzere Orta Anadolu için şu aşağıdaki arz edilen bir Menzil Müfettişliği ile iki Menzil Bölge Müfettişliğinden ibaret ulaştırma ağı düşünülebilir.

1- Sivas Menzil Müfettişliği; Sivas – Suşehri, Sivas – Kayseri ve Sivas – Malatya.

2- Ankara Menzil Bölge Müfettişliği ise; Ankara – Çankırı, Ankara – Eskişehir, Ankara – Konya.

3- Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği de; Kayseri – Kırşehir ile Kayseri – Ulukışla hatları üzerindeki Sevkıyat ve nakliyat ile uğraşacaklardır. Ankara'nın, El-Cezire ile olan ulaştırmasında öncelikle Kayseri – Elbistan – Malatya hattı da göz önünde tutulacaktır.

4- Bu şebeke üzerindeki nakliyat ve Sevkıyatın teslim alınma ve teslim edilme yerleri: Kastamonu ve Bolu bölgeleri için Çankırı; Batı Cephesi için ulaştırmanın seyrine göre Ankara veya Eskişehir.

5- Teslim etme ve teslim alma noktası olarak; Güney Cephesi Ulukışla'yı, Merkez Ordusu Sivas'ı seçeceklerse şu halde Milli Savunmanın Ulukışla, Kayseri, Sivas gibi seçilecek yerlerdeki bölgelerin ulaştırma kaynaklarından serbestçe faydalanmasına, adı geçen Cephe ve ordu kaynaklarının müsaade etmeleri şarttır.

6- Her ne kadar Merkez Ordusu bölgesinde MSBna bağlı bir Menzil Müfettişliğinin bulunması arzu edilen bir husus değil ise de ancak ve bilhassa Doğu ve El-Cezire Cephelerinden yapılan silah ve mühimmat göndermelerinin toplanma yeri ve bazı hallerde değiştirme yeri Sivas'ta bulunması, bu duruma göre yapılan değişikliklerde Bakanlığın zamanında duruma hâkim olması gerekeceğinden, Merkez Ordusunun böyle bir işten uzak tutulması daha uygun görülmüştür. Fakat buna karşılık, Merkez Ordusu Komutanlığından adı geçen müfettişlik için büyük bir yardımın yapılması rica olunur.

7- Arz edilen şebekenin diğer hususları sonradan bildirilmek üzere ilk önce komutanların düşünce ve görüşlerinin bildirilmesi.

8- Bu görüşle beraber bir de Cephenin emir ve komuta bölgesi içinde Cephe için düşünülen ve saptanan Menzil Teşkilâtı hakkındaki düşüncelerinin ek olarak ve etraflıca bildirilmesini rica ederim.

9- Deniz Sevkıyatı hakkında ayrıca düşünceleriniz alınacaktır.

10- Ancak şu hareketin açıklıkla ve tekrar sunulmasına gerek görüyorum ki, bu teşkilât, zamanla uygulanmak istenilen bir proje olduğu için öteden beri yapıla gelen genel Sevkıyat ve nakliyatın yeniden tertibine ters düşmemelidir." (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.241,242).

²⁷⁶ Ataman, a.g.t., s. 93; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 241-246.

²⁷⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s.392; Ataman, a.g.t., s. 93.

verildi. Bu müfettişlik emrinde İnebolu ve Sinop'ta birer Menzil Hat Komutanlığı teşkil edildi. İnebolu Hat Komutanlığı emrinde; İnebolu ve Kastamonu'da 1. sınıf, Koçhisar, Çankırı, Kalecik'te 2. sınıf; Sinop Hat Komutanlığı emrinde ise Sinop'ta 1. sınıf, Taşköprü ve Boyabat'ta 2. sınıf Menzil Nokta Komutanlıkları kurulmuştu. Yeni Menzil Teşkilâtı kurulunca, İnebolu Nokta Komutanlığı dışında kalan ve daha önce kurulmuş olan Menzil Hat Komutanlığı lağv edildi. İnebolu Nokta Komutanlığı dışında kalan diğer Menzil Nokta Komutanlıkları görevlerini, birer subay eklemek suretiyle askerlik şube başkanlıkları yürüttüler. MSB'nca 14 Ocak 1921'de hazırlanan, düşünceleri alınmak üzere Genelkurmay Başkanlığı'yla cephe komutanlıklarına gönderilen yeni Menzil Teşkilâtı, adı geçen komutanlıkların görüşleri alındıktan sonra son şeklini almış, 17 Şubat 1921'de yürürlüğe girmiştir. Bu yeni memleket içi Menzil Teşkilâtı için verilen emir şöyle idi.

"Doğruca MSB emrinde olmak ve merkezi Sivas'ta bulunmak üzere Sivas Menzil Müfettişliği ile merkezi Kayseri'de bulunan Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği kurulmuştur. Sivas Menzil Müfettişliğine Kurmay Yarbay İrfan, Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği de Kayseri Askerlik Dairesi başkanına ek görev olarak verilmiştir. Ayrıca, Kayseri – Ankara karayolu üzerinde ve Kayseri Bölge Müfettişliği emrinde olmak üzere, Kırşehir'de bir Menzil Hat Komutanlığı teşkil edilmiştir. Sivas Menzil Müfettişliği, Sivas – Alucra, Sivas – Refahiye, Sivas – Kayseri ile Sivas – Malatya arasındaki yollar üzerinde; Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği, Kayseri – Ankara, Kayseri – Ulukışla arasındaki yollar üzerinde ulaştırmayı sağlamak ve düzeltmek üzere görev yapacaklardır. Sivas Menzil Müfettişliğine bağlı menzil nokta ve ambarlı konakları da Alucra, Refahiye, Suşehri, Zara, Koçhisar, Sivas, Şarkışla, Sultanhamam'da kurulmuştur. Kayseri Menzil Bölge Müfettişliğine bağlı menzil, nokta ve ambarlı konak komutanlıkları da; Ulukışla, Niğde, Develi, Kayseri, Hacibektaş, Kırşehir, Köprüköy'de kurulmuştur. Menzil Nokta Komutanlıkları ve konaklar kurulurken tasarrufa dikkat edilmiş, ancak Sivas'ta bir ve Kayseri'de iki adet birinci sınıf, diğerleri ikinci sınıf Menzil Nokta Komutanlığı olarak kurulmuştur. 2.sınıf Menzil Nokta Komutanlıkları görevlerini, birer subay eklemek suretiyle askerlik şubeleri yürüteceklerdir.²⁷⁸

²⁷⁸ TİH İdari Faaliyetler, s.395,396.

Nisan 1921’de teşkil edilenlerde dâhil olduğu halde Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü emrinde olan Menzil Teşkilâtı; Sivas Menzil Müfettişliği ve emrinde olan Menzil Teşkilâtı, Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği ve emrinde olan Menzil Teşkilâtı, Kastamonu Menzil Bölge Müfettişliği ve emrinde olan Menzil Teşkilâtı’ndan müteşekkildi.²⁷⁹

Şubat 1921 tarihine kadar çeşitli yönlerden Batı ve Orta Anadolu'ya gelen silah ve cephane, bir ayırımı tabi tutulmadan gönderiliyordu. Hâlbuki birliklerde bulunan hafif ve ağır silahlar çeşitli çap ve modelde olduğundan silahı bulunmayan birliğe cephane gönderildiği görülmüştü. Bu hal ise bir mahallin ihtiyacını diğer tarafa göndermek, para, zaman ve özellikle cephenin ihtiyacı dikkate alınmazsa sarf edilen çabaların boşa gitmesi demektir. Bu aksaklıkları gören MSB 29 Mart 1921'de bir emir yayınlayarak silah ve cephane taşımalarının ve ayırımlarının uzman erlerden geçirilerek bir ayırımı tabi tutulması ve hem de çabuk ve muntazam bir göndermenin yapılması için mühimmat depolarına topçu subayları vermek suretiyle bu aksaklıkların önüne geçilmesine çalışılmıştır. Öte yandan, menzil müfettişlikleri emrinde bulunan mühimmat depoları, bölgelere göre bir araya toplamaya çalışıldı. Buna göre, Sivas Menzil Müfettişliği emrinde Zara, Suşehri, Refahiye, Alucra, Giresun ve Sivas'ta mühimmat depoları ile El-Cezire deposunun Malatya'daki deposu da Sivas Menzil Müfettişliği'ne bağlandı. Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği bölgesindeki Kayseri, Ulukışla mühimmat depoları da Harbiye Dairesi (Ordu Donatım Başkanlığı) emrinde kalmış ve fakat Kayseri Menzil Bölge Müfettişliğinin emri ile silah ve cephane sevk edebilmişlerdi. Ayrıca Kırşehir'de de bir mühimmat deposu açılmıştı. MSB, günün şartları ve menzil hatlarının önem kazanmasına karşı her ay Menzil Teşkilâtına ya yenilerini ilâve etmekte veya değişiklikler yapmak suretiyle çeşitli yönlerdeki nakliyatın ve gelecek harp malzemesinin bir an önce hedefe ulaşması çabası içindeydi. Bu nedenle, Mayıs 1921 ortalarında Trabzon'dan Samsun'a gelen silah ve cephanenin en kısa yoldan Yahşihan'a ulaşabilmesi için bu defada Sinop, Kastamonu Menzil Hattı'nın ikinci plana düştüğünü fark eden Bakanlık Sinop, Boyabat, Taşköprü noktalarını lağv ile Havza, Çorum, Sungurlu

²⁷⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.244.

Nokta Komutanlıkları'nı kaldırdı. Bu noktaların başında da Çorum Menzil Bölge Müfettişliği'ni teşkil ederek Samsun'dan Ankara'ya kadar yapılacak nakliyattan sorumlu tutulmuştu. Çorum Menzil Bölge Müfettişliği görevi, Çorum Askerlik Dairesi Başkanlığı'na verilmişti. Ayrıca, Kayseri'den gelen silah ve cephaneyi Ankara yönünde göndermek için Kırşehir'de bir Menzil Bölge Müfettişliği kuruldu. Sinop Hat Komutanlığı da lağvedilmiş, Samsun'da yeni bir Menzil Hat Komutanlığı açılmıştı. Menzil Müfettişliği Karargâhı ile Menzil Hat Komutanlıklarının kendine göre bir kuruluşu ve çalışma sistemi vardı.²⁸⁰

Bu dönemde Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından levazım ikmal maddeleri ile ilgili olarak yapılan faaliyetler şöyledir: Kayseri – Kırşehir – Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin ağırlığı 914 ton, donatım ve gereçlerinin ağırlığı 36 ton; İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 33,5 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 414,5 ton; Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 58 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 83 ton; İzmit üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 32 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 107,5 ton; İnönü Muharebeleri döneminde Yahşihan ve Ankara'ya nakledilen yukarıdaki levazım ikmal maddelerinin büyük kısmı Yahşihan – Ankara dekovil²⁸¹ ve Ankara – Polatlı normal demiryolu hattı ile Polatlı'ya, buradan da Eskişehir ve çevresine nakledilmiştir. Batı Cephesi birliklerinin lojistik desteği genel olarak nakledilen bu ikmal maddeleriyle sağlanmıştır.²⁸² Bu dönemde Batı Cephesi'nin yiyecek ikmali Çukurhisar Menzil Hat Komutanlığı, Güney Cephesi'nin yiyecek ikmali de Akhisar Menzil Hat Komutanlığı tarafından sağlanmıştır.²⁸³

1920 yılı Haziran ayında Karadeniz'de Yunan Kuvvetleri'nin savaş gemileri faaliyetleri artmıştı. Bu durum deniz nakliyatını sınırlı bir süre

²⁸⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s.243–246.

²⁸¹ Ray aralığı 60 cm. veya daha az olan, arabaları buhar, hayvan veya insan gücüyle yürütülen küçük demiryolu.

²⁸² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 273–275.

²⁸³ Geniş bilgi için Bkz. *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999; Ataman, a.g.t., s.93.

etkilemiş, Doğu Cephesi'nden nakledilen ikmal maddelerinin Sivas üzerinden yapılmasını zorunlu kılmıştı. Kısa süre içinde bu durum ortadan kalkar kalkmaz Trabzon yönü kara ve deniz nakliyatına da tekrar öncelik verilmişti. 1921 Mayıs ayında emniyet düşüncesi ile ve nakliyatta çabukluğu sağlamak amacı ile Sivas – Kayseri – Kırşehir – Yahşihan yönündeki karayolu nakliyatı, sınırlı bir süre için Kayseri – Ulukışla karayolu ve Ulukışla – Konya – Ankara demiryoluna kaydırılmıştı.²⁸⁴

Cephelerin lojistik desteğine tahsis edilen ikmal maddeleri çok çeşitli idi. Bunlardan yiyecek, yem ve ilaçtan oluşan ikmal maddeleri; buğday, un, bulgur, mısır, pirinç, nohut, fasulye, mercimek, patates, soğan, kuru üzüm, hurma, zeytinyağı, sadeyağ, çay, şeker, sabun, koyun, kuzu, sığır, inek, kavurma, peksimet, sigara ve yulaf yiyecek maddelerini; arpa yem çeşitlerini; insan ve hayvan sağlığını korumada kullanılan ilaçlar da sağlık çeşitlerini oluşturuyordu. Giyecek, donatım ve kadro içi gereçlerden oluşan ikmal maddeleri; kışlık ve yazlık er elbisesi, kaput, fotin, çarık, çarık ipi, yemeni, nöbetçi muşambası, nöbetçi kürkü, aba, çorap, don, gömlek, mintan, yelek, battaniye çeşitli kumaşlar ve çeşitli bezler, vaketa, kundura kabarası ve nalçası, saraciye gereçleri, saraç makineleri, dikiş makineleri çeşitli düğmeler ve makaradan oluşmaktaydı. Donatım çeşitleri; palaska kütüklük, süngülük, arka çantası, matara, peksimet torbası, çeşitli çadır, yem torbası, kaşağı, gebre, fırça, tevhit semeri, nal ve mih, nalbant takımı, terazi, balta ve çuvaldan oluşmaktaydı.²⁸⁵

Silah ve bununla ilgili gereç çeşitleri ise; piyade silahları, Mavzer, Rus tüfeği, Yunan tüfeği, Belçika tüfeği, Osmanlı Anahtarlı tüfeği, Dokuzlu Osmanlı Mavzeri, Osmanlı Kasalı Tüfek, İngiliz tüfeği, 88 ve 98 modeli Alman Tüfekleri, Avusturya tüfeği, büyük ve küçük çaplı Mavzer tüfeği, Fransız tüfeği, Bulgar, Yunan Grası, Vincester, Japon, Romanya Adi Martin, Muaddel Martin, Martin Hanri, Anahtarlı Mavzer, Muaddel Mavzer, Manliher Kasalı Mavzer, Paraguay, Berdanga, Karadağ Tabancası, işaret tabancaları, kasatura, süngü, yedek namlu, sürgü

²⁸⁴ Köylü, a.g.t. s.69.

²⁸⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 270.

kolları ve kılıçtan oluşmaktaydı. Makineli tüfek çeşitleri; Kızaklı ve Üçayaklı Maksim, Hoçkis, Şuvarloze, Brün, Berkman Makinalı Tüfekleriyle bu tüfeklere ait imla aletleri, yedek namlular, şerit ve şerit kutularından ibaretti. Top çeşitleri de; muhtelif sahra topları, çeşitli çabuk ateşli sahra topları, çeşitli dağ obüs topları, çeşitli sahra obüs topları, kudretli dağ topları, çeşitli dağ topları ve mantelli topları idi. Yakıt çeşitleri; vakum, gres yağı, benzin, mazot ve gazyağından oluşmaktaydı. Piyade cephanesi çeşitleri; Rus Küçük Çaplı Mavzer, İngiliz Osmanlı Küçük Çaplı Mavzer, Fransız Berdanga, Gra, Martin, Alman – Avusturya Manliher, Bulgar, Belçika işaret ve manevra cephanelerinden meydana gelmekteydi. Top cephanesi çeşitleri ise; İngiliz Topu, 105 mm.lik İngiliz Obüsü, 8,8.lik İngiliz Sahra Topu, 80,7 mm.lik İngiliz çabuk Ateşli, Osmanlı çabuk ateşli sahra, Osmanlı çabuk Ateşli Dağ, 105 mm.lik Osmanlı Obüs, Rus Sahra ve Dağ, Avusturya çabuk ateşli sahra, 75 mm.lik Avusturya Dağ, Fransız Sahra, 125 mm. lik Fransız Obüs, Fransız çabuk ateşli sahra, 105 mm. lik Adi Fransız, 120 mm. lik Adi Fransız, çabuk ateşli sahra, çabuk Ateşli Dağ, Kudretli Dağ, Erhart Dağ, 105 mm. lik Obüs, Mantelli, 150 mm. lik Obüs, 75 mm. lik Mantelli, dane mermileri ile Osmanlı çabuk ateşli sahra, Belçika, 105 mm. lik Obüs, çabuk Ateşli Dağ şarapnel mermisi, torna edilmemiş mermi ve hartuçlar, çeşitli barut haklarından oluşmaktaydı. Bomba çeşitleri de; Alman, İngiliz el bombası, Rus teneke el bombası, tüfekçiyef el bombası ve bomba kapsülleri ile ayrıca uçak bombalarından ibaretti. Muhabere, İstihkâm, Ulaştırma, Sıhhiye sınıflarına ait gereç çeşitleri ise şunlardır: Muhabere gereçleri; telgraf ve telefon kabloları, değişik tipte sahra ve oda telefonları, santraller, muzaaf muhabere sandıkları, numarator, fincan, deveboynu, dinamo gibi gereçlerden teşekkül etmekteydi. İstihkâm gereçleri; ateşleme makinası, maske, istihkâm modeli kazma, kürek, balta ve sapları, tel makası, karpit feneri gibi malzemelerden oluşmaktaydı. Ulaştırma araçları; otolar, her çeşit nakliye at abaları, mekkâre ve deve, eşek ve bunlara ait çeşitli malzemeler, hava tulumbası gibi malzemelerden ibaretti. Sıhhiye malzeme çeşitleri; sedye, sıhhiye çantası, sıhhiye palaskası, sıhhiye çadırı çeşitli hastane malzemesi, ortopedi aletlerinden ibaretti.²⁸⁶

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri sırasındaki ikmal faaliyetleri, 1920 tarihi

²⁸⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 270,271.

ile 15 Nisan 1921 tarihi arasındaki devrede, Ankara ve dolaylarına getirilen ikmal maddeleri çeşit, sayı ve ağırlıkları ile bir hayli yekûn tutmaktaydı. Bu ikmal maddelerinin naklinde Kayseri – Kırşehir – Yahşihan hattı, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara Karayolu hattı, Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan hattı ve İzmit – Ankara hattı kullanılmıştır.²⁸⁷

Kayseri – Kırşehir – Yahşihan yolu ile gelenler: 8.688 adet çeşitli tüfek, 440 adet Rus tüfeği, 2.381 Yunan tüfeği, 112 adet makineli tüfek, 8.003 adet kasatura, 57 adet makineli tüfek namlusu, 248 adet Osmanlı tüfeği sürgü kolu, 238 Belçika tüfeği sürgü kolu, 4.744 sandık çeşitli piyade cephanesi, 68 sandık Alman cephanesi, 24 sandık Paraguay cephanesi, 713 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi, 53.200 adet Rus piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesi ile 5 adet sahra topu, bir şınayder topu, 1 adet kamasız Rus topu, 12.405 atım sahra top mermisi, 5.044 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 7.240 atım dağ top mermisi, 4.593 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, 36 atım kudretli dağ top mermisi ve 3.351 atım uçaksavar mermisinden oluşan top ve top cephanesi Kayseri – Kırşehir – Yahşihan karayolu ile Ankara dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar El-Cezire ve Doğu Cepheleleri'nden tertip edilen silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan, Kayseri – Kırşehir – Yahşihan karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silahların toplam ağırlığı 13 ton, çeşitli cephanenin toplam ağırlığı 139 ton, yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 914 ton, donatım ve gereçlerin toplam ağırlığı ise 36 ton civarında idi.²⁸⁸

İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayolu İle İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına gelen silah, cephane ve gereçler: 14 adet Rus, 4 adet Osmanlı anahtarlı, 11 adet Osmanlı mavzer 3 adet İngiliz, 10 adet Alman, 2 sandık çeşitli tüfeklerle; 94 adet Martin süngüsü, 19 çeşitli süngü, 20 adet martin kasaturası, 47 adet çeşitli kasatura, 1.040 sandık Alman piyade

²⁸⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 271.

²⁸⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 272.

cephanesi, 2 sandık Rus piyade cephanesi, 917 sandık Osmanlı mavzer cephanesi, 1 sandık İngiliz piyade cephanesi, 335 sandık Avusturya piyade cephanesi, 832 sandık çeşitli piyade cephanesinden oluşan piyade ve silah cephanesiyle, 4 adet 7,5'lik İngiliz topu ve iki cephan arabası, bir sandık top dürbünü, 7 adet sehpa, 3 sandık İngiliz toplarına mahsus nişan aletleri, 385 sandık İngiliz top mermisinden oluşan top ve cephanesi idi. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu silah ve cephaneler Doğu Cephesi'nden ve Rusya'dan gelen, İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı; 8 ton 500 kg; çeşitli cephan toplam ağırlığı 738 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 33 ton 500 kg, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 414 ton 500 kg civarında idi.²⁸⁹

Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan karayoluyla Samsun'dan Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephaneler: 3 adet hafif makineli tüfek, 148 adet Rus tüfeği, 1.737 adet Alman tüfeği, 1.198 adet Avusturya tüfeği, 100 adet İngiliz tüfeği, 1.252 Alman sürgü kolu, 1.132 sandık Alman piyade cephanesi, 300 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi, 3.900 adet Rus piyade cephanesi, 973 sandık Avusturya piyade cephanesinden oluşan piyade ve silah cephanesiyle, 480 sandık İngiliz top mermisi, 2.000 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, 452 sandık çeşitli top mermisinden oluşan top cephanesi idi. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar Doğu Cephesinden ve Rusya'dan gelen silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan, Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silahların toplam ağırlığı 12 ton 500 kilo idi. Çeşitli cephan toplam ağırlığı 965 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 58 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 83 ton civarında idi.²⁹⁰

İzmit – Ankara karayoluyla İzmit'ten Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephan: 490 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi, 40 sandık Alman piyade cephanesi, 103 sandık çeşitli bomba, 738 adet çabuk ateşli dağ top mermisi, 200 atım kudretli dağ

²⁸⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 272.

²⁹⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 273.

top mermisi, 245 atım erhart dağ top mermisinden oluşan piyade ve topçu cephanesi idi. Nakledilen bu yardımlar İstanbul'dan kaçışılan çeşitli cephanelerden meydana gelmekteydi. Öte yandan, İzmit–Ankara karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 32 ton 500 kg., çeşitli cephane toplam ağırlığı 38 ton 500 kg., yiyecek ve yem toplam ağırlığı 32 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 107 ton 500 kg. civarında idi. Bu dönemde sürdürölen nakliyat faaliyetleri özetlendiği takdirde, Batı Cephesine, Merkez Ordusu'na ve Adana Cephesi'nde bulunan 2. Kolorduya, lojistik destek için El–Cezire ve Doğu Cephes'inden getirtilen, Rusya'dan alınan ve İstanbul'dan kaçışılan ve Ankara dolaylarına nakledilen silah ve cephane çeşit ve sayısı, toplam olarak, 15.034 adet çeşitli tüfek, 8.070 adet çeşitli kasatura, 109 adet çeşitli makineli tüfek, 11 adet çeşitli top, 11.617 sandık ve 59.100 adet piyade cephanesi, 103 sandık çeşitli bomba, 57.169 atım çeşitli top cephanesinden oluşmaktaydı. Bu dönemde sürdürölen nakliyat faaliyetlerinin toplam ağırlığı ise; çeşitli silah ağırlığı 66 ton 500 kg., cephane ağırlığı 1.880 ton 500 kg., yiyecek ve yem ağırlığı 1.064 ton 500 kg., donatım ve gereç ağırlığı 641 ton civarında idi. Bu dönemde Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğu ve örgütleri karayolu nakliyatında üstün başarı elde etmişlerdi. Kazanılan bu başarı, Kastamonu Menzil Müfettişliği'ne gönderilen Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğu'nün 7 Nisan 1921 günlü şifresi ile tebrik edilmiştir.²⁹¹

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri döneminde Yahşihan'a ve Ankara'ya getirilen çeşit ve sayıları yukarıda açıklanan ikmal maddelerinin büyük kısmı, Yahşihan – Ankara dekovil ve Ankara – Polatlı normal hat demiryoluyla Polatlı'ya, buradan da Eskişehir ve dolaylarına nakledilmişti. Genellikle Batı Cephesi birliklerinin lojistik desteği, Eskişehir ve dolaylarına nakledilen bu ikmal maddeleri ile sağlanmıştı.²⁹²

²⁹¹ "Allahın inayeti ile İkinci İnönü Muharebesi başarı ile sonuçlandı. Bu başarıya, yaptığınız Sevkıyat ve nakliyata nasıl tesirli olduğunuzu takdir eden MSB zati âlilerine ve maiyetiniz subaylarına teşekkür ediyoruz. Arzı tebrikât eylerim. İnönü kadar mühim yeni bir meydan muharebesi daha hazırlanmak üzere. İnebolu'ya motorla gelen piyade Alman ve küçük çaplı mavzer cephaneleriyle İngiliz topları ve bunlara ait mermilerin mümkün mertebe ivedi olarak gönderilerek 12 Nisan'da Ankara'da bulundurulmuş olmalarının teminini özellikle rica ederim" (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.275).

²⁹² *TİH İdari Faaliyetler*, s.274,275.

2.2. Milli Savunma Bakanlığı'na Yapılan İkmal Hizmetleri

TBMM kurulduktan sonra, İstiklâl Savaşı'nı sürdürmek ve zaferi kazanmak azminde olan Anadolu Hükümeti, bir taraftan muntazam milli bir ordu teşkil etmekle beraber, diğer taraftan da bu ordunun ihtiyacı olan her çeşit ikmal maddelerinin tedarik işine girişmişti. Bunun için de, memleket içinde ve dışında ikmal maddeleri kaynağını bulmak gerekiyordu. Bu kaynaklar o günkü şartlara göre şöyle idi: Anadolu'da Yunan Kuvvetleri eline geçmeyen bölgelerden, Yunan Kuvvetleri işgali altında bulunan yerlerden ve bu iki kaynağın yetersizliği düşünülerek dış memleketlerden gerekli ikmal maddelerini sağlamaktı.

Lojistik destek faaliyetleriyle görevli bulunan MSB, bunu ancak Ağustos 1920 tarihinden itibaren gerçekleştirebildi. İstiklâl Savaşı boyunca da artan bir hızla lojistik faaliyetlerini yürüttü. Gün geçtikçe büyüyen ordunun, yalnız ikmal maddelerini bulmak kâfi gelmiyordu. Bunları esas kaynaklardan bulup merkezde toplamak ve bir elden yine tehlikenin büyüklüğüne göre cephelere yetiştirmek gerekiyordu. Burada dikkat çekici bir durumu hatırlatmak uygun olacaktır. Normal bir savaşta yurtiçi, ikmal üssü olur. Buradan cephelere doğru uzayan hatlar üzerinde planlı bir şekilde ihtiyaçlar gönderilir ve gereken stoklar yapılarak cepheler devamlı olarak beslenir. Hâlbuki İstiklâl Savaşı'nın özelliği nedeniyle, ikmal ve ulaştırma tersine olmuş, El-Cezire ve Doğu Cepheleri'yle işgal altında bulunan yerler, özellikle İstanbul ve yurdun merkezi olan Ankara dolaylarını desteklemişlerdi. Bu lojistik destek büyük zahmet ve zorluklar içinde sağlanmış, birliklerin az sayıdaki canlı taşıma araçları ile yurtiçi menzillerin taşıma araçları, halktan kiralanan, harp yükümlülüğüyle sağlanan araçlar ve nihayet müteahhit araçlarıyla yapılmıştı. Memleketin bir kısmı Yunan Kuvvetleri işgalinde olduğundan, lojistik destek, yönerge ve nizamnamelerin emrettiği düzende yürütülemiyordu. Bulunan ikmal maddelerinin cins ve sınıfı ne olursa olsun Ankara istikametinde gönderiliyordu. Esasen, İstiklâl Savaşında lojistik destek üç ana konu üzerinde toplanmıştı. Bunlar da levazım,²⁹³ harbiye (ordu donatım)²⁹⁴ ile personel

²⁹³ MSB kuruluşunda bulunan Levazım Umumiye Reisliği (Bakanlık Levazım Daire Başkanlığı), içecek yiyecek, giyecek, teçhizat ikmal ve dağıtımını yapmakla beraber, bunların üretim ve onarımı ile de görevliydi (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 276).

ikmaliydi.²⁹⁵ Bunların dışında sağlık, veteriner ve ulaştırma işleri vardı. Büyük yük, levazım ve harbiye ayniyat sorumluları ile asker alma teşkilâtında bulunuyordu.²⁹⁶

TSK'nin Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, harekât ve eğitim bakımından Genelkurmay Başkanlığı'na, idari ve lojistik destek yönünden de MSB'na bağlıydı. Bu üç kuvvetten Hava ve Deniz Kuvvetleri teşkilâtında mühimsenecek bir mevcut yoktu. Bu dönemde Batı Cephesinde 1.728 subay ve 27.571 er mevcudu bulunmaktaydı.²⁹⁷ Cephelerin personel ikmalinde daha çok tehlike arz eden ve mevcutları az bulunan Batı Cephesi birlikleri olduğundan, subay ve er ikmalinde öncelik bu cepheye verilmişti. Personel ikmali, diğer ikmal maddelerinde çekilen zorluklardan daha başka özellikler taşıyordu. Anadolu Hükümeti'ne bağlı birliklerdeki subay ve er mevcutları, kadrolara nazaran noksandı. Personel ve özellikle subay ikmal kaynaklarının kıt olmasına rağmen İstanbul'da, vatanın elden gideceğine ve Anadolu Hükümeti'nin vatani kurtaracağına inanmış hamiyetli ve vatansever birçok muvazzaf ve yedek subay bulunuyordu. Anadolu'da da aynı heyecanla kalpleri çarpan ve bir an önce vatan hizmetine koşmak arzusunu hisseden subaylar vardı. Bu subayların

²⁹⁴ Bu görev yine MSB kuruluşunda bulunan Harbiye Dairesi Reisliği (Ordu donatım Daire Başkanlığı) tarafından yürütülür. Her çeşit silah, mühimmat, istihkâm, muhabere gereçleri, canlı cansız ulaştırma araçları ve akaryakıt ikmal ve dağıtımı yapılmakla beraber bunların üretim ve onarımı ile uğraşır (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 277).

²⁹⁵ Yine MSB kuruluşunda bulunan Zat İşleri ve Ordu Dairesi tarafından yürütülürdü. İstiklâl Savaşı ile bu günkü lojistik destek arasında ana konularda pek bir ayrılık olmamakla beraber, hizmet ve sınıflandırma konusunda farklar vardı. Bu nedenle, ikmal sistemi anlatılırken konunun daha iyi anlaşılması bakımından mümkün olduğu kadar bugünkü sisteme uyularak anlatılmaya çalışılmıştır (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 277).

²⁹⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 276.

²⁹⁷ 23 Nisan 1920 tarihinden sonraki günlerde Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Silahlı Kuvvetlerine kısaca değinmek gerekir. Anadolu Hükümeti Kara Kuvvetleri'nin çoğu, Doğu, Batı ve Güney Cepheleri'nde bulunuyordu. Bu kuvvetler ordu yetkisinde Doğu, Batı ve El-Cezire olmak üzere üç Cephe Komutanlığı, 3. Kolordu, Adana ve Kastamonu Dolayları Komutanlığı ile Ankara Komutanlığı ve yeniden teşekkül edecek olan 6. ve 7. Atlı Piyade Tümenleri, 2. Kuvâ-yı Seyyare, Atlı Takip Kuvvetleri ve bir kısım depo ve muhafız birliklerinden kurulu idi. Bu tarihte Milli Hükümet hiç bir deniz kuvvetine sahip değildi. Donanmanın tümü Haliç'te İtilâf Devletleri tarafından enterne edilmiş bir durumda bulunuyordu. Milli Hükümet, Batı Cephesine ikmal nakliyatı yapabilmek için bir nakliye filosu kurma çabası içindeydi. Trabzon üs olarak kabul edilmişti. Umuru Bahriye Müdürlüğü (Deniz İşleri Müdürlüğü) Ankara'da kurulmuştu. Buna bağlı olarak Trabzon'da Nakliyatı Bahriye Müfrezesi Komutanlığı (Deniz Ulaştırma Müfrezesi Komutanlığı), Karadeniz Ereğlisi'nde Deniz Müfrezesi Komutanlığı, Hopa, Akçaşehir (Akçakoca) Liman Reisliği ile Samsun, Zonguldak ve Antalya'da merkez liman reislikleri vardı. 20 Kasım 1920'de Ankara'da Kuvâ-yı Havaiye Müfettişliği (Hava Kuvvetleri Müfettişliği) bulunuyordu. Bu müfettişlik emrinde, Konya ve Erzurum'da birer uçak alanı mevcuttu. Bu alanların uçakları Filistin ve Kafkas Cephelerinden arta kalmış, eski ve onarıma muhtaç uçak ve gereçlerle, Almanların Filistin'deki Paşa uçak bölüklerinden Konya'ya getirilen birkaç uçaktan sağlanmıştı. Bunlardan Batı Cephesi emrinde çalışabilir ancak iki uçak vardı. (Geniş bilgi için Bkz. *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara 1999; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 277,278).

getirtilmesinde tek zorunluluk İstanbul'da bir teşkilât kurmak, subayları toplamak ve para bulup Anadolu'ya sevk etmekten ibaretti. Nitekim başlangıçta kişiler tarafından, sonraları gizli ve resmi örgütler halinde kurulan çeşitli gruplar aracılığı ile İstanbul'dan subay ikmali yapılmıştı.²⁹⁸

Hükümetin kurulmasından 15 Nisan 1921 İkinci İnönü Muharebeleri dönemi sonuna kadar yapılan subay ikmali ancak, Kasım 1920'de başlamak suretiyle yürütülmüş, gerek İstanbul'dan katılan ve gerekse Anadolu'da bulunan bir kısım subaylar cephelere sevk edilmişti. İstanbul ile ilişkisi kesilen TBMM Hükümeti Ordusu, İstanbul'daki Harp Okulu'ndan bir şey bekleyemezdi. Bu nedenle ihtiyacın temini için bir çare bulunması gerekiyordu. 1 Temmuz 1920'de Ankara – Cebeci'de Abidinpaşa Köşkü'nde ve civarındaki pavyonlarda, çeşitli sınıfların bulunduğu Subay Adayı Talimgâhı (Sunufu Muhtelif Zabit Namzetleri Talimgâhı) açıldı. Topçu sınıfı Ekim 1921'de, Konya'da açılan Subay Adayları Talimgâhına gönderildi. İlk mezunlarını verdikten sonra bir ders devresi devam eden talimgâh tekrar Ankara'ya alındı. Böylece İstiklâl Savaşı sonuna kadar Ankara Talimgâhı, Anadolu Ordusunun bir kısım subaylarını yetiştirmiş oldu. Kasım 1920'den yılsonuna kadar çeşitli rütbe ve sınıfta cephelere 256 subay; Ocak, Şubat, Mart, Nisan 1921'de 1.105 subay, ayrıca 144 hesap memuru ve 8 sanatkâr (usta) gönderildi. Bunlardan ayrı olarak, talimgâhtan yetişen öğrencilerden 100 kadar subay, teğmen rütbesiyle orduya katılmıştı. Toplam olarak; 1.449 subay, 144 hesap memuru, 8 sanatkâr ikmali yapılmıştı. Bu mevcutlara tabip, eczacı, veteriner subaylar dâhil değildir.²⁹⁹

Anadolu'da Birinci Dünya Harbi'ne girmiş ve Mondros Mütarekesi'yle bir kısmı terhis edilmiş, 1894–1900 arası doğumlu tecrübeli erlerle, askerlik

²⁹⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s.278.

²⁹⁹ Bu talimgâhın ilk öğrencileri, önce kendi arzularıyla Anadolu'ya geçen Kuleli Lisesi'nin çeşitli sınıflarındaki öğrencilerle, yedek subaylar, Maçka'daki subay okulu birinci sınıf öğrencilerinden 250 kadar öğrenci idi. Talimgâh, üç devre üzerinden teşkil olunmuştu. Birinci devreyi subay okulu öğrencileri, ikinci devreyi Kuleli Lisesi'nin üçüncü sınıf öğrencileri, üçüncü devreyi de lisenin ikinci sınıf öğrencileri teşkil ediyordu. Talimgâhın gün geçtikçe, gerek İstanbul'dan kaçan öğrenciler ve gerekse sivilden buraya gelip de okumak isteyen öğrencilerle mevcudu yükseliyordu. Talimgâh ilk mezunlarını Ekim 1920'de verdi (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 279).

çağına yaklaşmış ve henüz silâhına alınmamış 1901 doğumluların, ihtiyaca göre orduya alınmaları Türk Ordusu'nun er ikmaline kâfi gelecek çoğunlukta idi. Batı Cephesi kurulduktan sonra erat ikmalini karşılamak üzere Batı Cephesi Komutanlığı 25 Haziran 1920'de birliklerine verdiği emirde; 12. ve 20. Kolordular'la İzmir Kuzey Cephesi halen mevcut asker alma bölgelerini, eskiden olduğu gibi kolordulara bırakmıştı. Ancak, erlerin kaçmalarını önlemek için bazı değişiklikler yapmıştı. O zamanki yürürlükte bulunan Mükellefiyeti Askeriye Yasası'nın 84. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu, 3 Temmuz 1920'de aldığı bir kararla 3. ve 12. Kolordular'la 56. ve 61. Tümenler bölgesinde bulunan 1894–1899 doğumlu erlerin bütününe silâhına alınması, bunlar için sarf edilmesi tasarlanan 1.000.000 liranın olağanüstü bir tahsisatla MSB emrine verilmesi de kararlaştırılmıştı.³⁰⁰

Askerlik Dairesi	1894	1895	1896	1897	1898	1899	Toplam
Konya	–	–	–	3.038	–	4.184	7.222
Afyon	–	–	–	–	–	5.585	5.585
Eskişehir	942	960	703	984	2.796	3.918	10.303
Bolu	1.106	864	808	1.069	2.286	3.409	9.614
Kastamonu	360	164	90	908	747	4.052	6.321
Ankara	670	170	776	531	951	3.176	6.274
Burdur	91	28	154	351	653	672	1.949
Muğla–Denizli	457	158	247	69	409	1.710	3.050
Kayseri	523	42	533	542	807	1.531	3.978
Genel Toplam	4.149	2.386	3.383	7.492	8.649	28.237	54.296

Yukarıdaki çizelgede de ayrıntılı olarak gösterildiği üzere çeşitli askerlik dairelerinde 54.296 er vardı. Bunlar her an silâhına çağırılabilirdi.³⁰¹ Batı

³⁰⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 280.

³⁰¹ Örneğin: 12. Kolordu'ya bağlı Konya Askerlik Dairesi, bütün olarak, 20. Kolordu'ya bağlandı.

Cephesi kendi bölgesine ait askerlik dairelerini birliklerine tahsis ederken, diğer taraftan da, Genelkurmay Başkanlığı 13 Ekim 1920'de bir emir yayınlarak askerlik dairelerini cephelere bölmüştü. Gerek er ikmal ve gerekse asker alma işlerinde kolaylık sağlamak ve şimdilik Batı Anadolu'da geçerli olmak üzere MSB, 20 Aralık 1920'de asker alma teşkilâtını ve bu teşkilâtın cephelere tahsisini yeniden ele alarak bir düzeltme yapmış ve cephelere bildirmişti. Askerlik Daireleri cephelere bölündükten sonra Genelkurmay Başkanlığı ve MSB'nın emirleriyle, cepheler kendi birliklerinin er ikmalini yürütmeye başlamıştı. Ağustos 1920 tarihinden Kasım 1920 tarihine kadar 1894–1899 doğumlu muharip erlerden 20.421 er, Batı Cephesi'yle yeni teşkil edilen çeşitli birliklere dağıtılmıştı. Kasım 1920'den 31 Aralık 1920 tarihine kadar 2.117 er de yine Batı Cephesi birliklerine dağıtılmıştı. Bu devrede Genelkurmay Başkanlığı'nın 22 Aralık 1920 tarihinde verdiği bir emirle cephelerdeki er noksanlığının yerini doldurmak ve yeni teşkil edilen birlikler için savaşçı er yetiştirmek amacı ile Batı Cephesi'nde depo kıtaları (eğitim merkezleri) kurulmuştu. Teşkil edilen eğitim merkezleri; bir piyade alayı, bir makineli tüfek bölüğü, topçu kıtası, bir süvari bölüğü ve fen birlikleri kıtası idi.³⁰²

MSB'nın kuruluşundan, İkinci İnönü Muharebeleri sonuna kadar geçen süre içinde; bakanlık kademesinde lojistik teşkilâtın yeterli şekilde kurulamaması nedeni ile bütçenin yiyecek faslından cephelere para göndermek ve yöresel mal sandıklarından faydalanmak suretiyle birlikler yiyecek hizmetlerini kendileri yürütmüşlerdi. Batı Cephesi'nin diğer cephelere göre durumu daha fazla önem arzettiğinden, 28 Eylül 1920'de MSB, Batı Cephesi'ne ayırdığı iaşe bölgesi ile buralarda mevcut yiyecek maddelerinin yerlerini ve toplama merkezlerini gösterir birer emir yayınlamıştı. Emre göre; Konya Ereğlisi, Konya, Afyon,

20. Kolordu Asker Alma Bölgesi; 13. Ankara, 14. Kastamonu, 15. Kayseri, 1. Konya Askerlik Dairesi'nden meydana gelmişti. 3. İzmit Askerlik Dairesi'yle Bursa ilinin, Bursa, Çekirge, Kırmastı, Karacabey, Yenice, Gemlik şubeleri 12. Kolordu'ya bağlanmıştı. İzmir Kuzey Cephesi emrine, Biga ve Bandırma Askerlik Daireleri'nin Bandırma – Simav hattının batısındaki şubeleri ve bütün 2. Eskişehir Askerlik Dairesi verilmişti. Buna göre, 12. ve 20. Kolordular'la İzmir Kuzey Cephesi, tabur mevcutlarını 500 ere yükseltmek için; hemen 1895, 1896 ve 1897 doğumluların firar ve bakayaları ile 1898, 1899 doğumluların muharip olanları silâh altına alınacaktı. Ayrıca, birliklerdeki kaçma olaylarının önüne geçilebilmesi için Eskişehir'deki depo Kur'a İçtima Merkezi (Erat Toplama Merkezi) adı altında kurulan depoya memur göndermek suretiyle Kuzey Askerlik Daireleri'nden gelenler güneye, güneyden gelenler de kuzeye sevk edilecekti (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 280,281).

³⁰² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 281, 282.

Kütahya, Eskişehir demiryolu boyunca ve güneyde bulunan tahıldan bir kısmı Polatlı ve Eskişehir'e sevk edilecek, bir kısmı da Polatlı, Eskişehir, Afyon, Konya ve Burdur'da açılacak tahıl ambarlarında stok edilecekti.³⁰³

Polatlı, Eskişehir ambarlarına gönderilen tahıllar		
Bulunduğu Yer	Tahıl Miktarı ve Cinsi	Gönderileceği Yer
Konya Ereğlisi	170.000 kg. buğday 240.800 kg. melez	Bu miktarların yarısı Polatlı'da yarısı Eskişehir'de
Çumra	902.343 kg. buğday 456.512 kg. arpa	Bu miktarların yarısı Polatlı'da yarısı Eskişehir'de
Sarayönü	608.388 kg. buğday	Bu miktarların yarısı Polatlı'da yarısı Eskişehir'de
İlgın	1.130.131 kg. buğday 909.756 kg. arpa	Bu miktarların yarısı Polatlı'da yarısı Eskişehir'de
Akşehir	195.572 kg. buğday 357.840 kg. arpa 282.123 kg. melez 203.025 kg. nohut	Bu miktarların yarısı Polatlı'da yarısı Eskişehir'de
Karaağaç	396.051 kg. buğday 335.501 kg. arpa 105.002 kg. melez	Bu tahıllar Akşehir'de toplanacak burada bulunanlarla birlikte yarısı Polatlı yarısı Eskişehir'e gönderilecektir.
Yalvaç	138.885 kg. buğday 91.300 kg. arpa 6.901 kg. nohut	Bu tahıllar Akşehir'de toplanacak burada bulunanlarla birlikte yarısı Polatlı yarısı Eskişehir'e gönderilecektir.

Ambar olan diğer yerlerde toplanacak tahıl miktarları ise şöyledir:

Bulunduğu Yer		Tahıl Cinsi ve Miktarı (Kg.)					
		Buğday	Arpa	Nohut	Melez	Mısır	Yulaf
Konya	Merkez	1.290.068	4.278.000				
	Koçhisar	1.343.000	598.000				

³⁰³ Ataman, a.g.t., s. 76.

	Yenişehir	732.207	335.501		105.002		
	Seydişehir	566.508	264.013	163.675	103.777		
Afyonkara hisar	Merkez	5.110	4.299				
	Sandıklı	361.557	362.149				
Burdur	Tefenni	617.070	392.333		7.811	1.488	
	Korkuteli	20.666	17.358		6.339	5.055	10.797
Antalya ve Elmalı		213.020	918.968	40.662	154/259	149.134	39.190
Toplam	5.149.206	7.170.621	204.337	377.188	155.667	49.987	

Kasım 1920'de Batı Cephesi'nin ikiye ayrılmasından sonra, Güney Cephesi Komutanlığı 11 Kasım 1920'de verdiği bir emirle, Güney Cephesi birliklerinin iase ikmalî için bölgesinde bulunan her türlü yiyecek maddelerinin kendi emir ve izni olmadan harice çıkarılmaması hakkında yayınladığı emir, Batı Cephesi'ni bir hayli zor duruma düşürmüştü.³⁰⁴ Bakanlık teşkilâtının 1921 yılı başlarına kadar düzenli bir şekilde girmemesi, gerek yiyecek maddelerinin tedariki ve gerekse tedarik edilen maddelerin zamanında istenilen yerlerde depo edilememesi nedeniyle birçok aksaklık meydana gelmişti.³⁰⁵

³⁰⁴ Ataman, a.g.t., s. 76; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 283–285.

³⁰⁵ Örneğin: Ocak 1921 ayı başlarında MSB Levazım Daire Başkanı o sıralarda yeni kurulmuş olan Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne aşağıdaki raporu verdi.

1. Levazım emrinde bulunan sevk komisyonlarıyla sevk memurlukları şöyledir.	
Sevk Komisyonları	Sevk Memurlukları
İnebolu Samsun Trabzon Karadeniz Ereğlisi Antalya	Ankara, Eskişehir, Konya, Ulukışla, Pozantı, Polatlı, Sarıköy, Bilecik, Afyon, Akşehir, Karaman, Konya Ereğlisi.

Liman reisleri deniz müdüriyeti emrindedir.

2. Sevk komisyonları, Sevkıyatı, (askeri eşya gönderme işi) kiraladıkları ulaştırma araçlarıyla ücretli olarak gönderilen çeşitli bölgelerde kullanılan ulaştırma araçlarının cins ve adedi belli olmadığı gibi, yolladıkları eşyanın da ton tutarı belli değildir. Bunun nedeni, göndermeyi yalnız Levazım Dairesi yapmıyor, görevli olmayan birçok makam ve kişiler yollama işlerine karışıyor. Sonradan kurulmuş olan İhzarat ve Tedarikât (hazırlayan ve bulan) Komisyonu görev ve yetkisi dışında bulunan yollamayı kendine ait imiş gibi idare etmeğe kalkışmıştı. İnebolu'dan Ankara'ya kadar altı okkadan (bir okka 1.283 gr.) ibaret bir malı, değişik zamanlarda kırk beş, elli ve yetmiş beş kuruş ücretle yollamıştı. Şimdi ise 126,5 kuruşla yollanmaktadır. (Saatteki kilosu 13 kuruş demektir) Samsun'dan Ankara'ya önemli bir yollama yapılmadığından, sonraları buradan yararlanma çarelerine çalışılmıştır. Ulukışla, Sivas Menzil Müfettişliği'nin yaptığı sözleşme ile kilosu saatte 6,5 kuruşla yollamaktadır. Özet olarak; en pahalı ve en kötü yollama İnebolu – Ankara arasındır. Bu da nakliyat hususundaki emir ve komutanın henüz

Batı Cephesi 18 Kasım 1920'de iaşe işlerini düzenlemek üzere bir emir yayınlamıştır. Bu emirde; 64. Tümen'in emrinde bulunan bütün birlikler Bozöyük nokta ve ambarlarından iaşe edilecektir. Kuvâ-yı Seyyare birlikleri Kütahya Mıntika Kumandanlığı tarafından iaşe edilecek, eksik kalınan miktar Eskişehir'den takviye edilecektir. 12. Kolordu'nun iaşesi Konya Mevki Kumandanlığı tarafından temin edilecek, Müretteb Tümen mahallinden satın alma ile iaşe edilecektir. Cephenin ihtiyat ambarı olarak da Sivrihisar ve Polatlı ambarları açılmıştır.³⁰⁶ 28 Kasım 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın emri ile Sivas Menzil Müfettişliği teşkil edildi. Bu müfettişlik bağımsız kolordu statüsünde olup buraya bağlı olarak; Suşehri, Aziziye, Malatya ve Kayseri'de birer Menzil Hat Komutanlığı kuruldu. Ayrıca Kastamonu'da, İnebolu – Kastamonu – Ankara arasındaki nakliye faaliyetlerini düzenlemek üzere Kastamonu Havalisi Komutanlığı emrinde bir Menzil Hat Komutanlığı kurulmuştur.³⁰⁷ Ocak 1921'de MSB emrinde Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü teşkil edilmekle yollama işlerinin de bir düzene konulmasına çalışıldı.³⁰⁸ Milli Hükümet'in kurulmasından Birinci İnönü Muharebesi'ne kadar, cephelere Bakanlık Levazım Dairesi'nce gönderilen paralardan başka merkezden ek olarak aşağıdaki yiyecek maddeleri gönderilmişti:³⁰⁹

Yiyecek Maddesinin Cinsi	Batı Cephesine (Ton)
Bulgur, pirinç, mercimek, fasulye, patates	59,5

saptanmamış olmasından ileri geliyordu. Bu durum, emir ve teşkilâtı siyasiyeye uymak istemeyen kişilerin mevcudiyetinden ileri gelmektedir. Levazım emrinde, nakliye kolu, otomobil, vapur, mavuna namıyla hiç bir taşıt aracı mevcut değildir.

3. Güney ve Batı Cephelerinin Ankara'dan denizyolu ile ihtiyaçları görülmüştür. 2. Kolordu'nun yiyecek ihtiyacı, Ankara – Eskişehir – Ulukışla demiryolu ve Ulukışla – Maraş yolu ile yollanmış ve devam etmektedir. Kastamonu ve Bolu Havalisi Komutanlıklarına da mahallinden, İnebolu'dan ve Bartın'dan bir miktar yiyecek ve eşya gönderilmiştir. Bakanlıkça 1921 yılında cephe, kolordu ve bağımsız tümenler için yiyecek maddeleri ihtiyacının bölgesel olarak temini düşünülmüş ve adı geçen birliklerin bu konuda düşünceleri sorulmuştu. Hiç birisinden cevap alınmamıştır.

4. Levazımın, Ankara merkezinde bulunan sanayi takımlarından başka fabrika ve imalâthaneleri yoktur. Sanayi takımlarının yaptıkları giyecek eşyası demiryolu ile Batı ve Güney Cephelerine ve 2. Kolordu'ya yukarıda belirtilen yollarla gönderilmektedir. Levazım, Kayseri'de bir mensucat fabrikasının kurulmasına çalışmaktaysa da, hangi tarihte faaliyete geçebileceği henüz belli değildir.

5. İnebolu ve Antalya iskelelerine çıkarılmak üzere harice sipariş edilmiş olan eşyanın cins ve miktarı pek çoksa da gelenlerin miktarı azdır. Bunun nedenleri çoktur. "Bu iki limana çıkmakta olan eşyalar da Batı ve Güney Cepheleri'yle 2. Kolorduya yollanacaktır" denilmekteydi (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.286, 287).

³⁰⁶ Türkman, a.g.t., s.72,73.

³⁰⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s.237,238.

³⁰⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s.287.

³⁰⁹ Ataman, a.g.t., s.76–78.

Un, peksimet, buğday	83
Kavurma, sucuk, pastırma	9
Üzüm, şeker, tahin helvası	45
Arpa	69
Sabun	11
Gaz	2

MSB'nın kurulmasından İkinci İnönü Muharebesi'ne kadar geçen sürede lojistik teşkilatı tam olarak kurulamadığından, cephedeki birlikler yiyecek ihtiyaçlarını bütçeden gönderilen ve yöresel mal sandıklarından alınan para ile kendileri karşılamışlardır.³¹⁰ İkinci İnönü Muharebesi sırasında MSB'nın satın aldığı ve kontrata bağladığı yiyecek maddeleri miktarı aşağıda gösterildiği gibidir.³¹¹

Yiyecek Maddesinin Cinsi	Miktarı (Kg)
Bulgur	90.682
Fasulye	173.038
Pirinç	167.610
Kavurma	13.078,5 (335 kg satın alma)
Soğan	268
Nohut	105.000
Mercimek	39.451
Patates	1.588
Yağ	4.608
Üzüm	40.173
Tuz	2.000
Şeker	388.261 (30.000 kg satın alma)
Çay	2.269 (980 kg satın alma)

³¹⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s.283,284.

³¹¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.288; Ataman, a.g.t., s.86.

Pekmez	1,234
Kayı	450
Erik	151
Pastırma	1.474
Un	3.175.395
Buğday	1.071.251
Sabun	188.755
Arpa	877.368
Odun	673.707

Bu dönemde içme suyu ihtiyacı, birliklerin kadrolarında bulunan saka arabası, fiçı ve gaz tenekelerinin içinde, mekkârelerle taşınması ve erlerin mataralarını buralardan doldurmaları ile karşılanmıştır. Batı Cephesi birliklerinin bulunduğu bölgede içme suyunun kıt oluşu bu ihtiyaç maddesinde de sıkıntı çekilmesine sebep olmuştu.³¹² İkinci İnönü Muharebesi ile birlikte MSB'nın yiyecek ihtiyaçlarını, merkezi olarak satın alma, gerekli görülen yerlerde depolama ve buralardan merkezi olarak dağıtım yoluna gittiği görülmektedir. Bu dönemde ikmal faaliyetleri, 25 km uzaklıkta açılan dağıtım noktalarından birliklerin ihtiyaçlarını kendi araçları ile almaları, hareket bölgesinde ise ihtiyaçların para ile satın alınması şeklinde yapılmıştır. İkinci İnönü Muharebesi'nin uzaması nedeniyle yiyecek ikmal mevzi yakınlarına kadar yapılmış, askerin sıcak ve taze yemek ihtiyacı genel olarak aksatılmadan yürütülmüştür.³¹³

Bakanlık Levazım Dairesi, ancak Ağustos 1920'de öncelikle Batı Cephesi'ndeki birliklerin giyim eşyalarının teminine çalışmıştı. Bu tarihlerde Levazım Dairesi'ne bağlı birkaç sanayi takımından başka fabrika, yapımevi olmamasına rağmen, gerek satın alma ve gerekse kontrat yolu ile tedarik işine girişilmişti. Dağıtılan giyecek eşyası ile kontrata bağlanan ve satın alınan eşya

³¹² *TİH İdari Faaliyetler*, s.289.

³¹³ Müderrisoğlu, a.g.e., s.377-379.

miktarları şöyle idi:³¹⁴

Eşyanın Cinsi	Ağustos–Ekim 1920	Kasım–Aralık 1920	Ocak–Şubat 1921
Kaput	2.621	6.220	37.768
Keçe kaput	4.218	3.347	4
Nöbetçi muşambası	–	–	130
Ceket	13.372	3.230	40.777
Pantolon	11.267	3.636	37.254
Don	8.003	2.927	61.826
Gömlek	11.261	2.310	60.620
Kabalak ³¹⁵	13.675	6.554	40.858
Çorap	8.090	14952	45.233
Subay fotini	—	—	668
Fotin	2.686	1.914	40.144
Çizme	—	—	798
Çarık	17.076	12.877	2.870
Pamuklu	6.717	4.707	35.161
Avcı yeleği	644	—	4.310
Kuşak	1.660	—	—
Dolak ³¹⁶	—	963	1.365
Matara	1.958	—	—
Ekmek torbası	11.801	2.270	19.621
Arka çantası	4.314	1.440	35.493
Palaska	325	—	4.237
Kütüklük	304	—	—

³¹⁴ Ataman, a.g.t., s.78–80; *TİH İdari Faaliyetler*, s.289.

³¹⁵ Osmanlı ordusunda kullanılan şapkaya benzer bir tür başlık.

³¹⁶ Bacağa baldıra tozluk yerine doladıkları çuha kenarı.

Süngülük	7.570	1.240	368
Mahruti çadır	182	13	315
Kazan	67	37	47
Karavana	853	299	1.049
Yular ve sapı	2.969	1.210	2.536
Belleme ³¹⁷	1.945	1.383	1.404
Kolan	1.756	755	487
Gebre ³¹⁸	2.633	1.165	1.102
Kaşağı	1.439	1.117	546
Yem torbası	2.592	1.872	1.865
Tevhit semeri	125	151	—
Adi semer	111	98	241
Su fiçisi	22	—	81
Koştun takımı	35	—	—
Cağ torbası	—	1.150	870
Araba örtüsü	227	—	—
Mih	214.784	111.000	326.275
Teneke kova	133	—	178
Fişeklik	11.858	2.633	2.987
Yemeni	8.409	2.788	11.798
Tüfek kayışı	13.108	1.322	4.002
Urgan	1.144	300	9.946
Battaniye	—	1.601	1.367
Yorgan	—	—	520
Yorgan çarşafı	—	—	609
Eldiven	—	—	1.370

³¹⁷ At ve hayvanların sırtına eyerin altına konulan keçe, meşin veya kalın kumaş parçası.

³¹⁸ Atı tımar etmekte kullanılan kıldan kese.

Kum torbası	—	—	22.861
Nalbant takımı	—	—	32
Mutfak malzemesi	—	—	26
Kazma	—	—	1.534
Kürek	—	—	1.528
Çuval	—	—	1.617
Soba	—	—	57
Dirsek ve boru	—	—	751
Mangal	—	—	28
Petrol lambası	—	—	242
Teneke maşraba	—	—	1.197
Muhtelif şayak ³¹⁹	—	—	43.833 m
Muhtelif Amerikan bezi	—	—	90.947 m
Hâki keten	—	—	6.396 m
Sahtiyan ³²⁰	—	—	2.890 kg
Meşin	—	—	2.762 kg

Bu dönemde MSB tarafından satın alınan giyim kuşam eşyaları şöyledir:³²¹

Eşyanın Cinsi	Miktarı	Nereden Satın Alındığı
Ceket	2.110	İnebolu'dan
Pantolon	1.433	İnebolu'dan
Kaput	2.110	İnebolu'dan
Erat muşambası	50	Samsun'dan
Kumaş	2.700 m	Ankara ve İnebolu'dan
Subay kumaşı	3.000 m	Zonguldak'tan

³¹⁹ İnce ve kaba çuha

³²⁰ Tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi.

³²¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.292; Ataman, a.g.t., s.90.

Amerikan bezi	54.000 m	Niğde ve Kastamonu'dan
Subay fotini	2.230	İnebolu ve Ankara'dan
Kunduracı gereci	4.284	İnebolu'dan (Kalem)
Kösele	6.311 kg	Samsun, Ankara, Kastamonu'dan
Baskül	8	İnebolu'dan
Karavana	500	Kastamonu'da imal
Teneke marta	2.000	Pazarcık'ta imal
Kazan	200	Kastamonu'da imal
Yem torbası	2.000	Ankara'dan
Keçe belleme	2.000	Ankara'dan
Yular sapı	2.000	Ankara'dan
Çadır	26	İnebolu'dan
Adi semer	100	Ankara'da imal
Koşum kolu ve göğüslük demir ak.	6.700	İnebolu'dan (Kalem)
Tevhit semer demiri	1.173	Kastamonu'dan
Peksimet torbası	2.470	Samsun'dan
Aba ³²²	22.000	İnebolu ve Samsun'dan

Kontrata Bağlanan Giyim Eşyaları ise aşağıda gösterilmiştir:³²³

Elbise 20.000 takım. 30 günde Antalya ve İnebolu'da teslim edilecek.

Fotin 50.000 adet. 30 günde Antalya ve İnebolu'da teslim edilecek.

Vaketa 10.754 kg. Şubat 1921 sonunda Ankara ve Antalya'da teslim edilecek.

Sahtiyarı 5.740 kg. Şubat sonunda Ankara'da teslim edilecek.

Battaniye 20.000 adet. Şubat sonunda İnebolu'da teslim edilecek.

Makara 18.000 adet. Şubat sonunda Ankara'da teslim edilecek.

³²² Kaba ve kalın bir yünlü kumaş veya bu kumaştan yapılan giyecek.

³²³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 292.; Ataman, a.g.t., s. 90.

MSB tarafından giyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere Mart 1921'de Maraş'ta bir yapımevi kurulmuştur.³²⁴

MSB, Kasım 1920 ayına kadar silah tedariki konusunda yaptığı araştırma sonucunu, Genelkurmay Başkanlığı'na, kişiye özel işaretli ve 26 Kasım 1920 tarihli yazısıyla bildirmiştir.³²⁵ MSB, bu yazısına iki gün sonra yani 28 Kasım 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'ndan şu cevabı aldı.³²⁶ Genelkurmay, ilkbaharda çeşitli cephelerde aşağıdaki tüfeklerin bulunmasını istemekte idi. Cephelerden gelen cevaplarda Batı ve Güney Cepheleri'nde 42.000 adet tüfek bulunduğu bildirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, birliklerde bulunması lâzım gelen tüfek miktarlarını toplu olarak bildirdikten sonra, 15 Aralık 1920 tarihinde de cephe ve kolordular kuruluşunda bulunan piyade ve süvari birlikleri kuruluşlarıyla tüfek miktarlarının Mart 1921 sonuna kadar tamamlanmasını ve ikmalini emretmişti. Buna göre bir piyade tümeninin kuruluşu: Üç piyade alayı (alaylar üçer taburlu; taburlar, üç piyade ve dört tüfekli bir ağır makineli bölüğünden), bir topçu alayı; (1 nci tabur ikişer toplu üç bataryadan, 2 nci tabur dört toplu iki bataryadan) ve hücum taburu, süvari bölüğü, istihkâm bölüğü, sıhhiye bölüğü, muhabere takımı. Piyade bölükleri yüz ellişer tüfek, makineli tüfek bölükleri dörder ağır makineli tüfekten oluşacaktı. Bir süvari tümeninin kuruluşu: İki süvari tugayı (bir tugayda iki süvari alayı, alaylar dörder bölüklü 16 hafif ve dört ağır makineli tüfekli), bir topçu taburu; (iki batarya

³²⁴ Rauf Atakan; "Türk İstiklal Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", *Askeri Tarih Bülteni*, s.25, Ankara 1988, s. 111.

³²⁵ "Genelkurmay Başkanlığına. MSB'nca şimdiye kadar yapılan incelemenin verdiği sonuca göre, Milli Hükümet'in hükmettiği alanda bulabildiğimiz genel tüfek miktarının 130.000 kadar olduğu anlaşılmıştır. Bu toplam miktarın 110.000'i kullanılır halde olup, 20.000 adedi mekanizmasızdır. Bunlardan 5.000 – 8.000 kadarına mekanizma uydurulabilmesi mümkündür. Bu tüfeklerden; 20.000'i Alman mermisi atar, 69.000'i Osmanlı mermisi, 21.000'i Rus-İngiliz, adi martin, mavzer ve Fransız mermisi atar. 5.000'inin mekanizmalarının ikmaline çalışılacak. Genelkurmay Başkanlığının da bildiği gibi, bugün için cephelerde ayrı ayrı olmak üzere, az veya çok çeşitli cins ve adette toplam 115.000 tüfek vardır. Bununla yalnız silahın değil, bu silahlara ait cephanenin de ikmalinin pek zor ve kusurlu olacağı açıktır. Bakanlık, önümüzdeki kış devresinden faydalanarak, şayet imkân bulursa esaslıca araştırma yapacak ve her cephedeki silahı aynı cinsten yapmaya uğraşacaktır. Ancak, bu işi yaparken tüfek model ve çeşitlerine ait yekûnlarla, ayrı ayrı olarak cephelerde bundan dolayı tutulması gereken kuvvet toplamlarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi esas teşkil edeceğinden şu malum olan toplama göre Genelkurmay Başkanlığının ayrı ayrı her cepheye ve bundan başka Anadolu ortasında yedek olarak ne miktar tüfekle ilkbaharı karşılamak istediği yaklaşık olarak dahi olsa bildirilmesi rica olunur. Yapılacak iş, bu bilgilerden sonra hangi cephede ne cins silahın bulundurulabileceği araştırma sonucu bulunacak ve bu da gene Genelkurmay Başkanlığının görüşüne arz edilecektir. Neticede cephelerdeki tüfek adetlerinin bulunması, dışardan gelecek veya mubayaa edeceğimiz herhangi bir rakamdaki silahın buna dâhil edilmemesi ve 115.000'den ibaret olarak sahibi bulunduğumuz yekûnun esas tutulması özel olarak ayrıca rica olunur" (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.292,293).

³²⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 293.

ikişer toplu, bir batarya dört toplu), istihkâm bölüğü, muhabere takımı (telgraf, telefon, pırıldak, muhabere ve flama postalarından kurulu) sıhhiye müfrezesi. Bir süvari bölüğü; 120 tüfekli (dört takım halinde, bir takım bir hafif makineli tüfekli) olacak. Bağımsız süvari tugayı kuruluşu: İki alay (alaylar dörder bölüklü, ayrıca gruplarda on altı hafif, dört ağır makineli tüfek olacaktı), topçu bataryası (dört toplu), istihkâm, muharebe ve sıhhiye müfrezesi. Genelkurmay Başkanlığının birliklerine tahsis ettiği tüfek miktarı ile kuruluş tablosunda bölüklere tahsis ettiği tüfeklerden toplamları arasında bir fark ortaya çıkmakta idi. Buna göre Batı Cephesi: 11., 61. ve 24. Piyade Tümenleri ile bir süvari tümenine 21.000 adet tüfek tahsisi edildi. Kuruluştaki tahsis: $23.000 + 795 (X) = 16.755$ fazla tüfek miktarı: 4.245. Son kuruluş nedeniyle fazla kalan tüfekler, daha çok Batı Cephesi'nde büyük bir yekûn tutmaktaydı. Bu nedenle MSB, Batı Cephesi Süvari Tugayının üç alaya çıkarılması ve bir de atlı piyade tümeni teşkil edilmesi için Genelkurmay Başkanı'na öneride bulundu. Bu durum karşısında, esasen değişmeyen tüfek mevcuduna göre MSB cephelerin mevcuduna göre fazla kalan tüfekleri de dikkate alarak, 29 Aralık 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na yaptığı öneride aşağıdaki hususlara değindi: Batı Cephesi'nde kuruluş dışı artacak olan 4.245 adet tüfekten 3.000 adet tüfek Kuvâ-yı Seyyare'ye ait olduğuna göre, 1.245 adet tüfek kalır. Bu tüfeklerle Batı Cephesi'nin istediği bir süvari tugayı daha teşkil edilecek olur ve kalan tüfekler de buraya verilirse hem elde tüfek kalmaz hem de 4. Tümen'in tüfek noksanı giderilemez. Aralık 1920 ayında bütün orduda toplam olarak 745 adet ağır, 237 adet de hafif makineli tüfek bulunuyordu. Buna, hücum taburları da dâhil olduğu halde, her piyade taburuna dörder ağır makineli tüfek düşüyordu. Ancak, Lazistan Alayı ile 40. Piyade Alayı ve bütün 61. piyade alaylarına dörder tüfek verilebiliyordu. Süvari birliklerine ağır makineli tüfek vermek mümkün değildi. Hafif makineli tüfeklere gelince; yalnız tümenlerin hücum taburlarına 4 adet ve bir süvari alayının bölüklerine ikişerden 8 adet olmak üzere bir tümeninde 32 hafif makineli tüfek bulunabilecekti. Bir piyade tümeninde 14 adet top, 19 piyade tümeninde 266, bir süvari tümeninde 4, üç süvari tümeninde 12, atlı piyade tümenlerinde 4, iki tümeninde 8 adet olmak üzere toplam 286 adet top bulunacaktı. Böylece, İnönü Muharebeleri sonuna kadar MSB'nın İstanbul'dan, El-Cezire Cephesi'nden, Rusya'dan ve bir kısım da Doğu Cephesi'nden tedarik ettiği ve satın aldığı ordu

donatım mallarından Batı Cephesi'yle, yeni teşekkül eden diğer birliklere dağıtım yaptığı malzeme şöyle idi.³²⁷

Cinsi	Miktarı
Tüfek	21.678
Ağır makineli tüfek	106
Hafif makineli tüfek	42
Çeşitli cins ve çapta top	96
Kasatura	11.706
Kılıç	565
Çelik başlık	1.213
Eyer takımı	2.519
Araba	31
Saka arabası	3

Ayrıca, Şubat ayında sözleşmeye bağlanarak Nisan 1921 ayında teslim edilmek üzere 2.000 adet eyer takımı da bulunmaktadır. Muhabere araç ve gereci olarak da; 3 santral, 33 telefon, 54 km. ve 105 adet kangal kablo ikmal yapılmıştı. Buna göre Batı Cephesi'ne yapılan cephaneye ikmal de şöyleydi: 1.592 adet sahra obüs mermisi, 50.239 adet kudretli dağ top mermisi, 176 adet çabuk ateşli sahra top mermisi, 2.846 adet çabuk ateşli dağ top mermisi, 7.465 sandık piyade tüfek mermisi, 60 sandık bomba, 146 adet uçak bombasıdır. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde 4.002 sandık piyade cephanesi ve 49.278 atım topçu cephanesi sarfedilmişti.³²⁸

³²⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 294–298.

³²⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 299 (Sandıklarda çeşitli piyade mermisi ve belgede de sandık yazılı olduğundan adet verilememiştir).

3. KÜTAHYA – ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ DÖNEMİ

3.1. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün İkmal Hizmetleri

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde genel müdürlük tarafından Ankara ve civarına nakledilen levazım ikmal maddelerinin ağırlıkları şöyledir: Kayseri – Kırşehir – Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin ağırlığı 527 ton, donatım ve gereçlerinin ağırlığı 25,5 ton; İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 138,5 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 498 ton; Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 11 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 84 ton; İzmit üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 34 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 49 tondur. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde Yahşihan ve Ankara'ya nakledilen yukarıdaki levazım ikmal maddelerinin büyük kısmı, Yahşihan – Ankara dekovil ve Ankara – Polatlı normal demiryolu hattı ile Polatlı'ya, buradan da Eskişehir ve çevresine nakledilmiştir. Batı Cephesi birliklerinin lojistik desteği genel olarak nakledilen bu ikmal maddeleriyle sağlanmıştır.³²⁹

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nin kapsadığı dönemde Batı Cephesinin, Merkez Ordusunun ve 2 nci Kolordunun lojistik desteği için Kayseri – Kırşehir – Yahşihan, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara, Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan, İzmit – Ankara karayollarıyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşit ve sayılarıyla bu süre içinde nakledilen bazı ikmal maddeleri ağırlıkları aşağıda verilmiştir.

Kayseri – Kırşehir – Yahşihan karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşit ve sayıları: 1 adet küçük çaplı mavzer, 2 adet Fransız

³²⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.316; Ataman, a.g.t., s.102.

tüfeği, 56 adet İngiliz tüfeği, 10 adet Bulgar tüfeği, 15 adet Yunan Grası, 647 adet Rus tüfeği, 48 adet Alman tüfeği, 4 adet Alman filintası, 18 adet Vincister tüfeği, 21 adet büyük çaplı mavzer, 2 adet Yunan tüfeği, 1 adet Romanya tüfeği, 1.090 adet çeşitli kasatura, 124 adet çeşitli sürgü kolu, 3 adet çeşitli tüfek namlusu, 1.278 adet İngiliz piyade cephanesi, 298 sandık Alman piyade cep hanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle 10 parça köhne top kundak aksamı, 1 adet toparlağı ile sahra top kundağı, 1 adet top dürbünü, 440 atım 75 mm. lik çabuk ateşli sahra top mermisi, 5.507 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 2.652 adet çabuk ateşli dağ top mermisi, 651 atım çabuk ateşli sahra Belçika şarapneli, 110 adet 105 mm. lik obüs şarapneli, 84 atım çabuk ateşli dağ top mermisi şarapneli, 972 atım uçaksavar mermisinden oluşan top gereci ve top cephanesi Kayseri'den Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu silah ve cephaneler, El-Cezire ve Doğu Cepheleri'nden getirtilmişti. Öte yandan, Kayseri – Kırşehir – Yahşihan karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 14 ton, çeşitli cephaneler toplam ağırlığı 154 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 527 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 25 ton 500 kg. civarında idi.³³⁰

İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşitleri ve sayıları: 1 adet İngiliz filintası, 1 adet Belçika tüfeği, 3 adet dokuzlu Osmanlı mavzeri, 295 adet İngiliz tüfeği, 23 adet Alman tüfeği, 1 adet Romanya tüfeği, 8.489 adet Rus tüfeği, 4 adet Yunan grası, 45 adet vincis-ter tüfeği, 46 adet muaddel martin, 2 adet Fransız tüfeği, 2 adet kısa martin, 17 adet gra tüfeği, 2 martin hanri, 16 adet çeşitli tüfek, 294 adet çeşitli kasatura, 198 adet çeşitli süngü, 17 adet tüfek namlusu, 66 adet makineli tüfek, üç sandık makineli tüfek namlusu, 67 paket, 20 adet, 7 sandık makineli tüfek şeridi, 16 adet Rus makineli tüfek sehпасı, 4 adet barabellum şarjörü, 3 adet barabellum imlâ makinesi, 1 adet kılıç, 150 adet piyade siper kalkanı, 78 sandık, 742 adet İngiliz piyade cephanesi, 148 sandık 3.650 adet Alman piyade cephanesi, 6.302 sandık ve 74 adet Rus piyade cephanesi, 18 sandık ve 60 adet Osmanlı piyade cephanesi, 138 sandık küçük

³³⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s.317.

çaplı mavzer cephanesi, 226 sandık Avusturya piyade cephanesi, 34 sandık Fransız piyade cephanesi, 405 sandık berdanga cephanesi, 1.454 adet çeşitli piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 1 adet kamasız çabuk Ateşli Dağ topu, 1 adet çabuk ateşli top dürbünü, 3 adet havan mermisi, 595 atım 105 mm'lik top mermisi, 3 sandık ve 1.194 atım kudretli dağ top mermisi, 15 atım İngiliz çabuk ateşli sahra top mermisi, 931 atım ve 256 sandık İngiliz top mermisi, 6.844 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 191 sandık şınayder top mermisi, 13 varil 105 mm'lik top hartucundan oluşan top ve cephanesi İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu silah ve cephane, Doğu Cephesi'nden tertip edilen ve Rusya'dan getirilen, İstanbul'dan kaçırılan çeşitli silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan; İnebolu – Kastamonu – Çankırı, Kalecik – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah ve toplam ağırlığı 20 ton, çeşitli cephane toplam ağırlığı 636 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 138 ton 500 kg, donatım ve gereç toplam ağırlığı 498 ton civarında idi.³³¹

Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşitleri ve sayıları: 7 adet anahtarlı mavzer tüfeği, 4 adet muaddel mavzer tüfeği, 1.193 adet manliher tüfeği, 15 adet Belçika tüfeği, 184 adet 98 modeli tüfek, 5.869 adet ve 50 sandık çeşitli tüfek, 4.189 adet çeşitli kasatura, 17 adet makineli tüfek, 494 muaddel maksim makineli tüfek iğnesi, 211 kutu makineli tüfek şarjörü, altı sandık ve 69 kutu makineli tüfek şeridi, 451 sandık Alman piyade cephanesi, 788 sandık Osmanlı cephanesi, 56 sandık Avusturya piyade cephanesi, 4.339 sandık İngiliz ve manliher cephanesi, 196 sandık Rus piyade cephanesi, 4.920 sandık ve 591 adet çeşitli piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle 3 adet dağ topu, 2 adet kudretli dağ topu, 16 adet kudretli dağ top kalkanı, 7 adet dağ top kalkanı, 5 sandık top kaması, 11 sandık İngiliz top mermisi, 648 atım çabuk Ateşli Dağ top mermisi, 99 sandık dağ krup, 169 sandık 75 mm. lik mermi, 127 sandık çabuk ateşli krup şarapneli, 8 atım çabuk ateşli krup dağ şarapneli, 525 sandık ve 125 atım top mermisinden oluşan top ve cephanesi Samsun'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar Doğu Cephesi'nden tertip edilen, Rusya'dan getirilen ve İstanbul'dan kaçırılan çeşitli silah ve cephaneden meydana

³³¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.318.

gelmekteydi. Öte yandan; Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 96 ton, çeşitli cephanesinin toplam ağırlığı 1.531 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 11 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı 84 ton idi.³³²

İzmit – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanesinin çeşitleri ve sayıları: 22 adet kapaklı tüfek, 101 adet muaddel martin tüfeği, 6 adet vincis–ter tüfeği, 1.212 adet çeşitli kasatura, 4 adet berkman makineli tüfek, 41 adet makineli tüfek namlusu, 42 sandık makineli tüfek şeridi, 36 adet işaret tabancası, 1.054 sandık Alman piyade cephanesi, 760 sandık Rus piyade cephanesi, 953 sandık Osmanlı piyade cephanesi, 3.411 sandık Osmanlı piyade cephanesi, 2.368 adet el bombası, 903 adet saplı bomba, 1 çuval işaret fişeği, 6 sandık manevra fişeği, 10 sandık fişek kapsülü, 2 sandık bomba kapsülü, 12 sandık Rus fişeği kapsülü, 20 sandık mavzer kapsülünden oluşan piyade silah ve cephanesiyle 1 adet müstakil nişan hatlı sahra topu, 1 adet şinayder sahra topu, 2 adet dağ topu, 3 adet sahra top kaması, 1.472 sandık kudretli dağ top mermisi, 108 sandık erhart dağ top mermisi, 150 sandık çabuk ateşli dağ top mermisi, 4.352 atım sahra top mermisi, 2.078 atım dağ mermisi, 108 atım sahra şarapneli, 40 adet uçak bombasından oluşan top ve cephanesi, İzmit'ten Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephaneden meydana gelmişti. Öte yandan; İzmit – Ankara karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 14 ton 500 kg., çeşitli cephanesinin toplam ağırlığı 181 ton, yiyecek ve yem ağırlığı 34 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 49 ton civarında idi. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nin kapsadığı 15 Nisan 1921 tarihi ile 25 Temmuz 1921 tarihi arasındaki dönemde sürdürülen nakliyat faaliyetleri özetlendiği takdirde: Bu dönemde Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanesinin çeşit ve sayısı toplam olarak; 17.171 adet ve 50 sandık çeşitli tüfek, 6.785 adet çeşitli kasatura, 87 adet çeşitli makineli tüfek, 24.575 sandık ve 6.571 adet çeşitli piyade cephanesi, 10 adet çeşitli top, 3.109 sandık ve 27.357 atım çeşitli top cephanesinden oluşmaktaydı. Ayrıca, bu dönemde sürdürülen nakliyat

³³² *TİH İdari Faaliyetler*, s.319.

faaliyetlerinin toplam ağırlığı ise, çeşitli silah ağırlığı 144 ton 500 kg., çeşitli cephane toplam ağırlığı 2.502 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 710 ton 500 kg., donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 656 ton 500 kg. civarında idi.³³³

3.2. Milli Savunma Bakanlığı'nca Yapılan İkmal Hizmetleri

İnönü Muharebeleri'nden sonra cephelerin, özellikle Batı Cephesi'nin personel ikmali daha çok önem kazanmıştı. Bütün imkânlar kullanılarak ve yeni tedbirler alınmak suretiyle birliklerin eksik olan kadrolarının doldurulmasına çalışıldı.³³⁴ Genelkurmay Başkanlığı, 16 Nisan 1921 tarihinde MSB'nin önerisi üzerine, subay kaynağını teşkil eden Ankara Talimgâhına uygun şartları taşıyan öğrenci gelmemesine ve İstanbul'dan getirilmesi mümkün olan subayların da miktar itibarıyla az olduğundan Batı Cephesi'nde bölüklerin 3. takımlarına tecrübeli ve ehliyetli kıta çavuşları verilmesiyle, buralardan artacak birer takım subayının ileride bölük komutanlığında kullanılmak üzere eğitime tabi tutulması, mümkün olduğu kadar bu subayların üsteğmen rütbesinde olması tedbirine başvuruldu. Batı Cephesi Komutanlığı ise esasen cephenin % 60–70 oranında yedek subaylardan olduğu, bu tedbirle muvazzaf subayların daha da azalacağı ileri sürülerek bunun yerine cephe emrine gerilerden gelmekte olan subayların birliklere dağıtımını yapılmadan önce, bu nedenle cephe kurmay başkanı sorumluluğunda Akşehir civarında Bermendi köyünde bir piyade subay talimgâhı açılmasının öngörüldüğü bildirildi. Anılan cephede bu talimgâh kuruldu ve devam etti ise de pek uzun sürmedi. Bir taraftan bu gibi tedbirler alınırken diğer taraftan da Genelkurmay Başkanlığı 17 Nisan 1921 tarihinde İstanbul'daki Muharip Gruba (sonradan Felah Grubu adını alır) subay ikmali için bir yönetmelik göndermişti.³³⁵ Bu yönetmelikten sonra subayların yolluklarında

³³³ *TİH İdari Faaliyetler*, s.320.

³³⁴ Köylü, a.g.t., s.93.

³³⁵ Bu yönetmelik şu şekildedir:

1. "Anadolu ordusu kadrolarında kullanılmak üzere 2.000 piyade, 700 süvari, 500 makineli tüfek, 200 topçu, 100 istihkâm, 50 telgraf, 150 levazım ve sanayi (teknisyen), 50 ulaştırma (nakliye) subayı ile 500 tüfekçi, demirci, kamacı ve benzeri ustaların getirilmesi düşünülmektedir. Bunların sonradan maaşlarından taksitle kesilmek üzere yeter miktarda avans verilmesi kararlaştırılmıştır. Durum MSB'na da teklif edilmiştir.

2. Gönderilecek subayların öncelikle muharebede, kıta başında görev yapmış ve görevinde başarı

kullanılmak üzere Genelkurmay Başkanlığı Mayıs 1921 ayına kadar iki partide İstanbul gruplarına 15.000 lira para göndermişti. Bu paraların idareli sarf edilmesine, harcırahsız gelmek isteyenlerin teşvik edilmesini ve hatta ilk verilen emirlere aykırı olmasına rağmen, hüviyet aranmasına bakılmadan ve zaman kaybetmeden subayların gönderilmesi emredilmekte idi. Alınan bu kadar geniş tedbirlerden sonra Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde çeşitli yerlerden getirtilip cephelere dağıtılan subay miktarı Mayıs 1921 ayı içinde çeşitli rütbe ve sınıftan 382 subay, 29 hesap memuru; Haziran 1921 ayı içinde 258 subay, 19 hesap memuru; Temmuz 1921 ayı içinde 633 subay olmak üzere, toplam 1.273 subay, 48 hesap memuru atanması yapılmıştı.³³⁶

MSB yakın bir gelecekte 1900 doğumluları silâh altına alacaktı. Bu nedenle daha önce cephelerde teşkil edilmiş olan depo kıtalarında, (eğitim birliklerinde) 22 Mayıs 1921'de bazı değişiklikler yapılmıştı. Buna göre Batı Cephesi emrinde dörder bölüklü üç taburlu 1. Piyade Depo Alayı Sivrihisar'da; dörder bölüklü üç taburlu 2. Piyade Depo Alayı Emirdağ'da (Aziziye'de); dörder bölüklü üç taburlu 3. Piyade Depo Alayı Alpu'da; dört bölüklü 1. Süvari Depo Alayı Mahmudiye'de; İki bataryalı 1. Topçu Depo Taburu Eskişehir'de; üç bölüklü 1. İstihkâm Depo Taburu Eskişehir'de; üç bölüklü 1. Muhabere Depo Taburu Eskişehir'de ve 1. Sıhhiye Erat Deposu Kütahya'da olacaktı.³³⁷

Piyade bölükleri 100 mevcutlu olduğuna göre; toplamda 7.900 adet tüfek, 52 adet makineli tüfek, 20 adet top kadrosu vardı. MSB tarafından bu devrede cephelere; Mayıs 1921'de 35.350, Haziran 1921'de 23.787, Temmuz 1921'de 7.290

sağlamış bulunması, İstanbul Personel Dairesi'nce salık verilmesi lâzımdır. Bunlardan beş alay komutanı, yirmi tabur komutanı olması, diğerlerinin genç ve kıdemsiz yüzbaşılarda, kıdemli üsteğmen ve teğmenler arasından ayrılması, bir üst rütbeye yaklaşmış kıdemli yüzbaşılarda, daha büyük rütbedeki subayların yukarıda bildirilen ihtiyaç miktarını aşmaması lâzımdır.

3. Bu yönetmelik, ileride getirilmesi tasarlanan subaylar için hazırlanmıştır. Öncelikle ilk ihtiyaç olarak bir defada 150, diğer bir defada da 500 subayın gönderilmesi hakkında yalnız bu maddenin hükümlerine uyulacak ve bu 650 subay piyade sınıfından olacaktır. Diğer subayların ikmali yukarıdaki esaslara göre yürütülecektir" denilmekteydi (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.320,321; Köylü, a.g.t., s.94).

³³⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 321.

³³⁷ Köylü, a.g.t., s.95; *TİH İdari Faaliyetler*, s.321,322.

olmak üzere toplam 66.427 er ikmalî yapılmıştır.³³⁸

İnönü Muharebeleri'nden sonra Bakanlıkça o günkü imkânlarla cephelere yiyecek maddeleri tedariki, gerek para gönderme ve gerekse yiyecek maddesi sevk etmek suretiyle yapılmakta ise de, çeşitli nedenlerle ihtiyaçlar tam olarak karşılanamamıştı. Cephelere tahsis edilen paralar tatbikatta birçok noksanlarıyla gönderilmekte, birlikler de yiyecek maddeleri tedarikinde güçlük içerisinde bulunmaktaydı.³³⁹

1921 yılı Haziran ayında çıkarılan bir talimatname ile il ve ilçelerde, vali ve kaymakam başkanlığında defterdar, mal müdürü, askeri birlik komutanı ile idare meclisi, belediye ve ticaret odasından seçilecek ikişer üyeden oluşan bir komisyon kurulacaktır. Ordunun buğday, arpa, bulgur, nohut, kuru fasulye, mercimek ve benzeri ihtiyaçları bu komisyon tarafından bedeli daha sonra ödenmek üzere alınacaktır.³⁴⁰ Bu amaçla kimden ne fiyatla ve ne kadar mal alındığına dair bir defter tutulacak ve her hafta sonu Maliye ve Savunma Bakanlıkları'na bu konuda gerekli bilgiler verilecektir. Satıcıya da, satın alınan mal ile ilgili bilgilerin olduğu ve yukarıdaki komisyon üyelerinin imzaları olan bir tutanak verilecektir.³⁴¹ Osmanlı dönemindeki Tekâlîf-i Harbiye yönteminin bu dönemde de uygulandığı görülmektedir.³⁴²

1921 yılı Haziran ayında henüz yeni ürün alınmamış olduğundan yurdun ve özellikle harekât alanı içerisindeki toprak ürünleri tükenmiş durumdaydı. Her ne kadar harekât alanı dışında kalan bölgelerde, az da olsa, yiyecek ürünleri bulmak mümkün ise de, ulaştırma araçlarının azlığı sebebiyle harekât bölgesine getirme zorlukları vardı. Halkın elinde geçen yıldan kalma bir miktar tahıl olmasına ve kısa süre sonra hasat mevsimine girilecek olmasına rağmen, asıl sorun bunların un

³³⁸ Köylü, a.g.t., s.97.

³³⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.323; Köylü, a.g.t., s.97.

³⁴⁰ Ataman, a.g.t., s.95.

³⁴¹ Müderrisoğlu, a.g.e., s.421.

³⁴² Ataman, a.g.t., s.96.

haline getirilmesiydi. Eldeki mevcut değirmenler hem ordunun hem de halkın un ihtiyacını karşılamaya yeter değildi. Harekât alanı dışında az da olsa toprak ürünü bulmak mümkün olup, bunları ulaşım araçlarının yetersizliği nedeni ile harekât bölgesine getirme güçlüğü vardı. Elde edilecek undan ekmek pişirmek için ordu elinde seyyar fırınlar bulunmadığından, harekât alanındaki yerleşim birimlerindeki mevcut fırınlar ekmekçi müfrezeleri ile güçlendirilerek genişletilecekti. Geri kalan ihtiyaç ise cephe gerisinden sağlanacaktı. Et ve bakliyatın birliklerce mahallinden sağlanması mümkün olup, yaş sebze tedariki ise ekili alanların az olması nedeniyle güçlkle sağlanıyordu.³⁴³

Yeni ürün alınana kadar harekât alanı içindeki ürünlerle idare etmek için, MSB 20 Haziran 1921'den itibaren er ve hayvanların yiyecek istihkakını yeniden ayarladı. Buna göre erler için; her ay et istihkakının yarısı sığır, yarısı koyun veya kuzu olarak verildi. Gaz istihkakı yarıya indirildi, şeker yerine meyve ve üzüm verildi. Hastanelerde bulunan hastalar bu emrin dışında bırakıldı, emri tatbik etmeyen levazım kurulları cezalandırıldı. Hayvanlar için; kadana ve top hayvanlarıyla mandalara dörder, binek ve yerli top hayvanlarına üçer, mekkârelere ikişer kilo arpa verilecekti. Arpa eksığının giderilmesi için kepek de verilecekti. Çayıra çıkan havanlara birer kilo arpa verilecekti.³⁴⁴

MSB, 15 Nisan – 25 Temmuz 1921 tarihleri arasında cephelere aşağıda gösterilen yiyecek maddelerini göndermiştir.³⁴⁵

Cinsi	Miktarı (kg)	Düşünceler
Buğday	1.333.040	600.000 kg kontratla
Un	411.478	278.300 kg satın alma ile
Fasulye	134.269	75.000 kg kontratla

³⁴³ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, Ankara 1974, s.557,558; *TİH İdari Faaliyetler*, s.323.

³⁴⁴ Ataman, a.g.t., s.96.

³⁴⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s.323,324; Ataman, a.g.t., s. 97,98.

Mercimek	30.045	15.000 kg kontratla
Nohut	42.900	
Pirinç	71.207	15.000 kg kontratla
Sadeyağ	105.564	100.800 kg kontratla
Zeytinyağı	300	
Pastırma	1.679	465 kg satın alma ile
Peynir	1.500	
Süt, yoğurt	235	
Reçel	6.005	2.441 kg satın alma ile
Kayısı	85	
Kuru üzüm	45.465	
Şeker	8.851	2.000 kg satın alma ile
Çay	659	
Tuz	6.300	
Peksimet	24.760	
Sabun	149.154	135.000 kg kontratla
Odun	226.872	94.694 kg satın alma ile
Kömür	10.797	
Gaz	5.445	
Saman	482.941	
Arpa	1.045,173	610.000 kg kontratla

Cephelerin kendi bölgelerinden satın aldıkları miktarlar bu mevcutlara dâhil değildir. 22 Temmuz 1921 gününden itibaren de Batı Cephesine yaklaşık olarak günde 30.000 ekmek Bakanlıkça, Sarıköy ve Ankara'dan gönderilmiştir.³⁴⁶

Temmuz 1921 başında beslenecek personel mevcudu yaklaşık 128.400 insan

³⁴⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s.325; Ataman, a.g.t., s.98.

ve 31.467 hayvandır. Mevcut durumda er başına günlük 900 gr ekmek, 150 gr. et, 120 gr. bulgur, 120 gr. kuru sebze, 20 gr. tuz ve 20 gr. yağ istihkak olarak belirlenmiştir. Et istihkakı kanuni istihkaka göre 250 gr. iken burada 150 gr., bulgur istihkakı ise 150 gr. iken 120 gr. olarak verilmektedir. O dönemler henüz kanuni istihkaka dâhil olmayan kuru sebze ise 120 gr. olarak verilmektedir. Et ve bulgurun azaltılan miktarlarının kuru sebze ile mübadele edildiği görülmektedir. 1921 yılı Temmuz ayında cephenin aylık ekmeklik ihtiyacı 2.635 ton iken 3.005 ton gönderilmiş (% 14 fazla), yemeklik ihtiyacı 527 ton iken 219 ton gönderilmiş (% 58 eksik), et ihtiyacı 465 ton iken 361 ton gönderilmiş (% 22 eksik), yem ihtiyacı 3.565 ton iken 1.468 ton gönderilmiştir (% 59 eksik). Ekmeklik dışındaki diğer yiyecek maddeleri görüldüğü gibi değişen oranlarda eksik gönderilmiştir. Birlikler bu eksikliklerin bir kısmını para karşılığında bir kısmını da senet karşılığında buldukları yörelerden karşılamaya çalışmışlardır. Yaş sebze sıkıntısı özellikle güneyde bulunan Batı Cephesi birlikleri için önemli bir sorundu. Bunlara haftada bir kere soğan ve taze kabak verilebiliyordu. Geri kalan sebze noksanı ise erler tarafından toplanan ebegümececinin pişirilmesi ile giderilmeye çalışılıyordu.³⁴⁷

Batı Cephesi harekât alanında 10 Temmuz 1921 itibariyle yiyecek maddeleri stok durumu 130.000 insan ve 30.000 hayvan mevcuduna göre 13 günlük un ve buğday, 10 günlük kuru sebze, üç günlük peksimet ve 25 günlük arpadan oluşmaktadır. Bu miktarlara tümenler üzerinde bulunan üçer günlük demirbaş erzak ve yem dâhil değildir. Bu miktarları yetersiz bulan Batı Cephesi Komutanı, Yunan ileri harekâtının başlaması üzerine MSB ve Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne bir yazı göndermiştir.³⁴⁸

Birliklerin elinde bulunan çeşitli ve uydurma araçlarla birliklerin su ihtiyacı

³⁴⁷ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, Ankara 1974, s.561.

³⁴⁸ “Afyon – Eskişehir demiryolunun kesilmesi halinde güneyden yiyecek maddeleri ve özellikle un, kuru sebze gelemeyecektir. Ordunun bugünkü stok seviyesi yaklaşık olarak 10 günlük un, 10 günlük kuru sebze, üç günlük peksimet ve 25 günlük arpadır. Güneydeki fabrikalardan, İnegöl ile Bozüyük arasındaki adi değirmenlerden ve Küplü Fabrikasından bundan böyle faydalanılamayacağından, un üretimi yalnız Eskişehir ve Kütahya'ya bağlı kalacak ve ordunun bugünkü mevcuduna göre un üretimi yeterli olamayacağından, çaresiz olarak, yedek unun tüketimine başlanacaktır. 10 gün sonra unsuzluk bunalımının baş göstereceği sanılmaktadır. Bunun için Ankara, Çankırı, Kalecik gibi yerlerdeki halk değirmenlerinden daha çok yararlanılarak, Ankara'da un ihtiyatı meydana getirilmesi, yemeklik içinde ihtiyatlı bulunulmasını arz ederim” (Bkz. *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, Ankara 1974, s.562,563; Ataman, a.g.t., s.98,99.

bölgeden ve hatta hemen etrafındaki kaynak, çay, kuyu gibi yerlerden kendileri tarafından giderilirdi. O günkü su aracı olarak saka arabaları veya mekkâreleri çok azdı. Erin matarası mevcutsa bir yerden doldurarak o günkü su ihtiyacım gidermiş sayılırdı. Bu durum bütün savaş boyunca devam etmişti.³⁴⁹

Giyecek ihtiyaçlarının ikmaline gelince, bunlar da diğer ikmal maddeleri gibi birliklerin giyim ve donatıma da ihtiyaçları fazla idi. Giyecek malları diğer ikmal maddelerine göre daha az tedarik edilmekteydi. Maliye Bakanlığı'nda bu fasıldan para olmadığından cephelere yardım imkânı da sağlanamıyordu.³⁵⁰ Tedarik edilebilenler harekât alanı ve yurt içinde mevcudu çok az olan stoklardan, yapım evlerinden ve el tezgâhlarından sağlanıyordu. Ayakkabı çok az olup, yapım için gerekli olan deri ve kösele gibi hammaddelerin olmayışından daha çok çarık kullanmak zorunda kalılmaktaydı. Ankara ve Konya bölgesinden gelen subay ve erler yeniden giydirilerek cepheye gönderiliyordu. Ancak cephede bulunan birliklerdeki eranın elbiseleri çok eskimiş, yama yama üzerine olmuş, fotin ve çarıkları işe yaramaz hale gelmiş ve bir kısım er çıplak ayakla dolaşmaya başlamıştır. Erlerin yarısından fazlasında palaska, kütüklük, arka çantası ve tüfek kayışı noksanı. Kayışı olmayan tüfekler ipele omuza asılıyor, mevcut olan arka çantalarının çoğu ise iplerle göğse bağlanıyor, süngülük de noksan olduğundan kasaturalar bele sokularak taşınmakta olup mataraların da çoğu kılıfsızdır.³⁵¹

Hayvan donatımı olan eyer, semer, nal, mıh, yem torbası, yular, tımar takımı vb. malzemelerde önemli ölçüde noksan olup bunların bir kısmı İtalyanlar'dan satın alınarak Antalya limanına getirilmiş, bir kısmı Doğu Cephesi'nin fazlalıklarından karşılanmaya çalışılmış, bir kısmı da mahallinden satın alınarak tamamlanmaya çalışılmıştır.³⁵² Batı Cephesi Komutanı, MSB'na verdiği raporda çıplak ayaklı eranın gün geçtikçe çoğaldığı, en kısa zamanda cepheye çarık veya ayakkabı gönderilmesini istemekteydi. Bu isteklere karşılık MSB, öncelikle çoğu Batı Cephesi'ne verilmek üzere dönem içinde ancak aşağıdaki eşyaları

³⁴⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.325.

³⁵⁰ Köylü, a.g.t., s.99; Ataman, a.g.t., s.99.

³⁵¹ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, s. 558; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 326,327.

³⁵² *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, s. 559.; Ataman, a.g.t., 99,100.

gönderebilmişti.³⁵³

Gönderilen Miktar	Giyecek ve Donatımın Cinsi
4.803 adet	Kaput
80.593 adet	Ceket
99.660 adet	Pantolon
57 adet	Nöbetçi muşambası
24.195 metre	Kumaş
96.012 metre	Bez
5.567 metre	Hâki keten
87.718 adet	Gömlek
52.243 adet	Don
56.327 adet	Kabalak
55.700 adet	Pamuklu
57.473 adet	Çorap
1.556 çift	Subay potini
43.006 çift	Potin
27.402 çift	Çarık
16.359 adet	Yemeni
235 çift	Çizme
47.785 adet	Ekmek torbası
17.852 adet	Palaska
4.259 adet	Süngülük
16.275 adet	Fişeklik
172 adet	Arka çantası
22.534 adet	Tüfek kayışı
2.592 adet	Portatif çadır

³⁵³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 326,327; Köylü, a.g.t., s.100,101; Ataman, a.g.t., 100,101.

782 adet	Mahruti çadır
56.228 adet	Matara
4.792 adet	Beylik ³⁵⁴
3.162 adet	Battaniye
48 adet	Su fiçısı
448 adet	Karavana
55 adet	Kazan
238 adet	Su kovası
129 adet	Tevhit semeri
166 adet	Adi semer
299 adet	Yular
1.074 adet	Belleme
1.320 adet	Gebre
1.817 adet	Kaşığı
642 adet	Yem torbası
240 adet	Cağ torbası
877 adet	Urgan
273 adet	Nalbant takımı
4.400 giyim	At nalı
140.050 adet	Mih
415 adet	Öküz ve manda nalı
3.600 adet	Öküz ve manda mih
4.300 kutu	Kundura boyası
430 adet	Boya fırçası

Bu dönemde giyecek ikmalı yapılacak yaklaşık 124.000 insan olduğu göz önünde bulundurulduğunda, MSB tarafından gönderilen belli başlı giyim kuşam

³⁵⁴ Bir çeşit küçük ve ince asker battaniyesi.

malzemelerinin oranları incelenecek olursa mevcuda göre; ceket % 65, pantolon %80, gömlek %71, don %42, çorap %46, subay potini %25, çarık ve yemeni %30 oranında gönderilebilmiştir. Çok büyük sıkıntı çekilen palaska, kütüklük, arka çantası ve süngülük miktarlarının çok yetersiz olduğu görülmektedir. Diğer giyeceklerin ortalama yarıya yakını karşılanırken özellikle ayakkabı konusundaki eksiklik hemen göze çarpmaktadır. Bu dönemde cepheye subay potini dışında hiç ayakkabı gönderilememiş, bunun yerine dayanıksız ve çok kısa ömürlü olan çarık ve yemeni o da çok az miktarda gönderilebilmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi bir kısım eratin çıplak ayakla dolaşmakta olduğu bilgisi, cepheye gönderilen giyecek miktarlarına bakıldığında da çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu problemin ortaya çıkmasında o dönemde ayakkabı yapımında kullanılan deri ve kösele gibi hammaddelerin yurt dışından ithal edilmek zorunda olunması önemli bir etkidir.³⁵⁵

Genel olarak bakıldığında bu dönemde gerek mali sorunlar gerek hasat mevsimine henüz girilmemiş olması, gerek elde yeterli ölçüde değirmen olmadığından ve ulaşım imkânlarının yetersizliğinden yiyecek sıkıntısı çekildiği görülmektedir. Bu nedenle bazı tedbirler alınmış olup, bu kapsamda il ve ilçelerde kurulan komisyonlarla halkın elinde bulunan fazla erzak bedeli daha sonra ödenmek üzere senet karşılığında alınmış, mevcut fırınlar takviye edilerek kapasiteleri artırılmış, insan ve hayvanların yiyecek ve yem istihkakları azaltılmıştır. Alınan önlemler sayesinde bu dönemde yedek yiyecek stoku yapıldığı görülmektedir. Bu durum erlerin açlık çekmediğini ancak özellikle sebze tedarikinde yaşanan problemler nedeniyle sebze açısından dengesiz ve yetersiz beslendiği görülmektedir. Giyim kuşam malzemelerinde yaşanan sıkıntı para bulunsa bile kısa sürede çözülemiyordu. Çünkü giyim kuşam hammaddeleri konusunda dışa bağımlılık söz konusuydu. Ayrıca giyim kuşam malzemelerini yurt içinde üretecek bir sanayi ve orduya bağlı kapsamlı dikimevleri yoktu, olanlarda işgal altındaki bölgelerde özellikle İstanbul'da kalmıştı. Yurt içinde ilkel şartlarda ve evlerde el tezgâhlarında, oda bir kısım giyim kuşam malzemeleri kısıtlı sayıda üretilmekteydi. Bu nedenle bu dönemde askerler giyim kuşam açısından çok eksiklik ve sıkıntı çekmişlerdir.³⁵⁶

³⁵⁵ Ataman, a.g.t., s.101.

³⁵⁶ Ataman, a.g.t., s.102.

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri’ne hazırlık ve bu muharebe içerisinde cephelere ve özellikle Batı Cephesi’ne MSB’nca gönderilen silah, cephane, araç ve gereç birçok güçlüklerle rağmen devam etmiştir. Haziran 1921 ayında muharebe halinde bulunan Türk Batı Cephesi birliklerinin ateş kuvveti; 47.000 adet tüfek, 326 adet ağır makineli tüfek, 210 adet hafif makineli tüfek ve 137 adet toptan (çeşitli) bulunmaktadır.³⁵⁷

Haziran 1921 ayında Yunan Ordusu, hazırlıklarını yeterli görerek bir ileri harekâta başlarsa buna karşı Batı Cephesi birlikleri henüz hazır değildi. Hatta 4., 8. ve 23. Tümenlerin tüfek adedi arzu edilen miktardan da azdır. Bu durumu önlemek için Batı Cephesi Komutanı, tümenlerin tüfek adedinin çoğaltılmasına, 2. Kolordu’nun cephe emrine verilmesine, Merkez Ordusu’ndan bir tümen getirmek gibi önerilerde bulunmuştu. Bu önerilere karşı Genelkurmay Başkanlığı İnebolu – Ankara, Samsun – Ankara arasında 20.000 adet tüfeğin yolda olduğunu, bunlardan Haziran 1921 ayı sonuna kadar 12.000 adet tüfeğin Batı Cephesine verilmek suretiyle tümenlerin tüfek adedinin 4.000’e çıkarılacağını, artan tüfeklerle de, Merkez Ordusu’nda teşkil edilmekte olan tümen ihtiyacının karşılandığı gibi, bir kısmı ile de MSB emrinde bulunan depo birliklerinin tüfek noksanlarının tamamlanacağını bildirmekteydi. Batı Cephesi Komutanlığı’nca piyade alaylarının 900 adet tüfek ve 8 adet ağır makineli tüfekle donatılması arzu edilmekte, bu ateş kuvvetinden en üstün derece faydalanmak için er adedinin de 1.500 olması istenmekteydi. Buna göre piyade er miktarı 74.000, diğer sınıflar aer miktarı 26.000 olması ve tüfek adedinin de 57.000’e yükselmesi gerekmekteydi. 1 Temmuz 1921 tarihine kadar Batı Cephesi’ne 12.604 adet tüfek gönderilmiş, genel mevcut 59.604 adet tüfeğe yükselmişti. Bunun 2.064 adedi depo birliklerine verilmek suretiyle Batı Cephesi’nin arzuladığı 57.000 adet tüfek tamamlanmış oluyordu. MSB’nın bu dönem içinde çeşitli birliklere gönderdiği ordu donatım malları; 24.446 adet tüfek ve 234 adet çeşitli makineli tüfekten ibaretti.³⁵⁸

³⁵⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s.327; Köylü, a.g.t., s.101.

³⁵⁸ Köylü, a.g.t., s. 102; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 328.

Mayıs 1921 ayında birliklerde bulunması gereken tüfek ve top miktarları saptanırken silahlara ait cephane de şöyle tespit edilmişti: Genel olarak birlikler yanında bulunan tüfek başına 150 adet, makineli tüfek başına 300 adet , 75 mm. lik sahra ve dağ topları başına 150 adet, sahra obüslerinde 3.000 adet, dağ obüslerinde 150 adet ve 150'lik obüslerde ise 300 adet mermi bulunması emredilmişti. 1921 Mayıs ve Haziran ayları içinde MSB cephaneliklerinde tüfek ve top başına bulundurulması lâzım gelen miktarın çok üstünde mevcudu vardı. Ancak bu cephanenin bir kısmı uzak yerlerde bulunduğundan bunların getirilmesi bir zaman sorunuydu. Bununla beraber Kütahya – Eskişehir Muharebeleri dönemi içinde Batı Cephesine gönderilen cephane miktarı şöyle idi: 10.984 sandık piyade cephanesi, 5.060.000 adet bomba (671 sandık) ve 34.879 atım top cephanesi idi.³⁵⁹

4. SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ DÖNEMİ

4.1. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün İkmal Hizmetleri

Ağustos 1921 tarihine kadar Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün gerçek görevi, diğer cephelele birlikte özellikle Batı Cephesi'nin ikmal maddelerini memleketin çeşitli yerlerinden alıp cephelere ulaştırmaktı. MSB, 28 Temmuz 1921 tarihli bir emirle Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden yıpranmış çıkan ve Sakarya gerisine çekilen Batı Cephesi'nin, ihtiyacı olan iâşe maddeleri ile silah ve cephanenin en kısa zamanda cephelere yetiştirilebilmesi için yalnız Sevkiyat ve nakliyat işleri ile uğraşan Genel Müdürlüğe ve Menzil Teşkilâtına yeni görev olarak araştırma, toplama ve biriktirme görevi de vermişti. Böylece, Batı Cephesi Konya'dan başka, birinci kademe olarak Çorum, Yozgat ve Kırşehir; ikinci kademe olarak da Sivas, Kayseri kaynaklarına dayanmıştı. Buralardan toplanan insan, hayvan ve iâşe maddelerinin ulaştırılması Çorum – Sungurlu, Sivas – Akdağmadeni ve Yozgat – Kayseri – Kırşehir yolları üzerinden yapılacaktı. Bu görevin yapılabilmesi için mevcut olan Çorum,

³⁵⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 329; Köylü a.g.t., s. 103.

Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliklerine bir yenisi daha eklenmek suretiyle Yozgat Menzil Müfettişliği kuruldu. Bu görev de Yozgat Askerlik Dairesi Başkanlığı'na verildi. Böylece ek görevle çalışacak olan Çorum, Kırşehir, Yozgat Menzil Bölge Müfettişlikleri yeniden gereken yerlerde ambarlar açarak, eskiden olduğu gibi askerlik şubelerinden yararlanmışlardır.³⁶⁰

Menzil Bölge Müfettişlikleri görevlerini yaparken birbirlerinin hudutlarını geçmemeleri için bölgelerinde bulunan askerlik daireleri hududu bunlar için de sınır teşkil ediyordu. Yalnız Çorum Menzil Bölge Müfettişliği hududu Samsun'a kadar uzatılmıştı. Ayrıca Yahşihan'da da bir Menzil Hat Komutanlığı kurularak, doğruca Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştı. Bu komutanlık, Yahşihan – Ankara arası nakliyatıyla birlikte daha çok Yahşihan'da fırın ve değirmen kurmak ve misafirhaneler açmakla görevlendirilmişti. Yine bu dönemde Batı Cephesi'ni desteklemek üzere ve onun emrinde Batı Anadolu Menzil Müfettişliği teşkil edilmiştir.³⁶¹ Bu düzenleme ile Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün sorumluluk alanı: Sivas, Kayseri, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Adapazarı, İzmit, Amasya, Çorum, Yozgat, Tokat, Kırşehir, Çankırı, Ankara, Niğde, Adana ve Mersin, Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'nin sorumluluk alanı ise: Konya, Silifke, Antalya, Isparta, Burdur il ve ilçeleri olarak belirlenmiştir.³⁶²

Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliği de; ek olarak Aksaray – Konya Ereğlisi arasında karayolu nakliyatı kurmuştu. Bütün bu yeni kurumlarla eskiden kurulmuş olan Menzil Teşkilâtı'nın subay atamaları ve er ikmali MSB'nin ilgili dairelerince yapılmıştı. Bu suretle Sivas, Kayseri, Kırşehir, Çorum, Yozgat ve civarlarındaki tahıl depoları menzil bölge müfettişliklerine teslim edilmiştir. Ayrıca Sivas – Kayseri bölgesiyle Yozgat – Çorum – Kırşehir bölgelerinde ayrı ayrı olmak üzere, 100.000 insan ve 50.000 hayvanın 6 aylık yaşeleri için stok ambarları kurulmasına başlanmış ve bunun için de maliyeden bu

³⁶⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 334,335; Ataman, a.g.t., s. 120; Köylü a.g.t., s. 135.

³⁶¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.334,335; Atakan, a.g.m., s. 109; Ataman, a.g.t., s. 120.

³⁶² Ataman, a.g.t., s. 121; Atakan, a.g.m., s. 109; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 408,409.

fasıllara ait para istenmişti. Yahşihan'da günde 40.000, Keskin'de 60.000 ekmek ve Kırşehir – Köprüköy bölgesinde üç aylık erzak toplanması ve günde 60.000 ekmek yapılmasına yönelik tedbirler alındı. Çorum Menzil Bölge Müfettişliği'nce Sungurlu ve civarında, Yozgat Menzil Bölge Müfettişliği'nce Yozgat ve civarında, Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliği'nce de yarısı Kırşehir'de yarısı Köprüköy'de olmak üzere ambarlar açılmıştı. Sivas Menzil Müfettişliği de ambarlarını Sivas ve Kayseri'de açmıştı.³⁶³ Bütün menzil müfettişlikleri bunlardan başka bölgelerindeki değirmen ve un fabrikalarından faydalanarak mevcut buğdayları un haline getirmeye çalışmışlar ve fırınlarda ekmek ve peksimet yaparak Batı Cephesi'ni desteklemişlerdi. Böylece menziller hem iâşe maddelerini tedarik, depolama imal ve nakletmek ve hem de eskiden olduğu gibi çeşitli yönlerden gelen silah ve mühimmatı, bölgelerindeki silah ve cephane depolarında toplamak ve Ankara yönüne göndermek görevlerini yerine getirmişlerdi. Yine bu dönemde menzil müfettişliklerine bir yenisi eklenerek, Yahşihan Menzil Müfettişliği kurulmuştur.³⁶⁴

Sakarya Meydan Muharebeleri sırasında harekât batıya doğru ilerledikçe geri hizmet ve ikmal tesisleri de kademeli olarak batıya intikal ettirilmiş, mahalli fırınlar ordu sahra fırınları ile takviye edilmiştir.³⁶⁵

Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü, Sakarya Meydan Muharebesi döneminde de çok aktif faaliyetlerde bulunmuştur. Bu dönemde, Batı Cephesi'nin lojistik desteği için, Kayseri – Kırşehir – Yahşihan, İnebolu – Kastamonu – Çankırı –

³⁶³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 335; Ataman, a.g.t., s. 121.

³⁶⁴ Ağustos 1921'de doğruca MSB, emrinde çalışan Çorum, Yozgat, Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliklerini bir elden idare etmek üzere Yahşihan'da ayrıca bir Menzil Müfettişliği kurarak bu müfettişliğe bağladılar. Müfettişliğe Kurmay Albay Hayri atandı. 30 Ekim 1921'de Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliği lağv edilerek Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne bağlı olmak üzere hat komutanlığı kuruldu. Kayseri Hat Komutanlığı da aynı tarihte lağv edilerek Kırşehir'e gönderildi. Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliği Karargâhı da Kayseri'ye alındı. Sakarya Meydan Muharebesinden iki ay sonra Ekim 1921 sonunda Yahşihan Menzil Müfettişliği ve Batı Cephesi emrinde bulunan Ankara Menzil Müfettişliği de lağv edildi. Ankara Menzil Müfettişi Albay Sadullah, Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne, Yahşihan Menzil Müfettişi Albay Hayri de Antep Mıntıka Komutanlığına atandılar. Ankara Menzil Müfettişliği Karargâhının Levazım, Sıhhiye ve Veteriner Şubeleri Ankara Komutanlığı emrine, Yahşihan Menzil Levazım Şubesi de MSB Levazım Dairesi emrine girdiler. Her iki menzilin diğer subayları Bakanlık Personel Başkanlığı emrine verildi (Bkz. Köylü, a.g.t., s. 136, 137; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 335, 336; Ataman, a.g.t., s. 121–124).

³⁶⁵ *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s. 477.

Kalecik – Ankara, Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan, İzmit – Ankara karayollarıyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephane çeşit ve sayıları bu süre içinde nakledilen silah cephane, yiyecek ve yem donatım ve gereç ağırlıkları şöyle idi: Kayseri – Kırşehir – Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin ağırlığı 152 ton, donatım ve gereçlerinin ağırlığı 20 ton; İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 13 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 636,5 ton; Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 2 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 199 ton; İzmit üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 47,5 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 101 ton idi. Sakarya Muharebeleri döneminde Yahşihan ve Ankara'ya nakledilen yukarıdaki levazım ikmal maddeleri Yahşihan – Ankara dekovil ve Ankara – Polatlı normal demiryolu hattı ile Polatlı'ya nakledilmiştir.³⁶⁶

Kayseri – Kırşehir – Yahşihan yoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah, cephane çeşit ve sayıları: 285 adet küçük çaplı mavzer tüfeği, 159 adet muaddel martin tüfeği, 1 adet manliher filintası, 204 adet kapaksız martin filintası, 42 adet martin hanri, 54 adet kasalı mavzer, 14 adet ve 13 sandık muaddel mavzer, 14 adet büyük çaplı mavzer filintası, 228 adet Rus tüfeği, 43 adet 98 modeli Alman tüfeği, 19 adet 88 modeli Alman tüfeği, 5 adet Fransız tüfeği, 2 adet İngiliz filintası, 263 adet anahtarlı tüfek, 712 adet mekanizmasız Rus tüfeği, 740 adet mekanizmasız tek atar Rus tüfeği, 160 adet mavzer tüfeği, 4.107 çeşitli tüfek, 197 adet Paraguay, 173 adet berdanga tüfeği, 2 adet Fransız otomatik tüfek, 39 adet Osmanlı kasalı tüfek, 2 adet Bulgar tüfeği, 174 adet mekanizmasız tek atar Rus tüfeği, 118 adet muaddel martin iğnesi, 1.345 adet çeşitli süngü, 2.144 adet çeşitli kasatura, 348 adet Alman maksim namlusu, 5 adet Alman maksim kalkanı, 76 adet çeşitli kapak takımı. 449 sandık Rus piyade cephanesi, 251 sandık ve 6.915 adet Osmanlı piyade cephanesi, 2.826 adet Alman piyade mermisi, 322 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi, 726 sandık muaddel mavzer cephanesi, 1 sandık manliher cephanesi, 77 sandık mavzer cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle 22.707 atım çabuk ateşli sahra

³⁶⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 350–354.

mermisi, 48 atım Rus sahra mermisi, 581 atım kudretli dağ top mermisi, 1.083 atım çabuk ateşli Osmanlı dağ top mermisi, 7.378 atım çabuk ateşli dağ mermisi, 150 atım Rus dağ mermisinden oluşan top cephanesi Kayseri'den Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Adı geçen bu silah ve cephaneler El-Cezire ve Doğu Cepheleri'nden tertip edilen silah ve cephaneden meydana gelmekteydi.³⁶⁷ Öte yandan Kayseri – Kırşehir – Yahşihan karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 10 ton 500 kg., çeşitli cephanesinin toplam ağırlığı 44 ton 500 kg., yiyecek ve yem toplam ağırlığı 152 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı 20 ton civarındaydı.³⁶⁸

İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşit ve sayıları: 1.188 adet ve 1 sandık çeşitli tüfek, 3 adet ve 6 sandık Rus tüfeği, 10 adet mavzer tüfeği, 2 adet Belçika tüfeği, 1 adet Fransız tüfeği, 7 adet Osmanlı tüfeği, 6 sandık mavzer martin tüfeği, 2 adet İngiliz tüfeği, 13 adet ve 1 sandık çeşitli tabanca, 1.400 adet çeşitli kasatura 12 adet çeşitli süngü, 187 kılıç, 120 sandık Alman piyade cephanesi, 1.583 sandık ve 14.849 adet çeşitli piyade cephanesi, 1 sandık mavzer piyade cephanesi, 500 adet İngiliz piyade cephanesi, 354 adet Rus piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 3 adet kudretli dağ topu, 3.300 atım seri sahra top mermisi, 2.188 atım 7,5 luk sahra top mermisi, 23 sandık çabuk ateşli sahra top tapası, 130 adet 75 mm. lik dağ top şarapneli, 166 adet adi dağ hartucundan oluşan top ve cephanesi, İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar; Doğu Cephesi'nden tertip edilen, Rusya'dan getirilen ve İstanbul'dan kaçırılan çeşitli silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 22 ton 500 kg., çeşitli cephanesinin toplam ağırlığı 930 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 13 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 636 ton 500 kg. civarındaydı.³⁶⁹

Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan karayoluyla Ankara ve

³⁶⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 350.

³⁶⁸ Köylü, a.g.t., s. 151.

³⁶⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 351.

dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşit ve sayıları: 1.656 adet Bulgar tüfeği, 237 adet Avusturya tüfeği, 198 adet Alman tüfeği, 152 adet Belçika tüfeği, 348 adet İngiliz tüfeği, 3 adet ve 6 sandık Rus tüfeği, 10 adet mavzer tüfeği, bir adet Fransız tüfeği, 7 adet Osmanlı tüfeği, 6 sandık mavzer ve martin tüfeği, 778 adet çeşitli tüfek, 13 adet ve 1 sandık çeşitli tabanca, 1.400 adet çeşitli kasatura 7 adet çeşitli süngü, 185 adet kılıf, 1.142 sandık manliher cephanesi, 223 sandık Alman cephanesi, 1.583 sandık, 14.849 adet çeşitli piyade cephanesi, 276 sandık ve 500 adet İngiliz piyade cephanesi, 178 sandık ve 354 adet Rus piyade cephanesi, 93 sandık Osmanlı piyade cephanesi 107 sandık Avusturya piyade cephanesi, 118 sandık Fransız piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 4 adet 75 mm. lik Fransız sahra topu, 4 adet kudretli dağ topu, 2 adet şınayder dağ topu, 2 adet İngiliz sahra topu, 5 adet 75 mm. lik sahra topu, 2 adet 125 mm. lik Fransız topu, 2 adet 105 mm. lik İngiliz topu, 9 adet İngiliz çabuk ateşli sahra topu, 2 adet Fransız çabuk ateşli sahra topu, 3.039 sandık İngiliz obüs mermisi, 27 sandık 120'lik Fransız mermisi, 761 sandık Fransız sahra top mermisi, 428 sandık 120'lik Fransız sahra obüs mermisi, 432 sandık 105 mm. lik İngiliz obüs mermisi, 778 sandık 88 mm. lik ingiliz sahra top mermisi 335 sandık 125 mm. lik obüs mermisi, 3.300 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 2.188 atım 75 mm. lik sahra top mermisi, 130 sandık şarapnel kapsülü, 42 sandık şarapnel tapası, 56 sandık 75 mm. lik kovansız dane, 20 sandık barutlu şarapnel kovani, 45 sandık hartuş kapsülü, 165 adet kudretli dağ toplarına ait kartuş, 247 sandık Osmanlı çabuk ateşli sahra top mermisi, 423 sandık İngiliz çabuk ateşli sahra top mermisi, 238 sandık Rus çabuk ateşli sahra top mermisi, 11 sandık Fransız sahra top mermisi 36 sandık Osmanlı dağ top mermisi, 80 sandık Osmanlı çabuk ateşli dağ top mermisi, 29 sandık çabuk ateşli dağ top mermisinden oluşan top ve cephanesi Samsun'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar, Doğu Cephesi'nden tertip edilen, Rusya'dan getirilen ve İstanbul'dan kaçırılan çeşitli silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan, Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 18 ton, çeşitli cephanesi toplam ağırlığı 495 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 2 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 199 ton civarındaydı.³⁷⁰

³⁷⁰ Köylü, a.g.t., s. 152; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 352.

İzmit – Ankara karayoluyla, Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşit ve sayıları: 9 sandık Alman piyade cephanesi, 17 sandık Osmanlı piyade cephanesi, 13 sandık Rus piyade cephanesi, 8 sandık İngiliz piyade cephanesi, 6.000 adet Fransız piyade cephanesinden oluşan piyade cephanesiyle 54 atım top mermisinden oluşan top cephanesi İzmit'ten Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara dolaylarına gelen bu silah ve cephane İstanbul'dan kaçırılanlardan meydana gelmekteydi. Öte yandan, İzmit – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 10 ton, çeşitli cephane toplam ağırlığı 1.232 ton 500 kg., yiyecek ve yem toplam ağırlığı 47 ton 500 kg. donatım ve gereç toplam ağırlığı 101 ton civarındaydı.³⁷¹

Bu dönemde sürdürülen nakliyat faaliyetleri özetlendiği takdirde; Batı Cephesi lojistik desteği için El–Cezire ve Doğu Cepheleri'nden gönderilen, Rusya'dan getirilen ve İstanbul'dan kaçırılanlardan Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephane çeşit ve sayısı toplamı; 12.085 adet ve 32 sandık çeşitli tüfek, 7.740 sandık ve 44.147 adet çeşitli piyade cephanesi, 35 adet çeşitli top, 44.107 atım ve 3.100 sandık top cephanesi, 2 sandık ve 13 adet çeşitli tabanca, 147 adet Rus sürgü kolu, 18 adet muaddel martin iğnesi, 1.365 adet çeşitli süngü, 4.944 adet çeşitli kasatura, 248 adet maksim namlusu, 5 adet Alman kalkanı, 76 adet çeşitli kapak takımı, 372 adet kılıç, 130 şarapnel kapsülü, 42 adet şarapnel tapası, 56 sandık 7,5'luk kovansız dane, 20 sandık barutlu şarapnel kovani, 1 sandık barutsuz şarapnel kovani, 45 sandık kartuş kapsülü, 165 adet kudretli dağ toplarına ait kartuş, 23 sandık çabuk ateşli sahra tapası ve 166 adet adi dağ kartuşundan oluşmaktaydı.

Bu devrede sürdürülen nakliyat faaliyetlerinin toplam ağırlığı ise; çeşitli silah toplam ağırlığı 61 ton, çeşitli cephane toplam ağırlığı 2.072 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 216 ton 500 kg., donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 956 ton 500 kg. civarındaydı.

³⁷¹ Köylü, a.g.t., s. 153.

Türk Ordusu, Sakarya gerisine çekildikten sonra Rusya'dan gönderilen mühimmat ile Doğu Cephesi'nden, Diyarbakır'dan ve Malatya'dan, Ankara dolaylarına nakledilen cephaneler, zamanında muharebe meydanına yetiştirildi. Bu sırada İstanbul'dan Felah Grubu kanalıyla da bir hayli cephane sevk edilmiştir.³⁷²

Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün yaptığı faaliyetler değerlendirildiğinde bu dönemde menzil teşkilatında önemli ve kapsamlı değişiklikler yapıldığı, yeni menzil hatları ve komutanlıkları kurulduğu, bazılarının iptal edildiği bazılarının ise birleştirildiği görülmektedir. Bu dönemde alınan önemli kararlardan birisi de sadece Sevkiyat ve nakliyat ile uğraşan menzil teşkilatına, ikmal maddelerini araştırma, toplama ve biriktirme görevinin de verilmesidir. Çeşitli menzil bölgelerinde altı aya kadar varan yedek stoklamalara girişildiği görülmektedir. Bunda hasat mevsiminde olunması dolayısı ile toprak ürünlerinden azami oranda faydalanılarak ileriki günlerde ordunun sıkıntı çekmemesi amaçlanmıştır.

4.2. Milli Savunma Bakanlığı'nca Yapılan İkmal Hizmetleri

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri sonucunda Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi şehirlerin Yunanlılar'ın eline geçmesi ile ordu açısından önemli ikmal kaynakları elden çıkmıştır.³⁷³ Batı Cephesi birlikleri Sakarya'nın doğusuna çekilmiş olup personel ve lojistik açıdan oldukça yıpranmış durumdadır.³⁷⁴ 5 Ağustos 1921 tarihinde kanun hükmünde emir verme yetkisiyle Başkomutanlığa getirilen Mustafa Kemal, başkomutanlık karargâhını teşkil ettikten sonra ilk iş olarak ordunun insan ve taşıt araçları bakımından gücünün artırılması, yiyecek ve giyeceğinin sağlanması ile ilgili düzenlemelere girişmiştir.³⁷⁵

³⁷² Köylü a.g.t., s. 154; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 354.

³⁷³ *TİH Batı Cephesi*, C. II, Ks. 4, Ankara 1974, s. 550.

³⁷⁴ Ataman, a.g.t., s. 105.

³⁷⁵ Atakan, a.g.m., s.110; *TİH İdari Faaliyetler*, s.357; Ataman, a.g.t., s.106.

Batı Cephesi'nin, Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Sakarya Nehri doğusuna çekildiği sırada, yani 1 Ağustos 1921'de TBMM Hükümeti Ordusu'nun Batı Cephesi'nde 4.502 subay mevcudu bulunmaktaydı. Sakarya Muharebeleri'nin en şiddetli zamanlarında MSB İstanbul'daki muharip gruba subay ikmal ile alakalı emrini vermişti.³⁷⁶

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Yunanlılar tarafından işgale uğramış olsun veya olmasın, kaçmalar dolayısıyla Batı Cephesi'nin er kadrosu bir hayli azalmıştır. Merkez Ordusu, Ankara Sevkıyatı, Konya yöresi, İzmit civarında bulunan ve hastanelerden çıkanlarla birlikte çeşitli birlikler tarafından yakalanan kaçakların mevcudu 5 Ağustos 1921 tarihinde 11.350 ere yükselmiştir. Alınan ilk önlemlerle doğumları itibariyle çeşitli olan bu erler doğruca Batı Cephesi'ne gönderildi. Ayrıca 4. Kolordu Asker Alma Kurulu Şubeleri'nde 49.700, 5. Kolordu Asker Alma Kurulu Şubeleri'nde 39.800 ve bağımsız Bolu Askerlik Dairesinde 9.300 olmak üzere toplam 1881–1888 doğumlu 98.800 er mevcudu bulunmaktadır. Bu toplama Müslüman olmayanlarla, silahsız olanlar da dâhildir. Bu mevcuttan 30 Eylül 1920 tarihine kadar 45.528'i, bunlara ilâveten 1889–1899 doğumlulardan da 35.495'i olmak üzere toplam 81.023 er silâh altına çağırılmıştır. 1881–1899 doğumluların celp işleri ise çeşitli tarihlerde yapılmıştır. Yukarıdaki açıklamalardan sonra Ağustos 1921 ayında 22.585; Eylül 1921 ayında 25.907 olmak üzere toplam 48.492 er, Ankara Sevk Komisyonu'ndan çeşitli birliklere gönderilmiştir. Bu toplamdan ayrı olarak 4. Kolordu Asker Alma Kurulu'ndan 8.344 er ile Bolu Askerlik Dairesi'nden 2.343 er Eylül 1921'de doğruca Batı Cephesi'ne gönderilmiştir. Çeşitli cephe ve karargâhlara yapılan er ikmalinden

³⁷⁶ 1. Grup namına banka havalesiyle 25.000 lira gönderilmiştir.

2. Gönderilen bu para ile sicilleri düzgün, sıhhi durumları ile özel hayatı iyi olanlardan 15 piyade alay komutanı, 35 piyade tabur komutanı, muvazzaf olmak kaydıyla piyade, süvari, makineli tüfek sınıfından 150 yüzbaşı, 400 teğmen ve üsteğmen, 1912 yılında Harp Okulunu bitirenlerden 25 sahra topçu subayının, en geç on gün zarfında İnebolu İskelesine gönderilmeleri elzemdir. Bunlara şu anda büyük bir ihtiyaç vardır.

3. Yukarıdaki maddede istenen sınıf ve rütbedeki subaylardan başka üst subayların gelmesi halinde orduda kullanılmayacak ve İnebolu'ya gelmiş olsalar da geri gönderileceklerdir.

4. Doğu Cephesi ihtiyacı olan üç istihkâm subayının Trabzon'a, diğerlerinin İnebolu'ya gönderilmesi.

5. Yol masrafı olarak bekâr olanlara 25, evli olanlara da 35 – 50 lirayı geçmeyecek kadar para verilecektir.

6. Kendilerine duyurulup da Milli Mücadelemize katılmakta çekimser kalan subaylara vatan haini olarak bakılacağı, kendilerine münasip surette bildirilecek ve künyeleri saptanacaktır.

7. Bu hafta içinde gönderilecek subay miktarının kabarık olması, orduya pek büyük hizmetler göreceğinden, bu göreviniz vatanseverliğinizi gösterecektir. Gönderilecek küçük rütbeli subayların tercihan Harp Okulunu bitirenlerden olması ve miktarının bildirilmesini rica ederim (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 354).

sonra Batı Cephesi er mevcudu 136.526'ya yükselmişti. Bu mevcutlardan ayrı olarak Temmuz 1921'de silâhına alınan ve depo birliklerinde eğitim gören 1900 doğumlu erlerin 8 Ekim 1921 mevcudu, 11.750 kadardı. Bu miktarın 21.000'ne çıkarılmasına çalışılmıştı. Emsali silâhında olup da, henüz orduya alınmayan 25.000 kadar erin mevcut olduğu, bunların da ilerde silâhına alınacağı MSB'nca planlanmıştı. Gerek Kütahya – Eskişehir ve gerekse Sakarya Muharebeleri'nde Milli Hükümet'in karşısında olanların yaptığı yıkıcı propaganda ve başka sebeplerle kaçan er toplamı 48.335'e yükselmişti.³⁷⁷

Sakarya'nın doğusuna çekilen Batı Cephesi birlikleri, Eskişehir'de depolanan yiyecek maddelerinin büyük bir kısmını Polatlı'ya taşımıştır. Ordu 5 Ağustos 1921'e kadar bu erzakla idare etmek zorunda kalmıştır. MSB'nın erzak göndermemesi durumunda ordunun aç kalma tehlikesi vardır.³⁷⁸ MSB, 28 Temmuz 1921'de yayınladığı bir emirle Batı Cephesinin Konya'dan başka birinci kademe olarak Çorum, Yozgat ve Kırşehir, ikinci kademe olarak da Sivas, Kayseri kaynaklarından faydalanılmasını bildirmişti. Ayrıca, 11 Ağustos 1921'de Amasya, Tokat, Şarkışla, Suşehri, Kangal, Malatya'da orta çapta ve Sivas'ta da büyük çapta genel bir ambar kurulmuştu. Buralardan tedarik ettiği yiyecek maddelerini depo ettikten sonra cephelere göndermişti. Asıl sorun, Batı Cephesi birliklerinin beslenmesi idi. Batı Cephesi birliklerinin elinde Ağustos ayı sonlarına doğru 100.000 insan ve 25.000 hayvanın beslenmesi için, 4 günlük ekmeçlik ve 10 günlük yemekliği kalmıştır. Bu durum üzerine MSB, Batı Cephesi birliklerinin beslenmesi için bir takım yeni tedbirler aldı. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, MSB'nca alınacak tedbirleri şöyle özetledi ve cephe komutanlarına bildirdi. 100.000 insan, 25.000 hayvanın beslenmesi için lüzumlu yiyecek maddelerini MSB Polatlı'da depolayacak, Batı Cephesi birlikleri buradan kendi imkânları ile yiyecek maddelerini alacaktır. Bunun dışında muharebe durumuna göre demiryolu ve Polatlı'dan yararlanılması olasılığına karşı Bakanlık, Haymana ve Bala ilçelerinde 5'er günlük yiyecek stok edecektir. Bu erzak peksimet,

³⁷⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 355,356.

³⁷⁸ Atakan, a.g.m., s. 111; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 370,371 (Batı Cephesi Kurmay Başkanı 15 Ağustos 1921'de MSB Levazım Dairesine gönderdiği bir yazıda şöyle demektedir: “ Sadullah Bey'in MSB'na sunmuş olduğu 13 Ağustos 1921 tarihli raporunu okudum. Zihnimi savaş harekâtından çok beslenme durumu oyalamaktadır. Savaşma sonucundan iyimser olduğum kadar beslenmenin geleceğinden kötümser ve kaygılı bulunuyorum. Genel kuvvet gittikçe kabarmaktadır. Olağanüstü tedbirlerin alınmasını istirham ederim” Bkz. *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, S.69, Ankara 1973, Belge No:1511; Ataman, a.g.t., s. 114).

bulgur, kuru sebze gibi uzun süre dayanabilecek cinsten olacaktı. Polatlı'dan ikmal yapıldığı sürece bu ambarlara el atılmayacaktı.³⁷⁹

Bakanlık her çareye başvurarak Batı Cephesi'nin yiyeceğinin teminine çalışmış, diğer taraftan da muharip ordunun günlük ekmek ihtiyacını o günkü yasaların verdiği yetkiye dayanarak, erin ekmeklik ununu 600 gramdan hesaplayarak, Ankara ve gerilerde bulunan bütün birliklere ekmeklik yerine keşkeklik bulgur ve buğday vermişti. Muharip birliklerin et istihkakları ise 250–300 gramdan hesap edilmişti. Bunun için de etlik hayvan sürülerine el konularak yiyecek temin edilmesine çalışılmıştı. Henüz Batı Cephesi emrine girmemiş olan Beypazarı Grubu'nun (Mürettep Kolordu'nun) beslenmesine de Bakanlık el koymuş, mülki ve askeri makamlar da 3 ve 4 numaralı Tekâlif-i Milliye Emirleri'ne uyararak gerek yemeklik ve gerekse ekmeklik maddelerini Bolu, Mudurnu ve Nallıhan'dan temin etmişti.³⁸⁰

Diğer taraftan 29 Ağustos 1921 gün ve 962 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yaralıları 4.000 kaloriden az olmamak üzere yiyecek verilmesi de kararlaştırılmıştır. Bu miktarlar aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:³⁸¹

Cinsi	Gram	Kalori
Ekmek	900	2.151
Et	400	420
Pirinç	250	898
Şeker	40	166
Yağ	50	390
Çay	1	

Cephenin günlük ekmek ihtiyacı 90 tondu. Yeniden tamir edilen fırınlarda çalıştırılan Hıristiyan işçiler, Yunan Kuvvetleri ile iş birliği yapıp toplu zehirlenme

³⁷⁹ Köylü a.g.t., s. 120; Ataman, a.g.t., s. 114; *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara 1995, s. 474,475; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 371.

³⁸⁰ Ataman, a.g.t., s. 115.

³⁸¹ Köylü a.g.t., s. 121; Ataman, a.g.t., s. 115; *TİH, İdari Faaliyetler*, s. 372.

girişiminde bulunmasınlar diye Müslümanlarla değiştirilmiştir.³⁸² Bakanlığın aldığı tedbirlerle Batı Cephesi'nin hemen hemen yarısı Ankara, Haymana ve Polatlı nokta fırınlarından günlük ekmek ihtiyacını temin etmekteydi. Ağustos 1921 ayının son günlerinde Yunan Kuvvetleri, Haymana ve Polatlı yakınlarına geldiğinden bu fırınlardan yararlanma imkânı zorlaşmıştı. Bunun için de Bakanlık hemen her gün demiryoluyla Ankara'dan ekmek teminine çalışmıştı.³⁸³ Köylere yakın yerlerde iâşe hizmetlerinde köylü kadınları seferber olmuşlardı. Yemekleri pişirip kağnılarla gece yarısı alaylara ve bölüklere yemek taşıyorlardı. Bu da Türk askerinin moralini yükseltiyor savaşa azmini artırıyordu. Bu dönemde askerler et, ekmek ve diğer erzaklar bakımından iyi bir şekilde ikmal edilmişler fakat aylardır sebze ve meyve yüzü görmemişlerdi. O kadar ki birlikler konakladıkları köylerde çiğ kabakları salatalık gibi soyup tuza banarak yemişlerdir.³⁸⁴

Yunan Ordusu'nun Sakarya'dan çekilmesi sırasında önlerine rastlayan kara ve demiryolu köprülerini tahrip etmesi nedeniyle, Sakarya batısına geçmiş olan Batı Cephesi birliklerinin Ankara'dan beslenmesi zorlaşmıştı. Bu nedenle MSB, 13 Eylül 1921'de cephe iâşesinin Ankara'dan çok Konya ve Bolu dolaylarından temin edileceğini ve Bakanlığın da yardımcı olacağını bildirmişti.³⁸⁵ MSB, belki de Ordusu'nu arzu edilen şekilde besleme imkânını bulamamıştı. Ancak, her türlü güçlükleri de yenmesini bilerek hiçbir gün cephede muharebe eden erini de aç bırakmamıştı. Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nın topladıklarından başka, çeşitli birliklere bu devrede 3.657 ton ekmeklik, 330 ton yemeklik, 1.243 ton yemlik besin maddesi

³⁸² Türkman, a.g.e., s. 115; Ataman, a.g.t., s. 115.

³⁸³ Ataman, a.g.t., s. 115.

³⁸⁴ Sakarya Muharebeleri öncesinde yiyecek ve içecek eksik değil ancak tek düzedir; ekmek, et ve bulgur. Bu dönemde bir bölük komutanı ile bölük aşçısı arasında şöyle bir olay geçer: "Allahın her günü bölük aşçısı sefer tasımıza bulgur pilavı ile et kavurmasını doldurur ve tahkimat yerine gönderirdi. Bu sıcak güneş altında bu iki çeşit yemek artık bağırsaklarımıza ağırlık vermeye başladı. Bir gün isyan ettik ve aşçıyı çağırdık: —Be insafsız adam! Sen başka yemek pişirmesini bilmez misin? Her gün, her gün aynı şey.

—Efendim başka bir şey gelmiyor ki.

İyi ama sen elindeki şeylerle dahi bir dereceye kadar değişik şeyler yapabilirsin, mesela ciğer, koyun kellesi vs. Aşçı boynunu büktü, peki dedi ve gitti, o günden sonra yemekte bir değişiklik oldu amma, bu da evvelkinden daha az kolay değildi; Ciğer kebabı–pilav, kelle–pilav." Bu olaydan anlaşılacağı üzere askerler genel olarak et ve protein ağırlıklı beslenmekte, sebze ve meyve konusunda sıkıntı çekilmektedir. O dönemlerde soğutma sistemleri olmadığından, sebze ve meyve gibi gıdaların taze olarak muhafaza edilmesi ve stok yapılması mümkün olmamıştır (Bkz. M. Şevki Yazman; *Anadolu'nun İşgali (İstiklal Savaşı Nasıl Oldu)*, İstanbul 1999, s.167; Ataman, a.g.t., s. 116).

³⁸⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 372; Ataman, a.g.t., s. 116.

göndermişti.³⁸⁶

Sakarya Meydan Muharebesi takip harekâtı esnasında 5. Süvari Kolordu Komutanı olan Fahrettin Paşa'nın birliklerinin geçtikleri bölgede yiyecek bir şey kalmadığından iaşe sıkıntısı baş göstermişti. İaşe ikmalini yapabilmek için Konya'daki iaşe müdürü vasıtasıyla iaşe kollarının Uzunbeyli'ye gönderilmesi ile iaşe ikmali sağlanmıştı. Paşa iaşenin asker üzerindeki önemini belirtmek için hatıralarında; *“Motorlarımızın benzini arpa olduğundan, Konya'dan gelen bu erzak ile hem atlarımız hem de askerlerimiz iyice doymuş ve canlılık kazanmışlardı”*³⁸⁷ demiştir.

MSB, ordunun giyecek ihtiyacını karşılamak çabası içinde bulunmakla beraber sanayi durumunu da dikkate alarak, 1 Ağustos 1921'de Bolu ve Kastamonu Yapımevi'ni, Mart 1921'de Maraş Yapımevi'ni, Nisan 1921'de de Kayseri Mensucat Fabrikası'nı kurmuş ve Ankara'da ayrıca sanayi takımları ve tabakhane açmıştı. Faal duruma girmiş ve ordunun bir kısım ihtiyacını karşılamış bulunan bu yapımevleri kâfi gelmediğinden müteahhitlerden sözleşme suretiyle satın alınması bildirilmiş ise de birçok nedenlerle müteahhitler taahhütlerini yerine getirememişlerdi. Bu dönemde birliklere dağıtılan giyecekler şunlardı:³⁸⁸

Miktarı	Cinsi
14.427 adet	Kaput
43.785 adet	Ceket
49.048 adet	Pantolon
54.725 adet	Don
102.785 adet	Gömlek
38.841 adet	Kabalak

³⁸⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 373; Köylü a.g.t., s. 122; Ataman, a.g.t., s. 117.

³⁸⁷ Fahrettin Altay; *10 Yıl Savaşı ve Sonrası (1912–1922)*, İstanbul 1970, s. 310; Ataman, a.g.t., s. 117.

³⁸⁸ Ataman, a.g.t., s. 117,118; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 373; Köylü, a.g.t., s. 123.

13.771 adet	Pamuklu
15.636 adet	Pamuklu mintan
41.138 çift	Çorap
6.770 çift	Fotin
20.277 çift	Yemeni
54.982 çift	Çarık
11.085 adet	Ekmek torbası
2.320 adet	Arka çantası
41.426 adet	Matara
131 adet	Mahrutî çadır
804 adet	Su fiçısı
161 adet	Adi semer
12.210 giyim	Nal

Batı Cephesi birliklerinin mevcudunun yaklaşık 100.000 kişi olduğu göz önünde bulundurularak, dağıtılan başlıca giyim kuşam malzemelerinin oranları incelendiğinde mevcuda göre: ceket %43, pantolon %49, don %55, gömlek %100, çorap %41, çarık, yemeni ve fotin %82 oranında dağıtılmıştır. Ayakkabı olarak kullanılan çarık, yemeni ve fotin miktarının önemli oranda arttığı ve Kütahya – Eskişehir Muharebeleri dönemine göre bu malzemelerde yaşanan sıkıntının azaldığı görülmektedir.³⁸⁹ Şerif Güralp Sakarya Muharebeleri’ndeki ikmal faaliyetleri ile ilgili olarak; “*Ordunun beslenmesi subay, er ve cephane ikmali mükemmel olmuştur. Eğer Sakarya’da ordumuzun her türlü ikmali; tam vaktinde tam bir mükemmellikte yapılmasaydı, işte Anadolu’da, o vakit bir köye kadar küçülmemiz tahakkuk ederdi. Ondan sonra da tekrar dirilmemiz; ancak bir hayal olurdu*”³⁹⁰ demektedir. Sakarya Muharebeleri’nin sonucunu büyük oranda lojistik faktörler belirlemiştir. Türk Ordusu çok iyi bir şekilde ikmal edilmiş, yiyecek sıkıntısından kaynaklanan her hangi bir dezavantajı olmamıştır. Cephedeki Türk birlikleri bütün muharebe boyunca çok iyi bir şekilde beslenmiş, Tekâlif-i Milliye Emirleri gereğince toplanan kuru

³⁸⁹ Ataman, a.g.t., s. 118.

³⁹⁰ Şerif Güralp; *İstiklal Savaşının İç Yüzü*, İstanbul 1958, s.196.

erzak, askeri fırınlar ve yakın köylerde pişirilen ekmekler, toplanan canlı kasaplık hayvanlar en yakın demiryolundan ulaşım kolu tarafından alınarak cepheye ulaştırılmıştır.³⁹¹

Sakarya Muharebeleri'nde birlik kadrolarında bulunan sakalarla su teminine çalışılmıştı. Bu dönemde erlerin matara ihtiyaçları daha da çok karşılanmıştı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Tekâlif-i Milliye Komisyon Başkanı ile Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye Başkanlığı'na ve MSB'na 15 Ağustosta bir emir göndererek, *"3-4 gün sonra Batı Cephesi en ciddi muharebeler verecektir. Su araç ve gereçlerine pek çok ihtiyaç vardır. Ankara'da ve halk elinde bulunan gaz tenekesi, fiç, kırba vs. nin tamamen toplanarak iki gün içinde cepheye gönderilmesi"* istenmişti. MSB da 38 eşekten ibaret özel tertibatlı bir su taşıma müfrezesini zamanında demiryolu ile cephe emrine göndermişti.³⁹²

25 Temmuz 1921'de Sakarya Nehri doğusuna çekilen Batı Cephesi gerek personel ve gerekse silah bakımından büyük kayba uğramıştı. Yunan Kuvvetleri'nin 23 Ağustos'a kadar yeni bir taarruza geçmemesi üzerine Batı Cephesi bir aylık süre içinde Türk Ulusu'ndan gördüğü yakın ilgiyle geceli gündüzlü çalışarak kadrolarını doldurmaya çalıştı. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden sonra, Batı Cephesi silah mevcudu; 57.000 adet tüfekten 25.000 adet tüfeğe, 588 adet makineli tüfekten 553 adet makineli tüfeğe ve 145 adet toptan 127 adet topa düşmüştü. MSB, ordunun silah ve donatım noksanlarını giderebilmek için Doğu ve El-Cezire Cepheleleriyle, İstanbul'dan gelecek ve dış memleketlerden tedarik edilecek silahların bir an önce Batı Cephesine yetiştirilmesine çalışıyordu.³⁹³ Bütün bu imkânlardan faydalanan MSB, Batı Cephesi'ne gerekli ikmali yapmak suretiyle Yunan taarruzunun başladığı 23 Ağustos 1921 tarihine kadar silah ve araç mevcudu; 54.572 adet tüfek, 825 adet makineli tüfek, 1.309 kılıç, 196 top, 32.137 hayvan ve iki uçağa kadar yükseltmişti. Bu miktarlara geri hizmet birlikleri dâhil değildi. Yukarıdaki mevcutlarla Sakarya Meydan Muharebesi'ne giren Batı Cephesi birlikleri Bakanlıkça devamlı olarak

³⁹¹ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 487,495; Ataman, a.g.t., s. 119.

³⁹² Ataman, a.g.t., s. 117.

³⁹³ Köylü, a.g.t., s. 124.

beslenmekte, bu devrede özellikle ikmal ağırlığı, silah ve cephaneye verilmekteydi. Bu arada küçük sanayiden de faydalanılmıştı. Böylece Bakanlığın bu dönemde birliklere yapmış olduğu silah, araç ve gereç ikmali şöyleydi:³⁹⁴

Cinsi	Ağustos	Eylül	Toplam
Tüfek	13.097	9.373	22.470
Makineli tüfek	61	98	159
Kasatura	8.490	6.405	14.895
Top (çeşitli)	13	–	13
Santral	11	–	11
Telefon	33	48	81
Pırıldak	2	–	2
Telsiz telgraf	4	–	4
Kablo	317	145	462 km
Kazma	2.264	2.321	4.585
Kürek	1.904	550	2.454
Portatif kürek	542	–	542
Portatif kazma	122	–	122
Eyer takımı	229	–	229
Tenvir tabancası	100	–	100
Binek otomobili	4	–	4

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri’ne girerken Batı Cephesinin 15.692.000 adet piyade, 34.879 adet top mühimmatı vardı. Sakarya gerisine çekildiği zaman piyade cephanesi 3.186.000 adede, topçu mühimmatı da 5.400'e kadar düşmüştü. Bu miktarlar bir ordu için hiç denecek derecede idi. Cephanelerin hepsi muharebe alanında sarfedilmiş değildi. Geri çekilmede bir kısmının yollarda ve arazide bırakılmak zorunluluğunda kalınmıştı. Bu nedenle Sakarya'da Yunan Kuvvetleriyle yeni bir

³⁹⁴ Köylü, a.g.t., s. 125; *TİH İdari Faaliyetler*, s.375.

muharebeye girişmeden önce cephane ikmalinin yapılması ve birlik kadrolarının tamamlanması zorunluluğu vardı. Muharebenin fiilen başladığı 23 Ağustos 1921 gününe kadar 3.855 sandık piyade, 3.260 atım çeşitli top mermisi ikmal yapılmıştı. Muharebe devam ederken de bütün ulaştırma zorluklarına rağmen bu dönemin en önemli ikmal unsuru olan cephaneye daha çok önem verilmişti. Ağustos ayı sonuna kadar da 6.501 sandık piyade cephanesi 35.426 atım topçu cephanesi çeşitli kanallarla Batı Cephesi'ne gönderilmişti. Her türlü imkânlarla başvurularak gönderilen cephaneye, muharebenin en şiddetli zamanlarına rastlayan günlerde yine de kâfi gelmemişti. Batı Cephesi Komutanlığı ve grup komutanları üst makamlardan devamlı cephaneye istekte bulunmakta idiler. Örneğin, 4. Grup Komutanı'nın 29 Ağustos 1921'de doğrudan Başkomutanlığa, cephaneye ikmal ile ilgili aşağıdaki yazısı çok ilginç olduğundan aynen alınmıştır.

"1. Geri hizmetin olumsuz çalışması, ordunun bir haftadan beri kazandığı muvaffakiyeti felâkete götürmektedir. Bu nedenle size başvurmaya mecbur oldum.

2. Bugün, 28 Ağustos 1921 saat 17.00'de, istekte bulunulan çabuk ateşli sahra top mermisinin gece yarısına kadar bataryalara dağıtılması lâzım gelirken, cephaneye bu saate kadar Malıköy'ünde kalmıştır. Cephaneye treni iki saattan beri Malı istasyonunda manevra yapıyor. Bir lokomotifle 500 mermiyi yüklemek suretiyle bir vagon takılarak yarım saatte Polatlı'ya gönderilmesi, memleketin ve ordunun aydınlığa çıkarılması lâzım iken ve bunu da az hamiyetli ve az düşünceli bir kafanın bile yapması lâzım gelirken cephanenin, tren manevrası yüzünden Malı istasyonunda iki saat durması orduya, vatana ve davamıza ihanettir. Yarın muharebeye cephanesiz giriyoruz. Bundan dolayı felâketin sorumlusu cephaneyi Yahşihan'dan Polatlı'ya göndermeye memur büyük ve küçük, geri hizmetle görevli olanlardır. Allah aşkına, bir tesir yapılarak bu cephanenin ivedi yetiştirilmesine emir ve delalet buyurulması arz olunur"³⁹⁵ denilmektedir.

Birliklerin cephaneye isteklerine karşı Milli Savunma Bakanı Refet Paşa, 29 Ağustos 1921'de Başkomutanlığa bir rapor vermişti. Bu raporun 4 ncü maddesinde adı geçen cephanelerin 28 Ağustos tarihli toplam durumu; 15.427 sandık çeşitli depolarda bulunan piyade cephanesi, 2.048 sandık yollarda bulunan çeşitli piyade

³⁹⁵ TİH İdari Faaliyetler, s. 380.

cephanesi, 14.700 atım çeşitli depolarda bulunan çeşitli top cephanesi, 13.320 atım yollarda bulunan çeşitli top cephanesiydi.³⁹⁶

Batı Cephesi Komutanı, ast birliklere bir emir yayınlayarak Yunan baskınlarının topçu cephanesinin yokluğundan ve zorunlu durmakta olmasından kaynaklandığını ve fazla mermi sarfiyatının önüne geçilmesinin devamlı takip edilmesini grup komutanlarından istemekteydi.³⁹⁷ Çekilen bunca zorluklara rağmen, Sakarya Muharebeleri döneminde 12.933 sandık tüfek cephanesi, 78.792 atım çeşitli top mermisi tedarik ve ikmal yapılmıştır. Sakarya Muharebeleri'nde 9.653.358 adet piyade cephanesi ve 678.881 atım topçu cephanesi sarfedilmiştir.³⁹⁸

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Kütahya – Eskişehir Muharebeleri sonrasında ordu lojistik açıdan yıpranmış, Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi önemli ikmal kayağı şehirlerin elden çıkması ile özellikle de yiyecek maddeleri açısından zor durumda kalınmıştır. Geline bu durum karşısında çok özel yetkilerle başkomutanlığa gelen Mustafa Kemal Paşa Meclisin kendisine verdiği yetkilerle lojistik açıdan çok radikal kararlar almıştır. Tekâlif-i Milliye Emirleri olarak adlandırılan bu yükümlülüklerle topyekün savaş durumuna geçilmiş, halkın elinde olan ve ordunun işine yarayacak başta giyecek ve yiyecek olmak üzere her türlü ikmal ve ulaştırma malzemesine, ya bağış olarak ya da bedeli daha sonra ödenmek üzere el konulmuştur. Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin yanı sıra lojistik teşkilatta da

³⁹⁶ Raporda; "1. Ankara'da ordu için toplanan bütün cephane muharebe meydanına gönderilmiştir.

2. Köprüköy'deki bütün cephane Bâlâ üzerinden Haymana'ya gönderilmiştir.

3. Yahşihan'daki cephaneden her gün üç dekovil treni ile cephane getirilerek cepheye gönderilmektedir.

4. Kayseri – Sivas – Samsun – İnebolu hattının batısındaki bütün silah ve cephaneler en çabuk olarak ileri alınacak ve özellikle piyade Alman cephanesi geceli gündüzlü yürütülerek cepheye yetiştirilecektir. Samsun'a çıkan 94, İnebolu'dan 120 sandık Alman cephanesi yarın Ankara'ya yetişecektir. Kayseri'den çıkan 2.000 tüfeğin yarısını bugün ikmal eratı ile cepheye yetiştiriyorum. Diğer yarısı da yarın Ankara'ya gelecektir.

5. Alman makineli tüfeklerinin Osmanlı fişegine göre değiştirilmesi için yedek namlularla birlikte ustaları, bugün cepheye gönderiyorum.

6. Günlük gönderilen 1.500 silahsız ikmal erini, dün 2.000 ere çıkardım. Bugün de o kadar göndereceğim, kaybın bundan fazlasına ihtiyaç göstereceğini sanmıyorum.

7. Ordunun iaşesi düzenli olarak devam ediyor ve bunun devamı emniyettedir. İhtiyaca kâfi gelmeyen hususlar hangileri ise, elden gelenin yapılması için hemen bildirilmesini istirham ederim" denilmektedir (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s.381; Köylü, a.g.t., s. 131).

³⁹⁷ Emirde "Topçu cephanesinin sarfında ekonomik davranılmasına ve bir tek merminin dahi boş yere atılmamasına dikkat edilmesini, Yunan Kuvvetleri'nin topçu cephanesi sarfında bizden daha dikkatli olduğunu yazmakta, ciddi muharebe durumlarının dışındaki zamanlarda bir tek merminin bile sarf edilmemesinin kanunen veya vicdanen ağır bir hata olduğu düşüncesini bütün ordu personelinin kafasına yerleştirmek hepimizin görevidir" demektedir (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 381).

³⁹⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 382.

günün gereklerine göre çeşitli tedbirler alınmış, savaşın gidişatına göre lojistik açıdan önemli yerleşim birimlerinin ele geçme ihtimaline karşı muharebe bölgesinin etki alanı dışında yedek depolar ve stoklar oluşturulmuştur. Bu dönemde yiyecek sıkıntısı çekilmekle beraber alınan günübürlük tedbirlerle bu durum erata yansıtılmamış ve aç bırakılmamıştır. Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasının en büyük nedeni; silah, malzeme ve savaşçı sayısı bakımından üstün olan Yunan Kuvvetleri'nin, Anadolu'nun içlerine çekilerek ana ikmal üslerinden koparılması ve bu şekilde yıpratılıp bitirilmesi olmuştur. Türk Ordusu ise Yunanlılar'ın tersine cephe gerisinden Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin de büyük etkisi ile çok iyi ikmal ve iaşe edilmiştir. Türk Ordusu; savaşçı sayısı, silah ve cephane bakımından Yunan Kuvvetlerine oranla büyük olan açığı, düzgün ve devamlı şekilde sürdürdüğü iaşe ve ikmal faaliyetleri ile kapatmıştır.³⁹⁹

³⁹⁹ Ataman, a.g.t., s. 119.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

İkinci İnönü Muharebesi'nin meydana getirdiği mali sarsıntının giderilme çareleri aranırken, bu kez daha kanlı ve geniş cepheleri kapsayan Kütahya – Eskişehir Muharebeleri başlamış, Türk Ordusu önemli kayıplarla Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i bırakarak Sakarya Irmağı doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu muharebeler, mali kaynakları zorlamakla kalmamış, hasat mevsimine girildiği bir sırada üç önemli ilin tarımsal devlet gelirleri de kaybedilmiştir.⁴⁰⁰

Kütahya – Eskişehir – Altıntaş yenilgileri sonucu Yunan Ordusu 17 Temmuz'da Kütahya'yı, 19 Temmuz'da Eskişehir'i ele geçirmişti. 21 Temmuz'da Yunan Ordusu'na karşı gerçekleştirilen Türk karşı taarruzunun da başarısızlıkla sonuçlanması, ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesini zaruri kılmıştı. Türk Ordusu'nun daha fazla yıpranmadan yeniden düzenlenmesi ve kuvvetlendirilmesi için gerekli olan bu çekilme, gayet düzenli bir şekilde gerçekleşmişti. Kütahya ve Eskişehir gibi büyük arazi parçasının Yunan Kuvvetleri'nin eline geçmesi ve tehdidin Ankara'ya yönelmesi, Anadolu'da manevî çöküntüye sebep olmuştur. Hele Hükümet ve Meclis'in Kayseri'ye nakli için yapılan hazırlıklar, durumu daha da gergin bir hale sokmuş ve morali büsbütün sarsmıştır.

Eleştiriler, suçlamalar ve ithamlarla bu manevi çöküntünün en bariz örneği mecliste yaşanmıştır. İsmet Paşa hatıralarında, Ankara'da Meclis'te kıyametler koptuğunu, münakaşaların gelip bir noktaya dayandığını ve herkesin Mustafa Kemal Paşa'nın vazife almasını istediklerini belirtmektedir.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 439.

⁴⁰¹ İsmet İnönü; *Hatıralar*, I.Kit., (Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek), Ankara 1985, s.259; Sürmeli, a.g.e., s.47.

Başkumandanlık müzakereleri 4 Ağustos 1921 tarihli meclisin gizli celsesinde meydana gelmiştir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin arka arkaya yaptığı en uzun süreli gizli celseler 4–5 Ağustos 1921 tarihleri arasında olmuştur. Bu gizli celseleri 5 Ağustos 1921 öğleden sonra aleni celse izlemiştir. Gizli celselerde, Türk Ordusu'nun cephelerdeki askeri durumu ele alınmış, şiddetli müzakereler sonunda Türk Ordusu'nun ve ülke kaynaklarının bir emir altında vakit kaybetmeksizin harekete geçirilmesini sağlayan ve meclis yetkilerini Başkumandan olarak şahsında toplayan Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesiyle sonuçlanmıştır.⁴⁰²

5 Ağustos 1921 tarihinde meclisin aleni celsesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın vermiş olduğu takrirler kabul edilerek Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne de Dâhiliye Vekâleti'ni vekâleten yürütecek olan Refet Paşa seçilmiştir.⁴⁰³ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ile Garp Cephesi Kumandanlığı'nı birlikte yürüten İsmet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden istifa ederek Garp Cephesi Kumandanı olarak kalmıştır. Başkumandanlık makamı ile beraber meydana gelen bu değişiklikler, zamanın Vakit Gazetesi'nin ilk sayfasında yer almıştır.⁴⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa, TBMM tarafından Başkumandanlığa seçilmesinin ardından, Orduya ve Millete 5 Ağustos 1337 (1921) tarihli bir beyanname yayınlamıştır.⁴⁰⁵ Bu beyanname ile Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın emirleri bütün vilayet, liva, kaza ve nahiyelerin belediye riyasetlerine, Müdafaa-i Hukuk Riyasetlerine, bütün askeri kıta kumandanlarına, İzmit yoluyla Vakit, Akşam, Tevhid-i Efkâr Gazetelerine, İzmit, Adapazarı, Akyazı, Sapanca, Kandıra, Hendek, Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyet-i Merkeziyeleri'ne gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu önemli ve kritik günlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne gönderdiği bir telgrafta, cemiyetlerin üzerlerine düşen görev ve gayretlerinden

⁴⁰² *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: I, C. II, Ankara 1958 s.164.

⁴⁰³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C. 12, Ankara 1958 s.19–21

⁴⁰⁴ *Vakit*, 9 Ağustos 1337/1921, No:1318.

⁴⁰⁵ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, Ankara 1991, s. 392,393; *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Ağustos 1337/1921, No: 257; *Açıksöz*, 8 Ağustos 1337/1921, No: 254; *Vakit*, 10 Ağustos 1337/1921, No: 1319; Nurettin Peker; *1918–1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri. İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, İstanbul 1955 s. 358.

bahsetmiştir.⁴⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevine başlamasından sonra, Ankara'da kaldığı bir haftalık süre zarfında ordunun yeniden teşkili ve tanzimi ile savaşmak için gerekli olan tüm hayati ihtiyaçları karşılamak üzere cephe ve cephe gerisinde ordu – millet bütünleşmesi ve dayanışmasını gerçekleştirecek maddi ve manevi hazırlıklara girişmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık Kalem kadrosu; Reis ve yaveri, Erkân-ı harp zabiti, Sınıf zabiti ve Evrak memurundan oluşmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık karargâhında oluşturduğu heyetle yeni orduyu tanzim için aldığı tedbir ve tertibat kısa zamanda gerekli insan gücünün toplanmasını sağlamış ve Milli Müdafaa Vekili Refet Paşa'nın emri ile seferberlik ilan edilmiştir. Nitekim Anadolu'daki asker alma şubeleri bu seferberliğe bağlı olarak asker alınmasına başlamış ve konu ile ilgili olarak Ankara askerlik şubesi bir tebliğ yayımlayarak, davete uymayanların istiklâl mahkemelerine verileceğini duyurmuştur. Bu duyuruyu çeşitli gazeteler birinci sayfalarında vermişlerdir.⁴⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'daki çalışmaları arasında yer alan, Türk Milli Mücadele Tarihine "*Tekâlif-i Milliye Emirleri*" olarak geçen emirler 7–8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanmıştır. *Açıksöz Gazetesi*'nin 10 Ağustos 1921 tarihli nüshasında "*Başkumandanlık Karargâhında Hummalı Faaliyet*" başlığı şeklinde gazetenin birinci sayfasında yer almaktadır.⁴⁰⁸

1. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

Türk Milli Mücadele tarihine damgasını vuran Tekâlif-i Milliye Emirleri

⁴⁰⁶ Sürmeli, a.g.e., s.54,55.

⁴⁰⁷ Ezer; a.g.t., (Dr.), s. 162; *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.1, Ankara 1972 s. 75,76; *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Ağustos 1337/1921. No: 26111; *Vakit Gazetesi*, 11 Ağustos 1337/1921, No: 1320.

⁴⁰⁸ *Açıksöz*, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256.

olarak adlandırılan emirler başlıklar altında aşağıda verilmiştir.

1. Her ilçede bir Tekâlif-i Milliye Komisyonu kurulacaktır ve bu komisyonlar ellerinde toplanan malları istenilen yerlere ulaştıracaklardır.

2. Her ev bir kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayarak komisyonlara verecektir.

3. Tüccar ve halk elinde bulunan ve bir asker ile atının donatımında kullanılabilir her türlü malın yüzde kırkını komisyonlara bedeli sonra ödenmek şartıyla verecektir.

4. Halkın elindeki bazı gıda maddelerinin de yüzde kırkına aynı şekilde bedeli sonra ödenmek şartıyla el konulacaktır.

5. Halk elinde bulunan her türlü taşıma aracı ile ayda birer defa en az yüz kilometrelik bir mesafeye ordu malzemesi taşıyacaktır.

6. Ülkeyi terk edenlerin mallarına el konulacaktır.

7. Halkın elindeki her türlü silah ve cephane el konulacaktır.

8. Halkın elindeki motorlu taşımacılıkta ve haberleşmede kullanılabilir türden malzemenin de yüzde kırkına bedeli sonradan ödenmek şartıyla el konulacaktır.

9. Çeşitli meslek ve sanat erbabı tespit edilip, geçimlik paraları ödenmek şartıyla ordu adına çalışmaları sağlanacaktır.

10. Halkın elindeki klasik taşıma araçları ile binek ve yük hayvanlarının da yüzde yirmisine bedelleri sonradan ödenmek şartıyla el konulacaktır.⁴⁰⁹

Bu emirler savaşın ne pahasına olursa olsun kazanılması gerektiğini göstermektedir. Anadolu'nun cephe gerisi halkı, mal ve hizmet biçiminde vergilendirmenin ötesinde topyekün savaş atmosferi içinde hummalı bir didinme ve çalışma yürütmüştür. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu “*harp ve muharebe, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetiyle karşı karşıya gelmesi ve savaşması*”

⁴⁰⁹ Belen, a.g.e., s. 243; *Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920–1923)*, Ankara 1994, s. 45,46; Müderrisoğlu, a.g.e., s. 484,485.

olarak nitelemiştir. “*Milletin fertleri yalnız Yunan Kuvvetleri karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi kendini vazifeli hissederek bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecektir*” demiştir. Tekâlif-i Milliye Emirleri içinde Atatürk'ün sözünü ettiği amacı sağlamaya yönelik olan iki numaralı emirdir. İki numaralı emir gereğince Anadolu'da bacası tüten, ocağı yanan her ev cephedekiler için bir çift çorap, bir bez, iç çamaşırı ve bir çift çarık hazırlayacaktır.⁴¹⁰

22 gün gece ve gündüz süren çarpışmalar boyunca Türk Ordusu'nun ikmal ve iâşe işleri muntazam yürütülmüştür. Tekâlif-i Milliye Emirleri başarı ile uygulanmış, halkın verdiği veya el konulan ordu ihtiyacı mallar, yükümlü ulaşım kollarıyla cepheye ulaştırılmıştır. Cephenin hemen gerisindeki ikmal kolları düzenli çalışmışlar, askerin yiyeceğini ve suyunu, hayvanların saman ve arpasını mevzilere ulaştırmışlardır. Yaralılar bir düzen içinde cephe gerisine, oradan yükünü boşaltan ulaşım kolları ile hastanelere, sağlık hizmetlerine taşınmışlardır. Karşılıklı yıpratma ve tüketme yarışına dönüşen savaşı kazanmak için tüm ulus bütünleşmiş, tükenişe karşı direnerek zafere ulaşmıştır.⁴¹¹

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 7–8 Ağustos 1921 tarihlerinde uygulamaya koymuş olduğu "Tekâlif-i Milliye Emirleri" ile "topyekün savaşı" başlatmıştır. Bu 10 emrin mahiyeti ayrıntılı olarak aşağıdaki maddelerde verilmiştir.

1 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴¹²

"1. 5 Haziran 1921 tarih ve 928 numaralı Bakanlar Kurulu kararının 2 nci maddesinde bazı satın almalar için her ilçede en büyük mülki amirin başkanlığında, en büyük maliye ve askeri memurlarla, meclis idare, belediye ve ticaret odasından seçilecek ikişer üyeden oluşan Tekâlif-i Milliye Komisyonları teşkili emri verilmiştir. Bu komisyonlar hemen her ilçe merkezinde teşekkül edecek, ek olarak ilçeden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i merkeziye ve idarelerinden iki üye de adı geçen

⁴¹⁰ *Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920–1923)*, s. 46,47.

⁴¹¹ Ezer, a.g.t., s. 37,38.

⁴¹² *Açıksöz*, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Ağustos 1337/1921, No: 260; *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, Ankara 1991, s. 394,395; *TİH İdari Faaliyetler*, s.357–359; Sürmeli, a.g.e., s.61,62; Köylü, a.g.t., s.108,109; Ataman,a.g.t., s.106,107.

komisyona üye olarak dâhil olacaklardır. Bu komisyonların ismi Tekâlif-i Milliye Komisyonlarıdır. Komisyonlar 11 Ağustos 1920'den itibaren daima toplantı halinde bulunacak ve komisyon üyeleri hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay süre ile askerî görevden ertelenmek üzere ikişer kâtip, dörder memur kullanabileceklerdir.

2. Tekâlif-i Milliye komisyonları bu emrin alınmasından sonra, kendilerine duyurulacak Tekâlif-i Milliye siyasetini düzgün bir sorumluluk ile yürütecekler ve bu suretle seferî ordunun ihtiyaçlarını temin edeceklerdir.

3. Adı geçen Tekâlif-i Milliye komisyonlarından İzmit ve Bolu sancakları (mutasarrıflıkları) içinde bulunanların asıl görevleri Kocaeli Bölgesi Komutanlığına; Zonguldak livası, Ankara vilâyeti, bağımsız Aksaray sancağı, Konya vilâyeti, Silifke ile bu sayılan bölgelerin batısında kalan kısımlar arasındaki komisyonlar asıl görevleri Batı Cephesine; El-Cezire ve Doğu Cephesi bölgelerindeki komisyonlar, asıl görevleri adı geçen ordulara, ismi geçmeyen bölgelerden başka olarak merkezî Anadolu'da kalan bütün komisyonlar gelirleri Milli Savunma'ya aittir. Merkez Ordusu, Adana ve Antep cepheleri ihtiyaçları Milli Savunma'ya ayrılan yerlerden temin olunacaktır.

4. Fark gözetilmeden memleket içindeki her komisyon bu görevin yapılmasından, devam edeceği 10 Eylül 1921 tarihine kadar 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5 Eylül 1921 tarihlerinde Milli Savunma Levazım Dairesi'ne ambar mevcutları hakkında telgrafla rapor vereceklerdir. Aynı zamanda cepheler bölgesinde bulunan komisyonlardan Batı Cephesi komisyonlarından Aksaray, Konya, Afyon'la bunun güneyinde bulunan bölge komisyonları yakınlığına göre Konya Menzil Müfettişliği'ne, bölgenin kuzeyinde bulunan komisyonlar Ankara Menzil Müfettişliği'ne, Kocaeli bölgesindekiler Kocaeli Levazım Başkanlığı'na, El-Cezire ve Doğu Cephesi'ndeki komisyonlar adı geçen cephe levazım başkanlıklarına raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

5. Komisyonların üye ve memurlarından en ufak kayıtsızlık ve görevlerini kötüye kullananlar vatan haini suçuyla cezalandırılacaklardır.

6. Bir numaralı olan bu emir bütün ilçelere, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyeleri'ne duyurulmak üzere vilâyet ve bağımsız livalara, İstiklâl Mahkemelerine, bütün askerlik şubelerine duyurulmak üzere askerlik daire başkanlarına, cephe komutanlarına, bütün bakanlıklara, Ankara ve Konya Menzil Müfettişlikleri'ne duyurulmuştur. Emrin tarihini ve saatini ve anlaşıldığı, emri alanlar telgrafla haber vereceklerdir. Bu emir ve bundan sonra verilecek Tekâlif-i Milliye emir esasları her tarafta en büyük mülkiye memurları tarafından mevcut araç

ve gereçlerden faydalanılarak ilân edilecektir."

2 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴¹³

1. Ordu giyim ve donatımının bulunması için aşağıdaki tedbirler alınacaktır. Bu tedbirlerin yürütülmesine 1 Numaralı emirde yazılı olan Tekâlif-i milliye Komisyonları memurdur.

a. Her ilçede mevcut ev sayısınca, bir takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı, en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar tamamen hazırlayarak komisyonların ambarlarına teslim etmeğe mecburdur. Örneğin: 10.000 haneli olan bir ilçe mutlaka on bin takım çamaşır ve on bin çarık ve on bin çorap verecektir.

b. Çok fakir evlerin bu bağış dışında tutulması, bu fakirlerin yerine, mükellefiyetin diğer bir varlıkla yüklenmesi toplayan komisyonun görevidir.

c. Toplanan çorap, çamaşır ve çarıklar bölgedeki komisyona halk tarafından teslim edilecek ve verilen eşyalar komisyonun bir memuru tarafından saklanacak, verilen eşyaların miktarını ve teslim tarihini gösterir bir makbuz verilecektir.

2. Bu emri alan her komisyon başkanı, memur olduğu ilçenin ev mevcudunu emir aldığı tarihten 10 Ağustos 1921 tarihine kadar verilen görevi bitireceğini telgrafla levazım dairesine bildirecektir.

3. Bağışların sonunda Tekâlif-i milliye komisyonları üç defter tutacak, bir nüshasını levazım dairesine gönderecek, diğer nüshalardan birisi komisyon başkanlığında ve diğeri ilçede bulunan mal memurunun yanında, müfettişler tarafından istendikçe verilmek üzere saklanacaktır.

4. Bu emrin uygulanmasında en ufak yolsuzluğu görülenler vatana hıyanet suçuyla cezalanacaktır.

5. Bu emir bütün ilçelere hemen duyurulmak üzere vilâyet ve livalara ve İstiklâl Mahkemeleri'ne ve bilgi için bakanlıklara cephe komutanlıklarına verilmiştir."

3 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴¹⁴

⁴¹³ Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; Hâkimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1337/1921, No: 261; Vakit, 19 Ağustos 1336/1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.395,396; TİH İdari Faaliyetler, s.359-360; Sürmeli, a.g.e., s.63,64; Köylü, a.g.t., s.109,110; Ataman, a.g.t., s.107.

1. Ordu giyim ve donatımının büyütülmesi için aşağıdaki tedbirler alınacaktır. Bu tedbirlerin uygulanmasından, 1 Nolu emirde görev ve sureti teşekkülleri bildirilen Tekâlîf-i Milliye Komisyonları sorumludur.

a. Tüccar ve halk elinde mevcut bütün, rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, Amerikan bezi, patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi çamaşırlar hariç olmak üzere, erkek elbisesi yapılmasına yarar her cins yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele, vaketa,⁴¹⁵ taban astarlığı, san ve siyah meşin, sahtiyan, yapılmış yemeni, çarık, fotin, çarık yapımına ait deri, demir kundura çivisi, tel çivisi, kundura ve saraç iplikleri. Nallık demir veya yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan,⁴¹⁶ kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından %40 miktarına Tekâlîf-i Milliye komisyonlarınca hemen el konacak ve fiyatları takdir edilerek alınan miktarlar belli olmak üzere komisyonun imza ve mühürleri bulunan kuruşlu bir senet mal sahibine verilecektir.

b. Dahildeki gereçlerin bu suretle bir kısmının alınmasından dolayı fiyat farkını düzeltmek için hariçten gelecek bu cins malların %10'u dahi iskelelerde aynı şartlar altında ordu ihtiyacı için alınacak %90'ına hiçbir suretle karıştırılmayarak mal sahibine bırakılacaktır.

c. Alınan mallardan geri kalan ve toplanacak olan bu cins stokların taşıma satış çıkışı eskiden olduğu gibi tamamen serbesttir.

d. Çocuk ve kadın elbiseleri ve benzerleri, lüks eşya almak kesinlikle yasaktır.

2. Dışardan mal getiren tüccarlardan Tekâlîf-i Milliye Komisyonları'na mal veren ve karşılığında kuruşlu senet alanlar, senetlerinde yazılı miktardaki haklarının %20'sini sonradan getirecekleri malların gümrük bedeline mahsup edebileceklerdir.

3. Bu işlem hakkında 2 Nolu emrin 3'ncü maddesinde bildirildiği üzere komisyonlarca üç adet defter tutulacaktır.

4. Bu emre uymayarak malını gizleyenler veya işlerini kötüye kullananlar kim olursa olsun vatan haini olarak cezalandırılacaktır.

5. Üç numaralı olan bu emir, vakit kaybetmeden komisyonlara bildirilmek üzere vilâyet ve livalara ve İstiklâl Mahkemeleri'ne yazılmış, bilgi için bakanlıklara ve cephe komutanlıklarına verilmiştir.

⁴¹⁴ Açtıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1337/1921, No: 261; Vakıt, 19 Ağustos 1337/1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s. 397,398; TİH İdari Faaliyetler, s.360,361. Sürmeli, a.g.e., s. 64,65; Köylü, a.g.t., 110,111; Ataman, a.g.t., s. 107,108.

⁴¹⁵ İnek derisinden bir tür meşin.

⁴¹⁶ At, eşek vb. hayvanları semer veya eğerini bağlamak için göğsünden aşırı olarak sıkılan yassı kemer.

4 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴¹⁷

İleride verilecek emre kadar ordunun iâşesi için aşağıdaki tedbir alınacak, bu tedbirlerin uygulanmasından 1 Nolu emirle teşekkülleri bildirilen Tekâlif-i Milliye Komisyonları sorumlu olacaktır.

1. *Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından %40'na komisyonlarca el konarak ambarlara alınacak ve konacak fiyat üzerinden sahiplerine kurulu belge verilecektir.*

2. *Komisyonlarca toplanan buğdayların un haline getirilmesi için komisyonlar bölgesinde mevcut fabrika ve değirmenlere eşit olarak bölünecek ve bu görev ücretsiz yaptırılacaktır.*

3. *Bu hususta görevlerini kötüye kullanan memurlar veya işlerden kendisini sorumlu görmeyen kişilere vatan haini gibi işlem yapılarak cezalandırılacaktır.*

4. *Dört numaralı olan bu emir hemen komisyonlara ulaştırılmak üzere vilâyetlere, livalara ve İstiklâl Mahkemeleri'ne yazılmış, bilgi için bakanlıklara ve cephe komutanlıklara birer suret verilmiştir."*

5 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴¹⁸

Ordu ulaştırmalarının yürütülebilmesi için aşağıdaki tedbirler alınacak ve bu tedbirlerin uygulanmasından bir numaralı emirde teşkili bildirilen komisyonlar sorumlu tutulacaktır.

1. *Askeri cihet, çeşitli şekillerde ordu ihtiyacı için Alman ulaştırma araçlarından hariç olmak üzere, memlekette kalan ulaştırma aracı sahipleri her ay ordu gereçlerinden bir kısmını kendi aracı ile 100 km. lik uzaklığa parasız taşımak zorundadır. Bu taşımanın devam ettiği müddetçe araç sahipleri ve hayvanları ordu ambarlarından iâşe olunur.*

2. *Bir ay içinde bu görevi yapan kişiler o ay içinde yeni bir taşıma görevi almaz. Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nun yolladığı eşya veya erzak irsaliyesinin altı, malı teslim eden ambar tarafından onaylanacak, o aylık muafiyet hakkını o kişiye verecektir.*

⁴¹⁷ Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 261; Vakıf, 19 Ağustos 1336/1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.398; TİH İdari Faaliyetler, s. 361; Sürmeli, a.g.e., s. 66; Köylü, a.g.t., s. 111,112; Ataman, a.g.t., s. 108.

⁴¹⁸ Açıksöz, 10 Ağustos 1337/ 1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 262; Vakıf, 19 Ağustos 1337/1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.399,400; TİH İdari Faaliyetler, s. 361,362; Sürmeli, a.g.e., s. 67,68; Köylü, a.g.t., s. 112,113; Ataman, a.g.t., s. 108,109.

3. İki, üç, dört numaralı emirlerle toplanan maddeler ve erzak, levazım dairesinin göstereceği askerî ambarlara Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından mükellefiyeti nakliye usulü ile sevk edilirler ve depolanırlar.

4. Müteahhit nakliye kolları, diğer halkın tabi oldukları 100 km. lik taşımayı parasız yapmağa mecburdurlar.

5. Bu emri alan her Tekâlif-i Milliye Komisyonu kendi bölgesi içinde taşıma yükümlülüğüne girebilecek taşıtların cins ve adedini 15 Ağustos 1921 tarihine kadar MSB Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne ve cephe bölgelerinde bulunanlar ise, Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne bildirmekle beraber bölgesinde buldukları menzil müfettişliklerine veya ordu kurmay başkanlıklarına bildireceklerdir.

6. Bu yükümlülükten kaçanlar veya bu yükümlülüğü uygulamada görevlerini kötüye kullananlar vatan haini suçu ile cezalandırılacaklardır.

7. Beş numaralı olan bu emir hemen Tekâlif-i Milliye Komisyonları'na duyurulmak üzere bütün vilâyet ve livalara yazılmış, İstiklâl Mahkemeleri'ne, bakanlıklara ve cephe komutanlıklarına bilgi için birer suret verilmiştir."

6 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴¹⁹

1. İki, üç, dört numaralı Tekâlif-i Milliye Emirleri'nde, tedariki bildirilen eşya ve erzak cinsinden çeşitli yerlerde mevcut terkedilmiş mallara Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nca el konulacak, miktarı tespit ve fiyatları takdir olunarak kurulu bir senet oradaki mal sandığına verilecektir.

2. Terkedilmiş mallar için Tekâlif-i Milliye Komisyonları, önceki emirlerde bildirildiği üzere, üçer nüsha muntazam defterler tutacaklar ve bunun bir suretini levazım dairesine göndereceklerdir.

3. Terkedilmiş malların alınıp saklanması kötü niyetleri görülenler veya terkedilmiş malı kendi malı imiş gibi almak istemeye kalkanlar vatana hıyanet cezasıyla cezalandırılacaklardır.

4. Altı numaralı olan bu emir hemen komisyonlara duyurulacak şekilde vilâyetlere, livalara ve İstiklâl Mahkemelerine yazılmış, bilgi için bakanlıklara ve cephe komutanlıklarına duyurulmuştur."

⁴¹⁹ Açıköz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 262; Vakit, 19 Ağustos 1336/1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s. 400; TİH İdari Faaliyetler, s. 362. Sürmeli, a.g.e., s. 68,69; Köylü, a.g.t., s. 113; Ataman, a.g.t., s. 109.

7 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴²⁰

1. Cins, mezhep, sınıf ve meslek ayırımı yapmaksızın, herkes, aşağıda üçüncü maddede cins ve çeşidi yazılı silah ve cephaneye ile kesici aletleri, bir yerde işbu emrin yayınlandığı tarihten itibaren üç gün zarfında bölgesel Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na senet karşılığı teslim etmek suretiyle hükümete verecektir. Harbin sonunda adı geçen silahlar bir hatıra olmak üzere aynen sahiplerine geri verilecektir.

2. Dördüncü günün sabahından başlamak üzere, adı geçen silah ve cephaneyi sakladığı ve hile kullanarak teslim etmediği görülenlerle, silah almak, toplamak ve sayımında görevini kötüye kullananlar idam olunur.

3. Teslim edilecek silah ve cephaneler şunlardır.

a. Cephaneleriyle birlikte her cins otomatik tüfek, kasatura veya süngü, cephaneye ve filintalar, yani, her cins Osmanlı maverleri, her cins Alman ve Belçika, her cins Avusturya (Avusturya ve Bulgar manliherleri), her cins İngiliz, her cins Rus tüfekleri, her cins Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan, martin tüfekleri (av tüfekleri, tabancalar ve bunlara ait cephaneler müstesnadır),

b. Her cins pala ve kılıçlar (bunlardan özel kıymeti olanlar komisyonların sorumluluğu altında ve belge karşılığında sahiplerine bırakılacaktır).

4. İlân tarihinin dördüncü gününden itibaren mülki ve askeri makamlar üçüncü maddede yazılı silah ve cephaneyi bulmak için lüzum gördüğü evleri ve diğer yerleri, yasanın gerektirdiği şekilde arayacaklardır.

5. Tekâlif-i Milliye Komisyonları bu emri halka tamamen duyuracak şekilde ve silahını teslim edeceklerin bulunduğu yerlerle, komisyonun bulunduğu yer arasındaki mesafeye ait zamanı, ayrıca, verilen üç güne ilâve edeceklerdir.

6. Tekâlif-i Milliye Komisyonları topladıkları silah ve cephaneye cins ve miktarlarını MSB Harbiye Dairesi'ne telgrafla bildireceklerdir.

7. Bu emir öncelikle Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya, Silifke vilâyet ve mutasarrıflıklarıyla bunların batısındaki vilâyet ve mutasarrıflıklara uygulanmak üzere ait olduğu makamlara bildirilecektir. Bu emir bütün bakanlıklara, yedinci maddede bildirilen bölgelerdeki istiklâl Mahkemeleri'ne, Batı Cephesi'ne, Kocaeli Grubu ve kolordu komutanlıklarına bildirilmiştir."

⁴²⁰ Açıklama, 11 Ağustos 1337/ 1921, No: 257; Hakimiyet-i Milliye, 10 Ağustos 1337/1921, No: 260; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.401,402; TİH İdari Faaliyetler, s. 362,363; Sürmeli, a.g.e., s. 69,70; Köylü, a.g.t., s. 113; Ataman, a.g.t., s. 109.

8 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴²¹

1. *Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nca, her yerde mevcut benzin, vakum, gres, makine yağı, don yağı, saatçi yağı ve taban yağı, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, mücerrit ve bunlara ait gereçler, asit sülfürik miktarını araştırarak tespit edilecek ve mevcut stokların %40'ına el konacak ve sahiplerine parası karşılığında kuruşlu senet verilecektir.*

2. *Yukarda cinsleri yazılı gereçlerden, dışardan memlekete getirilenlerin gümrük resminden başka yalnız %10'u kuruşlu senet karşılığı adı geçen komisyonlar tarafından alınabilir ve bu suretle malı alınanlara verilecek senetlerin %20'si gümrük resmine mahsup edilir.*

3. *Tekâlif-i Milliye'den alınacak yukarıdaki gereçlerin %40'nın yazılıp toplanması, her komisyon tarafından en son 10 Eylül 1921'de ikmal edilmiş bulunacak ve 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5 Eylül 1921'de yazılıp toplananların cins ve miktarları MSB Harbiye Dairesi'ne telgrafla bildirilecektir.*

4. *Ordunun bu gereçlerden yararlanma şekli MSB'nca tespit olunacaktır.*

5. *Bu gereçlerden mevcutlarını gizleyenler ve hileye sapanlar hakkında Hıyaneti Vataniye Yasası uygulanacaktır.*

6. *Bu emir bütün vilâyet ve livalara cephe komutanlıklarına ve bakanlıklara yazılmıştır."*

9 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴²²

1. *Tekâlif-i Milliye Komisyonları hudutları içinde bulunan demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı ustaları ve imalâthaneleriyle bu ustalar ve imalâthanelerin verimlerini tespit ve gerek bunlar ve gerekse kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri belli edilmek üzere miktarlarını MSB'na bildireceklerdir.*

2. *Bu emir bütün vilâyet ve livalara, cephe komutanlıklarına ve bakanlıklara*

⁴²¹ Açıksöz, 10 Ağustos 1337/ 1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 14 Ağustos 1337/1921, No: 264; Vakıf, 19 Ağustos 1337/1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s. 402; TİH İdari Faaliyetler, s. 363,364; Sürmeli, a.g.e., s. 70,71; Köylü, a.g.t., s. 115; Ataman, a.g.t., s. 109.

⁴²² Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 14 Ağustos 1337/1921, No: 264; Vakıf, 19 Ağustos 1337/ 1921, No: 1325; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.403; TİH İdari Faaliyetler, s. 364; Sürmeli, a.g.e., s. 72; Köylü, a.g.t., s. 115; Ataman, a.g.t., s. 109.

yazılmıştır."

10 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri:⁴²³

Seferi ordunun taşıt araçlarına olan ihtiyacını genişletmek ve ikmali için aşağıdaki maddeler ivedilikle tatbik olunacaktır.

1. *Bu emri duyuran Tekâlif-i Milliye Komisyonları kendi bölgelerinde bulunan ve cinsleri aşağıda açıklanan bütün taşıt araçlarının %20'sine el koyacaklardır. Taşıt araçlarının cinsleri: Dört tekerlekli yaylı arabalar, dört tekerlekli at, öküz arabaları ve kağrı arabaları, binek hayvanları ve top çeken hayvanlar, katır ve mekkâri hayvanları, deve, merkep (eşek). Burada arabalar bütün donatım ve hayvanları ile beraber olacaktır.*

2. *Bu emri alan Tekâlif-i Milliye Komisyonu, bölgesindeki bütün taşıt araçları sayısını en kısa zamanda tespit edecek ve nihayet 10 Eylül 1921'e kadar bölgesindeki taşıt araçlarının en sağlamlarından %20'sini toplamış olacaktır.*

3. *El konulan her taşıt aracının fiyatı komisyon tarafından takdir ve taşıt aracı verene ilçenin belediye başkanı, köylerin ihtiyar heyetleri kuruşlu senet vereceklerdir. Kuruşlu senetlerde takdir edilmiş olan fiyat, ilçelerde belediyeler ve köylerde ihtiyar heyetleri tarafından o mahaldeki halka servetleri oranında bölünerek ödeme yapılacaktır. Taşıt aracı alınanların paraları bu suretle belediye ve ihtiyar heyetleri tarafından verilecek ve buna karşılık sahiplerinden alınacak senetler de onaylanarak Tekâlif-i Milliye Komisyonları'na verilecektir.*

4. *Komisyonlar tarafından yazılan taşıt araçları o mahaldeki askerlik şubelerine teslim olunacaktır. Şubelerin aldıkları bu taşıt araçlarından; arabalar ve hayvanlar, mümkün ise ve sahipleri yükümlülerden ise sahipleriyle, değil ise, yükümlünün yanında araba ve hayvan sevk ve idaresini bilen ikmal eratından seçilen erlerle idare olunacaktır. Bu taşıt araçları şubeler merkezinde toplanacak ve şubelerce iâse ve muhafaza edilecektir.*

5. *Her askerlik şubesi, şubede toplanan taşıt araçlarının cins ve miktarını 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5, 10 Eylül 1921 tarihlerinde MSB Ordu Dairesi'ne telgrafla bildireceklerdir.*

6. *Bu hususta ihmali ve suiistimali bulunanlar Hıyaneti Vataniye cezasıyla cezalandırılacaktır.*

⁴²³ Açüksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256; Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 262; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s. 403,404; TİH İdari Faaliyetler, s. 364,365; Sürmeli, a.g.e., s. 72,73; Köylü, a.g.t., s. 116; Ataman, a.g.t., s. 109.

7. On numaralı olan bu emrin ulaştığı tarih ve saat telgrafla Ordu Dairesi'ne bildirilecektir. Bu emir bütün bakanlıklara, Batı Cephesi ve Merkez Ordusu Komutanlığı'na Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya ve İçel vilâyet ve livalarıyla bunların batısında bulunan bütün vilâyet ve livalara ve bu bölgelerdeki askerlik daire ve heyetlerine İstiklâl Mahkemeleri'ne duyurulmuştur."

10 numaralı Tekâlif-i Milliye Emri hakkında Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa imzasıyla 21 Ağustos 1921 tarihinde Şark Cephesi Kumandanlığı Erzurum Vilâyeti'ne gönderilen telgrafta bu emrin altında belirtilmiş olduğu üzere Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Konya, Niğde, İçel vilâyet ve livalarının doğusunda bulunan kısımların 10 numaralı emrin kapsamı dışında kaldığı belirtilmektedir.⁴²⁴

İki gün içinde çıkarılan ve derhal uygulamaya konulan Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin kapsamı, geniş ve detaylı olduğundan Başkomutanlık Kanunu ile Mustafa Kemal Paşa'ya emirler verme yetkisinin tanınmasından çok daha önce hazırlanmış olması büyük bir ihtimal dâhilindedir. Ülkenin ve halkın bütün imkânlarını en kısa zamanda toplayarak tek amaca yöneltmenin en güzel örneği olmuştur.

2. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİNİN UYGULANMASI

Bu emirler esasına göre memleket çapında kurulan Ulusal Yükümlülük Komisyonları, aralıksız geceli gündüzlü çalışmak suretiyle yiyecek, giyecek, silah ve taşıt aracı toplamağa muvaffak olmuşlardı. Komisyonların bu çalışmalarına özellikle TBMM'nin en üstün bir anlayış göstermek suretiyle varını yoğunu ordusu, dolayısıyla Türk Milleti ve vatanının kurtulması yolunda yarış yaparcasına orduya terk etmişlerdi.⁴²⁵ Tekâlif-i Milliye Emirleri incelendiğinde, ordunun Milli Mücadele'yi gerçekleştirmesi için gerekli imkânlar ve araçların belirtildiği görülmektedir. Silâh,

⁴²⁴ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara 1991, s.406; Sürmeli, a.g.e., s.74.

⁴²⁵ TİH İdari Faaliyetler, s. 365.

cephane ve birçok savaş malzemesi İngilizler'in desteğiyle karşılanan Yunan Ordusu karşısında Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türk Ordusu'nun çok fazla ihtiyaç içinde olduğunu anlamak için Tekâlif-i Milliye ile halktan istenen malzemelere bakmak yeterli olacaktır.⁴²⁶ Öyle ki, Türk Ordusu'nda yiyecek, giyecek, silah, cephane ve birçok temel ihtiyaç maddelerinin sıkıntısı çekilmiştir. Bu sıkıntılar ordunun başarısını olumsuz yönde etkilemiş ve bu nedenle yayımlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin uygulanması için birinci emirde nasıl kurulacağı açıklanan komisyonlar her tarafta kurulmuş ve hemen çalışmalarına başlamıştı.⁴²⁷

Bu komisyonlar el koydukları mallara karşılık senet niteliğinde tutanaklar vermişlerdi. Bu tutanaklarda yazılı malların bedelleri zaferden sonra hak sahiplerine belli bir düzen dâhilinde ödenmiştir. Tekâlif-i Milliye Komisyonu ilgili emirleri ve istekleri halka duyururken gerektiğinde zora başvurulacağı, stoklarındaki mal miktarını gizleyenlerin vatana ihanet suçu işlemiş sayılacaklarını belirterek halkın dikkatini çekmiş, gerekli uyarılarda bulunmuştur. Ancak uygulamalar sırasında zora başvurmayı gerektiren olaylara çok az rastlanılmış ve Anadolu halkı tüm imkânlarını zorlayarak Milli Mücadele'ye desteğini sonuna kadar devam ettirmiştir.⁴²⁸

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nı yönetmek üzere Başkomutanlık Karargâhı'nda ayrı bir büro kurmuştu. Bu büronun başına getirilen Albay Kazım Bey, Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni Mustafa Kemal Paşa'nın şahsen not ettirdiğini ifade etmiştir. Uygulamayı denetlemek ve hızlandırmak amacıyla, Başkomutanlıkça çeşitli yerlere görevliler gönderilmiştir.⁴²⁹

Tekâlif-i Milliye Emirleri'yle ilgili Türk basınında çıkan ilk haber 9 Ağustos 1921 tarihidir. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin "*Hamiyetli Halkımıza*" başlığını

⁴²⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 379.

⁴²⁷ Tekâlif-i Milliye Emirlerinin uygulanması için 1 Numaralı emirde "Komisyonlar 11-08-1921'den itibaren daima toplantı halinde bulunacak ve komisyon üyeleri hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay müddetle askeri hizmetten tecil edilmek üzere ikişer kâtip, ayrıca dörder memur istihdam edeceklerdir" (Bkz; Sabahattin Selek; *Anadolu İhtilâli*, C.II, İstanbul 2000, s. 663).

⁴²⁸ Cemal Avcı; "Tekâlif-i Harbiye ile Tekâlif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanıtımı," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 31, Mart 1995, s. 231,232.

⁴²⁹ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 381,382.

kullandığı bu haber, Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin üçüncü ve dördüncü maddelerinin kısa bir özetidir. Ankara Tekâlif-i Milliye Komisyonu Başkanı İhsan Bey'in gazetede yaptığı bu beyanati, hükümetin Türk Milleti'nden istediklerini ilk kez halka duyurması bakımından önemlidir.⁴³⁰

1 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri'yle kurulan komisyonlar, Tekâlif-i Milliye Emirleri'nde tek tek belirtilen ihtiyaç maddelerinin halktan toplanarak cephelere gönderilmesine ve halkın taşıma yükümlülüğünü yerine getirmesine dair olan 10 No'lu Emrin hükümlerini uygulamak üzere memleket dâhilinde giderek hızlanan çalışmalarına başlamıştı. Tekâlif-i Milliye Komisyonları, aralıksız – geceli – gündüzlü çalışmak suretiyle Tekâlif-i Milliye ambarlarına çok sayıda yiyecek, giyecek ve silah toplamaya muvaffak olmuştur. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 24 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Tekâlif-i Milliye Emirleri yoluyla şimdiye kadar alınan eşya ve erzak fiyatlarının takdir edileceğinden ellerinde makbuz olanların Cuma günü Belediye Dairesi'ne gelmeleri rica olunur şeklinde yapılan ilanda "ellerinde makbuz olanların" ibaresinin taşıdığı anlam, Tekâlif-i Milliye ambarlarına teslim edilen her türlü mal karşılığında sahibine malın miktarını teslim tarihini gösteren bir makbuz anlamındadır.⁴³¹ İlanda belirtilen fiyat takdirinden sonra, sahibine, takdir edilen malın fiyatına göre daha sonra ödenmek üzere kuruşlu mazbata verilmesi Tekâlif-i Milliye işleminin son aşamasıdır.

Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin yayınlanmasından sonra Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nın çalışmaları ve Tekâlif-i Milliye işiyle ilgili faaliyetlerin ne aşamada olduğuna dair zaman zaman gazetelerde haberler çıkmıştır. Açıksöz Gazetesi'nin 21 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Kastamonu Tekâlif-i Milliye Komisyonunun çeşitli şubelerinde gördüğü faaliyeti yazan gazetecinin konuyla ilgili haberi bu tarihlerde Tekâlif-i Milliye işinin ne durumda olduğunu yansıtmaları bakımından önemlidir. Silah meselesi konusunda; *"...henüz matlub ve tahmin edildiği kadar silah sevk edilmemişse de bu beyanname üzerine halk fevc fevc silahlarını teslim ediyorlar. Bu seferki müddetin nihayetinde herhalde azim miktarda silah*

⁴³⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1337/1921, No:259; Sürmeli, a.g.e., s. 82,83.

⁴³¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1337/1921, No: 271.

toplanacağı tahmin olunuyor"⁴³² şeklinde ifade edilmektedir.

2 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri ordunun giyim ve donatımı için her ilçede mevcut ev sayısına göre birer kat çamaşır birer çift çarık ve çorabın hazırlanarak en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar teslim edilmesini emretmekteydi. Mesela on bin haneli olan bir ilçe, on bin takım çamaşır, on bin çarık ve çorap hazırlayacaktı. Çok fakir hanelerin bu bağış dışında tutulması ve bu mükellefiyetin diğer bir zengine yüklenmesi de Tekâlif-i Milliye Komisyonu'nun görevleri arasındaydı. Toplanan çamaşır, çorap ve çarıklar halk tarafından bölgelerindeki komisyona teslim edilerek verilen bu eşyalar da komisyonun bir memuru tarafından saklanacaktı. Bağışı yapanlara, teslim edilen eşyanın miktarını ve teslim tarihini gösteren bir makbuz verilecekti. Bu emrin yayınlanmasından sonra Anadolu'da ocağı tüten her evin hazırladığı bu eşyalar, Türk kadınının el emeği göz nuru ile ortaya çıkmıştır. Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin muhtelif yerlerdeki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetleri'ne gönderdiği tebligatta, cephelerde Yunan Kuvvetleriyle çarpışan asker kardeşlerimiz için birer miktar çorap rica etmektedirler. 10.000 çift yün çorabın işlenip bir hafta zarfında cemiyet merkezine ulaştırılması talep edilmektedir. Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cem'iyeti'nin Kurban Bayramı dolayısıyla kesilecek hayvanların derilerinin cem'iyet tarafından toplanarak yününden cephede çarpışan asker için çorap yaptırılmak ve derilerinin arttırma usulüyle satılarak elde edilen para ile yine askerin diğer ihtiyaçlarının karşılanması hususunun cemiyetin idari heyeti tarafından kararlaştırıldığını ve bu derilerin zamanında toplanarak cemiyete teslim ettirilmesine dair isteklerini, Sivas vilayet makamına yazdıkları dilekçede dile getirmişlerdi.⁴³³

Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından cephede çarpışan Türk askeri için toplanan eşyalar daha sonra komisyonlar tarafından mensup buldukları bölgenin askeri makamına teslim edilmekteydi. 6 Eylül 1921 tarihinde Tarsus Tekâlif-i Milliye Komisyonu Başkanı ve Kaymakam Vekili tarafından Ulukışla Hat Kumandanlığına gönderilen yazıda, Tarsus Tekâlif-i Milliye Komisyonu'nca toplanan 1.000 adet don,

⁴³² *Açıksöz*, 21 Ağustos 1337/1921, No: 262; Sürmeli, a.g.e., s. 88,89.

⁴³³ Sürmeli, a.g.e., s. 90,91.

1.000 adet gömlek, 1.000 çift çorap ve 1.000 çift çarığın adı geçen kumandanlığa gönderildiği bildirilmiştir. 2 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri gereğince Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından bağış olarak toplanan giyeceklerin cins, miktar ve fiyatları çizelgede gösterilmiştir.⁴³⁴

Cinsi	Fiyatı (Kuruş)	Miktarı
Don	75	426.609 adet
Gömlek	75	452.672 adet
Mintan	110	60.608 adet
Çarık	45	334.934 adet
Çorap	31	363.285 adet

10 Ağustos 1921 tarihinde Levazımat-ı Umumiye Reisi Muzaffer imzasını taşıyan bir tebliğ yayınlanarak burada ordunun giyim ve donatımı ile ilgili iki ve üç numaralı Başkumandanlık emirlerinin birer suretlerinin dairelere takdim edildiği, millet efradı için istenen bu bağışa katılmayı bütün arkadaşlar tarafından arzu edileceğinin bilindiği ve bunun için teçhizat ambarına emrolunarak bunlar tarafından verileceklerin kabul edilerek ambarca senet verilmesi ve eşyaların kullanılmamış, yeni olarak bağışlanmasının şart olduğu, askerin giyebileceği kaput, ceket, pantolon, çorap, gömlek, don, eldiven gibi giyeceklerin kullanılmış, eski dahi olsa kabul edileceği, yine para vermeyi tercih edenlerin bağış olarak yapacakları para ile dışardan bir şey satın alınarak ambara vermelerinin arzu edildiği bildirilmiştir.⁴³⁵

3 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri gereğince %40 alınması gereken malzemelerden biri olan tel çiviler için 14 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan "*İstenen Her Nev'i Çividir*" başlığı altında ilan olunan tel çiviler tabirine açıklık getirilmiş ve bu tabirden her çeşit çivinin istendiği anlaşılarak tüccar ve halkın bilgisine

⁴³⁴ Sürmeli, a.g.e., s. 91; *TİH Batı Cephesi*, C. II, Ks. 5, Kit. 1, Ankara 1972, s. 79.

⁴³⁵ Sürmeli, a.g.e., s.92.

sunulmuştur.⁴³⁶

Tekâlif-i Milliye Emirleri arasında yer almamakla birlikte ordunun keresteye de ihtiyaç duyduğu, bununla ilgili Ankara Tekâlif-i Milliye Komisyonu tarafından Ağustos ayı sonlarında bir tamim yayınladığı anlaşılmaktadır. Buna göre kereste sahiplerinin ellerinde bulunan miktarlarını beyanname suretiyle bildirmeleri ilan edilmiştir.⁴³⁷

Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından 3 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri gereğince toplanan malzemelerden başka daha ne çeşit malzemelere ihtiyaç duyulduğu gazetelerde; *“Tekâlif-i Milliye'nin cem ve derci sırasında pek ziyade lâzım olan hububat ve dakik çuvalları, ekmek sacı, kazma, kürek, balta, su kovası ve karavana vazifesi göreceksin vs. kabil-i isti'mal gaz tenekesi, hasta terliği ve battaniyelerin dahi Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından kuruşlu mazbata verilmek üzere yüzde kırkının alınması hususunun müteşekkil komisyonlara duyurulması rica olunur. İşbu tebligat vilâyetlere ve müstakil livalara yazılmıştır”*⁴³⁸ şeklinde yayınlanmış ve ilanlarla komisyonlara ve halka duyurulmuştur.

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından Levazımat-ı Umumiye Dairesi Üçüncü Şube'ye gönderilen 18 Ekim 1921 tarihli bir tamimde ise halkın elinde bulunan konik ve portatif bütün çadırlarla ve aşiretlere mahsus bütün çadırlardan fazla bulunanların her mahallin Tekâlif-i Milliye Komisyonu tarafından satın alınarak bu çadırların hiçbir yerde durdurulmaksızın komisyonlar tarafından en kısa yollardan Ankara Levazımat-ı Umumiye ve Teçhizat Ambarı'na veya Konya Menzil Müfettişliği emrine gönderilmesi ve her komisyonun hangi cinsten kaç çadır satın aldığını ve nereye gönderdiğini Levazımat-ı Umumiye Dairesi'ne bildirmesi emredilmiştir.⁴³⁹

⁴³⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Ağustos 1337/1921, No: 264.

⁴³⁷ Sürmeli, a.g.e., s.92.

⁴³⁸ *Vakit*, 31 Ağustos 1337/1921, No: 1337.

⁴³⁹ Sürmeli, a.g.e., s. 92.

10 Aralık 1921 tarihli Samsun, Çarşamba, Bafra, Vezirköprü'de toplanan teçhizat ve malzeme miktarlarını aşağıda verirken Samsun ve yöresinin teçhizat ve malzeme bakımından Tekâlif-i Milliye Emirleri uygulamalarına iştirakinin önemli ölçüdeki katkısını örnek olarak göstermektedir. Anadolu'yu düşünerek bu uygulamalara iştirakin büyük miktarlarla karşımıza çıkacağı kuşkusuzdur.⁴⁴⁰

Samsun	Çarşamba	Bafra	Vezirköprü
2.322 Demir Kürek	174 adet yular	201 boş çuval	6626 çift çanak
450 kilo ekmek sacı	56 kıyye urgan	78 koyun derisi	903 çorap
25 otomobil last.	33 adet demir kürek	2007 don	718 gömlek
554 kaşığı	24 kıyye yapağı	2012 gömlek	632 don
4.290 kilo kösele	22 adet kaşığı2 çift çizme	1.786 çift çorap	
496 kilo vaketa	18 paket kundura çivisi	1.201 çift çanak	
393 kilo meşin			
1.236 kilo demir kundura çivisi			
11.512 kilo yün			
2.666 kilo tiftik			
746 kilo ip			
180 kilo Sahtiyan			
55 kilo 188 paket Ağaç kundura çivisi			

3 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri'ne göre Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nca toplanan malzemelerin cins, miktar ve fiyatları şöyle tespit edilmiştir:⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Sürmeli, a.g.e., s. 92-95.

⁴⁴¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 367,368; Köylü, a.g.t., s. 117,118; Ataman, a.g.t., s. 109,111; Sürmeli, a.g.e., s. 95,96.

Cinsi	Metre, Kg. fiyatı(kr.)	Miktarı
Elbiselik kumaş	220	188.150 metre
Çamaşırılık çeşitli basma	35	1.285.706 metre
Kösele	220	35.699 kg
Gön	95	26.520 kg
Vaketa ⁴⁴²	250	6.541 kg
Meşin	120	6.060
Taban astarı	215	3.775 kg
Kundura	300	2.373 çift
Yemeni	160	9.940 çift
Pamuk	140	14.631 kg
Yün	20	119.329 kg
Tiftik	20	280.410 kg
Boş çuval	35	138.891 adet
Karavana bakraç	180	5.194 adet
Urgan	60	9.356 adet
Urgan	75	9.891 kg
Su kovası	200	1.950 adet
Ekmek sacı	300	1.123 adet
Saç levha	90	4.133 kg
Yular	30	19.090 adet
Gebre	15	1.834 adet
Kaşağı	15	311 adet
Belleme	120	995 adet
Kolan	27	975 adet
Yem torbası	65	1.862 adet
Hayvan çulu	350	660 adet

⁴⁴² İnek derisinden bir tür meşin

Çeşitli semer	520	160 adet
Çeşitli nal	100	13.032 kg
Çeşitli nal	25	27.251 adet
Çeşitli mih	90	2.055 kg
Çeşitli mih	1	262.012 adet
Ağaç kundura çivisi	35	3.985 kg
Kundura çivisi	42	1.132 kg
Kunduracı ipliği	220	420 kg

4 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri ordunun iaşesi ile ilgili tedbirleri içermekteydi. Bu emre göre, elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından %40'ına komisyonlarca el konularak ambarlara alınacak ve takdir edilen fiyat üzerinden sahiplerine kuruşlu bir senet verilecekti. Komisyonların topladığı buğdayların un haline getirilmesi için komisyonlar bölgelerinde mevcut fabrika ve değirmenlere buğdayları eşit olarak bölecek ve bu işlem de fabrika ve değirmenlerce ücretsiz olarak yapılacaktı.⁴⁴³

Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından 24 Ekim 1921 tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne kuru sebze mahsulünün Tekâlif-i Milliye suretiyle alınıp alınmayacağına dair bir şifre gönderilmiş, 28 Ekim 1921'de Müdafa'a-i Milliye Vekâleti Müsteşarlık Kalemî bu şifreye verdiği cevapta kuru sebze mahsulünün Tekâlif-i Milliye suretiyle satın alınmasının tercih edildiğini bunun için maliyeden para istendiği ve sonucun kendilerine arz olunacağı bildirilmiştir. Verilen bu cevaptan kuru sebzenin Tekâlif-i Milliye'ye tabi tutulmadığı anlaşılmaktadır. 4 No'lu Tekâlif-i Milliye Emriyle ordu ihtiyacı için alınan yiyecek maddeleri arasında yer alan buğdayın askerin eline azık olarak gelebilmesi için önce öğütülmesi sonra da pişirilmesi işlemi gelmekteydi. 4 numaralı emrin ikinci maddesinde komisyonlarca toplanan buğdayların una çevrilmesi için her komisyonun bu buğdayları bölgesindeki fabrika ve

⁴⁴³ Sürmeli, a.g.e., s. 97.

değirmenlere eşit olarak bölmesi ve bunun da ücretsiz olarak yaptırılması emredilmişti. Emrin uygulamaya geçebilmesi için de öncelikle her komisyonun bölgesindeki fabrika, değirmen ve fırınları tespit etmesi, çalışma kapasitelerini incelemesi gerekmektedir. Burdur Menzil Hat Kumandanı Remzi imzasıyla 27 Kasım 1921 tarihli Dinar Menzil Müfettişliği'ne gönderilen yazı, bu işlemle ilgili faaliyete bir örnek teşkil etmektedir. Burdur Menzil Hat Kumandanı, Burdur'a geldiğinde ilk işinin fabrika ve fırınların kabiliyetlerini incelemek olduğunu icap eden bilginin de gönderildiğini bildirmektedir.⁴⁴⁴

Dinar, Yapağlı ve Karaburun Köyleri'ndeki değirmenlerin kabiliyet tahminleri:

Taş	Değirmen	Sahipleri
7	1	Poçulu Mehmed
2	1	Deli Halil
2	1	Hacı Yusuf
6	1	Pehlivan
4	1	Emeksiz
2	1	Nuri Efendi Dinar'da
2	1	Dedezade Hacı
3	1	Mustafa Efendi
2	1	Sallan Nikola
6	1	Kaymaklıoğlu Vezirzade
36	10	
9	3	Yapağlı Karyesinde
3	1	Karaburun Karyesinde
48	14	

⁴⁴⁴ Sürmeli, a.g.e., s. 98.

Anadolu halkı ordusuyla kurtuluş mücadelesi verirken bu arada yokluklara karşı da savaşmak zorunda kalmıştı. Bu mücadelede halkın temel gıda maddelerine olan ihtiyacı hat safhaya ulaşmış özellikle hububat mahsulünün yetişmediği yerlerde ekmeçlik zahire ihtiyacı adeta bir buhrana sebep olmuştur. Bu mahsulün yetişmediği yerler, ihtiyaçlarını dışardan karşılamak zorunda kalmışlar bu da ekmeç fiyatlarını artırmıştır. Bu ihtiyacın hissedildiği yerlerden birisi olan İnebolu ve havalisiydi. İnebolu Kaymakamlığı da konuyu İstiklâl Mahkemesi'ne aynı yazı üzerinde arz etmiştir. Kastamonu ve Bölgesi İstiklâl Mahkemesi Saruhan Mebusu Mustafa Necati imzasıyla 21 Eylül 1921 tarihinde TBMM Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen tahrirat ise İnebolu halkının müşkülât içinde olduğu belirtilmekteydi. Konunun incelenmesi için tahrirat 29 Eylül 1921'de İcra Vekilleri Heyet-i'ne ve Maliye Vekâleti'ne takdim edilmiştir. TBMM Reisi Başkumandan Mustafa Kemal imzasıyla Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Heyet-i Celilesi'ne 21 Eylül 337 (1921) tarih ve 2452 numaralı tahrirat-ı aliyelerine yazılan cevapta, İnebolu'nun dışardan ve İstanbul'dan getirilecek unların gümrük vergisinden muaf veya sonradan meydana gelen zamlardan hariç tutulmasına dair yazdıkları tahrirat, ilgili makamlarca incelenmiş ve sonuçta memleketin iktisadi menfaatları düşünülerek bu istek kabul edilmemişti.⁴⁴⁵

4 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri gereğince muhtelif gıda maddelerinin yüzde kırkına elkonularak bunların komisyonlarca toplanmasına başlanmıştır. Bu arada Maliye Vekâleti'nin Aşar Mültezimleri ile ilgili bir teklifi 24 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştır.⁴⁴⁶ 4 No'lu Tekâlif-i Milliye emrine göre, Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nca ordunun yiyeceğini karşılamak üzere toplanan gıda maddelerinin başlangıcından 1921 Kasım ayı sonuna kadar cins, miktar ve fiyatları şu şekilde tespit edilmiştir:⁴⁴⁷

Cinsi	Kilo Fiyatı		Miktarı	
	Kuruş	Santim	Ton	Kg
Un	10	50	1.890	586

⁴⁴⁵ Sürmeli, a.g.e., s. 99,100.

⁴⁴⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1337/1921, No: 271;

⁴⁴⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 366,367; Köylü, a.g.t., s. 117,118; Ataman, a.g.t., s. 109,111; Sürmeli, a.g.e., s. 104,105; Mehmet Kayıran; "Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.V, S.15, Temmuz 1989, s.656,657.

Buğday	7	–	16.703	703
Bulgur	9	50	1.274	568
Arpa	4	75	14.074	556
Mercimek	12	–	87	395
Fasulye	14	25	231	68
Nohut	12	25	1.441	106
Ot	2	50	533	656
Yulaf	3	50	386	008
Çavdar	4	50	18	848
Saman	2	–	5.354	709
Odun	2	–	8	346
Peynir	70	–	15	34
Pirinç	27	50	98	650
Mum	7	50	2.697	–
Tuz	6	–	352	867
Şeker	62	50	224	627
Et	34	–	315	728
Sadeyağ	120	–	126	921
Sabun	66	–	180	475
Mısır	5	–	11	227
Zeytinyağı	82	50	140	605
Çay	154	–	14	417
Kahve	120	–	–	5
Kırmızı Biber	100	–	–	39
Soğan	5	50	101	554
Zeytin tanesi	45	–	2	–
Gazyağı	39	50	260	968
Melez	4	–	853	45

Börülce	10	–	1	75
Patates	7	50	591	536
Burçak	3	–	28	530
Ekmek	7	–	2	387
Bakla	6	–	2	960
Kömür	10	–	27	688
Üzüm	27	–	48	11
Pekmez	25	–	8	83
Kepek	3	–	4	499
Fiğ	4	–	17	675
Fındık	25	–	1	160
Mevaşi (kasaplık h.)	30	–	3.905	60
Sığır	20	–	95	350

5 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri ordu nakliyatının yürütülebilmesi için alınacak tedbirleri içermektedir. Buna göre askeri cihet tarafından çeşitli şekillerde ordu ihtiyacı için alınan nakil araçlarından hariç olmak üzere memlekette kalan nakil araçlarına sahip olanların her ay ordu gereçlerinden bir kısmını kendi aracıyla 100 km.lik bir mesafeye parasız taşıma zorunluluğunu getirmekteydi. Bu taşıma devam ettiği müddetçe araç sahipleri ve hayvanları ordu ambarlarından iâşe olunacaktı. Bir ay içinde bu görevi yapan kişiler o ay yeni bir taşıma görevi almayacaklardı. Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nın yolladığı eşya veya erzak irsaliyesinin altı malı teslim eden ambar tarafından onaylanıp o aylık muafiyet hakkı o kişiye verilecekti. İki, üç ve dört numaralı emirlerle toplanan maddeler ve erzaklar, levazım dairesinin göstereceği askeri ambarlara Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından mükellefiyet-i nakliye usulüyle sevk edilerek depolanacaktı. Müteahhit nakliye kolları da diğer halkın yaptığı gibi 100 km.lik bir mesafeye kadar olan taşımayı parasız olarak yapacaklardı. Bu emri alan her Tekâlif-i Milliye Komisyonu kendi bölgesi içinde bulunan taşıma yükümlülüğüne girebilecek araçların cins ve sayısını 15 Ağustos 1921 tarihine kadar Milli Müdafaa Vekâleti Sevkıyat ve Nakliyat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne cephe

bölgelerinde bulunanlar da Sevkıyat ve Nakliyat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bildirmekle beraber bölgesinde buldukları menzil müfettişliklerine veya Erkân-ı harbiye riyasetlerine bildireceklerdi.⁴⁴⁸

5 No'lu Tekâlif-i Milliye emrine göre halk kendi aracıyla ordu gereçlerinden bir kısmını 100 km'lik bir mesafeye kadar taşıma görevini Ağustos ayı ortalarından itibaren yerine getirmeye başlamıştı. Anadolu'yu baştanbaşa saran bu seferberlik çeşitli taşıt kollarıyla yapılmaktaydı.⁴⁴⁹ Teşkil edilen nakliye kolları tespit edilen menzillere ve hatta cepheye kadar ordu ihtiyaçlarını nakledeken savaşın durumuna göre yollarda oluşturulan menziller ileri veya geri hatlara alınabilmekteydi. 5 Eylül'den itibaren 6. Tümen ve Mürettep Tümenler, Akşehir Menzil Mıntıka Müfettişliği tesislerinden iâşe edilmeye başlanmıştı. Akşehir Menzil Mıntıka Müfettişliği cephane ve iâşe yüklü nakliye kollarının Sevkıyatıyla ilgili Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne gönderdiği yazı, araçların taşıma kapasitelerini göstermesi bakımından da örnek teşkil etmektedir.

"1. 27 Eylül 37 bir numrolu kağrı kolu avdet etmiştir.

2. Bugün hiçbir kol teşkil edilmemiştir.

3. Dün teşkil edilen kırk mevcutlu kağrı koluyla altıncı firkanın cephanesi Höyük'e sevkedilmiştir.

4. Ahaliden toplanılan 34 atlı ve yaylı araba ile altı koldan altı araba ve ahaliyle 37 merkeple birer nakliye, 19 ton ekmek ve tuz sevkedilmiş olduğu"

⁴⁴⁸ Sürmeli, a.g.e., s. 106.

⁴⁴⁹ Sürmeli, a.g.e., s. 106; Bu kollardan birinde görev yapan değerli tarihçi Enver Behnan Şapolyo o günlerin manzarasını şöyle anlatmaktadır: "Milli Mücadele'nin ilk günlerinde bana Milli bir görev verilmişti. O da kağrı komutanlığı idi. O acı ve yoksul günlerde ordumuzun geri hizmetleri üç türlü vasıtayla sağlanmaktaydı. Deve kolları, katır kolları ve kağrı kollarıydı. Çünkü o zamanlar ordumuzun elinde hiçbir motorize kuvvet yoktu. İnönü Cephesi'ne silah ve yiyecek bu nakil kollarıyla temin edilmekteydi. Deve kolları pek süslüydü. Develerin hörgüçlerinden boyunlarına kadar renkli püsküller ve aynalar sarmaktaydı. Her devenin hörgücünün üzerine de üç cephane sandığı yerleştiriliyordu. Deve kolları bu şekilde bir dizi teşkil ederek ağır ağır İnebolu'dan Eskişehir yolunu tutmaktaydı. Katır kolları da pek enteresandı. Katırların boyunlarındaki iri tunç çanlar çalar, bu gürültü içinde katırlar da yola düzülürler, onlar da cephane taşırlardı. Benim kolum kağrı kolları idi. Kağrılar vilayet vilayet olarak nöbete gelirler ve ödevlerini tamamladıktan sonra yurtlarına dönerlerdi. Kağrılar iki tekerlekli basit şekilde yapılmış birer yük arabasıydı. Bunları öküzler veya mandalar çekerlerdi. Kağrıların hep birden çıkardıkları inilti ta uzak yerlerden işitilirdi. Bana her seferinde kırk kağrı verilirdi. Kağrıların çoğu kadın olurdu. Çünkü delikanlılar cephegediler. Çok kere benim kağrılarımdan otuz kadın, sekizi çocuk ikisi de altmış yaşından yukarı aksakallı ihtiyarlar olurdu. Bize muhafız olarak da silahlı (Müzaheret Bölüğü) efradından bir milis asker verilirdi. Bunlar hapishanelerden çıkarılıp vatan hizmetine verilmiş mahpuslardı" (Bkz. Enver Behnan Şapolyo; "Atatürk ve Üç Kılıç" *Türk Kültürü Dergisi*, S. 37, Kasım 1965, s. 84.

Sarayönü Menzil Hat Kumandanı Şevki imzasıyla 28 Eylül 1921 tarihinde Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne gönderilen erzak raporu ise şöyledir:

"1. Bugün erzak mevcudatı olduğu,

2. 5112 kilo bulgur altı deve koluyla Piri Beylik'e zabıt vekili Abdülkadir Efendi'ye teslimen sevk edildiği,

3. Münhasır mevcudu 16.050 dakik, 10.000 peksimet, 23.983 bulgur, 3597 sabun, 1336 tuz, 22.930 arpadan ibaret bulunduğu maruzdur."

Akşehir Menzil Mıntıka Müfettişi Şemseddin imzasıyla Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne 30 Eylül 1921 tarihinde gönderilen erzak raporu ise şöyledir:

"1. 29.9.37'de Piri Beylik'de 4 numrolu kağıt kolu 1 numrolu deve kolu 1, 2, 7, 8 merkeb kolları gelmiştir.

2. Bugün kol teşkil edilmemiştir. Konya'dan gelen iki deve kolu gelmiştir.

3. Konya'dan gelen deve kollarıyla ondört ton peksimet, elli ton bulgur, bir buçuk ton nohud, iki ton tuz, Bolvadin'e iki kağıt kolu 22 ton peksimet, 5700 ekme, 3 ton tuz, 7 bulgur, 495 kilo sabun, 50 kilo şeker, 50 kilo pirinç, 64 kilo sadeyağı 54 kilo saman hamulesiyle Piri Beylik'e hareket etmişlerdir."⁴⁵⁰

Yine Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'nin Dinar Menzil Mıntıka Müfettişliği'ne 10 Ekim 1921 tarihinde teşkilât ve işe hizmetinin tanzimi ile ilgili gönderdiği yazıda altıncı fırkaya gönderilecek işe maddelerinin nakliye katarını düzenlemek için Tekâlif-i Milliye kanunlarına göre alınacak ve alınan yüzde yirmi nispetindeki vesaiti nakliyenin ikmalî ve bu konuda ilgili mülki ve askeri makamlarla haberleşilerek çeşit ve derecesini öğrenmek gerektiğini ve bundan başka Tekâlif-i Milliye'nin 5 numaralı emri gereğince halkın kendi aracıyla bir ay yüz kilometrelik bir yere ücretsiz nakil yapmak zorunda olması ve dolayısıyla bu vasıta ile menzil arasındaki Sevkıyatın temin ve tesisinin başlıca görevlerinden biri olduğu mülki makamlarla askerlik şubelerinin haberleşerek bu görevin adil bir şekilde dağıtılarak takib edilmesi, Akşehir Menzil

⁴⁵⁰ Sürmeli, a.g.e., s. 107,108.

Müfettişi ile görüş alışverişinde bulunarak bölgesindeki araçların fazlasını Eğridir'e ve orada bu görüş alışverişini devam ettirerek Akşehir'in emrine hazır bir şekilde çeşitli cins iâşe maddelerinin her çeşit araçla Burdur'a getirilmesi, Isparta, Burdur, Denizli, Muğla Mutasarrıflıkları'yla Söke Kaymakamlığı Tekâlif-i Milliye Komisyonları ve askerlik şubelerinin haberleşerek gerekli olan eşya, levazım ve donatım, Tekâlif-i Milliye suretiyle Isparta ve Eğridir'e götürülmesi, bölgelerinde nal, mih imalathaneleriyle araba tamirhanesi gibi kuruluşlar ve günlük onbin peksimet imal etmek üzere askeri cihet adına fırınlar inşa edilmesi, yine bölgeleri dâhilinde gerek askeri birlikçe gerekse kuruluşlar tarafından kesilen hayvanların derilerinin ziyan edilmemesi, koyun derilerinin tuzlanmış olarak balya suretiyle Konya'ya gönderilmesi bildirilmektedir.⁴⁵¹

Tekâlif-i Milliye Emirleriyle alınan ve Türk Ordusu için gerekli olan her türlü ihtiyaç maddelerinin cephe gerisinden cepheye taşınması, dağıtılması, depolanması ve kısaca askeri bir terim olan lojistik konusu içine giren bu faaliyetlerin aksamadan yürütülmesi güçlü bir menzil teşkilatlanmasını gerektirmekteydi. Milli Mücadele'de menzil teşkilatı iki bölüm halinde incelenebilir;

1. Doğrudan doğruya Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı yurtiçi menzil teşkilâtı.
2. Cepheler emrinde bulunan menzil teşkilatı.

Her iki menzil teşkilatında da kuruluşlar aynı nitelikteydi. Ancak cepheler emrinde çalışan menzil teşkilatı yapacağı görevin özelliği, bulunduğu bölgenin durumu dikkate alınarak özel emirlerle kadrosuna geçici eklemeler yapılmıştı. Menzil Müfettişliği, kurmay başkanlığı, harekât şubesi, personel şubesi, esliha şubesi, levazım, muhabere, sağlık, veteriner, inşaat, ulaştırma şubeleriyle, evrak ve posta teşkilatı bölümlerinden oluşmuştu. Bu karargâha bağlı yapacağı görev ve bölgenin önemine göre bir veya iki bölge müfettişliği, bağımsız hat ve nokta

⁴⁵¹ Sürmeli, a.g.e., s. 109.

komutanlıkları, hastane, hayvan hastaneleri, erzak ve mühimmat depoları, küçük çapta imalâthaneler yapılmıştır.⁴⁵²

Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin uygulanmaya başlanmasıyla, Karadeniz'deki ulaşım bir anda büyük önem kazanmıştır. Zira Doğu Anadolu ile İç Anadolu'nun demiryolu bağlantısı olmayıp Rusya'dan, Kars üzerinden gelen demiryolu Erzurum'da son bulmaktaydı. Bu nedenle, Erzurum ve Kars üzerinden Karadeniz kıyılarına indirilen malzemenin oradan İnebolu'ya deniz yoluyla ulaştırılması tek çıkar yol olmuştu.⁴⁵³ Deniz Kuvvetleri'ne ve özel kişilere ait takalara oranla daha büyük teknelerle Rusya'dan getirilen mallar Trabzon'da takalara dağıtılarak, İnebolu'ya taşınmıştı. Buna ilaveten 5 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri yayımlandıktan sonra, Karadeniz'deki özel kişilere ait bütün tekneler seferber edilmişti.⁴⁵⁴ Öte yandan Trabzon limanında Teçhizat-ı Harbiye Komisyonu adlı bir komisyon kurulmuş, bu komisyon, Rus limanlarından getirilen silâh ve cephaneyi ve Batum'da ele geçirilen İngiliz stokları ile Doğu Ordusu'ndan cephelere gönderilen malzemeyi küçük takalara bir düzen dâhilinde dağıtarak İnebolu'ya ulaştırılmasını sağlamıştı.⁴⁵⁵ Deniz taşıma yükümlülüğü, Sakarya'dan başlayarak, Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam etmiştir.⁴⁵⁶

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden önce, en yakın demiryolu yükleme ve boşaltma noktasına kadar kara taşıt araçları ile taşınan askeri iâşe malları ve malzemeler, oradan cephelere en yakın noktalara kadar karayolu ile taşınmaktaydı. Taşıma yükümlülüğünün at, katır, eşek ve deve gibi hayvanlarla yerine getirilmesi halinde, verim daha da düşük olmakta, hayvan sırtının yarısını yükümlünün yiyecek ve yorganı ile arpa, ot, saman işgal etmekte, bunca emeğe rağmen yapılan taşıma bir çuval dolusu yükü aşmamaktaydı. Buna çözüm bulmak amacıyla Tekâlif-i Milliye Komisyonları kendi ilçe sınırlarında konaklama yerleri kurmağa başlamışlardı.⁴⁵⁷

⁴⁵² Sürmeli, a.g.e., s. 76.

⁴⁵³ Mütercimler, a.g.e., s. 188.

⁴⁵⁴ Ezer, a.g.t., (YL), s. 164,165.

⁴⁵⁵ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 392,393.

⁴⁵⁶ Mütercimler, a.g.e., s. 188,189.

⁴⁵⁷ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 395,396.

6 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri iki, üç ve dört numaralı emirlerde alınması emredilen eşya ve erzak cinsinden çeşitli yerlerde mevcut terkedilmiş mallara Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nca elkonulması, miktarının tespit ve fiyatlarının takdir edilerek kuruşlu bir senet tanzimiyle mahalli mal sandığına verilmesini emretmekteydi. Bunun için Tekâlif-i Milliye Komisyonları üçer nüsha defter tutarak bunun bir suretini Levazım Dairesi'ne göndereceklerdi. Terkedilmiş malların alınıp saklanmasında kötü niyetleri görülenler veya bu malları kendi malı imiş gibi almak isteyenlerin vatana hıyanet cezasıyla cezalandırılacakları emirde yer almaktaydı.⁴⁵⁸

7 Numaralı Tekâlif-i Milliye Emri cins, mezhep, sınıf ve meslek ayrımı gözetmeksizin bu emrin üçüncü maddesinde yer alan çeşitli cinsteki silah ve cephaneye ile kesici aletlerin emrin yayınlandığı tarihten itibaren, her yerde üç gün zarfında bölgelerindeki Tekâlif-i Milliye Komisyonları'na senet karşılığında teslim etmeleri istenmekteydi. Harbin sonunda bu silahlar hatıra olmak üzere silah sahiplerine geri verilecekti. Teslim edilecek silahlar, cephanesiyle birlikte her cins otomatik tüfek, kasatura veya süngü, cephaneye ve filintalar, yani her cins Osmanlı maverleri, her cins Alman, Belçika tüfekleri her cins Avusturya (Avusturya ve Bulgar manliherleri), İngiliz ve Rus tüfekleri yine her cins Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martin tüfekleri (av tüfekleri tabancalar ve bunlara ait cephaneler hariç) her cins pala ve kılıçlar (bunlardan özel kıymeti olanlar komisyonların sorumluluğunda belge karşılığında sahiplerine bırakılacaktır) idi. Bu silahları üç gün zarfında teslim etmeyenlerin dördüncü günü sabahından başlamak üzere sakladığı ve hile kullanarak teslim etmediği görülenlerle bu silahları almak, toplamak ve sayımında görevlerini kötüye kullananlar idam olunacak, ilan tarihinin dördüncü gününden itibaren mülki ve askeri makamlar bu silah ve cephaneleri bulmak için lüzum gördüğü evleri ve diğer yerleri kanunun gerektirdiği şekilde arayacaklardı. Tekâlif-i Milliye Komisyonları bu emri halka hemen duyurduğu gibi silahını teslim edeceklerin bulunduğu yerlerde, komisyonun bulunduğu yer arasındaki mesafeye ait zamanı da bu verilecek üç güne

⁴⁵⁸ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 396.

ilave edeceklerdi. Komisyonlar, topladıkları silah ve cephanenin cins ve miktarlarını Milli Müdafaa Vekâleti Harbiye Dairesi'ne telgrafla bildirmeleri gerekmekteydi.⁴⁵⁹

7 No'lu Tekâlif-i Milliye emrinin yayınlanmasından hemen sonra uygulamaya geçilmiş, silah ve cephanelerin teslim edilmesinde halka kolaylık sağlamak için gerekli tedbirler alınmıştı. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 11 Ağustos 1921 tarihli nüshasında bu tedbirler açıklanmıştı;

"1. Esliha ve cephane Ankara Kumandanlığı Karargâh Şubesi'nde her vakit mevcut bulunan esliha memuruna teslim olunacaktır.

2. Mukabilinde alınacak ilmühaberler Tekâlif-i Milliye Komisyon kitabetine bi'l-ibraz muamele-i kaydiyeleri ifa olunacaktır.

3. Mezkûr ilmühaberlerin kayıtları icra olunduktan sonra matbu olarak birer küt'a mazbata komisyon tarafından verilecektir."⁴⁶⁰

7 No'lu Tekâlif-i Milliye Emrine göre halktan, alınan silah ve cephaneler, askeri depolarda ve Tekâlif-i Milliye ambarlarında toplanmaya başlanmıştı. Kastamonu'da 5., Çankırı'da 6. Depo Alayları'nın kurulmasıyla bu depoların silah ve cephane ihtiyacı askerlik şubelerine gönderilen 29/30 Ağustos 1921 tarih ve 645 numaralı emre göre sağlanmıştı.

"1. Mülhakatta toplanan esliha ve cephanenin serian Kastamonu'ya celb ve cem'i ile, Kastamonu'daki beşinci depo alayına teslim etmeleri ve cins miktarlarının bildirilmesi.

2- Kastamonu cenubunda olan ve Çankırı'ya daha yakın bulunan silahların Çankırı'daki depo alayına teslim etmeleri Milli Müdafaa Vekâleti'nin emirlerine atfen kalem riyasetinden bildirilmiştir."⁴⁶¹

Milli Müdafaa Vekâleti tarafından Kastamonu Valiliği'ne 1 Eylül 1921 tarihinde çekilen acele şifre de Ankara'ya gönderilecek silah ve cephane ile ilgilidir.

⁴⁵⁹ Sürmeli, a.g.e., s.111,112.

⁴⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1337/1921, No: 261.

⁴⁶¹ Peker, a.g.e., s.365.

"Acele Şifre–Kastamonu Valiliği'ne....

/Eylül 921 ve Mektubî Kalemi 7482 numaralıdır.

Gerek askerî depolarda ve gerekse Tekâlîf-i Milliye ambarlarında bulunan piyade tüfekleri, Alman piyade cephaneleri, 7.5 cm.lik seri sahra mermileri ve sür'atli cebel mermileri her vasıttan bilistifade ve her nakliyata tercihan Ankara istikametinde geceli–gündüzlü yollarda hareket temin edecek ve bu hususta cihet-i mülkiye ve askeriye müttahiden çalışacaklardır. Bu Sevkiyatta tehiri görülenlerin tecziye edileceğini tamim ediniz.

"Milli Müdafaa Vekâleti Celilesi'nden alınan şifreli emir çıkarılmıştır. Mevcut esleha ve cephanenin teslimi ile 5 numaralı Tekâlîf-i Milliye Emirnamesi'nin tatbiki suretiyle cihat-ı askeriye ile bilmüzakere seri bir suretle temin ve buraya da malûmat itası ehemmiyetle matluptur.

Vali Rafet."⁴⁶²

7 Eylül 1921 tarihinde 7 nolu Tekâlîf-i Milliye emrine ek olarak yayınlanan Başkumandanlık emri, silahlarının teslimi için halka yeni bir süre tanımaktaydı. Bu emir 11 Eylül 1921 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye ve Açıksöz Gazetelerinde yayınlanmıştır.

"Ankara Vilayeti'nden tebliğ edilmiştir.

5 numaralı Tekâlîf-i Milliye Emirnamesi'nde enva'ı muharrer esliha ve cebhane ve alât-ı cerihanın cins ve mezheb ve sınıf-ı millet tefrik edilmeksizin her yerde emrin tarih-i neşrinden itibaren üç gün zarfında hükümete teslim edilmesi lüzumu tamim kılınmıştı. Efrad-ı ahaliden bazılarının yedlerinde bulunan esliha ve cephane ve alât-ı cerihayı işbu müddetin kısalığı hasebiyle teslim imkân bulamadıkları anlaşılmakta olduğundan ve esliha-i mektume taharriyatına mübaşeret olunacağından ber-vech-i zir tebligata lüzum görülmüştür.

1- Bu kabil eslihanın teslimi için işbu emirnamenin tarih-i neşrinden ve ahaliye tebliğinden itibaren yedi gün daha mühlet verilmiştir.

2- Mezkûr emirnamenin sair bi'l-cümle ahkâmı aynen bakidir."⁴⁶³

26 Kasım 1921 tarihinde Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından

⁴⁶² Peker, a.g.e., s.373.

⁴⁶³ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1337/1921, No: 289; Açıksöz, 11 Eylül 1337/1921, No: 280.

yayınlanan bir tamimle 7 No'lu Tekâlif-i Milliye uygulamasına son verilmiştir. Bu tamim 30 Kasım 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştır.⁴⁶⁴

"Başkumandanlık karargâhından ahali yedinden silahlar hakkında bervech-i âti ta'mim gönderilmiştir:

1- Tekâlif-i Milliye Emirlerinden olup ahali yedinde bulunan silahların teslimine dair olan 7.7.37 tarih ve 7 numrolu emir ile bunun zeyli olan 7.9. 37 tarihli emrin devam-ı tatbikine lüzum kalmamıştır.

2- İşbu emrin tarih-i neşrinden i'tibaren bu iki emre tevfiken muhakeme edilmekte bulunanlarla mahkûm edilmiş olanlar da serbest bırakılacaktır.

3- Bundan böyle silah mesaili için yalnız ahkâm-ı umumiye kanuna mer'i olunacaktır."⁴⁶⁵

8 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri, her yerde mevcut benzin, vakum, gres, makina yağı, don yağı, saatçi yağı, balık yağı, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, sülüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çelik tel, mücerred ve bunlara ait gereçler asit sülfirik miktarının araştırılarak tespit edilmesi ve mevcut stokların %40'ına elkonulmasını emretmekteydi. Tekâlif-i Milliye Komisyonlarınca el konulan bu malzemeler karşılığında sahiplerine kuruşlu senet verilecekti. Dışardan getirilecek bu malzemelerden gümrük vergisinden başka yalnız %10'u kuruşlu senet karşılığı komisyonlarca alınacak ve bu şekilde malı alınanlara, verilecek senetlerin %20'si gümrük vergisine mahsup edilecekti. 8 No'lu Tekâlif-i Milliye emri gereğince, Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından halkın elinde bulunan malzemelerin %40'ına elkonularak komisyonların ambarlarında ve askerî depolarda toplanmaya başlayan bu malzemeler gereken yerlere sevk edilmiştir. Bu konuda verilen bir emir aynen şöyledir:

"Haymana

25.8.37

Garp Cephesi Erkân-ı Harb Reisi

Miralay Asım Bey'e,

⁴⁶⁴ Sürmeli, a.g.e., s.113,114.

⁴⁶⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Sani 1337/30 Kasım 1921, No: 366.

Otomobil için yüz kilo benzin yirmi kilo vakum yağı ve beş kilo karpitin yarın öğleye kadar Haymana'ya gönderilmesinin emir buyurulmasını rica ederim.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sani Vekili.”

"Haymana'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi Salih Beyefendi'ye,

Benzin ve vakumun acilen Polatlı'dan irsali Menzil Hat Kumandanlığı'na yazılmıştır. Karpit buradan süvari mahsusuyla gönderildi efendim.

25.8.37

Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye, Reisi Asım.”⁴⁶⁶

9 No'lu Tekâlif-i Milliye emri, Tekâlif-i Milliye Komisyonları hudutları içinde bulunan demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı ustaları ve imalathaneleri ile bu ustalar ve imalathanelerin imal kabiliyetlerinin tesbit edilmesi ve gerek bunların ve gerekse kasatura, kılıç, mızrak, eyer yapabilecek sanatkârların isimleri belli edilmek üzere Milli Müdafaa Vekâleti'ne bildirilmesini emretmekteydi. 9 No'lu emir yayınlandığı tarihten itibaren Anadolu'da süngü, kasatura, kılıç, mızrak, eyer yapabilecek ustalar tespit edilmiş ve faaliyete geçirilmiştir. Anadolu sanatkârlarının maharetiyle her türlü malzeme değerlendirilerek Türk askerinin emrine verilmiştir. Kastamonu sanatkârlarının pencere demirlerinden süngü, kasatura Kastamonu – Safranbolu tabaklarının yaptığı derilerden saraçların diktiği İspanyol taklidi eyerler süvari birliklerinde kullanılarak cephedeki kumandanların hayret ve takdirlerini kazanmış, Kastamonu'daki imalâthanelerden başka ayrıca Ankara'ya da sanatkârlar gönderilmiştir.⁴⁶⁷

Askeri malzeme ve onarımı yapan imalâthaneler de zamanla faaliyetlerini hızlandırmışlardı. 31 Ekim 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin bu konuyla ilgili haberi Bolu askeri imalâthanelerine bağlı marangozluk, terzilik, dikicilik, saraçlık şubelerinin son günlerde genişletilerek faaliyetlerini arttırdıkları şeklindedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Sürmeli, age s.115,116

⁴⁶⁷ Peker, a.g.e., s.364,365.

⁴⁶⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Teşrin-i evvel 1337/31 Ekim 1921, No: 339.

Nurettin Peker'in İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferleri'ni sağlayan İnebolu ve Kastamonu havalisi adlı eserinde Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği imalâthaneleri ve azınlıkların durumu şöyle ifade edilmektedir:⁴⁶⁹

"Umumi seferberlik dolayısıyla silâhına alınan Müslim ve Gayri Müslim ihtiyatlar arasında ordunun işine yarayacak sanatkârlar ayrılarak ilkönce havali kumandanlığı emrinde kurulan sanayi takımı, (Vakıf medresesinde) menzil emrine geçmiş ve genişlemiş İnönü Savaşları'ndan sonra ordu ile beraber büyümüş olan bu takım her taraftan gelen sanatkârları içine alarak (İmalâthaneler Müdürlüğü) adıyla tam kadrosunu bulmuştu. 1922 birinci ayında Ankara'da Levazım-ı Umumiye Müdürü Muzaffer ve ikinci ayında Ahmet Derviş imzasını taşıyan emirlere göre hareket eden Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'ne bağlı imalâthaneler Müdürlüğü, Kaymakam, Cemil Bey emrinde gelişmiş ve kundurahane, elbise imalathanesi, demirhane, saraçhane gibi iş yerleri ile ordunun ayakkabı, elbise, çadır, nal, muh, süngü, eyer, semer vesaire ihtiyaçları sağlanmıştı. Safranbolu askeri tabakhanesinden gelen işlenmiş derilerle ayakkabı, çizme ve diğer mülhakattan gelen maddelerden çamaşır, çadır dikilir. Menzil ambarlarına teslim olunur ve taşıt kolları ile Ankara'ya yollanırdı. Kastamonu'da çalışan sanatkârların çoğu şehirli olup evlerinde yattıklarından bunlar diğer askerler gibi kışla disiplinine tabi tutulmamış yalnız arzuları ile ekmeklerini alarak karavanadan vazgeçmişlerdir. Yeme, içme, yatıp kalkmalarında serbest bırakılmışlardır. Bununla beraber imalâthanelerinde bir program ve disiplinle çalıştırılmışlardır.

10 No'lu Tekâlif-i Milliye emri, Tekâlif-i Milliye Komisyonlarının kendi bölgelerinde bulunan, dört tekerlekli yaylı arabaları, dört tekerlekli at, öküz ve kağrı arabaları, binek hayvanları ve topçeken hayvanları, katır, merkep hayvanları ile deve ve merkep hayvanlarının %20'sine el konularak, arabaların bütün donatımı ve hayvanlarıyla beraber alınmasını emretmekteydi. Böylece bu emri alan her Tekâlif-i Milliye Komisyonu, bölgesinde bulunan taşıt araçlarının sayısını kısa zamanda tespit ederek, bölgedeki taşıt araçlarının en sağlamlarından %20'sini 10 Eylül 1921'e kadar toplamış olacaktı.

10 Nolu Tekâlif-i Milliye Emri ile el konulan her taşıt aracının fiyatı komisyon

⁴⁶⁹ Ezer, a.g.t., s. 164,165.

tarafından takdir edilerek, taşıt aracı alınan ilçenin belediye başkanına, köylerde ihtiyar heyetlerine kuruşlu bir senet verilecekti. Kuruşlu senetlerde takdir edilmiş olan fiyat ilçelerde belediyeler, köylerde ihtiyar heyetleri tarafından o yerdeki ahaliye servetleri oranında bölünerek ödeme yapılacaktı. Taşıt aracı alınanların paraları bu şekilde belediye ve ihtiyar heyetleri tarafından ödenerek karşılığında sahiplerinden alınacak olan senetler onaylandıktan sonra Tekâlif-i Milliye Komisyonları'na verilecekti. Komisyonlar tarafından alınan bu araçlar o yerdeki askerlik şubelerine teslim edilecekti. Şubelerin aldıkları bu taşıt araçlarından arabalar ve hayvanlar mümkünse ve sahipleri yükümlülerdense sahipleriyle, değillerse yükümlünün yanında araba ve hayvan sevk ve idaresini bilen ikmal erlerinden seçilen erlerle idare olunacaktı. Şubelerin merkezlerinde toplanan bu taşıt araçları, şubelerce iâşe edilerek korunacaktı. Yine her askerlik şubesi şubede toplanan araçlarının cins ve miktarını 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5-10 Eylül 1921 tarihlerinde Milli Müdafaa Vekâleti Ordu Dairesi'ne telgrafla bildireceklerdi. 10 No'lu Tekâlif-i Milliye Emrini alan her Tekâlif-i Milliye Komisyonu bölgesindeki taşıt araçlarını tespit ederek %20'sini toplamaya başlamıştı.⁴⁷⁰

Açıksöz Gazetesi'nin 11 Eylül 1921 tarihli nüshasında 10 numaralı Tekâlif-i Milliye Emrine zeyl olmak üzere bir emir yayınlanmıştır.

"On numrolu Tekâlif-i Milliye Emirnamesinin bazı taraflarca yanlış telakki edilmesi ve bazı taraflarca mes'eleye ehemmiyet verilmeyerek pek ağır davranılmakta olduğu cihetle keyfiyet bervech-i ati tevzih olunur.

1- Bazı taraflarca mevcut vesait-i nakliyenin yüzde yirmisi emrin tarih-i tebliğinden evvel şubat tarafından sevk edilen vesait-i nakliyelere mahsub edilmektedir. Halbuki emrin ta'miminde elyevm memlekette ne kadar vesait mevcut ise bu miktar üzerinden yüzde yirmiye vaz'iyed olunacak ve evvelki mübaya'at kat'iyyen dahil-i hesab edilmeyecektir.

2- Vesaitin tahrir ve ta'yini için elyevm bazı hey'etlerin kuradan avdet etmedikleri cihetle celb ve Sevkiyata ibtidar edilmemiştir. Vesaitin ta'yin ve tahdidıyla beraber celb ve Sevkiyata devam edilmesi lazımdır. Çünkü ordunun efrad kadar vesait de ihtiyacı vardır.

3- Müte'addid sevk emirleri verildiği halde bazı şu'belerce toplanan vesait-i

⁴⁷⁰ Sürmeli, a.g.e., s.120.

nakliyenin şu'batta emre intizar ettirildiği yazılmaktadır. Peyderpey toplanan vesait hemen Ankara'ya sevk, hayvanat da bu sene gönderilmelidir.

4- Şubat her beş günde bir teslim edilen miktarı bildirmesi lazım iken evvelce yazdıklarını tekrarlayarak vesait-i nakliye yekûnunu karıştırmaktadırlar. Binaenaleyh her şu'be 10 Eylül sene 337 tarihine kadar teslim aldığı miktar ile sevkettiği miktarı bir telgrafla iş'ar edecek Eylül'ün onundan sonra verilecek telgraflarda evvelki miktarı ithal etmeyip yalnız beş günlük miktarları bildirecektir. Muhaberat ve hesâbâtı çoğaltmamak için vesait-i nakliye hakkında yalnız ahz-ı asker şu'batı yukarıdaki ma'lumat-ı, Ordu Dairesi'ne verecek ve Tekâlif-i Milliye Komisyonları bu yolda iş'aratta bulunmayacaklardır.

5- On numrolu Tekâlif-i milliye emrine zeyl olan işbu emir bil'umum cephelere ve ahz-ı askerlere menzillere ve devair rüesasına ahz-ı asker kalemlerine Tekâlif-i Milliye Komisyonlarına vali ve mutasarrıflıklara tebliğ edilmiştir.⁴⁷¹

Bu emirden de anlaşılacağı üzere 10 No'lu Tekâlif-i Milliye emrinin şubelerce yanlış telakki edildiği görülmektedir. 10 No'lu Tekâlif-i Milliye emri zeyli de yanlış uygulamalara son vermek amacıyla çıkarılmıştır.

10 No'lu Tekâlif-i Milliye emri gereğince halkın elinde bulunan taşıt araçlarının %20'sine elkonulmuştu. 18 Aralık 1921 tarihli bir belgeye göre 4., 5. ve 10. Kolordular'a bağlı askerlik daireleri bölgesinden toplanan taşıt araçlarının cinsleri ve bunların yüzde yirmi miktarları ile yüzde yirmisinden alınan ve yüzde yirmisinden alınmayan miktarları şöyle tespit edilmişti.⁴⁷²

YÜZDE YİRMİ MİKTARI			
Kolordular	Askerlik Daireleri	Taşıt Aracının Cinsi	Toplam
		Öküç ve Manda Arabası	539
		Kağnı Arabası	5.930
	Karaman, Aksaray	Yaylı At Arabası	19

⁴⁷¹ Açıköz, 11 Eylül 1337/1921, No: 280; Sürmeli, a.g.e., s.120,121.

⁴⁷² Sürmeli, a.g.e., s.125-127.

4. Kolordu	Burdur, Silifke	Öküz ve Manda	19.203
	Niğde, Konya	Merkeb	20.088
	Seydişehir, Antalya	Binek ve Koşum	2.602
	Afyonkarahisar	Mekkari ve Ester	3.782
	Muğla, Denizli	Deve	3.037
	Aydın	Çift Atlı Araba	322
		Tek Atlı Araba	24
5. Kolordu		Öküz ve Manda Arabası	1.901
		Kağnı Arabası	10.535
		Yaylı At Arabası	6
		Öküz ve Manda	28.695
	Ankara, Kastamonu	Merkeb	7.413
	Çorum, Kayseri	Binek ve Koşum	542
	Bolu, Yozgat	Mekkari ve Ester	1.765
		Deve	181
		Çift Atlı Araba	119
		Tek Atlı Araba	1
10. Kolordu		Öküz ve Manda Arabası	78
		Kağnı Arabası	4.134
		Yaylı At Arabası	22
		Öküz ve Manda	8.133
		Merkeb	856
	Sivas, Samsun	Binek ve Koşum	283
	Amasya	Mekkari ve Ester	534
		Deve	22
		Çift Atlı Araba	132
		Tek Atlı Araba	–

	4.Kolordu	5.Kolordu	10.Kolordu	Toplam
Öküz ve Manda Arabası	539	1901	78	2.518
Kağnı Arabası	5930	10535	4134	20599
Yaylı At Arabası	19	6	22	47
Öküz ve Manda	19203	28695	8133	50631
Merkeb	20088	7413	856	28357
Binek ve Koşum	2602	542	283	3427
Mekkari ve Ester	3782	1765	534	6081
Deve	3037	181	22	3240
Çift Atlı Araba	322	119	132	573
Tek Atlı Araba	24	1		25

YÜZDE YİRMİDEN MİKTAR			
Kolordular	Askerlik Daireleri	Taşıt Aracının Cinsi	Toplam
4. Kolordu		Öküz v. Manda Arabası	440
		Kağnı Arabası	2.943
		Yaylı At Arabası	13
4.Kolordu	Karaman, Aksaray	Öküz ve Manda	8.727
	Burdur, Silifke	Merkeb	12.707
	Niğde, Konya	Binek ve Koşum	1.483
	Seydişehir, Antalya	Mekkari ve Ester	2.130
	Afyonkarahisar	Deve	2.211
	Muğla, Denizli	Çift Atlı Araba	172
	Aydın	Tek Atlı Araba	19
		Öküz ve Manda Arabası	1.844
		Kağnı Arabası	8.311

5. Kolordu		Yaylı At Arabası	6
		Öküz ve Manda	22.609
	Ankara, Kastamonu	Merkeb	4.234
	Çorum, Kayseri	Binek ve Koşum	361
	Bolu, Yozgat	Mekkari ve Ester	1.386
		Deve	108
		Çift Atlı Araba	99
		Tek Atlı Araba	1
10. Kolordu		Öküz ve Manda Arabası	78
		Kağnı Arabası	3.484
		Yaylı At Arabası	15
		Öküz ve Manda	7.098
		Merkeb	581
	Sivas, Samsun	Binek ve Koşum	228
	Amasya	Mekkari ve Ester	459
		Deve	15
		Çift Atlı Araba	125
		Tek Atlı Araba	-

	4.Kolordu	5.Kolordu	10.Kolordu	Toplam
Öküz ve Manda Arabası	440	1844	78	2.362
Kağnı Arabası	2943	8311	3484	14.738
Yaylı At Arabası	13	6	15	34
Öküz ve Manda	8727	22609	7098	38.434
Merkeb	12707	4234	581	17.522
Binek ve Koşum	1483	361	228	2.072
Mekkari ve Ester	2130	1386	459	3.975

Deve	2211	108	15	2.334
Çift Atlı Araba	172	99	125	396
Tek Atlı Araba	19	1		20

10 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri gereğince de 1921 Ağustos ayı sonuna kadar sadece 4., 5. ve 10. Kolordu bölgelerinden %20 oranında toplanan taşıt araçları ise;⁴⁷³

Cinsi	Miktar (Adet)
Öküz arabası	2.362
Kağnı arabası	14.738
Öküz ve manda	38.434
Katır	3.975
Binek hayvanı	1.260
Koşum	812
Deve	2.334
Muhtelif cins araba	406

Tablodan da anlaşılacağı gibi tespit edilen taşıt araçlarının büyük bir kısmı toplanarak ordu hizmetine verilmiştir. Hükümet'in yalnız %20'lerden toplanan taşıt araçlarına olan borcu 3.324.596 liraya ulaşmıştı.⁴⁷⁴

YÜZDE YİRMİDEN ALINMAYAN MİKTAR			
Kolordular	Askerlik Daireleri	Taşıt Aracının Cinsi	Toplam
		Öküz ve Manda Arabası	99
		Kağnı Arabası	2.987
		Yaylı At Arabası	6

⁴⁷³ ATASE Arşivi; İSH, Kutu No: 1578, Gömlek No: 63, Belge No: 63-1; ATASE Arşivi; İSH, Kutu No: 1539, Gömlek No: 63, Belge No: 63 (1-12); *TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.1, Ankara1972, s. 79.

⁴⁷⁴ Kayıran, a.g.m., s.657.

4. Kolordu	Karaman, Aksaray	Öküz ve Manda	10.476
	Burdur, Silifke	Merkeb	7.381
	Niğde, Konya	Binek ve Koşum	1.119
	Seydişehir, Antalya	Mekkari ve Ester	1.652
	Afyonkarahisar	Deve	826
	Muğla, Denizli	Çift Atlı Araba	150
	Aydın	Tek Atlı Araba	6
5. Kolordu		Öküz ve Manda Arabası	57
		Kağrı Arabası	2.224
		Yaylı At Arabası	-
		Öküz ve Manda	6.086
	Ankara, Kastamonu,	Merkeb	3.179
	Çonim, Kayseri,	Binek ve Koşum	181
	Bolu, Yozgat	Mekkari ve Ester	379
		Deve	73
		Çift Ath Araba	20
		Tek Atlı Araba	-
10. Kolordu		Öküz ve Manda Arabası	-
		Kağrı Arabası	650
		Yaylı At Arabası	7
		Öküz ve Manda	1.035
	Sivas, Samsun	Merkeb	278
	Amasya	Binek ve Koşum	55
		Mekkari ve Ester	75
		Deve	7
		Çift Atlı Araba	7
		Tek Atlı Araba	-

	4.Kolordu	5.Kolordu	10.Kolordu	Toplam
Öküz ve Manda Arabası	99	57		156
Kağnı Arabası	2987	2224	650	5.861
Yaylı At Arabası	6	7		13
Öküz ve Manda	10476	6086	1035	17.597
Merkeb	7381	3179	278	10.838
Binek ve Koşum	1119	181	55	1.355
Mekkari ve Ester	1652	379	75	2.106
Deve	826	73	7	906
Çift Atlı Araba	150	20	7	177
Tek Atlı Araba	6	–		6

Başkumandanlıkça, bazı Tekâlif-i Milliye uygulamalarını yerinde denetlemek ve bu uygulamaları hızlandırmak amacıyla çeşitli yerlere komisyonlar gönderilmişti. 10 No'lu Tekâlif-i Milliye uygulamaları yerinde denetlemek üzere Isparta, Burdur ve Antalya'ya gönderilen komisyonun başkanlığını yapan Süvari Yüzbaşısı Şerif Bey'in hatıralarında bu uygulamalar ile ilgili çalışmalar ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Şerif Bey hatıralarında, komisyonda bir veteriner (Konya – Aksaraylı Şerif) bir topçu teğmeni (Harputlu Şükrü) bulunduğunu Isparta'da yapılan çalışmalar sonunda nakil vasıtalarının dörtte üçünün alınarak orduya sevk edildiğini, Burdur'un Tefenni Kazası Kaymakam Vekili Kemal Bey'in yardımlarıyla nakil vasıtalarından epeyce toplandığını, Antalya'dan en güzel yaylı ve faytonların alınarak cepheye gönderildiğinden bahseder.⁴⁷⁵

Toplanması istenen silahlar da küçümsenmeyecek bir miktara ulaşmıştı. Toplanan çeşitli cins silahların miktarı 4.208 adet idi. Bunları o günkü fiyatlara göre kıymetlendirmek gerekirse 63.120 lira tutmakta idi. Ulusal Yükümlülük Komisyonları'nı kuran TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu

⁴⁷⁵ Şerif Güralp; *İstiklâl Savaşının İcyüzü*, İstanbul 1958, s. 202,203.

komisyonların 30 Ekim 1921'de görevlerinin sona ereceğini de bildirmişti. Yalnız bu sene mahsulünü henüz almamış olanlar harmanlarını kaldırdıkları tarih, 30 Ekim'den sonra da olsa bu seneye ait yükümlü oldukları miktarı vereceklerdi. Bu husus 30 Ekim 1921 gün 334 sayılı bir emirle ilgili makamlara bildirilmiş ve basında yayınlanmıştı.⁴⁷⁶

"1. 8 Ekim 1921 tarihinden sonra 690 numaralı Tekâlif-i Milliye emrine tayin olunan 30 Ekim 1921 tarihi, bu gün son bulduğundan bu günden sonra Tekâlif-i Milliye işlerine devam olunmayacaktır. Yalnız mahsulün geç alınması sebebiyle henüz harmanlarda bulunmasından dolayı kaldırılmamış olanların arkası her ne vakit alınırsa alınsın Tekâlif komisyonları, bu seneye mahsus Tekâlif-i Milliyesi'ni alacaklardır.

2. 30 Ekim 1921 tarihinde Tekâlif-i Milliye ambarları mevcutlarının ne olduğu komisyonlarca nihayet 10 Kasım 1921 tarihine kadar mutlaka MSB'na bildirilecektir.

3. Hariçten gelecek mallardan gümrüklerce alınmakta olan %10 Tekâlif-i Milliye dahi 30 Ekim tarihinden itibaren alınmayacaktır. 690 numaralı Tekâlif-i Milliye emrinde açıklandığı ve ilân olunduğu üzere bu emrin duyurulduğu tarihe kadar %40 Tekâlif-i Milliyesi'ni vermemiş olanlar hakkında takibata başlanacaktır."

Ayrıca, 7 ağustos 1921'de yedi numarayı taşıyan Ulusal Yükümlülük Emri, halk elinde bulunan silahların toplanacağına ait emir için de 26 Kasım 1921'de Başkomutan şöyle demektedir.

"1. Tekâlif-i Milliye Emirleri'nden olup halk elinde bulunan silahların teslimine ait 7 Ağustos 1921 tarih ve 7 numaralı emirle ve bunun eki olan 7 Eylül 1921 tarihli emrin devam ve uygulanmasına lüzum kalmamıştır.

2. Bu emrin yayınlandığı tarihten itibaren yukarıda adı geçen iki emirle muhakeme edilmekte bulunanların mahkûm edilmiş olanları da serbest bırakılacaktır.

3. Bundan böyle silahla ilgili olarak genel kanun hükümleri uygulanacaktır."⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ TİH İdari Faaliyetler, s.369.

⁴⁷⁷ Köylü, a.g.t., s. 119,120.

Tekâlif-i Milliye Emirleri incelendiğinde kurulacak komisyonların yapısını ve esaslarını tarif eden birinci maddeden hemen sonra ikinci ve üçüncü maddelerin giyecek malzemeleri ile ilgili olduğu görülmektedir. En başta giyecek malzemeleri ile ilgili hükümlerin olması, emirlerde adı geçen ikmal maddelerinin hemen hepsine bedeli daha sonra ödenmek üzere el konulurken ikinci maddede adı geçen giyecek malzemeleri bedelsiz ve bağış olarak toplanmış olması o dönemde bu malzemeler açısından ne kadar sıkıntı çekildiğini göstermektedir. Mevcuda göre giyecek malzemesi olarak önemli miktarda iç çamaşırı, gömlek ve çarık toplanmıştır.

Osmanlı döneminde sadece ihtiyaç duyulan bölgelerde uygulanan Tekâlif-i Harbiye yöntemi, bu dönemde Tekâlif-i Milliye Emirleri adı altında muharebe bölgesinde olsun olmasın bütün yurttan uygulanmıştır.⁴⁷⁸

TBMM'de Tekâlif-i Milliye uygulamaları hakkında görüşme ve tartışmalar da yaşanmıştır. Mecliste, 8 Ağustos 1921'de yapılan gizli görüşmelerde; Mersin Mebusu Selahattin Bey, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Karahisar Sahip Mebusu Hulusi Bey, Tekâlif-i Milliye Komisyonları'nın kurulup kurulmadıklarını ve bunun için ne gibi çalışmalar yapıldığını teftiş etmekle görevlendirildiler. Diğer taraftan Harp Komitesi'nin kurulmasına ilişkin taktir'in görüşüldüğü 14 Aralık 1921'de Adana Milletvekili Zekâî Bey: "*Tekâlif-i Milliye'nin zararlar tevhit ettiğini ve hesaba alınamadığını...*" söylemiştir. Maliye Vekili Hasan Bey; "*Henüz alınan 3.000.000 hesabın tamamen arkasının alınmadığını*" açıklamıştır. Bunun üzerine Zekâî Bey devamlı; "*Her ne olursa olsun Tekâlif-i Milliye'nin memleket iktisadını tamamen sarstığını felâketli neticeden Heyet-i Vekilenin mesul olduğunu*" iddia etmiştir. Tartışmalar sonuna 30 milletvekilinden oluşan bir harp komitesi kurulması ve bu komitenin mali denetim yapması kabul edilmiştir.⁴⁷⁹

27 Ekim 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa'nın Meclis'te sorulan

⁴⁷⁸ Avcı, a.g.m., s. 234.

⁴⁷⁹ Ezer, a.g.t., s. 168.

bir soru üzerine verdiği cevap, Tekâlîf-i Milliye Emirleri'ni uygulamaya ne denli ihtiyaç olduğunu göstermiştir; *"Ordumuzun iâşe vaziyeti iddia edemem ki parlak denilebilsin. Fakat Anadolu'nun kanaatkâr evlâdını tatmin edecek derecededir."* Bu konuda, özellikle TBMM'nin gizli oturumlarında ilginç tartışmalara rastlanmaktadır.⁴⁸⁰

Tekâlîf-i Milliye Emirleri ile makbuz karşılığı alınan malzemelerin bedeli savaş bitiminden sonra 1923–1929 yılları arasında halka geri ödenmiştir.⁴⁸¹

3. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN UYGULANMALARINDA ÇIKAN PROBLEMLER VE İSTİKLÂL MAHKEMELERİ'NİN KURULMASI

Birinci Dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin görevleri 17 Şubat 1921'de sona erdikten ve kaldırıldıktan kısa bir süre sonra Orta Anadolu'da soygun, ayaklanma, kaçak ve adî suçların yeniden çoğalması üzerine bir başkan ve iki üyeden kurulu cinayet mahkemelerinin görevlendirilmesi istenmişse de bu teklif uygun bulunmayıp reddedilmiştir. İstiklâl Mahkemeleri'nden boşalan yeri doldurmak için çeşitli teklifler yapılmış olmasına rağmen İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden görevlendirilmesinden çekinilmiştir. Fakat Kütahya – Eskişehir Savaşları'nın yenilgiyle sonuçlanması, kaybedilen topraklar, Yunan tehdidinin Ankara'ya yaklaşması ve Ankara'nın terk edilmesi korkusu büyük moral çöküntüsüne sebep olmuş, sonunda mecliste beliren eğilim üzerine İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden kurulması sağlanmıştır. Bu tarihe kadar meclise karşı sorumlu olan İstiklâl Mahkemeleri doğrudan doğruya Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmış oldular. Mustafa Kemal Paşa'nın 7–8 Ağustos 1921 tarihlerinde yayınladığı Tekâlîf-i Milliye Emirleri halkı maddi ve manevi bütün kaynaklarıyla Milli Mücadele'ye katılmaya çağırıyordu. İstiklâl Mahkemeleri, bu emirlerin yürütülmesinde hem Başkumandanlık makamının hem de halkın en büyük yardımcısı olmuştur.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Ezer, a.g.t., s. 168.

⁴⁸¹ M.Akif Tural; "Tekâlîf-i Milliye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 32, Temmuz 1995, s. 558.

⁴⁸² Sürmeli, a.g.e., s.130.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından 7–8 Ağustos 1921 tarihlerinde yayınlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin gönderildiği makamlar arasında yer alan İstiklâl Mahkemeleri, emirlerde belirtilen hükümlerin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Gazeteler Tekâlif-i Milliye Emirlerini, komisyonların tebliğlerini ve İstiklâl Mahkemeleri'nin emirlerle ilgili nizamname ve beyannamelerini, konuyla ilgili kararlarını yayınlamak suretiyle halka duyurmakta ve halkın aydınlatılmasını sağlamaktaydı.⁴⁸³

İstiklâl Mahkemeleri, Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin uygulanmasında halka ve ilgililere yardımcı olduğu gibi bu yükümlülüklerin uygulanışında kanuna aykırı hareket edenleri cezalandırmakta tereddüt etmemiştir. İstiklâl Mahkemeleri'nin Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni yerine getirmeyenler ve kanuna aykırı hareket edenler hakkında baktıkları davaların sayıları fazla olmamakla birlikte Türk Milleti'nin var olma mücadelesi verdiği bir zamanda, bu yükümlülüklerden kaçınanların çıkması ibret vericidir. Gazeteler İstiklâl Mahkemeleri'nin bu davalarla ilgili kararlarını yayınlamak suretiyle halka duyurmuş ve bu ibret verici örnekleri gözler önüne sermişlerdir.⁴⁸⁴

Konya İstiklâl Mahkemesi Heyet-i adına Baha imzasıyla 7.10.1922 tarihinde TBMM Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bir yazıda, İstiklâl Mahkemesi'nin almış olduğu kararlar hakkında bilgi verilmekteydi. Tekâlif-i Milliye Emirleri'yle ilgili alınan kararlar ise şöyleydi:

"Karahisar'ın Yunan Kuvvetleridan istirdadı sırasında Burdur çarşısında ta'lik olunan bayraklar meyanda Aşçı Hamid Ağa dükkânındaki bayrağın asıldığı mahalden koparıp yemek masasına sermek suretiyle tahkir ve orada bulunanların i'tirazlarına cevaben ehemmiyetsiz bir paçavratanın pekiyi yemek masasını örtmekten başka bir işe yaramayacağını beyan etmek ve Tekâlif-i Milliye namına orduya alınacak mevaşinin miktarını taklil maksadıyla köylülere

⁴⁸³ Açıksöz, 13 Ağustos 1337/1921, No: 258.; Açıksöz, 20 Ağustos 1337/1921, No: 261; Açıksöz, 10 Teşrin-i evvel 1337/10 Ekim 1921, No: 305. Sürmeli, a.g.e., s.132–134.

⁴⁸⁴ Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nde Tekâlif-i Milliye Emirleri hükümlerine riayet etmeyenlerle ilgili davaların kararları ile ilgili Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1337/1921, No: 273; *Vakit*, 8 Eylül 1337/1921, No: 1345; *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1337/1921, No: 289; *Açıksöz*, 18 Eylül 1337/1921, No: 286; *Açıksöz*, 5 Teşrin-i evvel 1337/5 Ekim 1921, No: 301; Peker, a.g.e., s. 390,391; Sürmeli, a.g.e., s. 135,138.

hayvan hastalığı olduğunu i'lan ederek menâfi'i hasisesi mukabilinde toplanan hayvanları geriye göndermek ve köyleri esnây-ı ta'attisinde köylünün hissiyat-ı milliye-i rütbesini rencide edecek suretle beyannamede bulunmak maddelerinden maznun-ı aleyh bulunan Burdur Baytar Müfettişi Kasım hakkında cereyan eden muhakeme neticesinde mumaileyhin fi'ile mücafereti sabit olduğundan ve amâl-i milliyeyi gayr-i müdrik olan mumaileyh Kasım Efendi'nin azline mü'ebbeden rütbe-i me'muriyetinden mahrumiyetine.”⁴⁸⁵

İstiklâl Mahkemeleri'nin Tekâlif-i Milliye Emirleri'yle ilgili davaların sonuçlarına baktığımızda genelde hafif cezalar verildiği görülmektedir. İdam cezası uygulanmamıştır. Görüldüğü üzere İstiklâl Mahkemeleri, çalışmış oldukları dönem boyunca üzerlerine aldıkları vazifeyi, sorumluluklarının bilincinde ve başarılı bir şekilde yerine getirmişlerdir.

4. TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN UYGULANMALARI ESNASINDA YAPILAN YARDIMLAR VE MİTİNGLER

7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde yayınlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri'yle, Türk Milletinin maddi ve manevi bütün kaynakları seferber edilmişti. Tekâlif-i Milliye Emirleri'yle harp yükümlülüklerini yerine getiren Türk milleti, sadece bu emirleri uygulamakla yetinmemiş, vatanseverlik ve sağduyu anlayışıyla, Türk Ordusu'na bağış ve yardımlarda da bulunmuştur. Bu bağış ve yardımları, Tekâlif-i Milliye Emirleri uygulamaları sırasında devam etmiş, Kurtuluş Mücadelesi'nin en anlamlı hamiyet ve fedakârlık örneklerini sergilenmiştir.

10 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinin "*Hanımlarımızın Gazilere Yardımı*" başlığı altında verdiği haberde hanımların zabitana 10 bin paket sigara gönderildiği gibi neferler için de 20 bin paket daha hazırlandığını belirtmektedir. Yine Anadolu Ajansı'nın Boğazlıyan'dan 4 Ağustos 1921 tarihiyle geçtiği haberde, Boğazlıyan ahalisinin Yozgat'ta açılan bir hastaneye 1.000 lira bağışta buldukları

⁴⁸⁵ Sürmeli, a.g.e., s.138.

açıklanmaktaydı.⁴⁸⁶ Anadolu Ajansı'nın 11 Ağustos 1921 tarihli Konya'dan verdiği haber, 13 Ağustos 1921 tarihli Açığsöz Gazetesinde yayınlanmıştı. Haberde Kurban Bayramı'nda misafirlere ikram olarak istihlâk edilmekte olan şeker bedelinin ve kesilecek kurbanların Türk Ordusu'nun ihtiyaçlarına tahsis edileceği belirtilmiştir.⁴⁸⁷

13 Ağustos 1921 tarihinde Açığsöz Gazetesi'nde yayınlanan 11 Ağustos 1921 tarihli Anadolu Ajansının resmi tebliğinde Ordu efradına elbise mübayaa edilmek üzere Havza eşrafından Bayram Efendi beş yüz, Betekçizade Hafız Efendi müşterekleri beş yüz ve diğer bir tüccar ikiyüzelli lira teberru eyledikleri, bu maksat için Köprü ahalisi tarafından da binikiyüz lira irsali taahhüd edildiği bildirilmiştir. Ayrıca, Amasya Beyzade nahiyesi ahalisi ordu hayvanatı için meralarından ot biçtirilmesine muvafakat ve yardım ettikleri gibi yüz arabalık ot ihdasını taahhüd ettikleri belirtilmektedir.⁴⁸⁸ Maraş'ta orduya yardım için düzenlenen bir toplantıda halkın galeyanı doruk noktasına çıkmış ve yapılan bağışlar 50 bin lirayı aşmıştır.⁴⁸⁹

19 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin yayınladığı bir bağış haberine göre Isparta'da dahi bir Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Hey'et-i Merkeziyesi teşkil edilerek teberru'at-ı muhtelifeden 66.515 kuruş evrak-ı nakdiye ve 585 kuruş madeni para tahsil edildiği gibi 17 top kaput ve Amerikan bezi ve patiska ve tülbent teberru edilmiştir.⁴⁹⁰

Yine 19 ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde, Ankara halkının her gün pek çok matara yaparak orduya teslim ettikleri, Niğde Mebusu Vehbi Efendi tarafından Ankara hastanelerinde tedavi edilmekte olan yaralılara dağıtılmak üzere yirmi sekiz baş kurbanlık koyun hediye edildiği, hamiyetli Mudurnu ahalisinin her türlü yardımlardan başka son zamanlarda Mudurnu Askeri hastanelerinde yatan yaralı

⁴⁸⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ağustos 1337/1921, No: 260.

⁴⁸⁷ *Açığsöz*, 13 Ağustos 1337/1921, No: 258.

⁴⁸⁸ *Açığsöz*, 13 Ağustos 1337/1921, No: 258; Sürmeli, a.g.e., s.140.

⁴⁸⁹ *Vakit*, 15 Ağustos 1337/1921, No: 1324.

⁴⁹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos 1337/1921, No: 266.

gazileri ziyaret ederek şeker, çorba, yoğurt ve sigaraları dağıttıkları, Erkek Hilâl-i Ahmer riyasetiyle Hanımlar Hilâl-i Ahmer Başkanı vasıtasıyla yeni olarak hazırlanmış 104 adet don, 108 adet gömlek, 13 adet hasta elbisesi, 13 yüz havlusu bağışladıklarına dair yayınlanan haber bir Türk insanının fedakârlığını yansıtmaktaydı.⁴⁹¹

17 Ağustos 1921 tarihli Anadolu Ajansı'nın verdiği haber Trablusgarb'ın Türkleri unutmadığı ve Trablusgarb Müslümanları ve bazı Hıristiyan ve Musevi eşrafının belediye dairesi önünde toplanarak başta Belediye Başkanı Hasan Paşa olmak üzere edebiyatçılar tarafından söylenen nutuklardan sonra Anadolu'ya yardım için bir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kurulduğu ve ilk gün 30 bin Fransız Frangı toplanarak faaliyetlerine devam edecekleri yolundaydı.⁴⁹² Ayrıca Söke'nin Bağarası ahalisinin Türk Ordusu'na bütün takımlarıyla dört mekkari hediye ettikleri 19 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştı.⁴⁹³

Hâkimiyet-i Milliye'nin 21 Ağustos 1921 tarihli nüshasında yayınlanan Anadolu'nun çeşitli yerlerinden yapılan bağışlarla ilgili haberler şöyleydi:

"Boğazlıyan: 16 Ağustos-Kazamızın hamiyetli ahalisi tarafından nakliyat-ı askeriye için muhtelif cins biniçyüzonüç vasıta-i nakliye gönderilmiş ve kahraman askerlerimize beşbin çift çarık ve beşbin çift çorap ile beşbin takım çamaşır teberru edilmek suretiyle hamiyet olunmuştur. Dün Elaziz'de Müdafaa-i Hukuk Reisi Raşid Bey'den gelen bir telgrafta Hilâl-i Ahmer i'anesi olarak yalnız merkezde dörtyüzyetmiş bin kuruş gönderilmiştir. Teberru'at devam etmektedir. Elaziz'in şimdiye kadar tevali eden bu hamiyet-i vatanperverliği milletin kalbinde pek büyük te'sirler icra etmektedir. Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı emrindeki bahriye efradının ihtiyacatına medar olmak üzere, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti muhteremesi tarafından yüz çift potin ve yüz pantolon ita edilmiştir. Fedakâr Trabzonluların intihabkerdesi olan bu gayur ve azimkâr cem'iyetin mukaddes vatanımızın istihlâsı emrinde geceli gündüzlü çalışan asker kardeşlerimize her an ibraz eylediği kıymetdâr mu'avenetlerden dolayı mezkûr kumandanlıkça teşekkür edilmektedir."⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ağustos 1337/1921, No: 266.

⁴⁹² Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ağustos 1337/1921, No: 266.

⁴⁹³ Sürmeli, a.g.e., s. 141.

⁴⁹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1337/1921, No: 268.

21 Ağustos 1921 tarihli Açığsöz Gazetesi Bolu Hayır Yurdu tarafından ayrıca yüyirmiüç kat çamaşır imal ve hıdmet-i askeriyye ihda ettiğini belirtmektedir.⁴⁹⁵

22 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden yapılan bağışlar şöyleydi:

*"Asi Yozgat nahiyesi ahalisi nahiye müdürünün gayret ve delaletiyle ordumuz için 173 okka kavurma ile 182 deri göndermişlerdir. Konya tüccarından pekçok zevatın ordu için pek mühim miktarda te-berru'atta buldukları Konya gazetelerinde görülmüştür. Tenodos ahalisi 100.000 kuruş vermiştir. Bayramın birinci günü Kangırı me'murin ahalisi kendi emekleriyle tesis edilmiş olan hastahanedeki mevcut mecruhin guzzâtı kafile-i kâmile ziyaret etmişler, et ve sigara ve hurma vesaire gibi hediyeler ile hatırlarını sormuşlardır. Kangırı'da bu suretle güzel bir aile bayramı yapılmıştır. Bilahare gençler tarafından hastahane yanında bir müsamere tertib edilerek hem hastahanedeki mecruhlar eğlendirilmiş, hem de Hilâl-i Ahmer namına bir hayli teberru'at-ı nakdiye te'min olunmuştur."*⁴⁹⁶

23 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan bağış haberleri şöyleydi: Ankara'nın Hacı Musa mahallesinde altmış yaşlarında Emir Hala namındaki bir kadın senelerden beri sakladığı maden parasıyla bir koç alarak orduya terk ve teberru eylediği haber alınmıştır. Ankara tüccarından Süslüzâde Hacı Ömer Efendi orduya otuz okka çelik teberru etmiştir. Antalya eşrafının ordumuza takımıyla birlikte 17 at teberru etmiş oldukları (Anadolu) refikimizde görülmüştür.⁴⁹⁷

25 Ağustos 1921 tarihli Açığsöz Gazetesi, Ayancık'tan sevk edilen askerler için Müdafaa-i Milliye Başkanı Şükriyâde Mithat Bey'in yarımşar lira tediye ettiğini, askere yeni çağrılan ve sevk edilenler için aynı şekilde bu bağışı yapmayı taahhüt ettiğini ve bundan dolayı Sinop Mutasarrıflığı'nca kendisinin teşekkürlerle tebrik

⁴⁹⁵ Açığsöz, 21 Ağustos 1337/1921, No: 268; Sürmeli, a.g.e., s.142.

⁴⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Ağustos 1337/1921, No: 269.

⁴⁹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1337/1921, No: 270; Sürmeli, a.g.e., s.143.

edildiği bir hamiyet örneği olarak yayınlamıştı.⁴⁹⁸

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi 27 Ağustos 1921 "*Konya: 25 Ağustos (A-A) Hamiyetli Konyalılar şimdiye kadar teberru ettikleri beşyüz bin lira kıymetinde araba ve ata ilaveten bugün de ordumuzu yeniden onikibin lira kıymetinde yüz at ihda eylemişlerdir. Bolu'ya tabi Kıbrısçık nahiyesinin hamiyetli ahalisi aralarında topladıkları (350) lira i'aneyi Bolu Hilâl-i Ahmer veznesine teslim etmişlerdir. Kıbrısçık nahiyesi halkı Tekâlîf-i Milliye hariç olmak üzere askerlerimiz için ayrıca dörtyüz çift çorap ile o miktarda çarık ihdasına karar vermişlerdir.*"⁴⁹⁹

29 Ağustos 1921 tarihli Açığsöz gazetesi "*İnebolu Kayıkçılarına Teşekkür*" başlığı altında bir ilan yayınlamıştı. Bu ilân Kastamonu ve havalisi Kumandanı Mirliya Muhiddin imzasıyla verilmişti. Ve İnebolu limanına gelmekte olan askeri eşyayı öteden beri ücretsiz ihraç eden bu kez de 1.144 parça eşya ve askeri malzemeyi aynı şekilde karaya ihraç ederek ihraç ücreti olan 16.800 kuruşu hükümete terk edip bağışlayan İnebolu kayıkçılarına takdir ve teşekkür ediliyordu.⁵⁰⁰

1 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Mısırlılar'ın yardımına şöyle değinmekteydi: "*Ankara 31 Ağustos (A-A) Kahire'de münteşir (Vâdi-i Leyi) Gazetesi Mısırlıları Anadolu felaketzedelerine mu'avenete da'vet maksadıyla bir makale neşretmiş ayrıca kendi teşebbüsüyle i'ane dercine başlamıştır. Gazetenin topladığı i'ane yekünü şimdiden (6.787) liraya balığ olmaktadır.*"⁵⁰¹

6 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi orduya yapılan bağışları şöyle açıklamaktaydı: "*Ankara'nın Mukaddem mahallesi ahalisi hayvanları ile beraber bir araba, Musevi Cema'ati dört tekerlekli iki öküz arabası, altı öküz, Ermeni Cema'ati öküzleri ile beraber iki kağrı arabası teberru eylemişlerdir.*"⁵⁰²

⁴⁹⁸ Açığsöz, 25 Ağustos 1337/1921, No: 266.

⁴⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1337/1921, No: 274.

⁵⁰⁰ Açığsöz, 29 Ağustos 1337/1921, No: 269.

⁵⁰¹ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Eylül 1337/1921, No: 279.

⁵⁰² Hâkimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1337/1921, No: 284.

8 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi çeşitli şekilde yapılan bağışları şöyle açıklamaktaydı: "*Bursa Mebusu Operatör Emin Bey bir inek ve buzağısını mecruhlarımıza teberru eylemişlerdir. Emin Beyefendi dört hastaneyi de uhdelere almışlardır. Geçenlerde Ulukışla'da vuku bulan vatanperverane içtima esnasında yüzlira ihdas edildiğini yazmış idik. İstihbaratımıza nazaran telgrafta teşrih edilen bu meblağ Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemal Bey tarafından verilmiştir. Beyşehir ahalisi tarafından sevk-i hamiyetle Hilâl-i Ahmer'e teberru edilen kırksekiz adet yatak ve yorgan teberra'atmdan ma'ada evvelce iki defa kazaya tertib edilip mübaya'a suretiyle alınan yüzaltmış dört hayvanla son tertibe mahsuben mübaya'a olunan yirmidört hayvan ki cem'an (onaltı bin küsur) lira kıymetinde (yüzseksen sekiz) re's hayvanla dört adet çift atlı arabayı kaza ve kura ahali-i hamiyetmendani tamamen orduya terk ve teberru ettikleri Beyşehir Kaymakamlığı'ndan iş'ar olunması üzerine ibrâz-ı fedakârı eden kazay-ı mezkûr ahalinin hizmet ve vak'alan se-zaver takdir görülerek Konya vilayetinden Kaymakamlık vasıtasıyla beyan-ı memnuniyet ve teşekkür olunduğu (Babalık) gazetesinde görülmüştür.*"⁵⁰³

9 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bağışlar şöyleydi: "*Düzce Kazasının orduya her tarafında hergün yüzlerle takım çamaşır ve çorap orduya teberru edilmektedir. Bir hafta zarfında dörtbinoniki kat çamaşır, 3.592 çorap ve üç bin beşyüz, çift çarık teberru ve teslim edilmiştir. Ankara 8 (A-A) Nevşehir tüccarından Cafer Efendizâde Hayrullah Efendi Hilâl-i Ahmer'e beşyüz lira Alacoşar karyesinden Rençber Mustafa Ağa yirmi lira, Marangoz Durmuş Usta atsız bir araba teberru eylemişler ve eşraftan Çavuşzade Hacı Hasan Ağa ile Rahdivânzâde Mehmed Efendi vazife-i vataniyelerine şitab eden askerlerimize ikişer paket tütün tevzi eylemek suretiyle ibrâz-ı hamiyet etmişlerdir. Ankara 8 (A-A) Amasya'ya tabi Gümüştacıköy tüccarından Kilimzâde Halil Efendi Tekâlîf-i Milliye hissesini verdikten ma'ada ayda bin adet teslim edilmek üzere beşbin bargir yuları ihdasını ta'ahhüd etmek suretiyle fedakârlık gösterdiğinden Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden mumaleyhe beyan-ı teşekkür edilmektedir. Dördüncü fırkaya mensub bir zabitanın İsmail Hakkı Bey Darü'l-mu'allimât Hastahanesine bir koyun teberru etmiştir. Cephede büyük kahramanlıklar gösterdikten sonra mecruhen Darü'l-mua'llimât Hastahanesinde taht-ı tedavide bulunan Deli Osmanoğullarından Başçavuş Sivaslı Hasan oğlu Ali mecruh arkadaşları için iki koyun teberru etmiştir. Bu mecruh gazimizin eski arkadaşlarına karşı gösterdiği bu şefkati pek ziyade şayan-ı takdir görmekte ve bu ikinci kahramanlığını şükranla*

⁵⁰³ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Eylül 1337/1921, No: 286; Sürmeli, a.g.e., s. 145.

kaydetmekteyiz.”⁵⁰⁴

12 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde yayınlanan haberde Adana'nın hamiyetine değinilmiştir.⁵⁰⁵ Ayaş kazası halkının Tekâlif-i Milliye mazbataları muhteviyatı ile memurların maaşlarını orduya derk ederek Hilâl-i Ahmer'e bağışta bulduklarına dair haber Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nin 15 Eylül 1921 tarihli nüshasında "Ayaş'ın Fedakârlığı" başlığı altında yayınlanmıştır.⁵⁰⁶ 15 Konya Mekteb-i sultanisi talebesi Türk askerine tütün ve sigara alınmak üzere aralarında yüz lira toplamışlardır. Konya vilayeti ahali, ahiren orduya yüz binek hayvanı teberru etmekle beraber beşyüz araba da ordu hizmetine tahsis etmiştir.⁵⁰⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nin 22 Eylül 1921 tarihli nüshasında Ankara ve Ereğli’den yapılan bağışlar şöyleydi: "Ankara'nın At pazarında Kâtıbzâde Mehmed Efendi tekâlif suretiyle ahz olunan üçbin dörtyüz elli dört kuruş kıymetindeki erzak bedelini orduya teberru eylemiştir. Tekâlif-i Milliye Emri’ne tevfikeyen vaziyed olunan maldan zeytinyağı bedeli olan 3.807 kuruşu Ereğli'nin Sultanocak mahallesinden Ahmet Efendi zafer münasebetiyle orduya teberru etmek gibi bir hamiyette bulunmuştur."⁵⁰⁸

24 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde yayınlanan Sinop, Mamuretü'l-aziz, Ankara, Köyceğiz ve Malazgirt'ten yapılan bağışlara dair haberler şöyleydi: "Sinop: 21 Eylül-Sinop eşrafından Çerkeş Hacı Ömer Efendi tarafından bargirleriyle yüzlira kıymet tahmin edilen bir araba ile bir çift öküz teberru suretiyle Tekâlif-i Milliye Komisyonuna terk ve teslim edilmiştir."⁵⁰⁹ Mamure'tü'l-aziz vilayetlerimiz arasında Hilâl-i Ahmer'e i'ane i'taası hususunda şefkat sahasında ve büyük kalplilikle birinciliği ihraz eylemiştir. Son üç gün zarfında Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı'na 690 lira göndermişlerdir. Hilâl-i Ahmer Ankara Murahhaslığından Mamuretü'l-aziz halkını ve bu sahada pek büyük bir fa'aliyet göstermiş olan İstinaf Reisi Ata Beyefendi'ye arz-ı şükran edilmektedir. Duyûn-ı Umumiye Başkâtibi Tevfik Bey bu kere dahi şüheda eytamı ve ma'lûl gazilere bin kuruş teberru'en veznemize tevdi etmiştir. Mumaileyhe arz-ı teşekkür ederiz." Bu teşekkür

⁵⁰⁴ Sürmeli, a.g.e., s.146; Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1337/1921, No: 287.

⁵⁰⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1337/1921, No: 290.

⁵⁰⁶ Sürmeli, a.g.e., s. 147.

⁵⁰⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Eylül 1337/1921, No: 294.

⁵⁰⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Eylül 1337/1921, No: 300.

⁵⁰⁹ Sürmeli, a.g.e., s. 148.

Ankara Hilâl-i Ahmer Hey'et-i Murahhasından edilmiştir. "*Köyceğiz tüccarından Hacı Ömer Efendi damadı Salahi Bey'in orduya ma'takım beş re's ester teberru eylediğini istihbar eyledik. Salahi Bey'in şu hareketi cidden takdire ve zenginlerimize numune-i imtisal olmaya sezadır. Malazgirt kazası ahalisinin (Hilâl-ı Ahmer'e (320) lira teberru eylediklerini (Mamuret'ül-aziz) Gazetesi yazıyor.*"⁵¹⁰

26 Eylül 1921 tarihli İkdam Gazetesi Diyarbakir'de şahıslar tarafından yapılan bağışları şöyle açıklamıştı: "*Diyarbakir 19 Eylül (A-A) Savur kazası eşrafından ve a'şar mültezimlerinden Necmeddin Bedirhan, Mehmed Said, Mehmed Reşid, Sadun, Abdulaziz, Abdüllatif, Kamil, Abdülmecid, Abdullah, Sıtkı, Salih Bey ve Efendiler bu sene Savur kazası ve diğer kazalar a'şarma 28.973 lira zammiyât icra etmek suretiyle ibraz-ı hamiyet eylemişlerdir.*" Bozdoğan ve Akseki halkının yaptığı bağışlar 26 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştı. "*Bozdoğan kazası ahalisinden şimdiye kadar Tekâlif-i Milliye suretinde verdikleri eşya ve erzaktan ma'ada Kalem-i Mıntıkası efradının ilbası için (altmışbir bin) kuruş kıymetinde yirmiiki takım elbise (yirmiyedinbin kuruş) kıymetinde yüz çift ayakkabı tedarikiyle orduya teberru etmişlerdir. Bu hususta kaymakam-ı kaza ile Demirci Mehmed Efe'nin teş-vikât-ı hamiyetpervarânesi takdiren bildirilmektedir.*"⁵¹¹

Akseki ahalisi de şimdiye kadar Tekâlif-i Milliye suretiyle verdikleri beşyüzseksen kıyye sadeyağı, yüzyirmibir kıyye sahtiyan, yüzotuzdokuz çift yemeni, dörtyüzsekiz re's kasaplık davar, yüzondokuz çuval, kırk boş teneke elli altı nal, dörtyüz mih, iki ester ve beş deve, yirmibeş at ve yet-mişsekiz merkebi bil'arıza orduya teberru etmek suretiyle ibraz-ı hamiyet eylemişlerdir. Her iki kaza ahalisinin bu hizmetini tezkiren kendilerine matbu'at vasıtasıyla alenen beyan-ı teşekkür olunmasını rica ederim. Müdafaa-i Milliye Vekili Namına Müsteşar Ali Hikmet.⁵¹²

5 Ekim 1921 tarihli Hâkimiyet-i Miliye Gazetesi Türk Ordusu'na Samsun ve İnebolu'dan yapılan bağışlara şöyle yer vermişti: "*Samsun'da tüccardan Necmeddin Hami*

⁵¹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Eylül 1337/1921, No: 302.

⁵¹¹ Sürmeli, age, s. 149.

⁵¹² *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1337/1921, No: 304.

Bey cephe-i harpdeki ordu efradına tevzi edilmek üzere ikibinüçyüzaltmış lira kıymetinde ikiyüzelli bin defter sigara kağıdı ihda etmiştir. İnebolu'da ticaretle iştiğal İskeçeli Arif Bey cepheye çarşıyan kardeşlerimize mahsus olmak üzere 411 çift kunduran ihda etmek suretiyle izhâr-ı hamiyet eylemiştir."⁵¹³

Bolu, Sinop ve Manavgat'tan Türk Ordusu için yapılan bağışlar 11 Ekim 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştı. *"Bolu Mihalgazi ahalisi tarafından bu defa orduya onbeşbin kıyye ekmek verildiği gibi mahalli mezkûrde küşâd edilen ambarlar ihtiyacatı tamamen te'min edilmiş ve Muradca karyesinde bütün levâzımıyle bir zabitan misafırhanesi tesis edilmek suretiyle ibraz-ı fedakârı olunmuştu (A-A). Sinop'tan bildirildiğine nazaran Ayancık Belediye Reisi Ali BeyTekâlîf-i Milliye suretiyle alınan sekiz re's sığırı Tekâlîf-i Milliye Komisyonu'na teberru etmek suretiyle ibraz-ı hamiyet eylemiştir (A-A). Antalya sancağına tabi Manavgat kazası hamiyetmendân ahalisi Tekâlîf-i Milliye namına verdikleri ma'techizât 46 re's at ve kısrak ile 87 merkeb ve 260 re's koyun, 465 kilo sadeyağı, 747 kilo soğan ve 10.188 kilo buğday ve 4445 kilo arpa ve 102 kilo nohut, 50 kilo mercimek, 100 kilo bakla bedeli bulunan cem'an bir milyon üçyüzbin kuruşu ahiren ihraz edilen muzafferiyet şerefine ordumuza ihda eylediklerinden Müdafâ'a-i Milliye Vekâleti'nden kazay-ı mezkûr ahalisine ordu namına alenen teşekkür olunmaktadır.*"⁵¹⁴

26 Ekim 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan bağışlar şöyleydi: *"Silîkeli tüccardan Mehmed Hamîş Efendi Hilâl-i Ahmer'e yüz lira teberru etmiştir. Mumaileyhin hayırperverliğini pek şayan-ı mübeccel buluyoruz. Sakarya Muzafferiyeti dolayısıyla Hekimhanı kazasında icra edilen tezahüratta münehhis olan Otlucu Osman Ağazâde Mehmed Efendi Başkumandanlık Makam-ı Celilesi'ne tensib edilecek cihetle sarfedilmek üzere elli lira göndermiş ve bu teberru Himaye-i Eftal Cem'iyeti veznesine teslim olunmuştur. Hacı Bayram Cami'i Hatibi Mehmed Efendi geçenlerde Hamamönü hastahanesi mecruhine bir çuval ayva tevzi ettiği gibi bu kere de bir koyun ihda etmek suretiyle izhâr-ı hamiyet etmiştir.*"⁵¹⁵

23 Kasım 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin yayınladığı bir bağış

⁵¹³ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Teşrin-i evvel 1337/5Ekim 1921, No: 313.

⁵¹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Teşrin-i evvel 1337/11 Ekim 1921, No: 319; Sürmeli, age, s. 150.

⁵¹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Teşrin-i evvel 1337/26 Ekim 1921, No: 334.

haberi ise şöyleydi: "*Liva Meclis-i Umumiye azasından Ahmed Efendi Tekâlîf-i Milliye suretiyle verdiği 5.740 kuruş ağnam bedelini ordumuza terk ve teberru eylemiştir.*"⁵¹⁶

Görüldüğü üzere, Anadolu'dan yapılan bağış ve yardımlar, çeşitli şekillerde Türk Ordusuna ulaşmıştır. Cephede çarpışan Türk askerinin arkasında yer alan bu maddi, manevi güç ve destek, Türk Zaferi'nin gerçekleşmesinde büyük rol oynamıştır.

Bunun yanında Milli gayesi, Anadolu'da ilerleyen Yunan Kuvvetlerini yok etmek ve bağımsızlığına biran önce kavuşmak olan Türk milletinin sarfettiği çaba, onun vatanseverlik anlayışı, inancı ve azmiyle gerçekleştirdiği mitinglerle de kanıtlanmıştır. Başkumandanlıkça verilen bütün emirleri yerine getirmeye ve Türk Ordusu için maddi ve manevi her fedakârlığı yapmaya hazır olan Türk Milleti'nin, Anadolu'nun hemen hemen her şehir ve kasabasında gerçekleştirdiği bu mitingler Milli gayesinin ve arzusunun adeta yeminli bir ifadesi olmuştur. Türk basını Anadolu'da yapılan bu mitingleri yakından izleyerek ve gazetelerde yayınlanarak Milli hislere tercümanlık yapmış ve bu tercümanlık bu bu günlere kadar intikal etmiştir.

10 Ağustos 1921 tarihinde Bolu'da yapılan bir mitingde halk milli gaye uğrunda Başkumandanlıkça verilen emir ve işaret üzerine canlarını fedaya hazır bulduklarını belirtmişlerdi. 18 Ağustos 1921 tarihinde Sivas'ta yapılan bir mitingde, miting heyeti tarafından bazı kararlar alınmıştı. 17 Ağustos 1921 tarihinde Bolu'da yapılan bir mitingde Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey halka hitaben heyecanlı bir konuşma yapmıştır. 19 Ağustos 1921'de Gürün'de, 21 Ağustos'ta Adapazarı'nda bir miting yapılmış ve hislerini beyan etmişlerdi. Ağustos 1921'de Kırşehir, Sapanca, Düzce ve Geyve'de, 21 Ağustos 1921'de de, Konya, İzmit, Taraklı ve Malatya'da mitingler yapılmış ve bu mitinglerde tek bir Türk kalıncaya kadar mücadeleye devam edileceği ve kahraman Türk Ordusu için her türlü fedakârlıktan çekinilmeyeceği kararlaştırılmıştı. 23 Ağustos 1921'de Kastamonu'da yapılan mitingde,

⁵¹⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i sani 1337/23 Kasım 1921, No: 360.

onbinlerce kişinin hissiyatına tercüman olan nutuklar okunmuş kararlar alınmıştır.⁵¹⁷

24 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Muş, Nazimiye, Karamürsel, Göynük, Rize, Cide, Elaziz, Yenihan, Arapgir ve Bolu'da yapılan mitingleri ve bu mitinglerde alınan kararları yayınlamıştı. Hilâl-i Ahmer yardımıyla geçinen Karamürselliler'in Tekâlif-i Milliye'den affedildikleri halde 22 Ağustos'ta yapmış oldukları miting sırasında orduya üçyüz çuval zahire bağışladıkları anlaşılmıştı.⁵¹⁸

Giresun, Darende, Akhisar, Siirt, Safranbolu, Ilgaz, Hisarcık ve Ordu'da yapılan mitingler, 25 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştı. Safranboluluların 23 Ağustos 1921'de yaptıkları mitingde halkın Milli hizmet ve vatani vazifelerini yerine getirmekle birlikte Tekâlif-i Milliye'ye de fevkalade bir şevkle katıldıkları belirtilmişti.⁵¹⁹

Hâkimiyet-i Milliye'nin 26 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Sivas, İnebolu, Hendek, Gümüşhane, Kangırı, Torul ve Eruh'ta yapılan mitingler yer almıştır.⁵²⁰

Kandıra, Bahçe ve Sultaniye'de yapılan mitinglerde de, Misak-ı Milli yolunda her türlü fedakârlığı yapmaya devam edileceği kararları ile birlikte Türk Ordusuna selam, saygı ve başarı dilekleri iletilmişti. Silifke, Ermenek, Gölpazan, Kadınhanı, Akşehir, Erbaba ve Pozantı'da yapılan mitinglerde de heyecanlı nutuklardan sonra Milli davanın kazanılması yolunda anlamlı kararlar alınmış, Pozantı, Batı Cephesine bir gönüllü, müfrezesi gönderilmesine karar verdiği gibi, halk da bu sırada Hilâl-i Ahmer'e kırk bin kuruştan fazla bağış yapmıştı.⁵²¹

⁵¹⁷ Sürmeli, a.g.e., s. 152.

⁵¹⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1337/1921, No: 271.

⁵¹⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1337/1921, No: 272.

⁵²⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1337/1921, No: 273.

⁵²¹ Sürmeli, a.g.e., s. 155.

29 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde, Amasya, Bafra, Kayseri, Akyazı, Arapsun, Trabzon ve Çarşamba'da yapılan mitingler yayınlanmıştı. Bu mitinglerde alınan kararlar hemen hemen aynıdır. Bafra mitinginde tek bir Türk askeri kalıncaya kadar mücadeleye devam edileceği, hükümetçe emrolunacak mali ve şahsi yükümlülüklerin seve seve yerine getirileceği belirtilmiş, Çarşambalılar da kazaları adına Türk Ordusu için onbin kat çamaşır, yiyecek, taşıt araçları hayvanatı hazırladıklarını ilan etmişlerdi. Of, Ereğli, Tokat, Ünye, Bolu ve Eleşkirt'te yapılan mitinglerde halkın hissiyatını galeyana getiren nutuklar okunmuş, Yunan Kuvvetleri tamamen yok edinceye kadar malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır bulduklarını bildiren kararlar alınmıştı.⁵²²

30 Ağustos 1921'de Durbey kazası Milli Müdafaa Cemiyeti tarafından Türk Ordusunun başarısı şerefine verilen bir çay ziyafetinde, Hacı Reşid, Cemiyet Başkanı Davut Bey, Cemiyet Azası Ramazan Ağa ve İlyas Efendi tarafından ordu adına ikibin davar hediye edilmişti.⁵²³

Bayezit, Dersim, Viranşehir, Nebat, Mardin, Silvan, Pervari ve Avanos'ta yapılan mitinglerde Yunan Ordusuna karşı kahramanca müdafaada bulunan Türk Ordusu için malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır buldukları ve şanlı Türk Ordusu'nun kumandan ve subay ve askerlerine hürmet ve selamlarının bildirilmesini isteyen kararlar alınmıştı.⁵²⁴

25 Ağustos 1921'de İspir'de yapılan bir mitingde kasaba halkı Misak-ı Milli yolunda girişilen muazzam mücadeleye devamla son ferde, son noktaya kadar fedakârlık göstermeye karar vererek askeri nakliyata yardım olmak üzere yediyüz lira bağışlamışlar ve orduya da bin takım çamaşır ve o miktarda çarık ve çorap hazırlamayı taahhüt etmişlerdi. Çermik, Tercan, Köprü, Kuruçayile, Genç, Narman, Kangal, Zile, Çemişgezek, Ulukışla ve Amasra'da yapılan mitinglerde

⁵²² Sürmeli, a.g.e., s. 156.

⁵²³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1337/1921, No: 282.

⁵²⁴ Sürmeli, a.g.e., s. 156.

Yunanlılar'ın Türk topraklarından çıkarılıncaya kadar mücadeleye devam edileceği, malen ve bedenen her türlü fedakârlığın yapılacağı ilan edilmiş ve Ulukışla mitinginde Abdülkadir Kemal Bey, yüz lira bağışta bulunmuştur. Mardin, Erzincan, Kiğı, Midyat, Şiran, Beşin, Siverek, Pötürge ve Bayburt'ta yapılan mitinglerde alınan kararlar hemen hemen her şehir ve kazada yapılan mitinglerde alınan kararların aynıdır.⁵²⁵

Açıksöz Gazetesinin 10 Eylül 1921 tarihli nüshasında "*Bütün Anadolu büyük bir asabiyetle mel'un Yunan'a karşı yapılan mücadelenin daha ziyade şiddetlenmesini temenni ediyor. Köyceğiz, Mut, Alaiye, Bodrum, Antalya ve Mersin'de heyecanlı içtima'lar*"⁵²⁶ başlığını kullanarak, buralarda yapılan mitingleri ve alınan kararlar yayınlanmıştı.

Bakırmadeni, Ergani, Divriği, Marmaris, Fethiye, Denizli ve Seydişehir'de de mitingler yapılmıştır. Manavgat, Akseki, Sungurlu, Muğla, Burdur, Isparta, Ilgın ve Yenipazar mitingleri 12 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanmıştı. Hassa, Vartova, Bozkır, Gülnar, Elmalı ve Tavas mitinglerinde, mukaddes vatanın kurtuluşu uğrunda malen ve bedenen her türlü fedakârlığın yapılacağı, ordunun kahraman ve cesur askerlerine selam, saygı ve şükranlarının takdim edilmesini isteyen kararlar alınmıştı.⁵²⁷

25 Eylül 1921 tarihli Açıksöz Gazetesi, Gerede'de bir miting yapıldığını, Dadaylılar'ın Kaymakam Hayri Bey eliyle Hilâl-i Ahmer'e üçyüz lira gönderdiklerini ayrıca yaralı gaziler için de yüz lira toplanarak bu paranın vali bey başkanlığında bir heyet tarafından Sanayi Mektebi hastanesindeki gazilere dağıtıldığını ve yine Dadaylılar'ın diğer hastanelerde yatan gaziler için de para göndereceklerinin haber alındığını, Tokatlıların da Türk Ordusu'na teçhizat olarak Tekâlif-i Milliye suretiyle verdikleri nakil araçları ve yiyecek maddeleri bedeli olan bir milyon üçyüz bin kuruşu

⁵²⁵ Sürmeli, a.g.e., s. 157.

⁵²⁶ Açıksöz, 10 Eylül 1337/1921, No: 279.

⁵²⁷ Sürmeli, a.g.e., s.158.

başıladıklarını yayınlamak suretiyle halka duyurmuştu.⁵²⁸

Anadolu'da yapılan bu mitingler, Milli davanın paylaşılmasına tarihi bir örnek teşkil eder. Maddi ve manevi her türlü fedakârlık anlayışıyla ordusunun arkasında yer alan Türk Milletinin ona beslediği güven, sevgi ve saygı, inancıyla birleşerek beraberinde bir zaferi getirmiştir. Bu zafer Sakarya Zaferidir. Türk Milletinin ordusuyla birlikte gerçekleştireceği zaferler artık birbirini takip edecek ve ona bağımsızlık yolunu açacaktır.

⁵²⁸ *Açıksöz*, 25 Eylül 1337/1921, No: 292.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BATI CEPHESİ'NE

İSTANBUL'DAN KAÇIRILAN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER

Mustafa Kemal Paşa Hükümeti ve TBMM, Milli Mücadele'nin kazanılmasında gerekli olan silah ve mühimmat noksanını karşılamak üzere aşağıdaki hususların sağlanmasına karar vermişti.

1. Elde mevcut silah ve mühimmatla işe başlamak,
2. İlk tedbir olmak üzere Güneydoğu Bölgesinde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık bir halde bulunan silah, mühimmat ve malzemeyi muharebe eden cephelerimizde toplamak, böylece cephelerimizin ihtiyaçlarını olanaklar ölçüsünde sağlamak
3. Savaş için gerekli görülen ve yurt içi kaynaklarından sağlanması mümkün olanların yapımına girişmek,
4. Tarafsız dış ülkelere silah ve mühimmat satın almak,
5. Topyekün yurt içi kaynaklarını seferber haline getirmek,
6. Silah ve mühimmat atölyelerinin kurulmasına çalışmak ve ihtiyaçların bir kısmını bu atölyelerden sağlamak,
7. İstanbul'da İtilâf Devletleri elinde ve işgali altında bulunan çok büyük sayıdaki silah, mühimmat ve öteki harp araç ve gereçlerinin Anadolu'ya kaçırılması yollarını bulmaktır.

Konuyla ilgili bu sonuncu madde, yani İstanbul ve bölgesinde bulunan silah ve cephanelerin Anadolu'ya kaçırılması çok önemli bir mesele idi. Türk Milleti'nin subay ve halkı arasından bu gibi çok çetin ve kutsal görevleri kabullenecek kimselerin bulunmasında güçlük çekilmedi. Esasen İstanbul ve

bölgesinden, Anadolu'ya silah ve cephane kaçırmak için yer yer gruplar teşekkül etmiş ve harekete geçmiş bulunuyordu. Bunlar her türlü tehlikeyi göze almak suretiyle, motor ve takalarla silah ve cephane taşıma gayreti ve sorumluluklarını gönülden benimsemişlerdi. Ancak, kaçırılan silah ve öteki savaş malzemelerinin bir plan dâhilinde ve daha düzenli şekilde ihtiyaç yerlerine gönderilmeleri önemli bir mesele idi. Bu nedendir ki, dağınık halde bulunan bu grupların daha verimli bir şekilde çalışmalarını sürdürebilmeleri, özel bir örgütlenmeyi gerektirmekteydi. Bu amaçla, Anadolu Hükümeti Genelkurmay Başkanlığı, doğrudan doğruya kendisine bağlı gizli grupların teşkili prensibini ön görmüştü. Bu yöndeki çalışma sonucunda İstanbul'da, Anadolu Hükümeti hesabına faaliyet göstermek üzere kurulan gizli teşkilatların çok büyük katkısı olmuştur.⁵²⁹

1. HEYET-İ TEMSİLİYE DÖNEMİ

Heyet-i Temsiliye döneminde İstanbul'dan ve Gelibolu'dan birçok silah ve cephane kaçırılmıştır. İstanbul ve bölgesindeki depo ve cephaneliklerde çok sayıda silah, cephane ve çeşitli harp malzemesi bulunmakta idi. Bu depo ve cephanelikler bütünüyle İşgal Kuvvetleri gözetim ve kontrolünde bulunuyordu. Bunlardan faydalanma imkânı ve yolları aranmış, her ne pahasına olursa olsun, bu silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılması zorunlu görülmüştür. Önceleri kişisel girişimler halinde başlayan silah ve cephane kaçırma faaliyetleri, başlangıçta Heyet-i Temsiliye'ce teşkil olunan gizli gruplar eliyle daha planlı, güçlü ve verimli bir hale getirilmiştir. Heyet-i Temsiliye döneminde küçük ölçüde başlayan silah ve cephane kaçırma faaliyetleri günden güne güçlenerek İstiklâl Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir kaynak haline gelmiştir. 4 Eylül 1919–23 Nisan 1920 tarihleri arasında gizli gruplar tarafından Anadolu'ya; 230 adet piyade tüfeği, 14 adet makineli tüfek, 2 adet batarya dürbünü, 2 adet telemetre, 2 adet top kaması ve 1 adet telgraf makinesi gönderilmiştir.⁵³⁰

⁵²⁹ Mesut Aydın; "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubu'na Ait Bir Vesika", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VI, S.18, Temmuz 1990, s. 591–599; Hüsnü Himmetoğlu; *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. I, İstanbul 1975.

⁵³⁰ Ersem, a.g.m., s. 144.

Yine bu dönemde Gelibolu bölgesindeki Akbaş cephaneliğinde bulunan; 8.000 adet tüfek, 5.000 sandık cephaneye, 200 adet ağır makineli tüfeğin bir kısmının Anadolu'ya kaçırılması da sağlanmıştı. Çok çetin ve üstün kahramanlık ve vatanseverlik örneği olan bu hadise Milli Mücadele'de çok mühim bir yere sahiptir. Bu cephanelik, Gelibolu bölgesinde Fransızların güvenlik ve kontrolü altında bulunuyordu. İtilâf Devletleri, Akbaş depolarında bulunan silah ve mühimmatı, Bolşeviklerle savaşmakta olan Vrangel Ordusu'nu yeniden tensik ve takviye amacıyla Ruslara vermek istiyorlardı. Bu nedenle bazı taşıt gemileri de Gelibolu bölgesine gelmiş bulunmaktaydı. Bu devrede Trakya bölgesinde Kuvâ-yı Milliye teşkilâtımız da yoktu. Biga ve Lâpseki dolaylarında bile yeterli bir teşkilâttan yoksunduk. Milli Ordu'nun ihtiyacı bulunan silah ve cephanenin sağlanmasında karşılaşılan zorluklar büyük bir problem halini almıştı. Halk, cephelere koşmaya hazır ve gönüllü bulunduğu bir sırada kendilerine verilecek silah ve cephaneye bulunamıyordu. Çekilen silah ve cephaneye sıkıntısını gidermek amacıyla, içinde bulunulan olumsuz koşullara rağmen Akbaş cephaneliğinden 10.000 tüfek, 500 sandık cephaneye, birkaç yüz makineli tüfeğin Anadolu yakasına kaçırılması tasarlanmıştı. Marmara ve Gelibolu'yu kontrolleri altında bulunduran İtilâf Devletleri donanmasının içinden, karşı tarafa geçip muhafaza müfrezelerinin zararsız hale getirmek ve cephaneye depolarına el koymakla sorun bitmiş olmayacaktı. Büyük ölçüdeki silahlarla cephaneyi taşıyacak küçük çapta taşıt araçlarını bulmak, bu silah ve cephaneleri taşıyacak gemiler sağlamak, Yunan donanması arasından güvenle karşı kıyıya götürmek gibi çok önemli ve tehlikelerle dolu sorunlar da vardı. Akbaş depolarındaki silah ve cephanelerin hemen bütünü 27 Ocak 1920 gecesi Anadolu'ya taşınmış fakat kaçırılan silah ve cephanenin hepsi yaşanan olumsuzluklar nedeniyle cephelere sevk edilememiştir. Bu hadise Anadolu'daki Milli Mücadele'ye çok büyük bir katkı sağlamıştır.⁵³¹

Bu olay nedeniyle büyük şaşkınlık ve hiddete kapılmış olan İtilâf Devletleri İstanbul Hükümeti'ni protesto etmişler ve ilgili saydıkları bazı kişileri tutuklamışlardı. Silah ve cephanelerin geri verilmesini istemişler, ayrıca

⁵³¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 53–56.

Bandırma'ya iki bölük asker de çıkarmışlardı. Bu doğrultudaki hareket ve çabaları, sonucu değiştirememişti. Kendilerinin muhafaza ve kontrolünde bulunan cephaneliklerin, kimliği belirsiz soyguncular tarafından yağma edilmelerinden sorumlu tutulamayacağımız İtilâf Devletlerine bildirilmiş, Bandırma'ya asker çıkarılması ve Bandırma'nın işgali, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nce şiddetle protesto edilerek boşaltılması istenmişti. Boşaltılmadığı takdirde mütareke hükümlerine ters düşen bu olaydan galeyana gelmiş bulunan halkın muhtemel hareketlerinden doğacak sorumluluğun kabul edilemeyeceği ilgili devletlere bildirilmişti. Bu sert direniş karşısında İngilizler, Bandırma'yı boşaltmak zorunda kalmışlardı. Akbaş cephaneliği baskınından sonra, cephanelikte kalmış bulunan silah ve mühimmat İngiliz ve Fransızlar tarafından 1 Şubat 1920'de Çimenlik'e taşınmıştı.⁵³²

2. TBMM DÖNEMİ

İstanbul'da İtilâf Devletleri elinde ve işgali altında bulunan çok büyük sayıdaki silah, mühimmat ve öteki harp araç ve gereçlerinin Anadolu'ya kaçırılması çok mühim bir mesele idi. Bu amaçla, Anadolu Hükümeti Genelkurmay Başkanlığı, doğrudan doğruya kendisine bağlı gizli grupların teşkili prensibini ön görmüştü. Bu yöndeki çalışma sonucunda İstanbul'da, Anadolu Hükümeti hesabına faaliyet göstermek üzere kurulan ilk resmi gizli örgüt, Hamza Grubu'dur. Bu Grup, Ankara Hükümeti Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı bir grup olarak 23 Eylül 1920'de kurulmuştu. Grupça düzenlenen iş bölümü yönetmeliği de Genelkurmay Başkanlığına sunulmuştu. Sonraki zamanlarda Hamza Grubu, Mücâhid, Muharip ve Felah Grubu adlarıyla faaliyetlerini sürdürmüştür.

İlk kurulan Hamza Grubu, Kurmay Yüzbaşı Neşet'in emrinde ve beş şube halinde kurulmuştur. Yüzbaşı Neşet aynı zamanda 3 ncü Şubenin de müdürü idi.⁵³³

⁵³² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 57.

⁵³³ Hamza Grubuna bağlı şubeler ve görevleri ise şu şekildedir. 1 nci Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Seyfettin (Tümgeneral Düzgören) olup takma adı Yıldız'dır. Görevi ise Yunan Ordusunun teşkilât ve harekâtı hakkında bilgi toplamaktı. 2 nci Şube Müdürü Muhabere Yüzbaşı Hilmi olup takma adı Fuat'tı. Bu şubenin görevleri ise

Hamza Grubu, yazılarını doğruca Ankara Hükümeti Genelkurmay Başkanlığı'na gönderecek; ancak, yazının baş tarafına ait olduğu dairenin adı yazılacaktır. Milli Savunmanın her türlü ihtiyaç ve istekleri Genelkurmay Başkanlığı'nca saptanacak ve birleştirilmek suretiyle emir olunacaktır.⁵³⁴ Bu grubun veya gruba ait bir yazı veya grupta çalışanlardan birisinin, grup tarafından gönderilen silah ve cephanenin İşgal Kuvvetleri tarafından yakalanması halinde, grubun aynı adı kullanarak çalışmasını sürdürmesi sakıncalı görülmüştü. Açıklanan durumlardan birinin meydana gelmesi halinde yerine Ferhat adı geçecekti. Ferhat Grubu'nun iki kurucusu bulunacak, fakat hiçbir işle ilgilenmeyecekti. Gerektiğinde Ferhat Grubu'nun yerine, Kerimi Grubu adıyla 3 ncü bir grup göreve hazır bulunacak ve şimdilik hiç bir işle meşgul olmayacaktı. Bu grubun görevleri ve kurucusu, Hamza Grubu Amiri tarafından saptanacak ve Genelkurmay Başkanlığına arz ve teklif olunacaktır.⁵³⁵

Çalışmalarını sürdüren Hamza Grubu; 1 Aralık 1920 tarihli raporla Anadolu Hükümeti Genelkurmay Başkanlığına, haber alma işleri, teknik ihtiyaçlar, personel İşleri, mühimmat şubesiyle ilgili işler⁵³⁶ ve levazım İşleri⁵³⁷

teknik bilgilerle ilgili hususlar, siparişlerle ilgili satın almaları, Genelkurmay Başkanlığı, teknik konularla ilgili şubesinin talimatına uygun yapılacak büyük ölçüdeki satın almaları. 3 ncü Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Neşet'ti. Takma adı ise Ay'dı. Bu şubenin görevleri ise subay tedariki ve Anadolu'ya gönderilmesi, posta işlemleri, padişah ve onunla iş birliği yapanların Anadolu Hükümeti aleyhine gösterdikleri her türlü faaliyetlerin kovuşturulması ve yeterli bilgilerin toplanması, mühim casusların yakalanmasıydı. 4 ncü Şube Müdürü ise Güneş takma adıyla Kurmay Yüzbaşı Ekrem (Korgeneral Baydar) idi. Bunların görevleri ise teknik personel tedariki, ordonat malları satın almaları, İstanbul'dan ve dış ülkelerden sağlanacak malların alımları, İstanbul Hükümetinin satışa çıkaracağı silah vs. danışıklı anlaşma yoluyla almak, levazım işleri ve taşımalarla ilgili hesap işleri (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 98, Köylü, a.g.t., s. 56).

⁵³⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 97, 98.

⁵³⁵ Köylü, a.g.t., s. 55-57.

⁵³⁶ 1 Aralık 1920 tarihli Genelkurmay raporunda mühimmat işleri ile ilgili şunlar bildirilmiştir; İstanbul depoları sıkı bir kontrol altında bulunduğu halde, Mühimmat Şubesi tarafından şimdiden bir kısım alet, edavat, kapsül gibi şeyler sağlanmış ve daha önemli silah ve malzemenin sağlanmasında başarı sağlamak amacıyla gerekli kişi ve kaynaklarla bağlantı kurulmuştur. Fabrikalarda bulunan bazı tezgâh ve aletlerin kaçırılmasına başlanmış, daha büyük tezgâhların kaçırılmasına olanak hazırlamak için İmalâtı Harbiye Müdürünün değiştirilmesine çalışılmıştı. Fransızlar tarafından Rusya'ya gönderilen silah ve mühimmatın, Vrangal Ordusu'nun bozguna uğraması üzerine, karaya çıkarılmadan tekrar İstanbul'a geldiği saptandığından, bunlardan faydalanma olanakları yönünde gerekli girişimlere başlanmıştı. Bu güne kadar 43 adet makineli tüfek kapak takımı, bir miktar yedek alet ve parçalarla 2 batarya ve 15 top dürbününün gönderildiği, 7 makineli tüfekle, 15 kilo kapsülün gönderilmek üzere olduğu (*TİH İdari Faaliyetler*, s. 100; Köylü, a.g.t., s. 58).

⁵³⁷ Aynı raporda; Levazım Şubesi müdürünün hastalığı, şube çalışmalarını aksatmış ise de bu haftadan itibaren yoğun bir çalışma dönemine girilmişti. Vrangal Ordusu'nun yenilgisinden sonra Rusya'ya gönderilmeyen birçok giyim eşyasının satılmak üzere Ruslar tarafından Anadolu limanlarına gönderileceği, ucuz bir fiyatla alınmalarının mümkün olduğu. İstanbul Hükümeti'nin para sıkıntısı çektiği, Saraçhane ambarlarında bulunan eşya ve malzemeyi satacağı öğrenildiğinden, bunların alımları için kabine üyelerinden, bir tüccara satılması sırasında ödemede kolaylık gösterilmesine söz alındığı, bir

alakalı mevzuları bildirmiştir. Raporda ayrıca, 15 Aralık 1920 günü Hamza Grubu'nun, Mücahit Grubu adını aldığı bildirilmekteydi. Mücahit Grubu da yazışma ve faaliyetlerini 23 Şubat 1921 gününe kadar sürdürebilmiş, bu tarihten sonra Muharip Grubu adını almıştı. Muharip Grubu'nun 9 Ağustos 1921 tarihinde İzmit'e gönderdiği bir motorun, dönüşünde motorcunun yanında bulunan teslim makbuzunun İngilizler tarafından elde edilmesi ve mürettebatının tutuklanması nedeniyle Muharip Grubu da adını değiştirmek zorunda kalmış ve Felah Grubu adını almıştır. Hamza Grubu'nun son adı olan Felah, değiştirilmeden İstiklâl Harbi sonuna kadar kullanılmıştır. Bu Gruba gönderilen yazıların baş tarafına (F) ve telgraflarda (F.G) harflerinin yazılması usul olarak kabul edilmişti.

Hamza, Mücahit, Muharip ve Felah Grupları'ndaki görevlilerin Milli Mücadele'ye çok büyük hizmetleri olmuştur. Hamza Grubu'nun devamı olan bu gruplardaki vazifeliler İstanbul ve yöresinde, İtilâf Devletleri'nin gözetim ve kontrolünde bulunan depolardaki silah, mühimmat, malzeme ve gereçleri Anadolu'ya kaçırmak gibi çok çetin bir işi başarmışlardı. Bu müspet çaba ve çalışmalar sonucu Anadolu Hükümeti'nin ihtiyacı bulunan harp silah, mühimmat ve malzemenin önemli bir kısmı sağlanmıştı.⁵³⁸

Silah ve malzeme tedarikinden ayrı, Milli Ordu'nun çeşitli komuta kademelerinde ihtiyaç görülen subay, teknik ve uzman personel istekleri, Büyük Harp'ten sonra İstanbul'da toplanmış veya tutsaklıktan dönmüş bulunanlardan, Anadolu'ya gönderilmek suretiyle karşılanmıştı. Halkı, Milli Hükümet aleyhine kışkırtmak amacıyla Anadolu'ya gitmek isteyen fesatçıların Anadolu'ya sızmaları, iskele ve limanlarda alınmış bulunan çok sıkı tedbir ve tertiplerle önlenmişti. Ayrıca, İstanbul'da bulunan fabrikaların çeşitli tezgâhları ve bir kaç fabrikanın tümü Anadolu'ya gönderilmiş, uygun görülen yerlerde montajları

miktar giyim eşyasının gönderildiği, Hamza Grubuna girmesi, Ankara Deniz Şubesinde, istenen kişilerle gerekli temas sağlandığı, ancak şimdilik Deniz Nakliyat Şubesinin çalışır hale gelmediğini bildirmişti (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 100; Köylü, a.g.t., s. 59).

⁵³⁸ Mesut Aydın; "Hamza Grubu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2, S. 3'ten Ayrı Basım, Mayıs 1989, s. 371-394.

yapılmak suretiyle yapım ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştı.⁵³⁹

Kaçırılmakta olan çeşitli harp silah ve malzemesinin taşınma işi, taka, mavna ve motorlarla yapılmakta idi. Anadolu Hükümeti'nin büyük ölçüdeki isteklerini motor, taka ve mavna gibi araçlarla karşılamının mümkün olamayacağı açık bir gerçektir. Bu gerçeği göz önünde bulunduran grup görevlilerinin sistemli, planlı ve yoğun istihbarat çalışmaları sonunda Fransız ve İtalyan deniz nakliyat şirketleriyle anlaşma olanağına kavuşulmuştu. Küçük nakil araçları, yerlerini, bu şirketlerin ticaret gemilerine vermiş, böylece bu gemilerle büyük ölçüde ve partiler halinde silah ve cephanenin toplu bir halde Anadolu limanlarına aktarılması olanağı hâsıl olmuştu.⁵⁴⁰

İstanbul ile Ankara arasındaki haberleşme de önemli bir sorundu. Bu konunun çözümünde, İstanbul – Ankara arasındaki telgraf haberleşmesinin sağlanmasında, Felah Grubu başarılı hizmetler görmüştü. Bu haberleşme başlangıçta, İstanbul Büyük Postane Müdürü İhsan (Pele) 'in büyük yardım ve desteği ile Büyük Postane'nin bodrum katında kurulmuş olan gizli bir haber merkezinden sağlanıyordu. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İşgal Kuvvetleri tarafından işgalinden kısa bir süre sonra, İngilizler'in postaneye baskın yapacakları İstanbul Merkez Komutanı Albay Esat (Tuğgeneral) tarafından Felah Grubu'na bildirilmişti. Bu haber üzerine, haberleşme merkezi bir gece içinde telgraf müdürü İhsan'ın evinin bodrum katına taşınmış, böylece İngilizlerin baskını etkisiz kalmıştı. Daha sonra da Anadolu yakasında, Bostancı'da Kurmay Binbaşı Ekrem (Korgeneral Baydar)'in evinin bodrum katına taşınan muhabere merkezi ile İstanbul – Ankara bağlantısı aralıksız ve düzenli bir şekilde sağlanmıştı.⁵⁴¹

Felah Grubu'ndan başka aynı amaçlarla kurulan gruplar; Milli Müdafaa Grubu, Karakol Grubu, Namık Grubu, Bizci Grubu, Kaynarca Grubu, Ferhat ve Kerimi Grubu'dur. Bu gruplar; İşgal Orduları'nın izledikleri politika ve sindirme hareket ve davranışlarına karşı bir tedbir olmak üzere daha ziyade kişisel

⁵³⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 100,101.

⁵⁴⁰ Köylü, a.g.t., s. 59,60.

⁵⁴¹ Ekrem Baydar; "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum" *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ekim 1970.

teşebbüslerin oluşmasından meydana gelmiş bulunmaktadır. Anadolu'da Milli Hükümet'in kurulmasından sonra, bu gruplar beliren ihtiyaçlara göre yeniden ve daha faydalı çalışma düzeyine sokulmuşlardır. Ankara Hükümeti'nce belirli bir yön verilen gruplar birbirlerinin teşkilât ve çalışmaları hakkında yeterli bilgilere sahip değildiler. Bu nedenle gruplardan bazıları diğer grupların çalışmalarını, gizlilik ve disiplin bakımından yetersiz birer faaliyet olarak bir elden yönetilmelerinin daha faydalı olacağı hakkındaki görüşlerini raporlarla Ankara Hükümeti'ne duyurmuşlardı. Fakat Ankara Hükümeti bu gibi teklifleri ya cevapsız bırakmış veya sadece diğer gruplarla ilgilenilmemesi şeklinde kısa bir cevap vermekle yetinmişti.⁵⁴²

Bu gruplardan biri de Milli Müdafaa Grubu'dur. İşgal makamları, İstanbul ve yöresi halkını sindirmek ve başkaldırmalarını önlemek amacıyla silahlandırdıkları Rum çeteleriyle etrafa dehşet vermişler ve Türk vatanseverlerini yakalayıp tutuklamalara başlamışlardı. Bu çetelere karşı Türklerin mal, can, ırz ve namuslarını korumak ve Rum Patrikhanesi'nin İslam köylerine musallat ettiği siyasi Rum çetelerinin sorumsuz hareketlerini önlemek için bir karşı teşkilât kurmak kaçınılmaz bir ihtiyaç halini almıştı. Süvari Yarbay Hüsamettin ve Yüzbaşı Emin Ali'nin gayreti ile Bursa'da Albay Bekir Sami'den alınan Müdafaayı Hukuk Nizamnamesi'nden faydalanmak suretiyle Topkapı semtinde bir Müdafaayı Hukuk Şubesi açılmıştı. Bu şubenin kurucuları arasında Kasımpaşa İtfaiye Bölük Komutanı Deniz Yüzbaşısı İsmail Hakkı, Mehmet Çetin, Topkapılı Mehmet ve Sezerli Niyazi de bulunuyordu. Bundan sonra Albay Besim, Kurmay Albay Muğlalı Mustafa (Orgeneral), General Nidayi ve arkadaşları Bayezit Şubesi'ni; Binbaşı Şevket ve Asım (Mareşal Çakmak'ın Emir Subayı) ve Topçu Teğmen Muhlis de Eminönü Şubesi'ni açmışlardı. Daha sonra İstanbul'un çeşitli semtlerinde birçok şubeler açılmış, bu şubelere, manavlar, sandalcılar, hamal başları da katılmak suretiyle güvenilir ve güçlü bir duruma giren bu teşkilâtın mücadelesi ile Rum çetelerinin taşkınca hareketleri önlenmişti.⁵⁴³

⁵⁴² Aydın, a.g.e., s. 250-252.

⁵⁴³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 102,103.

Anadolu Hükümeti'nin kuruluşundan sonra da Milli Müdafaa Grubu, Milli Ordu'nun silah ve cephane ihtiyaçlarının sağlanması yönünde yeni ve yoğun bir çalışma dönemine girmişti. Ayrıca, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da toplanmış bulunan subayların Anadolu'ya gönderilmeleri ile Milli Ordu'nun subay noksanlığının giderilmesinde de faydalı hizmetler görmüşlerdi. Subayların Anadolu'ya gönderilişi sırasında Damat Ferit taraftarlarının Anadolu'ya sızmalarını önlemek için Milli Müdafaa Grubu ile gönderilen subaylara K.G. rumuzu ile onaylı birer belge verilmesi usulü benimsenmiş, bu belgelerin Anadolu iskele ve limanlarında aranması suretiyle bozguncuların Anadolu'ya girmelerini engelleyici tedbirler de alınmıştı. İşgal Orduları'nın gizli haber servislerinin günden güne yoğunlaşan kovuşturmalarının sonucu olarak Milli Müdafaa Grubu'nda çalışmakta olan personelden yakalananlardan bir kısmı idam edilmiş ve diğer bir kısmı da sürgün edilmişti. Bu nedendir ki, bu grubun gizli servisinde ön planda yer almış bulunan Süvari Yarbay Hüsamettin daha fazla barınamayarak Anadolu'ya gitmek zorunda kalmıştı. Süvari Yarbay Hüsamettin 25 Mart 1921'de Samsun'da bulunduğu sırada, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'dan yeni bir grup teşkili ile ilgili olarak bir emir almıştı.⁵⁴⁴ Genelkurmay Başkanının bu emriyle, görülen aksaklıkların giderilmesi ve İstanbul yardımlarının daha düzenli

⁵⁴⁴ "1. Genelkurmayca İstanbul'da teşkil edilen, eski adıyla Mücahit, yeni adıyla Muharip Grubu ile Muğlalı Yarbay Mustafa'nın karşılık beklemeksizin çalıştığı eski Karakol Cemiyeti, Anadolu'ya subay, silah ve cephane sağlama ve gönderme işlerini yürütmektedirler. Bunlardan ayrı olarak da kendi çıkarları yönünde hareket eden kişisel teşebbüsler de vardır. Genelkurmayın resmi teşkilâtı olan Muharip Grubu ile yarış ve daha fazla subay gönderme hevesine kapılan Karakol Grubunun kimlik incelenmesine yeterince önem vermediğini sanmaktayız. Yollanan subay grupları arasında amacımıza bağlı ve sadık olmayan bazı kimselerin bunlar arasında geldiği kanısı hâsıl olmuştur. Özellikle, Yunan Kuvvetlerimizin gözetimleri altında yapılmakta olan bu gibi çalışmaların gerektirdiği çok dikkatli ve titiz bir incelemenin yapılmadığı görüşüne varılmıştır. Bu nedenle de, İstanbul'da Anadolu hesabına çalışan grupların güvenilir bir yönetimde birleştirilmesi ve yeni baştan teşkili gerekli görülmüştür.

2. Kişiler ve çeşitli toplanma yerlerini ana çizgileri ile tanımış, Anadolu için gerekli esliha, cephane, teçhizat ve öteki gereçler kaynaklarını bilen, Muharip ve Yarbay Mustafa'nın gruplarından bilinçli ölçüler içinde hareket eden kimselerin kabul edilip edilmemeleri görüşünüze bağlı olmak üzere; başkanlığınız altında esaslı bir grubun yeni baştan teşkili ve öteki teşkillerin lağvı düşünülmektedir.

3. Anadolu'ya gönderilecek subayların çok titiz bir seçimle ismen ayrılmaları ve ara verilmeden kovuşturmalarının sürdürülmesi amacıyla sonradan bildirilecek bir zamana kadar yollanmalarının durdurulması ilgililere duyurulmuştur. Muharip Grubuna verilen diğer bir emirle, ilk önce personel dairesindeki sicil ve kayıtlara başvurularak elverişli subay isimlerinin alınması, buradan verilecek emre göre tertip ve saptanacak listenin Ankara'ya gönderilmesi duyurulmuştur.

4. İstanbul depolarından kaçırılan savaş gereçlerini aracı ellerle Milli Hükümete satmak gibi vurguncu teşebbüsler olağan hallerdendir. Yukarıda belirtilen kişiler ve gereçlere ait sakıncaların önlenmesi ve pek değerli görülen istihbaratla ilgili hizmetlerinizin devam ettirilmesi düşüncesi, İstanbul'a gitmenizi ve bu önemli vatan görevi sorumluluğunu kabul etmenizi gerekli kılmaktadır.

5. Teşkil buyuracağınız grubun pek dikkatli davranması ve varlığının çevreden saklı tutulması başarınızı kolaylaştıracak nedenlerdir.

Diğer grupların lağvı olayını harice karşı, amaca ulaşıldığı ve Anadolu'nun bu gibi teşkilere ihtiyacı kalmadığının üstü kapalı bir şekilde etrafa yayılması faydalıdır. Cevabınızı beklerim" (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 104).

bir şekilde bağlanması ve bu düzeydeki çalışmaların bir elden yönetilmesi amacıyla Süvari Yarbay Hüsamettin'in başkanlığında yeni bir grubun teşkili ön görülmüştü. Ancak; ikinci bir emirle, Yarbay Hüsamettin Ankara'ya çağırılmış yeniden teşkil edilecek grubun örgütlenmesiyle ilgili çalışmalara başlanılmıştı. Bu çalışmalar sonucunda Müdafaa-i Milliye Grubu teşkil edilmiş bulunmaktaydı.⁵⁴⁵

Genelkurmay Başkanlığı'nca onaylanmış teşkilât planına göre Müdafaa-i Milliye Grubu, görevlerini iki servis halinde yürütmüştü. Birinci Servis Müdafaa-i Milliye Grubu'nu, İkinci servis Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı'nı kapsıyordu. Bu iki servisin çalışmaları şu şekilde planlanmıştı.

Birinci Servis'in görevleri; siyasi ve askeri istihbaratın sağlanması, merkezi İstanbul'da bulunan ve bazı Anadolu şehirlerinde kurulmuş olan fesat cemiyet mensuplarının kovuşturulması ve adlarının tespiti, Milli Ordu'nun ihtiyacı olan silah, cephane ve öteki eşya ve malzeme ile ilaç ve sıhhi aletleri İstanbul depolarından tedarik ve Anadolu'ya göndermek. İkinci Servis'in görevleri ise; İstanbul'da, milli cephe yararına her türlü gizli propaganda ve çalışmaları yürütmek, İstanbul'da Müslüman olmayanların muhtemel tecavüz ve taarruzlarına karşı Müslüman Türklerin mal, can ve ırzlarını korumak, gerektiğinde Genelkurmay Başkanlığı'nca verilecek emirlere göre İtilâf Devletleri askeri karargâhlarına baskınlar yapmak, erzak ambarlarını ve cephaneliklerini tahrip etmek üzere silah ve bombalarla donatılmış baskın ekipleri teşkil etmektir. Müdafaa-i Milliye Grubu'nda görevli personelin çalışmaları Genelkurmay Başkanlığınca takdir edilmiş ve Haziran 1921 tarihli bir emirle bunlara Milli Savunma kadrosunda çalışan subaylara uygulanmakta olan işlemin aynen uygulanacağı da bildirilmişti. Bu gruptaki asker ve sivil personelin başarılı çalışmaları, özellikle Fevzi Paşa tarafından takdir edilmiş, aynı zamanda Fransız nakliyat şirketinin yardımları da teşekkürlerle karşılanmıştı. Müdafaa-i Milliye Grubu'nun teşkilinden önce İstanbul'da ve grubun yeniden teşkili, silah ve malzeme tedariki ve istihbarat alanındaki başarıları nedeniyle

⁵⁴⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 104,105.

Süvari Yarbay Hüsamettin de Genelkurmay Başkanlığınca takdir ve taltif edilmişti. Müdafaa-i Milliye Grubu'nun da Anadolu'ya gönderdiği silah, cephane ve diğer ihtiyaç maddelerinin tedariki, yüklenmesi ve kontrollerden geçirilmesi, Anadolu iskele ve limanlarına yollanması çok çetin koşullar altında gerçekleştirilmiş bulunmaktaydı.⁵⁴⁶

Karakol Grubu ise 3 Kasım 1919 tarihinde kurulmuştu. Bu grubun kurucuları arasında; Kurmay Albay Kara Vasıf, Kurmay Albay Galatalı Şevket, Kurmay Yarbay Kemalettin Sami (General), Kurmay Yarbay Edip Servet, Avukat Refik Bey vardı. Birinci Dünya Harbi'nde Teşkilâtı Mahsusa mensuplarından Baha Sait Bey, Levazım Dairesi Sirkeci Askeri Sevkıyat Müdürü Binbaşı Ali Rıza bulunmaktaydılar. İtilâf Devletleri'nin silahlandırdıkları Rum çetelerine karşı İslam halkının mal, can ve ırzlarını güvenlik altına almak Rum Patrikhanesi'nin İslam köylerine musallat ettikleri siyasi Rum çetelerini etkisiz hale getirmek ve İstanbul halkının bozulmuş olan morallerini düzeltmek ihtiyacından doğmuştu. Bu amacın gerçekleşmesi, İstanbul'da silahlı bir örgütün kurulmasına bağlı bulunuyordu. Ayrıca Anadolu'nun ihtiyacı bulunan silah ve cephanenin sağlanması da teşkilâtın hedefleri arasında yer almaktaydı. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için ilk önce İstanbul'un çeşitli semtlerinde şubeler açılmış ve Kocaeli yarımadasındaki Hıristiyan çetelerinin faaliyetleri etkisiz hale getirilmişti. Böylece İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilecek silah ve cephanenin karayolu güvenliği de sağlanmıştı. Üsküdar Şubesi, Anadolu'ya yollanacak silah işinde aracılık yapmış, Kocaeli istikametinde yapılmış olan gizli ikmal işini başarıyla yürütmüştü. Bu grubun başında Yenibahçeli Şükrü (Uğur) Bey olmak üzere ve diğer kimseler bulunuyordu. İşlerin daha başarılı olması için Şükrü Bey Kocaeli bölgesi Kuvâ-yı Milliye Komutanlığı'nı da üzerine almıştı. Kurmay Yarbay Muğlalı Mustafa da Grubun ileri gelenleri arasında bulunmaktaydı. Topkapı Şubesini de Süvari Yarbay Hüsamettin yönetmiş ve faydalı hizmetler görmüştü. Karakol Cemiyeti'nin hedefleri başlangıçta Kurmay Albay Kara Vasıf ile Albay Kara Kemal tarafından planlanmış ve tasarlanan ilkeleri kapsayan bir teşkilât nizamnamesi, Karakol Cemiyeti Görev Yönetmeliği de hazırlanmıştı. Bütün ordulara, komutan ve subaylara gönderilmiş olan bu yönetmelikte isimleri açıklanmayan gizli ordu, kolordu ve tümen komutanları ile kurmay

⁵⁴⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 104,105.

heyetlerinden söz edilmekte ve idamlara kadar cezai müeyyideler bulunmakta idi. Kara Vasıf, İngilizler tarafından yakalanacağı korkusu ile Anadolu'ya kaçmış ve Sivas'a gitmişti. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa, bu yönetmelikte adları açıklanmayan başkomutan, ordu, kolordu ve tümen komutanlarıyla kurmay heyetlerinden sözü edilen maddeleri beğenmediğini Kara Vasıf'a söylemişti.⁵⁴⁷

Açıklamalarına devam ederek; bu cemiyetin adını muhafaza etmek suretiyle çalışmalarını sürdürdüğü anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve bu konuda kendisine verilmiş olan bilgide samimiyet bulunmadığını ifade buyurmuştu. Daha sonra Albay Kara Vasıf İstanbul'a dönmüş ve Karakol Cemiyeti Nizamnamesi'nin İngilizlerin eline geçmesi üzerine Malta'ya sürgün edilmişti. Bu olayın sonucu olarak ilk Karakol Cemiyeti'ne dâhil bulunanlardan bir kısmı İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalmışlardı. Yüzbaşı Emin Ali ile Diyarbakır milletvekili Cizreli Lâmi ve Kurmay Albay Edip Servet, Abdülkadir (sonradan Ankara Valisi), Tolcalı Süleyman, Topçu Teğmen Muhlis tarafından 2. Karakol Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyetin tedbirsizlik ve gafleti yüzünden Ankara'ya kadar gitmiş bulunan İngiliz casusu Mustafa Sagir nedeniyle de cemiyet üyeleri Ankara'ya çağırılmış ve böylece bu cemiyet de dağılmıştı. Bunun yerine de 1920'de Kurmay Yarbay Muğlalı Mustafa ve arkadaşları tarafından "Yavuz Grubu" adıyla yeni bir grup kurulmuştu. Bu kez Yavuz Grubu adıyla çalışmalarını sürdüren Karakol Grubu, İngiliz Generali Harrington'un bir beyannamesiyle, İstanbul Hükümeti'nden teslim edilmelerini istediği 24 kişi arasında grup başkanı Muğlalı Mustafa'nın adının bulunması nedeniyle, Muğlalı Mustafa 1921 yılı Eylül ayında İzmit üzerinden Anadolu'ya geçmiş ve yerine Yüzbaşı Kemal'i vekil bırakmıştı. Bu grup oldukça güç koşullar altında çabalarını yine de devam ettirmişti. Silah ve cephaneden ayrı olarak Milli Ordu'nun ihtiyacı bulunan kilit personelden; 1920 yılında 1.500, 1921 yılında 500 olmak üzere toplam olarak Anadolu'ya 2.000 subay yollamıştı.⁵⁴⁸

Karakol Cemiyeti Anadolu hesabına çalışan ilk gizli teşkilat olması sebebiyle ayrı

⁵⁴⁷ Atatürk büyük Nutkunda da bu konuya değinerek: "Bu talimatı okuyanlar bana en yakın komutanlar dahi bu teşebbüsü bana mal ederek birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler, benim kongrelerle açık ve müşterek çalışmalarda bulunduğum bir sırada bir taraftan da esrarengiz ve müthiş bir komite teşkili ile meşgul olduğum kanısına kapılmışlardır. Gerçek halde teşkilâta yeltenenlerin başları İstanbul'da bulunuyormuş ve yaptıkları işleri benim adıma yapmakta imişler" demişti. (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 108).

⁵⁴⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 106–108.

bir önem taşımaktadır. İlk silah, cephane ve mühimmat Sevkıyatı teşebbüsleri, bu grup tarafından başarı ile gerçekleştirilmişti. İlk zamanlarda büyük vapur Sevkıyatı gerçekleştiremediği için yapılan kaçakçılık daha ziyade perakende şeklinde olmuştu. Fakat cemiyet isim değiştirip (Zabitan ve Yavuz Grupları) faaliyetlerini yeni isimler altında yönlendirince, silah, cephane ve mühimmat Sevkıyatında artış olmuştu. Zabitan Grubu zamanında yazıldığı bilinen ve grubun Sevkıyatı ile ilgili olarak faaliyetini belirten 2 Kasım 1921 tarihli bir yazıda, Anadolu'ya sevk edilen eşyaların önemli olanları aşağıda verilmiştir.⁵⁴⁹

Cinsi	Miktar	
Piyade cephanesi	1000	Sandık
Mitralyöz	50	Adet
Kudretli cebel topu (kamaları ile)	20	Adet
Mitralyöz kapağı yedek namlusu	1000	Adet
Mekanizma	5000	Adet
Muhtelif top kamaları	20	Adet
Muhtelif telefon, telefon malzemesi teli, dürbünler, tıp ve ecza malzemesi	2000	Adet
Mühim miktarda bomba, matara, fotin ve çarık	50.000	Adet
Eyer takımı	500	Adet
Tüfek	500	Adet
15lik top	4	Adet
7.5"luk seri sahra top mermisi	150.000	Atım
Alman piyade mermisi	600-700	Sandık

Bunun yanında Namık Grubu,⁵⁵⁰ Bizci Grubu,⁵⁵¹ Ferhat ve Kerimi Grubu⁵⁵² ile

⁵⁴⁹ Ezer, a.g.t., (YL.), s. 38,39; Aydın, a.g.e., s. 243,244.

⁵⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığının müsaadesiyle, İmalâtı Harbiye dairesinde görevli Topçu Yüzbaşı Halil İbrahim, Jandarma Üsteğmen Ahmet Naci, İstihkâm ambarından Üsteğmen Mehmet ve ağır topçu malzeme ambarında görevli Binbaşı Mustafa tarafından 30 Ocak 1920 tarihinde kurulmuştu. Grup, İstanbul depolarından silah, gereç ve çeşitli yedek malzeme sağlayacağı vaadinde bulunmuştu. Çobançeşme'deki cephane deposundakileri kaçırabildiği takdirde grup mensuplarının parayla taltif edilecekleri kendilerine vaat edilmişti. Ancak bu grup, çalışmalarında yeterli bir

kişisel teşebbüslerin çok büyük katkısı olmuştur. Kişisel teşebbüslerin faaliyetleri ile ilgili görüldüğünden İstanbul ve yöresinde bulunan depoların buldukları yerlere değinmek gerekir. Osmanlı Ordusu'nun en önemli depoları; İstanbul civarında Karaağaç Mühimmat Ambarı, Tophane Ambarı, Maçka Silahhanesi, Zeytinburnu Cephaneliği, Hadımköy Topçu Mühimmat Deposu, Nadırağa Cephaneliği, Çobançeşmesi Cephaneliği idi. Çanakkale ve Bolayır yöresiyle 14. Kolordu Bölgesinde ise Bolayır Piyade Cephane Deposu, Barator Piyade Cephane Deposu, Karapınar Piyade Cephane ve Sahra Mermisi Deposu, Alibey Çiftliği Piyade Cephane ve Sahra Mermisi Deposu, Gaziler Piyade Cephane ve Top Mermisi Deposu, Maydos (Eceabat), Akbaş, Hasanoba, Üvecik, Ezine, Ayvacık Piyade Cephane ve top mermisi depoları bulunmaktaydı.⁵⁵³

İşgal Kuvvetleri'nin kontrolü ve güvenliği altında bulunan bu depolar İşgal makamları tarafından mühürlenmiş, anahtarları cephanelik memurlarına teslim edilmişti. Kontrollerini kolaylaştırıcı bir tedbir olmak üzere, bazı depoların istif durumları fotoğraflarla tespit edilmişti. Böylece, bu depolardan silah ve cephaneye kaçırılmasının önleneyeğini sanmışlardı. Yalnız, Türklerin engelleri yenmedeki buluşlarını, kudret ve cesaretlerini hesaba katmamışlardı. Nitekim İstanbul'da teşkil edilen gruplarla kişisel girişimler, engelleyici olan bu tedbir ve koşulları yenmiş ve başarıya ulaşmışlardı. Yabancı nöbetçileri zararsız hale getirmek, mühürleri taklit etmek, delikler açarak cephaneliklere girmek, istif şekillerini bozmadan silah ve

duruma ulaşamamıştı. Gruptan Topçu Yüzbaşı Halil İbrahim ile kardeşi Üsteğmen Naci ve motorcu, istifa suretiyle ayrılmış, bu gruba sonradan katıldığı tahmin edilen Yüzbaşı Murat'ın ticari amaçla hareket ettiği şikâyet konusu olmuştu. Bununla beraber Genelkurmay Başkanlığınca İnebolu İrtibat Subaylığı'na gönderilmiş olan bir yazıda, bu kişilerin dar zamanlarda Anadolu'ya cephaneye yetiştirdikleri belirtilmekte ve işbirliği tavsiye edilmekteydi. Gerçekten de Namık Grubu, Karaağaç ambarlarından sağladığı 8.880 atım 7,5'luk sahra mermisini bir Anglo-İtalyan şirketiyle anlaşmak suretiyle yine İnebolu'ya getirmişti. İstanbul'daki ulaştırma masraflarından ayrı olarak her atım için bir lira istenmişti. Bu grubun taahhüt ettiği cephaneye vs.yi tamamıyla göndermemesi nedeniyle hakkında yapılan kovuşturmalarda sonunda aldığı paralardan bir kısmını geri vermek zorunluluğunda kalmıştı (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 109,110).

⁵⁵¹ Bu Grup Fethiye'de gizli istihbarat işleriyle görevliydi. Grup personelinin, kimliklerini saklamadıkları ve görevleri gereği olan gizliliğe önem vermedikleri etrafın dikkatini çekmiş ve durumları, Muğla Mutasarrıflığı'nca İçişleri Bakanlığı'na duyurulmuştu. Bu hal İçişleri Bakanlığı tarafından MSB'na bildirilmiş ve MSB da 22 Mayıs 1921 tarihli bir emriyle Bizci Grubu'na gerekli uyarıda bulunmuştu. Açıkta açığa sürdürülen hareket ve çalışmaların Grubun teşkilindeki amaca ters düştüğü, gruptan beklenen görevlerin başarıyla sonuçlanabilmesi için, görevin gerektirdiği gizliliğe önem verilmesi istenmişti. 15 Haziran 1920 tarihinden geçerli olmak üzere Bizci Grubu'na "İhtiyat Grubu" adı verilmiştir (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 110).

⁵⁵² 2 Mart 1921'de Ferhat Grubu'nun teşkiline Kurmay Yarbay Mustafa İzzet ile Kurmay Yüzbaşı Ağustoslu Mehmet'in, Kerimi Grubu'na da Kurmay Yarbay Hayri'nin görevlendirilmeleri Genelkurmay Başkanlığına arz ve teklif edilmiştir. Şimdiye kadar ismi geçen grupların Anadolu'ya kaçırdıkları silah, cephaneye ve gereçler kronolojik sıraya göre ilgili muharebe dönemlerinde gösterilmiştir (Bkz. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 110).

⁵⁵³ Kemal Koçer; *Kurtuluş Savaşımızda İstanbul*, İstanbul 1946, s. 166-168.

cephane kaçırmak, bu yola gönül vermiş ve canlarını adanmış insanlar için güç olmadı. Örneğin Maçka deposu, gönüllülerin korkusuz ve fedakârca gayretleri ile geceleyin pencerelerden sarkıtılan silah ve cephaneler, aşağıda bekleyen vatanseverler tarafından adeta kapışılarak, Teşvikiye'deki okula taşınmış ve oradan Anadolu'ya yollanmıştı. İşgal sıralarında Maçka silahhane Müdürü Bahattin (albaylıktan emekli) İngiliz askerlerinin güvenlik ve kontrolünde bulunan bu silah deposundan 215 adet makineli tüfek, 800 adet sahra telefonu ve 55.000 adet doksan sekiz modeli tüfek mekanizmasını gizli yollardan kaçıarak Anadolu yakasına geçirmiş, bir kısmı İnebolu'ya bir kısmını da Bilecik'e, Milli Kuvvetler emrine göndermişti.⁵⁵⁴

Sirkeci nakliyecileri, Galata ardiyecileri, Seyrisefain kaptanları, gümrük hamalları ve mavnacılar, mütareke yıllarında gizli servislerde görevli Korsan Murat adıyla ün salmış Sağır Murat gibi yurtseverler, Kocaeli Bölgesi Komutanı Yenibahçeli Şükrü'nün cephanesinin tükendiği bir sırada Piyade Okulu'nu basmışlar ve kaçırdıkları cephaneleri bu bölge komutanlığına götürmüşlerdi. Murat Bey, ayrıca Üsküdar semtindeki Selimiye Kışlasının cephane ambarlarını da basmış, bir gece içinde kaldırdığı silah ve cephaneleri Selimiye açıklarında demirli bulunan Alemdar vapuruna yükleyerek Zonguldak'a götürmüştü. Sevkıyatçı Rıza adıyla anılan Piyade Binbaşı Rıza, Anadolu'ya giderken beraberinde götürdüğü cephane ve sürgü kollarından başka, İzmit yoluyla da çok sayıda kaputluk kumaş ve Amerikan bezi göndermişti. Karadeniz'in azgın ve karanlık bir gecesinde silah ve malzeme yüklü Ladil Vapuru İnebolu kıyısında demirlemiş, boşaltılması için denizin sükûnet bulması gerekli görülmüştü. Bu sırada Ladil Vapuru'nun Yunan donanması tarafından kovuşturulduğu haberi alındığından, liman ve İnebolu mevki komutanları, denizin dinmesini ve sabahı beklemeden geminin hemen boşaltılmasını kararlaştırmış ve uygulamaya geçmişlerdi. İnebolu halkının sabaha kadar aralıksız devam eden üstün çabaları sonucunda gemi boşaltılmış, silah ve malzemeler kıyıdan uzak saklı yerlere taşınmıştı. Ertesi günün sabahı Ladil Vapuru'nu kovuşturan bir Yunan kruvazörü ile üç torpido İnebolu'ya gelmiş, silah ve cephanenin teslimini istemişlerdi. Teslim edilmediği takdirde karaya asker çıkaracakları tehdidi karşısında sertleşen komutanlar, İnebolu'ya silah ve cephane çıkarılmadığını bildirmiş ve İnebolu'ya yapılacak çıkarma teşebbüsünden doğacak

⁵⁵⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 109–111.

olaylardan sorumlu olmayacaklarını açıklamışlardı. Bu kesin direniş karşısında çıkarmadan vazgeçilmiş İnebolu top atışına tutulmuştu.⁵⁵⁵

3. İNÖNÜ MUHAREBELERİ DÖNEMİ

İnönü Muharebeleri döneminde, yalnız Felah Grubu tarafından Karadeniz kıyılarında çeşitli iskele ve limanlara gönderilmiş bulunan silah, cephane ve gereç miktarları aşağıda gösterilmiştir. Bu iskelelere, diğer yerlerden de gelenler karışmış bulunduğundan, İnönü Muharebeleri'ne yetişip yetişmediği kesinlikle saptanamamıştır.⁵⁵⁶

Cinsi	Adet	Sandık
Piyade tüfeği	2.692	—
Hafif Makineli Tüfek	28	—
Ağır Makineli Tüfek	22	—
Piyade tüfeği mekanizması	931	—
Kasatura	24	—
Aydınlatma tabancası	20	—
Ağır Makineli cephane şeridi	13	10
Ağır Makineli cephane kutusu	741	—
Ağır Makineli kapak takımı	54	—
Ağır Makineli nişan dürbünü	1	—
Ağır Makineli yedek namlusu	62	—
Havan topu	1	—
Piyade fişeği	—	159
El bombası	27.650	16

⁵⁵⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 112.

⁵⁵⁶ Ataman, a.g.t., s. 94; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 249–251; Köylü, a.g.t., s. 64–66.

Uçak bombası	—	4
Kılıç	3.310	—
75 mm. lik sahra topu	16	—
75 mm. lik mermi	1.807	—
Çeşitli tapa	5.000	—
Top kaması	7	—
Nişan daireesi	4	—
Batarya dürbünü	150	—
Top dürbünü	10	—
Zaviye (açı) ölçme aleti	11	—
Mermi kapsülü	1.000	—
Telefon	61	—
Çeşitli santral	15	—
Sahra kablosu	—	29
Telefon ve telgraf edevatı	—	48
Tıbbi malzeme	—	9
Süngülük	5.026	—
Ekmek torbası	336	—
Matara	270	—
Tevhit semeri	230	—
Araba koşum takımı	503	—
Eyer takımı	96	—
Arka çantası	158	—

4. KÜTAHYA – ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ DÖNEMİ

Daha önce açıklandığı üzere İstanbul ve civarında Felah Grubu tarafından kaçırılan silah, cephane ve diğer askeri gereçlerden Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde Anadolu iskele ve limanlarına gönderilmiş olan miktarlar aşağıya çıkarılmıştır.⁵⁵⁷

Miktarı			Cinsi
Adet	Sandık	Metre	
148			Piyade tüfeği
5			Hafif makineli tüfek
10			Ağır makineli tüfek
2.279			Tüfek namlusu
8.511			Tüfek parçaları
200			Aydınlatma tabancası
222			Ağır Makineli Tüfek Yedek namlusu
13			Ağır Makineli Tüfek Doldurma aleti
38			Ağır Makineli Tüfek cephane kutusu
1.128		5.000	Ağır Makineli Tüfek cephane şeridi
140			Ağır Makineli Tüfek irca yayı
1.100	299		Ağır Makineli Tüfek malzemesi
1.350.000	9.172		Piyade fişegi
17.000			Aydınlatma fişegi
	20		Fişek kapsülü
31.080			El bombası
4.650			Bomba tapası
2.000.000	80		Bomba kapsülü

⁵⁵⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 311–313.

63			Uçak bombası
1.049	23		Uçak bombası tapa ve kapsülü
1.051			Kasatura
240			Çelik başlık
11.110	132		7,5'luk sahra ve dağ mermisi
1.270			Mantelli top mermisi
4.006			Çeşitli mermi
360			Çeşitli hartuç
9.300			Çeşitli tapa
6			Top kaması
150			Müsademe iğnesi
533			Çeşitli top parçası
20			Nişan dairesi
1			Batarya dürbünü
4	1		Top dürbünü
50			Mantelli nişangâhı
15			Top nişangâhı
20			Zaviye ölçme aleti
2.200			Mermi kapsülü
566			Tel makası
	3		Tahrip kalıbı
100			Tahrip çantası
2			Artezyen kuyu takımı
720			Telefon
276			Hat muayene telefonu
37			Baş telefon
118			Çeşitli santral
	122		Telefon parçaları

20			Telsiz telgraf
11			Pırıldak
46.144			Palaska
46.090			Kütüklük
15.026			Süngülük
10.300			Arka çantası
8.000			Peksimet torbası
15.000			Matara
10.000			Potin
31.000			Çarık
36			Dikiş makinesi
82			Eyer takımı
154			Tevhit semeri
376			Araba ve nakliyat koşum takımı
376			Belleme ve çul
9			Saraç makinesi
6.700			Portatif çadır
55			Büyük çadır
13			Pusula
197	73		Çeşitli tezgâh
448	87		Tezgâh ve yedek parçaları
	177		Piyade ve topçu muharebe malzemesi
	644		Mühimmat, eyer, dürbün, top ve tüfek parçası
		2.697 km. (282 kangal)	Sahra Kablosu
		282 km.	Muhabre Kablosu
		3.000 kg.	Kösele
		10.500 kg.	Uçak benzini

Felah Grubu'nun gönderdiği malzemelere bakılacak olursa MSB'nın gönderdiğinin neredeyse 3–4 katı fazla miktarda palaska, kütüklük, süngülük ve arka çantası gönderdiği görülmektedir. Çarık ve potin miktarları da MSB'nın gönderdiğinden fazladır. Gönderilen malzemeler arasında dikiş ve saraç makineleri da göze çarpmaktadır. Felah Grubu'nun bu denli önemli miktarda malzeme göndermesinin nedeni; Osmanlı Ordusu'na ait dikimevi, saraçevi ve benzeri askeri eşya üreten fabrika ve atölyelerin işgal altında bulunan İstanbul'da konuşlu olması ve ilgili bölümde daha önce belirtildiği gibi Felah Grubu'nun askeri imalat fabrikalarının personelinden oluşan bir diğer gizli örgüt olan İmalatı Harbiye Grubu ile birleşerek ortak hareket etmiş olmasıdır.⁵⁵⁸

5. SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ DÖNEMİ

İstanbul yardımları konusunda açıklandığı üzere İstanbul ve civarından Felah Grubu tarafından kaçırılan silah, cephane ve gereçlerden Sakarya Meydan Muharebesi devresinde Anadolu'ya gönderilmiş olan miktarlar aşağıya çıkarılmıştır:⁵⁵⁹

Miktarı	Cinsi
2.015 adet	Piyade tüfeği
8 adet	Tabanca
4 adet	Bomba topu
1.371 adet	Tüfek namlusu
3.669 adet	Tüfek mekanizması
247 adet	Aydınlatma tabancası
3 adet	Telemetre
83 çuval	Kapsüllü boş kovan
4.319.197 adet	Çeşitli Piyade fişeği

⁵⁵⁸ Ataman, a.g.t., s. 103,104.

⁵⁵⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 344–347; Köylü, a.g.t., s. 146–147.

1.301 adet	Aydınlatma fişegi
14.261 adet	El bombası
8 sandık	Tabanca fişegi
42 adet	Bomba tapası
20 sandık	Bomba tapası
449 adet	Kasatura
128 adet	Çelik başlık
7 adet	7,5'luk dağ ve sahra topu
35 adet	Mantelli topu
2 adet	10,5'luk obüs topu
1.482 atım	7,5'luk top mermisi
66 sandık	7,5'luk top mermisi
5.441 atım	Mantelli mermisi
381 sandık	Mantelli mermisi
1.940 atım	15'lik obüs mermisi
606 atım	Çeşitli top mermisi
369 adet	Çeşitli hartuç
3 varil	Çeşitli hartuç
1.740 adet	Çeşitli tapa
281 adet	Top kaması
3.300 adet	Vidalı fünye
360 kg.	Dumansız barut
65 varil	Dumansız barut
528 torba	Dumansız barut
71 sandık	Çeşitli top parçası
4 adet	Nişan dairesi
7 adet	Batarya dürbünü
137 adet	Top dürbünü

9 adet	Çeşitli nişangâh
13 adet	Zaviye ölçme aleti
6.000 adet	Mermi kapsülü
161 sandık	Mermi kapsülü
1.242 adet	Tel makası
100 adet	Ateşleme makinesi
960 adet	Tahrip kalıbı
35.700 adet	Tahrip kalıbı kapsülü
154 sandık	Trotil
69 varil	Trotil
4.860 metre	Küteberka fitili
600 metre	Çabuk ateşleme fitili
3.500 adet	Elektrik fünüyesi
3.938 adet	İstihkâm modeli kazma
5.477 adet	İstihkâm modeli kürek
1.610 adet	İstihkâm modeli balta
980 adet	İstihkâm modeli balta kılıfı
1.500 adet	Portatif kürek
326 adet	Portatif balta
611 adet	Telefon
37 adet	Baş mikrofonu
19 adet	Çeşitli santral
5 sandık	Telefon parçaları
97.000 metre	Sahra kablosu
6 adet	Telsiz telgraf baş telefonu
4 adet	Deniz uçağı
10 adet	Uçak lastiğı (iç ve dış)
20.190 adet	Palaska

10.000 adet	Kütüklük
10.000 adet	Süngülük
6.300 adet	Tüfek kayışı
10.030 adet	Arka çantası
10.000 adet	Ekmek torbası
24 balya	Ekmek torbası
8.000 adet	Peksimet torbası
16.470 adet	Matara
1.000 adet	Ceket
3.000 adet	Bel kemeri
65 adet	Dikiş makinesi
1.500 adet	Oto parçası
200 adet	Dürbün
130 adet	Çeşitli tezgâh
19 sandık	Çeşitli tezgâh
308 sandık	Piyade, topçu muharebe ve tezgâh gereçleri
440 çuval	Piyade, topçu muharebe ve tezgâh gereçleri
5.000 kg.	Uçak benzini
303 kg.	Vakum yağı
12 bidon	Vakum yağı

Bu dönemde, Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde gönderilen malzemelere kıyasla, özellikle de muharebe esnasında çok elzem olan palaska, süngülük ve kütüklük miktarlarında azalma olduğu görülmektedir. Bu malzemeler sadece orduya mahsus olduğundan Tekâlif-i Milliye Emirleri ile toplanan malzemeler arasında yer almamaktadır. MSB'nın dağıttığı malzemeler arasında görülmeyen bu malzemeler, sadece İstanbul'da bulunan İmalat-ı Harbiye depolarından gizli yollarla Anadolu'ya kaçırılmakta olduğundan Felah Grubu'nun

yaptığı bu faaliyet levazım açısından önem arz etmektedir.⁵⁶⁰

Yunanlılar'ın İnönü ve Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Anadolu'nun dışarı ile irtibatını kesmek maksadıyla Karadeniz ve Akdeniz sahillerini abluka altına almaya çalıştıkları bilinmektedir. Ankara'dan Muavenet-i Bahriye Heyet-i'ne gönderilen emirlerde, bu ablukayı yarmak maksadıyla İstanbul'da olduğu haber alınan deniz tayyarelerinin acilen Anadolu'ya gönderilmeleri istenmiştir. Bu emir 7 Kasım 1921'de yerine getirilmiş ve Anadolu'ya gönderilmiştir.⁵⁶¹ Muavenet-i Bahriye Heyet-i, Felah Grubu'nun denetimi altında Sevkıyatını gerçekleştirmiştir. Muavenet-i Bahriye Heyet-i'nin 11 Ekim 1921'den 11 Kasım 1922'ye kadar Anadolu'ya göndermeyi başardığı malzeme listesinin önemli görülen bazıları şunlardır (İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephane):⁵⁶²

Cinsi	Miktarı	
47 mm'lik toplar için malzeme	600	atım
Bahriye tayyaresi (gövde, motor, pervane ve kanatları ile diğer parçalan)	2	Adet
4.5'lik torpido	2	Adet
Dinamo, ışıldak, karbon, projektör	10	Adet
Motor ve dinamo	1	Adet
Top barutu	400	Kg.
Alman mavzer fişegi	60.480	Adet
Mekanizmasız Alman mavzeri (918 modelli)	5	Adet
Rulo halat (Kastamonu telsiz telgrafı için)	3	Adet
7.5'lik toplar için 32 sandık cephane	256	
Makas (tel kesmek için)	1.000	Adet

⁵⁶⁰ Ataman, a.g.t., s. 123.

⁵⁶¹ Rahmi Doğanay; *Milli Mücadelede İtilaf Devletlerinin Karadeniz'deki Faaliyetleri (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Dr. Tezi), Ankara 1992, s. 376.

⁵⁶² Ezer, a.g.t., (YL), s. 42-44; Aydın, a.g.e., s. 254-259.

Rus tüfeği	23	Adet
Tayyare fişegi	29.160	Adet
Asker serpuşu (Haki-Siyah)	1.078	Adet
Yün fanila	500	Adet
Asker çantası	300	Adet
Eldiven (askere mahsus)	500	Adet
Alman tayyare fişegi	23.800	Adet
Barut	5.000	Kg.
Ecza ve tıbbiye aleti	35	Kalem
10 kiloluk tayyare bombası	100	Adet
Tayyare dürbünü	1	Adet
Benzinli motor	6	Adet
Alman piyade fişegi	20.720	Adet
Tayyare fişegi	29.160	Adet
Araba tekerleği	4	Adet
Belçika piyade tüfeği	3.622	Adet
Bahriye tayyaresi (yedek aksamı ile)	5	Adet
İstimbot (Barbaros'a ait 1 numaralı kumandan istimbotu)	1	Adet
Liman evrakı	3	sandık
Tahrip cephanesi	120	atım

Bu gizli teşkilatlar yalnızca silah, cephane ve mühimmat göndermekle kalmayıp, İstanbul'dan Anadolu'ya subay, er, askeri personel ve gönüllü sivilleri gönderebilmek için de faaliyetlerde bulunmuşlardır.

ALTINCI BÖLÜM

BATI CEPHESİ'NE

DOĞU CEPHESİ, EL-CEZİRE CEPHESİ İLE 13'ÜNCÜ KOLORDU'DAN GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER

1. DOĞU CEPHESİ'NDEN BATI CEPHESİ'NE GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER

Batı Cephesi'nde Yunanlılar'a karşı verilen mücadelede Türk Ordusu'nu silah ve cephane bakımından destekleyen ve yardımda bulunan en önemli kaynaklardan bir tanesi de Doğu Cephesi'nce yapılan yardımlardır. Doğu Cephesi'nde Ermeniler'e karşı harekât devam ederken TBMM tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı'na silah ve cephane ihtiyacı için 31.10.1920 tarihinde yazılan bir yazıda şöyle denilmektedir: *“Vaziyet-i Umumiye itibariyle Şark Ordumuzun aksam-ı mühimmesinin bir an evvel serbest kalması ve bilhassa Ermeniler'den alınacak esliha ve cephaneye, Garb'ta eşşedi ihtiyacımız”*⁵⁶³ şeklinde ifade edilmektedir.

1920 yılı sonrasında Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden Doğu Cephesi Komutanlığı'na yazılan bir diğer vesikada *“Garb'ta pek çok cephane bulundurmak mecburiyetindeyiz. Her ne olursa olsun yapılacak nakliyat pek mühimdir”* denilmektedir. Bu her iki belgede de görüldüğü gibi Batı Cephesi'nde silah ve cephaneye çok büyük ölçüde ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 28 Kasım 1920 tarihinde Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı bir mektupta da açıkça dile getirilmektedir. İsmet Paşa; *“Garb'ta sıkıntıdayız Kazım; malzeme, anarşi, entrika sıkıntıları en mühimi tabi malzemedir”*⁵⁶⁴ demektedir.

⁵⁶³ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 49, Vesika no 1144.

⁵⁶⁴ Kazım Karabekir; *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 862.

Yine 9.12.1920 tarihinde İsmet Paşa Doğu Cephesi'ndeki harekâttan sonra Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafta; "*Milletimize, tarihimize hediye ettiğin muzafferiyetle istikbalimizi açtın ne kadar malzeme göndereceksin*"⁵⁶⁵ demektedir. Bu vesikalarda da görüldüğü gibi cephe kumandanı İsmet Paşa Batı'daki Ordunun silah ve malzeme yönünden çok büyük sıkıntıda olduğunu ifade etmekte, ayrıca Doğu Cephesi'nden gönderilecek yardımlara büyük ölçüde ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne yapılan silah ve cephane Sevkıyatları 1920 yılı sonlarından itibaren, yani Doğu Cephesi Zaferi'nden hemen sonra başlamıştır. Karabekir Paşa hatıratlarında bu konuyla alakalı olarak Ermenilerden mütareke şartı olarak alınan bir kısım silah ve cephaneyi Doğu Cephesi'nin ilk hediyesi olarak Batı Cephesi'ne yolladığını belirtmektedir. Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne gönderilen yardımlar 1921 yılı başlarından itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır.⁵⁶⁶

1.1. İnönü Muharebeleri Dönemi

Silah, cephane ve gereç bakımından darlık çeken Anadolu Hükümeti aşağıda yazılı esaslar içinde çalışmağa karar vermişti. Elde mevcut silah ve cephane ile işe başlayarak, ilk tedbir olmak üzere Doğu Cephesi ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde dağılmış bulunan silah ve cephaneyi Batı Cephesi'ne yetiştirmek, cephelerdeki birliklerin ulaştırma araçlarını, memleket içinde ihtiyaca yeterli menzil yolları ve araçlarını teşkil ve sağlamak çarelerine başvurmak, Doğu Cephesi'ndeki herhangi bir taarruzu karşılamak amacıyla yeteri kadar silah ve cephane ayırdıktan sonra geriye kalanlarla muharebe halinde bulunan cephelerin ikmalini yapmaktı. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, Doğu Cephesi'nin kadro ve kuruluşundan fazla kalacak silah ve

⁵⁶⁵ Kazım Karabekir; *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 863; Doğan, a.g.t., s. 43.

⁵⁶⁶ Kazım Karabekir; *Paşaların Hesaplaşması*, İstanbul 1993, s. 119.

cephanenin adı geçen cephelere yollanmasını emretti.⁵⁶⁷

Doğu Cephesi Komutanlığı, kendi kadrosundan fazla kalan silah ve cephaneyle, Doğu'da Ermeniler'le yapmış olduğu başarılı harekâтта ele geçirdiği silah ve cephaneyi de ekleyerek Batı'ya tertip edecekti. Bunların miktarı; 14.763 adet çeşitli piyade tüfeği, 18.470 sandık çeşitli piyade mermisi, 72 adet çeşitli makineli tüfek, 3.277 adet bomba, 33 adet çeşitli top, 18 adet mantelli kaması, 18 adet mantelli nişangâhı ve 106.500 atım çeşitli top mermisinden ibaretti. Ermeniler'in mütareke koşullarına göre 16 Kasım 1920'de Türk Kurulu'na teslim ettikleri silah, cephane ve gereçler ise; 1.997 adet İngiliz ve Rus piyade tüfeği, 1.824 adet kasatura, 50 adet çeşitli makineli tüfek, 4.000 sandık İngiliz piyade cephanesi, 12 adet Rus dağ topu ve toparlağı, 8 adet Rus dağ topu cephane arabası, 5.845 atım Rus dağ top mermisi, 28 adet tek atlı araba, 50 adet vagon, 2 lokomotif ve 120 adet araba koşumundan ibaretti.⁵⁶⁸

MSB'nca, 3 – 4 Ocak 1921 günü yazılan raporda, Batı ve Güney Cepheleri'ne Doğu Cephesi'nden 3.300 ton silah ve cephane tertip edilecekti. İlbahara kadar 510 ton silah ve cephanenin Batı'ya yollanması beklenilmekte olup, Malatya, Suşehri, Sivas, Ulukışla ve Ankara da yurt içi, İnebolu ve Sinop'ta kıyidan top menzili dışında depoların kurulması istenmişti. Ankara'da bulunan piyade silah deposuyla gereç depoları, Harbiye Dairesi emrinde bulunan ve diğer bütün depolar, tertip ve yollama emirleri Harbiye Dairesi'nden (Ordu Donatım Başkanlığı'ndan) verilmek üzere menzil emrinde bulunacaklardı. Doğu Cephesi silah ve cephaneyi Suşehri'ne ve kısmen de Trabzon'a yollayacaktı. Samsun ile Ankara arasında da bir menzil hattının kurulması hazırlığına girişildiği belirtilmiştir.⁵⁶⁹

ATASE Arşivi'nde bulunan ve Doğu Cephesi Komutanlığı tarafından TBMM

⁵⁶⁷ Köylü, a.g.t., s.66.

⁵⁶⁸ Köylü, a.g.t., s.67.

⁵⁶⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.251,252.

ve EHUR'a yazılan vesikalarda ise Doğu Cephesi Komutanlığı'nın sahip olduğu asker, silah ve cephanesinin miktarı 1 Ocak 1921'de 905 subay, 12.531 asker, 7.454 adet tüfek, 70 adet top, 206 adet makineli tüfek; 15 Ocak 1921'de subay belirtilmemiş, 14.800 asker, 14.523 adet tüfek, 96 adet top ve 206 adet makineli tüfekten ibaretti. Onbeş gün önceki nazaran asker, tüfek ve top sayılarında önemli artışlar olmuştur. Tüfek sayısında %100, asker sayısında 2600 ve top sayısında da 26 civarında artış olmuştur. Subay sayısı ise belirtilmemiştir. 1 Şubat 1921'de ise 1.468 subay, 15.430 asker, 96 adet, 8.597 adet tüfek ve 212 adet makineli tüfek mevcuttur. 1 Mart 1921'de ise 1.477 subay, 26.212 asker, 84 adet top, 14.264 adet tüfek ve 200 adet makineli tüfek mevcuttur. Bir önceki aya göre asker sayısında 10.000 civarında bir artış olmuştur. Tüfek sayısında %100'e varan bir artış olmuştur. Top sayısında düşüş olurken subay sayısında da çok az miktarda bir artış olmuştur. 1 Nisan 1921'de ise Doğu Cephesi'ndeki bütün tümen ve birliklerin genel kuvveti 872 subay, 20.229 asker, 199 adet top, 11.412 adet tüfekten ibaretti. Bir önceki aya göre Nisan ayında asker sayısında 6.000 civarında düşüş olmuştur. Subay sayısında da yarı yarıya bir azalma olmuş, tüfek sayısında ise 3.000 dolayında bir azalma meydana gelmiştir. Top sayısında ise % 100'ün üzerinde bir artış olmuştur.⁵⁷⁰

Bütün bu kuvvet cetvellerinde de görüldüğü gibi Ermeni harekâtından sonra Doğu Cephesi Komutanlığı'nın emrinde 1.400 civarında subay, 25.000 dolayında asker, 14.000 civarında tüfek, 200–250 adet makinalı tüfek ve 100'ün üzerinde topa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Cephesi'ndeki bu silah ve cephanesinin miktarlarına bir de harekât sonrası Ermeniler'den ele geçirilen silah ve cephanesinin mevcutlarını da ilave etmek lazımdır. Ermenilerden alınan silah ve malzemeler şunlardır:⁵⁷¹

Cinsi	Adet
İngiliz ve Rus piyade tüfeği	1.997 adet
Kasatura	1.824 adet
Çeşitli makineli tüfek	50 adet

⁵⁷⁰ Doğan, a.g.t., s. 47,48.

⁵⁷¹ Doğan, a.g.t., s. 48.

İngiliz piyade cephanesi	4.000 adet
Rus dağ topu ve toparlağı	12 adet
Rus dağ topu ve cephane arabası	8 adet
Rus dağ top mermisi	5.845 adet
Atlı araba	26 adet
Vagon	50 adet
Lokomotif	2 adet
Araba koşumu	120 adet

Bu malzemelerin bir kısmı harekâttan hemen sonra, daha önce belirtildiği gibi Batı'ya yollanmıştı. Fevzi Paşa, Ermenilerden ele geçirilen malzemeler ile ilgili olarak, meclis kürsüsünde; "*Ermenilerden alınan silah ve mühimmatla savaşı on sene sürdürebiliriz*"⁵⁷² demiştir. Bu beyanattan da anlaşıldığı gibi Milli Mücadele'nin nazik bir döneminde Doğu Cephesi'nce ele geçirilen bu silahlar oldukça büyük bir anlam ifade etmektedir ve Batı'daki mücadeleye de oldukça katkıları olmuştur.⁵⁷³

Ocak 1921'deki silah ve cephane durumuna baktığımızda ise, muhtelif değişik günlerde kolordularla MSB adına tertip edilen top, tüfek ve cephanelerden şimdiye kadar gönderilenlerden başka, Doğu Cephesinde; 1 adet Şinayder dağ topu, 1 Rus dağ topu, 1.500 atım Rus dağ top mermisi, 2.000 atım Rus sahra mermisi, 19.478 adet çeşitli piyade tüfeği, 16.555 sandık çeşitli piyade mermisi, 115 adet çeşitli makineli tüfek ile 3.277 adet bomba kalmıştı. Bunlardan başka, Doğu Cephesinde fazla kalan ve MSB adına istenen, top başına 1.000 atım mermisiyle 28 çeşitli top ve 20.000 atım dağ top mermisi ayrıca bulunmaktaydı. Bu hesaba göre; Doğu Cephesi'nden MSB adına 30 adet top, 46.800 adet çeşitli top mermisi, 19.478 adet piyade tüfeği, 72 adet makineli tüfek, 29.617 sandık çeşitli piyade cephanesi ve 3.277 adet bomba yollanacaktı. Bu malzemelerin ağırlığı yaklaşık 2.000 ton civarındaydı. Bu silah ve cephanenin ilkbahara kadar Batı Anadolu'ya yollanması çok önemli olduğundan,

⁵⁷² Kazım Karabekir; *Paşaların Hesaplaşması*, İstanbul 1993, s. 285.

⁵⁷³ Doğan, a.g.t., s. 49.

hem denizden hemde karadan gönderilmesi lüzumu belirmişti. Güvenlik bakımından 1.000 ton ve daha fazlasının karadan yollanması arzu edilmekteyse de bu isteklerin sözde kalacağı düşüncesiyle ne kadarının denizden ve ne kadarının karadan yollanacağı Doğu Cephesi tarafından planlanacaktı.⁵⁷⁴

Doğu Cephesi bölgesinden diğer cephe ve kolordularla, MSB'na tertip edilen top, tüfek ve cephaneden şimdiye kadar yollananlarla, bu güne kadar yollanmayanların halen buldukları yerler: Şinayder ve Rus dağ topları Karabıyık'ta, 3.000 atım Osmanlı sahra mermisinin yarısı Erzincan'a yollanmış, diğer yarısı da Karabıyıktan yollanacaktı. 1.960 adet İngiliz tüfeği Kars'ta, 2.300 adet martin tüfeği Karabıyık'ta yollanmaya hazırdı. 1.001 adet büyük çaplı mavzer tüfeği Erzurum'da hazırlanmakta, kasaturası ile beraber 3.330 adet berdanga tüfeği Erzurum'dan, 774 adet tüfek de Erzincan ambarından yollanacaktı. 4.000 sandık İngiliz piyade cephanesinin Kars ve Sarıkamış ambarlarından gönderilmesine başlanacaktı. Küçük çap mavzer cephanesi ise Trabzon'dan deniz yoluyla yollanacaktı. 23 sandık büyük çaplı mavzer cephanesi Erzurum'dan, 430 sandık da Erzincan ambarından gönderilmeye hazırdı. 806 sandık Rus beşli cephanesi Karabıyık'tan, 800 sandık cephane de Erzincan'dan yollanmaya hazırdı. 844 sandık berdanga mermisi Kars'tan gönderilecekti. 9.567 sandık Fransız üçlü piyade cephanesi Kars ve Sarıkamış ambarlarından Karabıyık'a doğru yola çıkarılmıştı. Kadrodan fazla kalan 30 adet top Erzurum'da hazırlanarak kara yoluyla gönderilecekti. 6.500 atım Rus sahra mermisinin büyük bir kısmı Suşehri'ne yollanmış, bir kısmı da Erzincan – Refahiye arasındaydı. 8.000 atım Osmanlı dağ mermisinden büyük bir kısmı Erzincan'a ve Suşehri'ne yollanmış, bir kısmı da Karabıyık'tan Erzincan'a yollanmaktaydı. 1.866 adet çeşitli mekanizmasız mavzerle 691 adet mekanizmasız muaddel martin tüfeği yollanmak üzere Erzurum'da hazırlanmıştı. Kadrolardan fazla, cephe ambarlarında bulunan bütün makineli tüfekler Suşehri ve Zara'ya kadar yollanmıştı. 3.277 adet bomba Bayburt'a kadar gelmişti. 1 adet krup topu Trabzon'a gönderilecekti. 20.000 atım dağ mermisi Hasankale'den, 18 adet mantelli kaması ve 18 adet mantelli nişangâhı

⁵⁷⁴ Doğan, a.g.t., s. 50.

Karabıyık'tan yollanmaya hazırды. 300 atım mantelli top mermisi Erzurum'da hazırlanmakta, 6 adet mantelli topla 7.200 atım mantelli top mermisi Trabzon'dan yollanacaktı.⁵⁷⁵

Yukarda belirtilen silah ve cephanenin yollanması için cephe üç yoldan yararlanacaktı.

Birinci yol: Erzurum – Erzincan – Refahiye.

İkinci yol: Erzurum – Karabıyık – Beyrut – Kelkit – Şiran – Alucra – Şebinkarahisar – Suşehri.

Üçüncü yol: Erzurum – Bayburt – Gümüşhane – Trabzon idi.

Bu üç yol üzerinden cephenin mahdut olan devlet araçlarıyla, kısmen de halk araçlarından yararlanılmaktaydı. Yalnız, Bayburt ile Trabzon arasındaki Zigana Dağları ve Kop Dağı, kış mevsiminde kapalı olduğundan, Karabıyık – Bayburt yolundan pek az nakliyat yapılabilmekteydi. Bunun için denizden yapılacak yollamalar Trabzon'da hazır olan ve miktarı yukarda belirtilen maddelere bağlı kalmış ve büyük kısmı Refahiye ve Alucra'da bulunmaktaydı. Şu kadar ki, Bayburt ile Alucra arasında çalıştırılan miri araçların Alucra'dan daha uzağa geçmesi, dönüşünde getireceği erzakın gecikmesine sebep olacak ve sonuç olarak Doğu Cephesi'nin iaşesini engelleyecekti. Bunun için Alucra'dan sonra halk araçlarıyla göndermeler yapılacak silah ve cephanelerin teslim alınması için Sivas Menzil Müfettişliği'nce Alucra'da bir memur bulundurulacaktı.⁵⁷⁶

Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne yapılan yardımlarla ilgili olarak Doğu Cephesi Komutanlığı'ndan Sevkıyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne, Milli Müdafaa Vekâleti'nden Doğu Cephesi Komutanlığı'na, Harbiye Nezaretinden Sevkıyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne, Milli Müdafaa Vekâleti'nden Sevkıyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne birçok yazı yazılmıştır.

⁵⁷⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s.252,253.

⁵⁷⁶ Köylü, a.g.t., s. 66–68.

Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne yazılan bir vesikada; "3.7.1337–31.7.1337 tarihleri arasında Batum'dan çeşitli vasıtalar ile Şark Cephesine gelen değişik cins silah ve cephanelerden bahsedilmektedir...", 22.9.1337 tarihinde Harbiye Nezareti'nden Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne bir diğer yazıda ise, "Şark Cephesi'nden 20.000 seri sahra ve 25.000 adet seri Rus cebel topu mermisi talep olunarak ve bu kere bunların Kars–Batum tariki ile irsali", emr olunmaktadır. Bu vesikalarda görüldüğü gibi, Batı Cephesi'nde seri sahra ve seri Rus cebel toplarının mermilerine ihtiyaç duyulduğu ve bunların gönderilmesi hususunda da yazışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı tarihlerde Milli Müdafaa Vekâleti'nden Doğu Cephesi 3. Tümen Komutanlığı'na yazılan yazıda ise şöyle denilmektedir: "...Tuapse'de 200.000 adet Alman fişengi vardır. Bunların en evvel ve serian sevk ettirilmesi ve Trabzon'a vusullerinde ise diğerlerine takdimen Samsun'a gönderilmesi..." Bu belgede Tuapse'de bulunan Alman fişenglerinin süratle Trabzon'a ve oradan da Samsun'a aktarılması gerektiğini ifade etmektedir. MSB'ndan Doğu Cephesi 3. Kafkas Tümen Komutanlığı'na 23.3.1337 tarihinde yazılan bir yazıda ise; "...3173 sandık küçük çaplı mavzer cephanesinin hemen İnebolu'ya sevki" istenmiştir. Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliği'nden Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne 3.3.1337 tarihinde yazılan bir vesikada ise; "...Garb'a müretteb 5.000 atım Rus dağ top mermisinin 2.898 atımının Alucura'ya sevk edildiği..." belirtilmektedir. Milli Müdafaa Vekâlet'inden 18 Ekim 1337 tarihinde Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne yazılan bir yazıda ise, "... Teşrin-i Evvelin 30'unda Garb'ta pek çok cephane bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Her ne ile olursa olsun yapılacak bu nakliyat pek mühimdir, bilhassa Bayburt mıntikasında henüz Garb'e geçmemiş 960 seri sahra mermisinin Sürat-i mümkün ile Sivas'a gönderilmesi" istenmektedir. Bu vesikalarda da Batı'daki cephane ihtiyacından bahsedilmekte ve yollardaki mermilerin Batı'ya ulaştırılması istenmektedir.⁵⁷⁷

24 Ekim 1337 tarihli bir vesikada ise, "... Kars'tan Batum yolu ile sevk edilen iki adet seri sahra topu ve 2.000 mermisi ile 1.000 adet seri cebel mermisi Batum'a vürud etmiş ilk fırsatta sevk olunmak üzere gemiye yüklenmiştir..." denilmektedir. Aynı tarihte EHUR'dan 1798 numara ile Trabzon'a yazılan bir diğer yazı ile "... Erzurum'dan Kars tariki ile gönderilecek Rus cebel topu mermisi 20.000 iblağ olacaktır. Cephane mıntikasında

⁵⁷⁷ Doğan, a.g.t., s. 50–52.

ceman yekûn 12.500 kudretli cebel mermisi vardır. Bunlardan Van, Bayezid, Iğdır, Varto gibi uzak ambarlarda bulunan 2.500 atım, 11. fırkadaki 4 kudretli cebel topuna tahsis edildi. 9. Fırkaya 4.000 mütebaki 8.660 atım kudretli cebel mermisi Köték–Batım tariki ile gönderilecektir. İlk tertibata dahil olduğu halde henüz nakline vasıl olmamış 4.000 atım kudretli cebel mermisi de süratle sevk ve nakli Menzıl Müfettişliği'ne tekiden emredilmiştir....”⁵⁷⁸

Yine 1921 yılı içerisinde yazılan bir diğer vesikada şöyle denilmektedir; “Şark Cephesi ile Kayseri arasında hal–i nakilde bulunan Rus sahra ve cebel cephaneleri evvelce tayin olduğu üzere Kayseri ambarlarında tadil edilecek ve mahalli mertebeleri badet–tadil bilahare bildirilecektir. Sivas'taki 1,5'luk obüs mermilerinin Kayseri'ye celbine, Trabzon, Samsun, Alaca arasında bulunan top ve teferruatı edavatıyla her cins top mermileri, tapa, kama vesairelerin beray–ı tadilat Kayseri'den arzu olunan 5.000 atım Rus sahrasından maadası, bilcümle küçük çaplı tüfek, makineli tüfeklerle bilcümle edevatının ve Osmanlı, Alman ve mantelli cephanesinin serian Ankara'ya celbi iktiza etmektedir. Gerek Sivas tariki ile Kayseri üzerine gerekse Trabzon'dan Samsun tariki ile gelen top edevatı ve cephanelerinin derece–i ehemmiyetleri farksızdır. Hepsinin süratle şevkleri lazım gelmektedir...”⁵⁷⁹

Batı Cephesi'nde silah ve cephanelerin dışında başka malzemelere de ihtiyaç duyulmuş ve Doğu Cephesi'nden istenmiştir. 21 Ocak 1337 tarihinde Ambarlar Müdürlüğü'ne yazılan bir yazıda;

“1. Milli Müdafaa Vekâleti'nden Külliyetli miktarda dikenli tel talep edildiği Trabzon'da mevcut tellerin İnebolu'ya süratle sevki,

2. Sevk edilebilecek ne miktar dikenli telin Trabzon ambarlarında mevcut olduğunun serian bildirilmesi”⁵⁸⁰ istenmektedir.

8.5.1337 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı'na yazılan bir diğer yazıda;“Trabzon'dan ihbaran Şahin Vapuruyla 2600

⁵⁷⁸ Doğan, a.g.t., s. 52,53.

⁵⁷⁹ Doğan, a.g.t., s. 53.

⁵⁸⁰ Doğan, a.g.t., s. 54.

kazma, 910 kürek, 500 portatif kürek, 816 portatif kazma İnebolu'ya gelmiştir. Erzincan, Bayburt, Trabzon ambarlarında 50.000 kadar portatif ve büyük kürek mevcut bulunduğu istihbar edilmiştir. Binaenaleyh orada bulunan kazma ve küreklerin gönderilmesi” istenmiştir. Yine 20.3.1337 tarihinde Harbiye Dairesi Başkanlığı'ndan Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne yazılan bir yazıda ise; MSB'nca Doğu Cephesi'nden temin edilen oto yağlarının tertip ve Batı'ya sevki hakkında bilgi verilmektedir. Bu belgelerde de görüldüğü gibi Doğu Cephesi'nden Batı'ya gönderilen malzemeler çok çeşitlidir. Silah ve cephanelerin dışında kürek, kazma, oto yağı gibi Batı Cephesi'nce ihtiyaç duyulan malzemeler de gönderilmiştir.⁵⁸¹

21.9.1336 ve 16.12.1336 tarihine kadar, Trabzon'a çeşitli bölgelerden deniz yolu ile getirilen ve burada teslim alınarak değişik vasıta ve yollarla Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne gönderilen silah, cephane ve malzemeler ile bunların miktar ve cinsleri şunlardır:⁵⁸²

Motor Sahipleri	Tüfek	Cephane	Geldiği Tarih
Hacı Mehmet Kaptan	184 adet	12 Sandık	21.09.1336
Kazım Kop	191 adet	56 Sandık	27.09.1336
Hacı Harun Kop	205 adet	90 Sandık	2.10.1336
Rusumet Vapuru	625 adet	1.180 Sandık	4.11.1336
Paşa Motoru	1.148 adet	165 Sandık	16.12.1336
Toplam	2.353 adet	1.503 Sandık	

ATAŞE Arşivi'nde yer alan vesikalarda ve Genel Kurmay Başkanlığı yayınlarında Doğu Cephesi'nden Batı'ya 1921 yılı içerisinde deniz ve karadan gönderilen silah, cephane ve malzemelerin miktarları ve cinsleri ile ilgili, Şark Cephesi 3. Tümen Komutanlığı'ndan Milli Müdafaa Vekâleti'ne 18.09.1337 tarihinde yazılan bir yazıda:

⁵⁸¹ Doğan, a.g.t., s. 55.

⁵⁸² Doğan, a.g.t., s. 55.

Tuapse'den 3.06.1337 tarihinde Rüsumat Vapuru ile yedeğindeki İrfan, Gülcemal, Gülnihal yelkenleri ile 1.188 sandık Avusturya tüfeği, 3.274 sandık İngiliz piyade mermisi, 8.255 sandık Avusturya piyade mermisi, 72 sandık Berdanga fişeği, 626 adet Kasatura, 370 adet Makineli tüfek şarjör sandığı, 47 adet Avusturya makineli tüfek şarjörü, 29 adet Boş makineli tüfek şeridi, 188 adet Madeni yağdanlık, 1.000 adet Tornavida; 07.06.1337'de Preveze Gambotu ile 877 adet Alman tüfeği, 2988 adet İngiliz tüfeği, 3960 adet Avusturya tüfeği, 34 adet Lewis makineli tüfeği, 249 adet Kasatura bıçağı; 24.06.1337 tarihinde Karakuş Motoru ile 1.805 adet Avusturya tüfeği, 40 adet Lewis makineli tüfeği, 122 adet Süngü, 7 adet Wilkins makineli tüfek, 14 adet Sehpa, 30 sandık Fransız el bombası; 26.06.1337 tarihinde Batum Römorkörü ile 56 sandık Fransız piyade mermisi, 36 sandık Alman piyade mermisi, 3 sandık İngiliz piyade fişeği, 10 sandık Fransız el bombası, 13 sandık Japon piyade fişeği, 320 sandık Avusturya piyade cephanesi, 8 sandık Bomba kapsülü, 83 sandık İngiliz el bombası; 15.07.1337 tarihinde Aydın Obis Gambotu ile 96 sandık Alman piyade cephanesi; 21.07.1337 tarihinde Şahin Vapuru ile 1525 adet İngiliz tüfeği, 811 adet Avusturya tüfeği, 471 adet Alman tüfeği, 133 adet Belçika tüfeği, 256 adet Kasatura, 128 adet Lewis makineli tüfeği, 160 adet Şosal makineli tüfeği, 264 sandık Alman piyade fişeği, 341 sandık Avusturya fişeği; 27.08.1337 Dona Yelkenlisi ile 7 adet Avusturya tüfeği, 1 adet Alman tüfeği, 6 adet Kasatura, 10 adet Şosal el makineli tüfeği, 73 sandık Alman piyade fişeği, 73 sandık Avusturya piyade fişeği, 15 sandık Belçika piyade fişeği, 604 sandık Şosal el makineli tüfek şarjörü, 47 adet boş makineli tüfek şeridi, 86 adet makineli şarjör kılıfı gönderilmiştir.⁵⁸³

Yukarıda belirtilen tarihler arasında Tuapse'den Trabzon'a toplam olarak 13.264 adet tüfeğin gönderildiği görülmektedir. Bu tüfeklerin yaklaşık 7.771 adedi Avusturya yapımı tüfeklerdir. Geriye kalan 1.349 tüfek Alman menşeli, 4.013 tüfek ise İngiliz yapımıdır. Yine bu mevcutlar içerisinde toplam 6.387 sandık piyade fişeği ve mermisi gönderilmiştir. 169 adet de makineli tüfeğin Tuapse'den Trabzon'a ulaştığı anlaşılmaktadır. Yine bu yardımlar içerisinde kasatura, tornavida, süngü, sehpa, süvari kılıcı, el bombaları gibi çok çeşitli silah malzemelerinin sevkedildiği görülmektedir.

⁵⁸³Doğan, a.g.t., s. 59.

1921 yılının bahar aylarına kadar Doğu Cephesi'nden Batı'ya gönderilecek silah, cephane ve malzeme miktarı şu şekilde tespit edilmişti.⁵⁸⁴

Cinsi	Miktarı
Çeşitli top	33 adet
Mantelli nişangâhı	18 adet
Osmanlı mantelli mermisi	3.000 atım
Osmanlı dağ top mermisi	33.000 atım
Kudretli dağ top mermisi	16.000 atım
Osmanlı sahra top mermisi	7.000 atım
Rus dağ top mermisi	8.000 atım
Rus sahra top mermisi	3.000 atım
Rus mantelli mermisi	6.000 atım
Müsademeli mermi tapası	5.000 adet
İhtiraklı mermi tapası	10.000 adet
İngiliz mavzeri	1.960 adet
Muaddel martin	2.300 adet
Büyük çaplı mavzer	1.531 adet
Mekanizmasız mavzer	1.866 adet
Mekanizmasız muddel mavzer	691 adet
Rus berdanga tüfeği	8.184 adet
Adi Rus martin tüfeği	566 adet
Ağır makineli tüfek	86 adet
Hafif makineli tüfek	11 adet
Bomba	3.277 adet
Berdanga mermisi	844 sandık
Küçük çaplı mavzer	3273 sandık

⁵⁸⁴ Doğan, a.g.t., s. 59,60.

Bu silah ve cephanelerin yollama sırası ise şu şekilde belirlenmişti. Birinci derecede; top, kama, nişangâh, kudretli ve Osmanlı mantelli top mermisi ile İngiliz muaddel martin, adi Rus tüfekleri, ağır ve hafif makineli tüfek, İngiliz, Fransız piyade cephanesi ve bombalar, birinci derecede gönderilecek silahlar arasındaydı. İkinci derecede; Osmanlı dağ, sahra; Rus dağ ve sahra mermileri ile büyük çaplı mavzer cephanesi. Üçüncü derecede; Rus mantelli top tapaları ile berdanga Rus büyük çaplı tüfeği, Rus piyade mermilerinin gönderilmesi, MSB'nca ifade edilmiştir. Yukarıda belirtilen silah ve cephanelerin miktarı 510 ton civarında idi. Bunun 360 tonu Sivas üzerinden, 150 tonu ise Trabzon üzerinden gönderilmiştir. Bu esasa göre yapılan nakliyat planı şöyle idi:⁵⁸⁵

Suşehri'ne Gidiş ve Dönüş			
Kafile Nosu	Gidiş (Dolu)	Ton	Dönüş (Boş)
1	1–8 Şubat 1921	40	9–17 Şubat 1921
2	18–26 Şubat 1921	40	27 Şubat–6 Mart 1921
3	7–15 Mart 1921	40	16–24 Mart 1921
4	25 Mart–Nisan 1921	40	3–13 Nisan 1921
5	14–22 Nisan 1921	40	23 Nisan–1 Mayıs 1921
6	2–10 Mayıs 1921	40	11–19 Mayıs 1921
7	20–28 Mayıs 1921	40	28 Mayıs–5 Haziran 1921
8	6–14 Haziran 1921	40	15–23 Haziran 1921
9	24 Haziran–2 Temmuz 1921	40	

Doğu Cephesi'nden, Erzincan üzerinden 360 ton silah ve cephanesi 1 Şubat – 2 Temmuz 1921 tarihleri arasında herhangi bir aksaklık çıkmadığı takdirde Suşehri'ne taşınabilecekti. Bu taşımalar için; 100 çift atlı araba, 500 mekkâre veya 200 deveye ihtiyaç vardı.

⁵⁸⁵ Doğan, a.g.t., s. 61.

Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi Doğu Cephesi'nden Batı'ya gönderilecek silah ve cephanenin Doğu'dan yola çıkarıldığı ve tertip yerlerine yollanmaya başlandığı görülmektedir. Ancak gönderilen bu yardımlar ulaştırma imkânsızlıkları nedeniyle I. ve II. İnönü Muharebeleri'ne yetiştirilememiştir. MSB'nın 10 Nisan 1921 günü Doğu Cephesi Komutanlığı'na verdiği bilgiye göre ancak 3.100 atım top cephanesinin Ankara'ya ulaştığı belirtilmiştir.⁵⁸⁶

Genelkurmay Başkanlığı'nca 9 Şubat 1921 tarihinde yayınlanan bir emirde, Batı ve merkezi Anadolu cephelerinde kurulacak yeni teşkilâtın Doğu ve El-Cezire Cepheleri'nden alınacak silah ve cephaneye üzerine dayanacağı, bunun için MSB'nca Doğu Cephesi'nden gelecek silah ve cephanenin ilkbahara kadar Batı Anadolu'ya gönderilmesi istenmiştir. Doğu Cephesi'nden gönderilecek yardımları planlayıp izlemek üzere Doğu Cephesi Komutanlığına bağlı bir kurmay binbaşı emrinde Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliği ve Demiryolu Müdürlüğü kurulmuştur. O zaman Sarıkamış ile Erzurum arasında bir de dekovil hattı bulunmaktadır. Mevsim, bölgenin engelleri ve eldeki araçların yetersizliğine rağmen, gönderme işlerine gerekli önemin verilmesi de adı geçen müfettişlikten istenmişti. Doğu Cephesi'nden MSB'na ve Batı'ya gönderilecek silah ve cephanenin sevk işlerinde karşılaşılan zorlukları kapsayan Doğu Cephesi Komutanlığı'nın 17 Şubat 1921 tarihli raporunda; Batı'ya yollanmak üzere Doğu Cephesi ambarlarında hazırlanan silah ve cephanenin çeşitli araçlardan yararlanılarak gönderilmesine çalışılmakta ise de, kış mevsiminin girmiş olması ve hava şartlarının elverişsiz geçmesi nedeniyle, Erzincan – Refahiye arasındaki Çardaklı, Bayburt – Şiran arasındaki Cebelioroz Dağları'nın arabaların geçmesine elverişli olmadığı, nakliyat sırasında birçok hayvanın elden çıkacağı, bu sebeplerle meteoroloji şartlarının daha uygun olacağı ve dağların geçit vermesi olanağı elde edilinceye kadar beklenmesi açıklanıyordu. Öte yandan, Doğu Cephesi Komutanlığınca 17 Mart 1921 tarihinde MSB'na sunulan bir raporda: "*Batı'ya tertip edilen silah ve cephanenin Çardaklı Boğazı yolunun kapalı olmasından Kemah yolu ile Refahiye'ye yollanacağı da*

⁵⁸⁶ Doğan, a.g.t., s. 64.

*bildirilmişti.*⁵⁸⁷

Silah ve cephaneye Sevkiyatı için yararlanılacak araçlar hakkında MSB'nce Doğu Cephesi Komutanlığı'na gönderilen emre cevap olarak, Doğu Cephesi Komutanlığı'nın 8 Mart 1921 tarihli raporunda, "*Silah ve cephaneye nakliyatının mirî ve halk araçlarından yararlanarak yapıldığı, bugüne kadar Batı'ya tertip edilen silah ve cephaneden; 1.955 İngiliz tüfeğinin Trabzon'a, 2.300 muaddel martin tüfeğinin Erzincan üzerinden Batı'ya sevkinin sağlandığı açıklanmıştı. Ayrıca 1.542 muaddel martin tüfeğinin yollanmak üzere hazırlandığını, 691 adet mekanizmasız muaddel martin tüfeğinin son yapılan teşkilât için birliklere dağıtılmak üzere alıkonulduğunu bildiren bu raporda, 4.000 sandık İngiliz piyade cephanesinin de aynı nedenlerle gönderilmediği, Osmanlı mavzer cephanesinden daha fazlasının yollanamayacağı*" ayrıca bildiriliyordu. Öte yandan, 453 sandık büyük çaplı mavzer cephanesiyle 806 sandık Rus piyade cephanesinin Erzurum'dan Erzincan'a yollanması sağlanmıştı. Geri kalan 800 sandık Rus piyade cephanesi de Erzincan'dan yollanacaktı. Ayrıca 6.900 atım Rus dağ top mermisi Suşehri'ne gitmiş, Bayburt'tan gönderilecek 500 atım Rus dağ top mermisinden 2.889 atımı Alucra'ya yollanmıştı. Erzurum ve Bayburt ambarlarından yollanan makineli tüfekler Suşehri'ne gönderilmiş, bunların görevlilerce 3 ncü Kolorduya teslimi sağlanmıştı. Bunlardan başka, daha önce istenmiş olan 5.000 atım çabuk ateşli dağ top mermisi de gönderilecekti. 8 Mart 1920 tarihine kadar Batı Cephesi için Trabzon'dan 7.900 Osmanlı sahra top mermisi yollanmıştı. Cephe kuruluşuna göre kudretli ve Osmanlı dağ toplarına ait mermilerin yollanmayacağı, buna karşılık istenen 4.000 atım çabuk ateşli sahra top mermisiyle 850 büyük çaplı mavzer tüfeğine karşılık 750 adet martin tüfeği de yollanacaktı.⁵⁸⁸

Sivas'a ulaşamayan Doğu Cephesi yardımlarının nerelerde bulduklarının bildirilmesini isteyen 17 Mart 1921 tarihli MSB emri özetle; şimdiye kadar Batı bölgesinde devam eden muharebeler için ihtiyaç duyulan silah ve cephaneye, kısmen elde bulunan ve kısmen El-Cezire Cephesi'nden gelenlerle

⁵⁸⁷ Doğan, a.g.t., s. 65,66.

⁵⁸⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 256.

ikmal edilmiş, harekâtla meşgul bulunan Doğu Cephesi'nin tedirgin edilmesinden çekinilmiştir. Bugünkü askeri ve siyasi durum, Batı Cephesi'nin önemini artırmış, muharebeye zorlamak ve bundan ötürü dengeli bir hazırlık yapmayı lüzumlu kılmıştır. 10 Şubat 1921 tarihli şifreyle yollanacağı bildirilen top, tüfek ve cephanelerden henüz hiç biri Sivas'a gelmemiştir. Silah ve cephanenin biran evvel Batı Cephesi'ne öncelikle yetiştirilmesi başarı kazanılmasını sağlayacaktır⁵⁸⁹ denilmektedir.

Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü Doğu'dan yapılacak silah ve cephanelerin Mart 1921 ayından itibaren Trabzon'a yapılmasını istemiş, ayrıca Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliği raporlarının, haftanın çarşamba ve cumartesi günleri verilmesini ve Trabzon'a yollananlarla ara bölgelerde bulunanların ayrı ayrı raporlarda gösterilmesini istemiştir. Öte yandan, 24 Mart 1921 gününden itibaren Sivas – Zara doğrultusunda gönderilecek silah ve cephanelere kısa bir süre için ara verilerek Trabzon üzerinden ve deniz yolu ile gönderilmesi MSB'ndan emredilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın 21 Mart 1921 tarihli emirlerine göre Doğu Cephesinden Batı'ya tertip edilen silah ve cephanelerden aşağıya çıkarılanlar deniz yolu ile İnebolu'ya yollanacaktır.⁵⁹⁰

Piyade silahı		
Adet	Cinsi	Bulunduğu Yer
1.960	İngiliz piyade tüfeği	Kars'ta
2.300	Muaddel martin tüfeği	Karabıyık'ta
2.500	Mekanizmasız tüfek	Erzurum'da
Piyade Cephanesi		
Sandık	Cinsi	Bulunduğu Yer
806	Rus piyade mermisi	Karabıyık'ta

⁵⁸⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 257.

⁵⁹⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 258,259.

2.000	İngiliz piyade mermisi	Kars'ta
4.000	Fransız piyade mermisi	Kars'ta
Top		
Adet	Cinsi	Bulunduğu Yer
4	Çabuk ateşli sahra topu	Erzurum'da
1	Krup dağ topu	Trabzon'da
10	Şinayder dağ topu	Erzurum'da
16	Kudretli dap topu	Erzurum'da
18	Mantelî kama ve nişangâhı	Karabıyık'ta
Top Cephane		
Adet	Cinsi	Bulunduğu Yer
8.000	Kudretli dağ top mermisi	Belgede yeri gösterilmemiştir
14.000	Osmanlı dağ top mermisi	Hasankale'de, bir kısmı da Refahiye – Suşehri arasında
3.000	Osmanlı mantelli top mermisi	Erzurum'da

Ancak, bunların aynı cinste olanları bir motor yükü yapılarak yollanması, her ne suretle olursa olsun kaybolması halinde Milli Savunmayı bir hayli müteessir edeceğinden, bundan kaçınmak için her motor yükünün 300 adet tüfek, 4 adet top, her cins piyade cephanesinden 200 sandık ve her cins top cephanesinden 500 atımdan fazla bulunmayacak surette tertibi gerekmektedir. Trabzon'daki 3.173 sandık küçük çaplı mavzer cephanesinin İnebolu'ya ivedi yollanması için 3. Tümen Komutanlığı'na tekrar yazı yazılmıştı. Mantelli top cephanesinin tam atım olarak yollanması uygundur.⁵⁹¹

Genelkurmay Başkanlığı Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü aracılığı ile 28 Mart 1921 günü Sivas Menzil Müfettişliği ve Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliği'ne silah ve cephanenin bulunduğu yerlerle daha önce bildirilen sıraya

⁵⁹¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 259.

göre gönderilmesi için aşağıdaki emri vermişti:

"Yollama işlerinde muhtemel kargaşalık ve zorlukları önlemek üzere bir yollama sırası tertip edilmiştir. Bunlar da A, B, C harfleriyle gösterilmiştir. Denizyolu ile sevkedilecek A tertibi silah ve cephane şunlardır: Kars'ta bulunan 1.960 İngiliz piyade tüfeği, 2.000 sandık İngiliz piyade cephanesi, 4.000 sandık Fransız piyade cephanesi. Hasankale'de bulunan 14.000 atım Osmanlı dağ top mermisi. Erzurum'da bulunan 2.500 adet mekanizmasız mavzer tüfeği, 30 adet çeşitli top, 3.000 atım Osmanlı mantelli top mermisi. Trabzon'da bulunan bir adet krup dağ topu. Karabıyık'ta bulunan 2.300 muaddel martin, 806 sandık Rus piyade cephanesi, 8.000 atım kudretli dağ top mermisi (halen nerede olduğu bilinmiyor). Yukarda yazılı A tertibi silah ve cephanenin Trabzon'dan İnebolu'ya gönderilmesi uygun görülmüş, emrin ulaşmasından önce Karabıyık'tan batıya geçmiş silah ve cephane varsa, bunlar da Giresun iskelesinden İnebolu'ya yollanacaktır. Trabzon'a ve Refahiye'ye kadar olan karayolu Sevkıyatının tertip ve düzeni Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliği'nce, Refahiye'den Giresun'a kadar yollama işleri de Sivas Menzil Müfettişliğince sağlanacaktır. Karabıyık'ta bulunan 2.300 muaddel martin tüfeği, Kars'ta bulunan 1.960 İngiliz piyade tüfeği ve 2.000 sandık İngiliz piyade cephanesinin Batı Anadolu'da cereyan eden muharebeler nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Adı geçen silah ve cephane ulaşım yerleriyle cins ve miktarları Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliği tarafından doğruca MSB Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müfettişliği'ne bildirilecektir. Trabzon ve Giresun iskelelerinden yapılacak yollamaların tertip ve düzeni ise Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müfettişliği'ne aittir. A tertibinin sonu alınınca B tertibinin başlaması emri verilecektir."⁵⁹²

Doğu Cephesi Komutanlığı'nın Nisan 1921'de içinde ikmal ile ilgili taşıma düzeni 1.960 İngiliz piyade tüfeği ve 4.000 sandık İngiliz piyade cephanesi Sarıkamış'tan günde 2–3 vagon halinde Karabıyık'a oradan da Trabzon'a yollanacaktı. Cephe ve halk araçları iase durumuna göre tertip edilmişti. 15. Ulaştırma Taburu Bayburt'tan Karabıyık'a 165 araba ile 41,5 ton, 70 öküz arabası, 17,5 tonu Tercan'dan Karabıyık'a, 40 at arabası 10 tonu Erzincan'dan Tercan'a; 30 mekkâre, 2,5 tonu Refahiye'den Erzincan'a; 50 öküz arabası 12,5 tonu Şiran'dan Bayburt'a erzak olarak götürecekler ve batıya dönüşlerinde de silah ve cephane taşıyacaktı. Öte yandan

⁵⁹² TİH İdari Faaliyetler, s. 260.

Sarıkamış'taki ulaştırma taburu, Bayburt ile Trabzon'da da 8 otomobillik bir oto kolu vardı. Bayburt – Trabzon yolu henüz otomobillerin geçişine uygun değildi. Kars'tan itibaren yol üzerinde bulunan silah ve cephane trenle Karabıyık'a, buradan Bayburt'a mirî ve halk araçları ile Bayburt'tan da Trabzon'a, Şiran üzerinden Suşehri'ne halk araçlarıyla taşınacaktı. Ayrıca, Karabıyık'dan doğruca batı doğrultusunda Erzincan – Refahiye üzerinden Sivas'a, yine halk araçları ile taşınacaktı. Araç sahiplerine, cephenin mali durumunun yetersizliği nedeni ile peşin para verilemediğinden, sonradan ödenmek üzere, birer ödeme belgesi verilmişti. Hayvanlarla sahiplerinin gidiş ve dönüş iaşeleri askeri ambarlardan sağlanmıştı. Halk araçlarının bu yollamalarda kullanılması için Erzurum valiliği ile Gümüşhane Mutasarrıflığı'na bildirilmişti. MSB'nca, Doğu Cephesi'nin almış olduğu bu tedbirler uygun görülmüş, Karabıyık'dan sonraki yollamaların geciktirilmemesi için valiliklere ve İçişleri Bakanlığı'na bildirilmişti.⁵⁹³

Doğu Cephesi'nden Batı'ya silah ve cephane yardımlarının yanısıra asker Sevkıyatları da yapılmıştır. Bu Sevkıyat Doğu'daki Ermeni harekâtından hemen sonra başlamıştır.⁵⁹⁴ 23 Aralık 1920'de Giresun Gönüllü Taburu Batı Cephesi'ne gönderilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Kazım Karabekir Paşa hatıratında; "... *Kars'ta Muhafız Taburu olarak bulundurduğum 1.000 kişilik Giresun Gönüllü Taburu (Topal Osman Ağa) güvenilir bir kuvvetti. Bunları fikren de iyice hazırlayarak 23 Aralık'ta Kars'tan Ankara'ya gönderdim...*"⁵⁹⁵ demektedir.

Batı Cephesi'ni takviye amacıyla Genelkurmay Başkanlığı 30 Mart 1920'de verdiği bir emirle Batı Cephesi'nde gelişen muharebeleri (II. İnönü ve Aslıhanlar Muharebeleri) kazanmanın hayati bir mesele olduğunu açıkladıktan sonra 3. Kafkas Tümeni'nden bir alay ile bir veya iki dağ bataryasının ve 1.000 adet İngiliz tüfeği ile bol cephanenin Akçakoca'ya gönderilmesini ve bu alayın yerine gerekirse bir depo alayının kurulmasını istemiştir. Ayrıca, 15 Nisan 1921 ve 30 Nisan 1921 tarihlerinde verdiği emirlerle de 3. Kafkas Tümeni'nin Akçaşehir'e gönderilmesini istemiştir.⁵⁹⁶

⁵⁹³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 261.

⁵⁹⁴ Doğan, a.g.t., s. 81.

⁵⁹⁵ Kazım Karabekir; *Paşaların Hesaplaşması*, İstanbul 1993, s. 126,127.

⁵⁹⁶ *TİH Doğu Cephesi*, C. III, Ankara 1965, s. 250; Doğan, a.g.t., s. 81,82.

1.2. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri Dönemi

Doğu Cephesi'nin Batı'ya yaptığı silah ve cephane yardımları İnönü Muharebeleri'nden sonra da devam etmişti. Bu güne kadar yapılan göndermelerde edinilen tecrübelerle göre tertiplerde bazı değişiklikler yapılmıştı. Doğu Cephesi'nden tertip edilen cephaneden 30.000 atım sahra top mermisi (A) tertibine alınmış, bunlardan yarısı denizyolu ile Trabzon'a, diğer yarısı da karayolu ile Sivas'a gönderilecekti. Denizden yollanacaklar için emir verilmişti. Ayrıca, 10.752 adet bomba da (A) tertibine alınmış ve İnebolu'ya gitmek üzere yola çıkarılmıştı.

Mayıs 1921'e kadar 1.602 sandık Osmanlı piyade cephanesi, 1.500 atım Rus dağ top mermisi, 3.100 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 6 mantelli top ile 6.000 mermisi ve 8 ağır makineli tüfek gönderdiği, bu miktarlar az görülerek önümüzdeki günlerde Yunan Kuvvetlerinin, Batı Cephesiyle, Refet Paşa komutasındaki Güney Cephesi'ne taarruzunu geniş ölçüde tekrarlayacağı olasılığına karşı yollamaların çabuklaştırılması bildirilmişti. Ayrıca, (A) ve (B) tertiplerinde de şu değişikliklerin yapılması isteniyordu. Öncelikle kudretli dağ, çabuk ateşli sahra top mermisiyle, Fransız, İngiliz, Osmanlı piyade cephaneleri, bombalar ve İngiliz piyade tüfeklerinin muharebelerde kullanılmak üzere yola çıkarılmasına hız verilmesi, (A) tertibinin deniz ve (B) tertibinin de karayoluyla gönderilmesi emredildi. Bu emirlere uyularak Mayıs 1921 başına kadar (A) tertibinden İnebolu'ya 74 ton silah ve cephane gönderilmişti. Geriye kalan 750 ton daha (A) tertibinden silah ve cephane ile 750 ton (B) tertibinden silah ve cephane kalmıştı. Her iki tertip silah ve cephanenin bir an önce gönderilmesi Doğu Cephesi Komutanlığı ile Doğu Cephesi Nakliyat Müfettişliğine ve Sivas Menzil Müfettişliğine defalarca emir verilmişti. Cephe komutanlığı ile her iki müfettişlik, ellerinde mevcut imkânları kullanarak yollamalara gereği kadar önem vermişlerdi.⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s.307.

Doğu Cephesi'nden Batı'ya tertip edilen silah ve cephanenin Mayıs 1921 tarihindeki durumu ise şöyleydi,⁵⁹⁸

Cinsi	Miktarı
Küçük çaplı mavzer tüfeği	1.001 adet
Berdanga tüfeği	4.104 adet
Çeşitli mekanizmasız mavzer tüfeği	1.866 adet
İngiliz tüfeği	1.960 adet
Muaddel martin tüfeği	2.300 adet
Fransız piyade cephanesi	9.567 sandık
Rus piyade cephanesi	1.606 sandık
Küçük çaplı mavzer cephanesi	—
İngiliz piyade cephanesi	4.000 sandık
Top	30 adet
Şinayder topu	1 adet
Rus dağ topu	1 adet
Krup topu	1 adet
Mantelli topu	6 adet
Rus dağ top mermisi	20.000 atım
Osmanlı dağ top mermisi	8.000 atım
Sahra top mermisi	3.000 atım
Rus sahra top mermisi	6.500 atım
Mantelli top mermisi	6.000 atım
Rus dağ top mermisi	5 atım
Mantelli hartucu	4.200 adet

⁵⁹⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s.308.

Trabzon Deniz Nakliyat ve İskele Komutanlığı 10 Haziran 1921 gününe kadar Doğu Cephesi'nden Trabzon'a (A) tertibi 1.740 sandık İngiliz piyade cephanesi, 1.078 adet İngiliz piyade tüfeği, 741 adet kasatura, 34 sandık Fransız piyade cephanesi, 2.200 sandık Osmanlı mavzer cephanesi 10 adet Alman makineli tüfeği, 116 sandık sağlık malzemesi, 6 adet mantelli top ile buna ait 6.000 adet mermisi, 32 atım şınayder top mermisi, 176 sandık Rus el bombası ile kazma, kürek ve balta gibi gereçlerin geldiğini bildirmişti. Bu tarihlerde Karadeniz'deki Yunan harp gemilerinin devamlı faaliyetleri deniz ulaştırmasını aksatmakta ve hatta tehlikeli bir duruma sokmaktaydı. Bu nedenle, bir müddet için Doğu Cephesi'nden Batı'ya yapılan yollamaların Karabıyık'tan Sivas'a yöneltilmesi ve Karabıyık doğusunda bulunan silah ve cephanenin de eskisi gibi Trabzon'a yollanmasını, Karabıyık'tan batıya geçmiş olanların Sivas üzerinden yollarına devam etmesi Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından emredilmişti. 7 Temmuz 1921 tarihinde de her türlü tehlike göz önüne alınarak deniz yollamalarına gereken hızın verilmesi istenmişti.⁵⁹⁹

Haziran 1921 ayının son günlerinde Doğu Cephesi'nden karayolu ile gönderilen silah ve cephane durumu da şöyleydi: Karabıyık'tan Erzincan'a yollanılan 1.848 atım Osmanlı sahra mermisi, 2.104 atım Rus dağ top mermisi, 2.176 atım Osmanlı dağ top mermisi, 1.800 adet muaddel martin, 176 adet berdanga Rus tüfeği, 400 sandık büyük çaplı mavzer cephanesi, 808 sandık Fransız piyade cephanesi, 1.592 sandık Rus piyade cephanesiydi. 560 atım Rus dağ top mermisiyle 904 atım Osmanlı dağ top mermisi de Erzincan'dan Refahiye'ye gönderilmiş diğerleri de gönderilmekteydi.

Yolda bulunanlar ise; Sarıkamış'ta 200 sandık döküm halinde Fransız piyade cephanesi, Karabıyık'ta 1.013 adet şarjör, 1.000 sandık Fransız piyade mermisi. 844 sandık berdanga Rus piyade cephanesi, Aşkale'de 700 sandık çeşitli cephane, Bayburt'ta; 450 atım Rus sahra top mermisi, 2.000 sandık Fransız piyade mermisi, 104 adet berdanga tüfeği, Gümüşhane'de; 1.548 atım Osmanlı sahra top mermisi, 5.164 atım Osmanlı dağ top mermisi, 10.174 atım Osmanlı sahra mermisi, 840 atım kudretli dağ top mermisi, 2.285 sandık İngiliz piyade cephanesi, 678 sandık Fransız

⁵⁹⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.309.

piyade cephanesi, 163 sandık bomba, 11 sandık Fransız şarjörü, Erzincan'da; 123 adet Rus berdanga tüfeği ve 675 sandık Rus piyade cephanesi idi. 1.001 adet büyük çaplı mavzer tüfeği, 3.815 adet Rus berdanga tüfeği, 306 adet martin tüfeği de Erzurum'da olup her üç tertipten geriye kalan silah ve cephane de tamamen Trabzon, Alucra ve Refahiye'ye yollanmıştı.⁶⁰⁰

Genel olarak Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde deniz ve karayoluyla Batı'ya gönderilen silah ve cephane şöyle idi:⁶⁰¹

Denizyolu ile gönderilen malzemenin miktarı, cinsi ve yollandığı tarihler	
1.997 adet	İngiliz piyade tüfeği (7–29 Mayıs 1921)
400 adet	Mavzer tüfeği (13 Haziran 1921)
803 adet	İngiliz kasaturası (7 Mayıs – 23 Haziran 1921)
8 adet	Ağır makineli tüfek (1 Mayıs 1921)
32 adet	Çeşitli top (1 Mayıs – 28 Haziran 1921)
6 adet	Mantelli, 150 mm. lik top kaması (13 Haziran–22 Temmuz 1921)
1.740 sandık	İngiliz piyade cephanesi (10 Mayıs–6 Haziran 1921)
1.600 sandık	Osmanlı mavzer cephanesi (1 Mayıs 1921)
658 sandık	Üçlü Fransız piyade cephanesi (6 Haziran – 22 Temmuz 1921)
14.105 atna	Rus sahra top mermisi (1 Mayıs – 15 Haziran 1921)
2.749 atım	Kudretli dağ top mermisi (29 Mayıs –11 Temmuz 1921)
1.388 atım	Osmanlı sahra top mermisi (13 Haziran –17 Temmuz 1921)
1.040 atım	Osmanlı dağ top mermisi (13 Haziran — 16 Temmuz 1921)
9.000 atım	Çeşitli mantelli mermisi (13 Haziran 1921)
17.511 adet	Çeşitli top hartucu (13 Haziran – 22 Temmuz 1921)
10 sandık	Fünye (22 Temmuz 1921)
100.000 adet	Harp paketi (3 Mayıs 1921)

⁶⁰⁰ TİH İdari Faaliyetler, s.310.

⁶⁰¹ Doğan, a.g.t., s. 65–68.

116 sandık	Sağlık malzemesi (10 Haziran 1921)
58 kg.	Dumansız barut (29 Haziran 1921)
Karayolu ile gönderilen malzemenin miktarı, cinsi ve yollandığı tarihler	
174 adet	Rus berdanga tüfeği (20 – 23 Haziran 1921)
1.000 adet	Muaddel martin tüfeği (29 Haziran — 20 Temmuz 1921)
171 adet	Berdanga kasaturası (20 – 23 Haziran 1921)
2 adet	Şinayder ve R'üs topu (7 Mayıs 1921)
18 adet	Mantelli top kaması (20–23 Haziran 1921)
18 adet	Mantelli top nişangâhı (20 – 23 Haziran 1921)
84 adet	İngiliz piyade cephanesi (20 – 23 Haziran 1923)
453 adet	Büyük çaplı mavzer cephanesi (29 Haziran 1921)
2.679 sandık	Üçlü Fransız piyade cephanesi (15 Mayıs — 20 Haziran 1921)
925 sandık	Rus beşli piyade cephanesi (29 Haziran — 20 Temmuz 1921)
4.574 atım	Kudretli dağ top mermisi (1 Mayıs — 21 Temmuz 1921)
1.234 atım	Rus dağ top mermisi (20 – 29 Haziran 1921)
2.724 atım	Osmanlı sahra top mermisi (20 – 29 Haziran 1921)
12.060 atım	Osmanlı dağ top mermisi (15–29 Haziran 1921)
720 adet	10,5'lük İngiliz hartucu (20 – 23 Haziran 1921)
5.300 adet	Portatif kürek (4–24 Temmuz 1921)
7.980 adet	Kürek (20–23 Temmuz 1921)
216 kangal	Dikenli tel (4–24 Temmuz 1921)

Bu bilgilerde de görüldüğü gibi toplam 3.571 adet değişik markalarda tüfek gönderilmiştir. Bunun yanı sıra 6.086 sandık piyade cephanesi, 2.053 sandık mavzer cephanesi, 51.874 atım top mermisi gönderilmiştir. Bu mermilerin cinsi Rus sahra ve Osmanlı sahra mermileridir. Batı Cephesi'nde bu sahra mermilerine oldukça fazla miktarlarda ihtiyaç duyulmaktaydı. Yine toplam olarak 34 adet çeşitli top, 24 adet mantelli top kaması, 974 adet kasatura ve 18.231 adet çeşitli markalarda top hartucunun gönderildiği görülmektedir.

Yine bu dönemde ATASE Arşivi'nde yer alan 4.4.1337 tarihli bir vesikada ise Doğu Cephesi'nden Batı'ya müretteb esliha ve mühimmatın cins ve miktarları şu şekilde belirtilmiştir;⁶⁰²

A Tertibi ile Yollananlar (Deniz Yolu ile)	
Cinsi	Miktarı
İngiliz Tüfeği	1.900 adet
Muaddel Martin	1.887 adet
Makinelî Tüfek	72 adet
İngiliz Fişengi	4.000 sandık
Osmanlı Mavzer Fişegi	2.000 sandık
Rus Fişengi	806 sandık
İngiliz Fişengi	4.000 sandık
Seri Sahra Topu	4 adet
Fransız Fişengi	4.000 sandık
Kudretli Cebel Topu	12 adet
Şinayder Cebel Topu	1 adet
Krup Cebel Topu	1 adet
Rus Sahra Mermisi	15.000 atım
Kudretli Cebel Mermisi	8.000 atım
Seri Cebel Mermisi	14.000 atım
B Tertibi ile Yollananlar	
Cinsi	Miktarı
Rus Tüfeği	5.066 adet
Mavzer	1.001 adet
Osmanlı Mavzer Fişegi	403 sandık
Rus Fişegi	800 sandık

⁶⁰² Doğan, a.g.t., s. 68–70.

Rus Fişegi	2.000 sandık
Fransız Fişegi	5.567 sandık
Şinayder Cebel Topu	1 adet
Rus Cebel Topu	1 adet
Seri Sahra Top Cephanesi	7.000 atım
Kudretli Top Cephanesi	8.000 atım
Seri Cebel Top Cephanesi	19.000 atım
Rus Sahra Top Cephanesi	10.000 atım
C Tertibi ile Yollananlar	
Cinsi	Miktarı
Berdanga Tüfeği	4.104 adet
Martin tüfeği	750 adet
Berdanga Fişegi	849 sandık
Rus Cebel Top Cephanesi	11.500 atım
İngiliz Tüfeği	1.900 adet
Büyük Çaplı Mavzer	10.001 adet
Muaddel Martin Tüfeği	1.887 adet
Berdanga Martin Tüfeği	4.104 adet
Rus Tüfeği	5.066 adet
Makineli Tüfek	73 adet
İngiliz Fişegi	4.000 sandık
Osmanlı Mavzer Fişegi	2.000 sandık
Fransız Fişegi	9.567 sandık
Seri Sahra Topu	4 adet
Kudretli Cebel Topu	12 adet
Şinayder Cebel Topu	11 adet
Krup Cebel Topu	1 adet
Rus Cebel Topu	1 adet

Seri Sahra Cephaneesi	7.000 atım
Kudretli Cebel Cephaneesi	16.000 atım
Rus Cebel Mermisi	11.000 atım
Seri Cebel Cephaneesi	33.000 atım
Rus Mantelli Cephaneesi	6.000 atım

Doğu Cephesi'nden yapılan yardımlar özellikle Sakarya Muharebeleri döneminde büyük bir önem kazanmıştır. Çünkü Kütahya – Eskişehir Muharebeleri Türk Ordusu'nun birçok silah ve cephane kaybına sebep olmuştu. Dolayısıyla bu kayıpların bir an evvel kapatılması bundan sonra yapılacak muharebeler açısından önemli idi.

Sonuç olarak Anadolu Hükümetinin Batı'da Yunanlılar'la giriştiği muharebeler devam etmekteydi. Bugüne kadar dışardan henüz olumlu bir yardım görmemiş, ancak iç kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunlardan en önemlisi de Doğu Cephesi'nden yapılan silah ve cephane yardımındı. Buradan yapılan ikmal, deniz ve karadan olmak üzere iki koldan yürütülmekte ve A, B, C gibi tertiplerle ikmal yapılmaktaydı. Yollamaların düzenli bir şekilde Batı'ya aktarılması için Doğu Cephesi emrinde bir de nakliyat müfettişliği kurulmuştu. Buna rağmen, Karadeniz'de Yunan donanmasının zaman zaman faaliyet göstermesi, büyük ölçüde hizmeti durdurmakta, karadan yapılan yollamalarda da taşıma araçlarının kifayetsizliği taşıma ücreti olarak para bulunamaması nedeniyle bu dönemde istenilen yardım sağlanamamıştı.⁶⁰³

1.3. Sakarya Meydan Muharebeleri Dönemi

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri Türk Ordusu'nun birçok silah ve cephane kaybına sebep olmuştu. Bu boşluğun kapatılması, ilerde yapılacak

⁶⁰³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 311.

muharebeler için çok önemliydi. Bu nedenle, Doğu Cephesinden yapılacak silah ve cephane yardımlarının daha da hızlandırılması ve bir plan dâhilinde Batı'ya aktarılması, özellikle bu dönemde büyük önem kazanıyordu. İlk iş olarak MSB, karayollarından yapılacak göndermelerde kullanılacak taşıt aracı sağlanması işiyle uğraşmış, Erzincan Mutasarrıflığı ile Sivas valiliğine gerekli emirleri vermek suretiyle 5 numaralı Harp Yükümlülüğü Emri'nden faydalanılarak araç sağlanmasını ve Doğu'dan gelip de çeşitli yerlerde bulunan 1.887 adet muaddel martin, 1.490 adet İngiliz, 5.066 adet Rus, 1.001 adet büyük çaplı mavzer, 750 adet martin ve 4.014 adet Rus berdanga tüfeklerinin her ne pahasına olursa olsun atlı arabalarla Sivas üzerinden Ankara'ya ulaştırılmasını istemişti. Bakanlığın istemiş olduğu bu silah ve cephanelerin büyük bir kısmı Temmuz 1921'de içerisinde Gümüşhane'den Trabzon'a ve Erzincan'dan Suşehri'ne gönderilmişti. Erzurum dâhil, çeşitli yerlerde bulunan diğer silah ve cephaneler de, emre uygun olarak, geceli gündüzlü yürüyüşlerle Suşehri'ne gönderilecekti. Ayrıca, Trabzon'da bulunan silah ve cephanelerin de, ilk deniz araçlarından faydalanmak suretiyle, Samsun'a yollanması emredilmişti. Suşehri'ne kadar ulaşmış olan silah ve cephanenin raporları, Doğu Cephesi Komutanlığı tarafından, Suşehri'nden Batı'ya geçmiş olanların da Sivas Menzil Müfettişliği tarafından verilecekti.⁶⁰⁴

Daha önce tertip edilen silah ve cephanelere ek olarak yeniden tertip edilenler şu şekildeydi; Doğu Cephesi birliklerine ait makineli tüfeklere yedek olarak 10.000 adet, piyade tüfeklerine 340 mermi alıkonularak geri kalan 1.500 sandık Osmanlı mavzer cephanesi, toplar için de yeteri kadar mermi bırakıldıktan sonra 7.000 atım Osmanlı sahra top mermisi, 4.000 kudretli ve 600 atım 105 mm. lik uzun top mermisi yeniden batıya tertip edilmişti. MSB'nca 5 Eylül 1921 günü bunların Hasankale'den yola çıkarılarak Ankara'ya en kısa yoldan gönderilmesi bildirilmişti. Gönderilecek bu yeni tertip cephanelerin karayoluyla Refahiye'ye ve buradan da Sivas'a en kısa zamanda yollanması istenmişti. Batı Cephesi'nde muharebeler devam etmekte olduğundan, bu cephaneler bir ay sonra da yetiştirilmiş olsa, yine de büyük bir etkisi olacaktı.

⁶⁰⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 339.

Doğu Cephesi, 13 Eylül 1921 gününden itibaren günde 30 ton cephane göndermek suretiyle 27 Eylül 1921'de ilk kabile Alucra'da bulunacak şekilde tertibat almıştı. Trabzon Deniz Ulaştırma Komutanlığı Doğu'dan ve Rusya'dan gelen silah ve cephaneleri vakit geçirmeden ve Yunan harp gemilerinin baskınlarına bakmadan her türlü fedakârlığı göze alarak Batı Cephesi'ne yetiştirmekte üstün bir gayret göstermişti.⁶⁰⁵

Eylül 1921'in son yarısında Doğu Cephesi'nden gelen silah ve cephanelerin en son buldukları yerlere bakıldığında; Doğu Cephesi'nden tertip edilen 11.500 atım Rus dağ top mermisinden bu güne kadar 5.610 atımı Sivas Menzil Müfettişliği bölgesinden geçmiş, 1.788 atım da Tokat – Yozgat yoluyla Ankara'ya, 780 atımı Trabzon deniz yoluyla İnebolu'ya, toplam olarak 8.178 atım cephane tertip yerine gitmişti. Ayrıca, Eylül 1921 sonlarında 2.440 atım Osmanlı sahra top mermisi Hasankale'den Karabıyık'a, 4.900 atım Osmanlı sahra top mermisi, 4.000 atım kudretli dağ top mermisi Bayburt'tan Kelkit'e, 60 sandık İngiliz piyade cephanesi, 47 sandık Fransız cephanesi, 25 sandık Rus sahra top mermisi Şiran yoluyla Kelkit'ten Alucra'ya, 99 sandık Osmanlı dağ top mermisi Gümüşhane'den Trabzon'a yollanmıştı.⁶⁰⁶

Aynı tarihte Gümüşhane'de bulunan silah ve cephane miktarı da şöyle idi: 930 sandık Rus sahra top mermisi, 562 sandık Fransız piyade cephanesi, 125 sandık Rus berdanga cephanesi, 947 sandık Osmanlı dağ top mermisi, 2.285 sandık İngiliz piyade cephanesi, 61 sandık bomba, 20 sandık fünye idi. Bu cephaneleri yollama sırasında öncelik, Rus dağ top mermisi İngiliz piyade cephanesi, bomba ve fünyelere verilmişti. Bu cephanelerden ayrı olarak; Hasankale ve Erzurum'dan son defa tertip edilip Karabıyık'a gelen 2.400 atım ve Bayburt'ta bulunan 4.900 atım Osmanlı sahra top mermisi, 4.000 atım kudretli dağ top mermisi, Alucra'ya gelen 575 sandık Osmanlı mavzer cephanesi, Gümüşhane deposunda 2.420 atım Osmanlı dağ top mermisiyle Gümüşhane – Trabzon arasında yolda bulunan 660 atım Osmanlı sahra, 2.553 atım kudretli dağ, 1,660 atım Osmanlı dağ top mermisi ile 220 sandık Osmanlı mavzer

⁶⁰⁵ Köylü, a.g.t., s. 140.

⁶⁰⁶ Köylü, a.g.t., s. 141.

cephanesi; Bayburt deposunda 3.080 atım Rus sahra top mermisi, Bayburt – Alucra arasında 3.600 atım Rus sahra, Alucra – Sivas arasında son tertipten 575 sandık Osmanlı mavzer cephanesi ve Erzincan'dan Sivas'a gelmekte olan 1.536 atım Osmanlı sahra top mermisiyle 56 atım dağ top mermisi bulunmaktaydı. Trabzon'da; 4 adet İngiliz sahra topu, 2 adet Fransız sahra topu, 4 adet 150'lik Rus kale muhasara topu, 4 adet 150'lik Rus havan topuyla, 4 adet 150'lik Rus sahil topu ve ayrıca doğudan gelecek Rus – Osmanlı ve kudretli dağ top mermileriyle Osmanlı mavzer cephanesi bulunmaktaydı.⁶⁰⁷

Batum'dan gelecek top ve cephanelerle beraber Trabzon'da 250 adet muaddel tüfek, 200 sandık mavzer cephanesi bulunuyordu. 464 atım Fransız sahra top mermisi, 24 atım dağ top mermisiyle bütün kasaturalar Sivas'taydı. 203 adet muaddel martin tüfeği Zara'da, 280 atım Osmanlı sahra, 660 atım Osmanlı dağ top mermisi Sivas – Kayseri arasında bulunmakta idi. Buraya kadar sayılan ve miktarları belli olan silah ve cephanelerin en kısa zamanda bütün imkânlardan faydalanılarak Ankara'da bulundurulabilmesi için yola çıkarılması istenmiş ve geciktirenler hakkında kanuni işlem yapılacağı da bildirilmişti. Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi birliklerinin ikmalinin Konya demiryolu hattından yapılmasını, Doğu ve El-Cezire Cepheleri'nden gelecek olan silah ve cephanelerin önemli bir kısmının en kısa yoldan Kayseri ve Ulukışla bölgelerine yöneltilmesi için gereken tedbirlerin alınmasını MSB'na bildirmişti. Bakanlık da bu emre uyarak aşağıdaki cephaneleri Konya'ya tertip etmiş ve yollamalara başlamıştı. Kayseri'den; 200 sandık Rus piyade mermisi ile 344 sandık Osmanlı piyade cephanesi, 500 atım obüs mermisi, Kırşehir'den; 60 sandık manliher cephanesi, Batı Anadolu Menzil Müfettişliğinden; 200 sandık Rus piyade cephanesi, 1.000 atım sahra obüs cephanesi, Ankara'dan; 240 sandık manliher cephanesi, 1.000 atım 150'lik ağır obüs mermisi, Malatya'dan; 100 sandık Alman cephanesi, Maraş'tan; 1.400 adet bomba, Antep'ten 3.000 atım sahra mermisi; Kelebek'ten, 2.500 atım dağ top mermisi tertip edilmişti.⁶⁰⁸

Tertibi yapılan cephanelerin sevkini çabuklaştırmak amacıyla;

⁶⁰⁷ Köylü, a.g.t., s. 142.

⁶⁰⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 340,341; Köylü a.g.t., s. 143,144.

Genelkurmay Başkanlığı'nca Ekim 1921'in başında 50.000 liralık bir ödeneğin Başkomutan'ın izni ile MSB emrine verildiği bildirildi. Bu para ile Ulukışla – Konya tren hattı üzerinde ne cins ve miktarda cephaneye bulundurulabileceğinin bildirilmesi istenmişti. MSB'nca verilen cevapta; Sivas yoluyla Doğu ve El-Cezire Cephesi'nden gelmekte olan sahra top mermilerinden 10.000 atımının doğrudan Ulukışla'ya, geriye kalan 8.000 atımının da emre hazır olarak Kayseri'ye, kudretli dağ top mermilerinden 4.525 atımının Ulukışla'ya, kudretli dağ top mermilerinden 1.000 atımının Ulukışla'ya ve geriye kalan 12.008 atımının da emre hazır olarak Kayseri'ye, ayrıca Rus sahra mermilerinin değiştirilmesi için Kayseri'ye ve 2.294 atım uçaksavar mermisi ile Kayseri'den 243 atım 105 mm. lik sahra obüs mermisi Ulukışla'ya yollanacaktı. Öte yandan Doğu ve El-Cezire Cephesi'yle Antep bölgesinden Sivas ve Kayseri'ye gelmekte olanlarla, halen Sivas ve Kayseri depolarında bulunan 2.113 sandık Osmanlı, 1.310 sandık Rus, 71 sandık İngiliz, 300 sandık Fransız piyade cephanesi Ulukışla'ya Milli Savunmanın mühimmat ambarına gönderilecekti.⁶⁰⁹

Bahsedilen miktarlardan Sakarya Muharebeleri döneminde kara ve deniz yollarıyla Batı Cephesine ulaşmak üzere gönderilen silah, cephaneye ve gereçler; Denizden gönderilenler; 59 adet çeşitli makineli tüfek, 13–17 Ağustos 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a; 4 adet Rus bomba topu, 13 ağustos 1921'de Gümüşhane'den Trabzon'a; 1.345 sandık üçlü Fransız piyade cephanesi, 25 Temmuz–27 Eylül 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a; 163 sandık Rus berdanga cephanesi, 2 Ağustos 1921'de Bayburt'tan Gümüşhane'ye yollandı. 2.285 sandık İngiliz piyade cephanesi, 1 Eylül 1921'de Trabzon'a yollanmak üzere Gümüşhane'de hazır durumda idi. 1.564 adet saplı kürek, 23–31 Ağustos 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a; 1.650 adet saplı kazma, 23–31 Ağustos 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a; 500 adet saplı balta, 28–31 Ağustos 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a yollandı. 1.240 atım Rus sahra top mermisi, 2 Ağustos 1921'de Bayburt'tan Gümüşhane'ye; 135 atım kudretli dağ top mermisi, 24 Temmuz–22 Eylül 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a; 2.644 atım Osmanlı sahra top mermisi, 28 Temmuz–18 Eylül 1921 tarihleri

⁶⁰⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 342,343; Doğan, a.g.t., s. 71,72.

arasında Trabzon'a; 6.852 atım Osmanlı dağ top mermisi, 24 Temmuz–21 Eylül 1921 tarihleri arasında Trabzon'a; 1.470 adet çeşitli top hartucu, 28 Temmuz–7 Ağustos 1921 tarihleri arasında Gümüşhane'den Trabzon'a yollanmıştır.⁶¹⁰

Karayolu ile gönderilenler; 10 adet vikars makineli tüfek, 21–28 Ağustos 1921 tarihleri arasında Erzincan'dan Suşehri'ne; 224 adet makineli tüfek yedek namlusu, 15–28 Ağustos 1921 tarihleri arasında Erzincan'dan Suşehri'ne; 32 adet bomba topu, 5 ağustos 1921'de Bayburt'tan Kelkit'e; 3.930 adet Rus berdanga tüfeği, 16 ağustos 1921'de Karabıyık'tan Suşehri'ne; 2.865 adet çeşitli süngü, 6 Eylül 1921'de Karabıyık'tan Suşehri'ne; 548 adet büyük çaplı mavzer, 21–28 Ağustos 1921 tarihleri arasında Suşehri'ne; 787 adet muaddel martin, 1 Eylül 1921'de Erzincan'dan Suşehri'ne; 4.258 sandık üçlü Fransız piyade cephanesi, 5–20 Eylül 1921 tarihleri arasında Bayburt – Kelkit yolu ile Alucra'ya; 671 sandık Rus berdanga cephanesi, 24 Temmuz–26 Eylül 1921 tarihleri arasında aynı yolla Alucra'ya; 681 adet Rus beşli piyade cephanesi, 1–23 Eylül 1921 tarihleri arasında Erzincan'dan Suşehri'ne; 1.300 sandık Osmanlı mavzer cephanesi, 16 Eylül 1921'de Bayburt – Kelkit – Alucra – Erzincan yolu ile Suşehri'ne; 60 sandık İngiliz piyade cephanesi, 8–19 Ağustos 1921 tarihleri arasında Bayburt'tan Kelkit'e; 6.382 adet kürek, 31 Temmuz–4 Ağustos 1921 tarihleri arasında Erzincan'dan Suşehri'ne; 1.624 adet kazma, 31 Temmuz 1921'de Erzincan'dan Suşehri'ne; 271 kantal dikenli tel, 28 Temmuz–8 Ağustos 1921 tarihleri arasında Erzincan'dan Suşehri'ne; 1.374 atım Rus sahra top mermisi, 3–26 Eylül 1921 tarihleri arasında, 7.028 adet Osmanlı sahra top mermisi 3–29 Eylül 1921 tarihleri arasında, 3.438 atım Osmanlı dağ top mermisi 4 – 22 Eylül 1921 tarihleri arasında Erzincan – Suşehri – Bayburt – Kelkit yolu ile Alucra'ya; 3.468 atım kudretli dağ top mermisi, 18–28 Eylül 1921 tarihleri arasında Bayburt – Kelkit yolu ile Alucra'ya; 2 sandık harp paketi, 15 Ağustos 1921'de Bayburt'tan Kelkit'e yollanmıştır.⁶¹¹

2 Ağustos 1921 tarihinde Sungurlu Menzil Müfettişliği'nden Erkan–ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne yazılan bir telgrafta da asker Sevkıyatı ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir: "47 ve 42. alayların yarısının dün, yarısının da bugün sabah

⁶¹⁰ Köylü, a.g.t., s. 145. *TİH İdari Faaliyetler*, s. 344.

⁶¹¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 345; Köylü, a.g.t., s. 146. Doğan, a.g.t., s. 72,73.

Ankara'ya hareket edecekleri" belirtilmektedir.⁶¹²

Doğu Cephesi'nden Garb Cephesi'ne yapılan bir diğer önemli asker Sevkıyatı da 12. Tümen'in Batı Cephesi'ne naklidir. Genelkurmay Başkanlığı Batı Cephesi'ndeki Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Ordu'nun Sakarya'nın gerisine çekilmesi üzerine bu cephenin takviyesini lüzumlu görmüş ve 30 Temmuz 1921 tarihli bir yazıyla Doğu'dan bir tümenin daha, Batı'ya gönderilmesini ve yerine hemen bir tümenin kurulmasını ve tümenin hareket zamanının bildirilmesini istemiştir.⁶¹³ Karabekir Paşa 12. Tümen'in Batı'ya gönderilmesi ile ilgili olarak hatıratında şöyle demektedir: "*31 Temmuz'da Batı Cephesi'ne bir fırka daha istediler. Kars'taki 12. Fırka'ya emir verdim.*"⁶¹⁴ 12. Tümen birlikleri 4 Ağustos 1921 tarihinden itibaren 6 kademe halinde Kars bölgesinden trenle Sarıkamış'a buradan da kara yoluyla Batı'ya harekete geçtiler. Tümen birliklerinin Erzincan'a vardıkdan sonra ve yol boyunca Ankara'ya kadar eksiklikleri ve ihtiyaçları askerlik şubelerince tamamlanmıştır. Tümenin son kademesi 10 Ağustos'ta Kars'tan ayrılarak ortalama 1200 km yol katettikten sonra 28 Eylül'de Ankara'ya varmıştır.⁶¹⁵

ATASE Arşivi'nde bulunan vesikalarda da 12. Tümen'in Batı'ya nakli ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "*Kars'ta bulunan 12. Tümen Garb Cephesi'ne nakledilecektir*" denilmektedir. Doğu Cephesi Komutanlığı'ndan Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne 12. Tümenin Batı'ya nakli ile ilgili olarak yazılan yazıda; "*12. Fırka'nın Refahiye'ye kadar mevadd-ı iaşesi Erzincan'dan verilecektir. Fırka, Garb Cephesi'ne muvasalatına kadar etleri yanlarındaki mevaşiden temin ederek Refahiye'den Sivas'a kadar ve Sivas'tan gideceği mahalle kadar etlerden maadd-ı iaşenin nerelerden ve ne surette tedarik ve temin olunacağını yanlarında ağır topları da bulunduğu nazaran hangi yolu veya yolları takip edeceğinin mümkünse konak yerlerinin de tayin edilmesi*", ifade edilmektedir. Ayrıca, "*.... Fırka'nın 15000 kadar bir mevcudu olduğu mıntıkamızda iâşe edilmiştir. İaşenin bu tarzda temininin muvafık olacağı da*", kaydedilmiştir.⁶¹⁶

⁶¹² Doğan, a.g.t., s. 85.

⁶¹³ *TİH Doğu Cephesi*, C. III, Ankara 1965, s. 251,252.

⁶¹⁴ Kazım Karabekir; *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 948.

⁶¹⁵ *TİH Doğu Cephesi*, C. III, Ankara 1965, s. 252; Doğan, a.g.t., s. 86.

⁶¹⁶ Doğan, a.g.t., s. 87.

Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'nden bu yazıya verilen cevapta; "1. 12. Fırka'nın Refahiye'den Ankara'ya kadar iaşesi Refahiye, Suşehri, Zara, Sivas, Akdağmadeni, Yozgat mahalli iaşe komisyonları maharetiyle mazbata mukabili temin olunacaktır. 2. Fırka'nın takip edeceği yol üzerindeki konak mevkileri ber vech-i atidir. Refahiye, Çobanteke, Ortaköy, Suşehri, Şarköy, Zara, Koçhisar, Sivas, Kavak, Asşağtekecek, Akdağmadeni, Yeniçavuşlu, Köte, Yozgat, Bürüncek, Karakuyutlu, Kırlangıç, Yahşihan, Odabaşı, Ankara, yürüyüş kademelerinden Refahiye, Şarköy, Sivas, Akdağmadeni, Yozgat ve Kırlangıç'ta bir gün istirahatları tespit edilmiştir. 3. Mevvad-ı iaşenin, işar-ı alileri gibi 15000 mevcuduna göre ettirilmesi..." denilmektedir.⁶¹⁷

Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti tarafından yukarıda belirtilen işlerin yapılması için de 7 Ağustos 1337 tarihinde; Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, Merkez Ordusu Komutanlığı'na, Sivas Menzil Müfettişliği'ne ve Yozgat Menzil Müfettişliği'ne yazılar yazılmıştır. 1.10.1337 tarihli ve 21693 numaralı Milli Müdafaa Vekâleti'nden Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılan yazıda. "12. Fırka'nın bütün birlikleriyle ve silahları ile muhtelif tarihlerde Ankara'ya geldikleri" bildirilmiştir.⁶¹⁸

Samsun bölgesinde bulunan 48., 49. ve 15. Alaylar ise Batı Cephesi'ne gönderilmek üzere yola çıkarılmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı'nın emri üzerine 20. Topçu Alayı'ndan 2 toplu 10,5'luk obüs bataryası, 2 subay, 50 er, 1.000 atım mermi ve bütün araç ve gereçleriyle 12. Tümen'e katılmak üzere 6 Eylül 1921'de Kars'tan hareket etmiştir. Yine Batı Cephesine gitmek üzere 2 Rus seri sahra topu, 1.000 atım mermi ile Kars'tan trenle bir subay idaresinde olmak üzere 29 Eylül 1921'de Batum'a oradan da deniz yolu ile Trabzon'a gönderilmiştir.⁶¹⁹

⁶¹⁷ Doğan, a.g.t., s. 89.

⁶¹⁸ Doğan, a.g.t., s. 90.

⁶¹⁹ *TİH Doğu Cephesi*, C. III, Ankara 1965, s. 253; Doğan, a.g.t., s. 90.

2. 13'ÜNCÜ KOLORDU'DAN BATI CEPHESİ'NE GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER

2.1. Heyet-i Temsiliye Dönemi

Yurdun büyük bir kısmını işgal etmiş olan İtilâf Devletleri'ni yurttan atmak ve İzmir'e çıkararak doğuya doğru ilerlemekte olan Yunan Ordusu karşısına yeni ve oldukça teşkilâtli bir silahlı kuvvet çıkarabilmek amacı ile Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, önce Osmanlı Hükümeti'nden kalma ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde depo edilmiş bulunan silah ve cephaneden faydalanmayı düşünmüştü. Bunun da ancak o gün için diğer bölgelere göre daha elverişli durumda bulunan Diyarbakır'daki 13. Kolordu'dan sağlanması düşünülüyordu. 13 Mart 1920'de Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu Komutanlığı'na bir emir gönderilerek silahlı teşkilâtın genişletilmesi ve artırılması için fazla miktarda silah ve cephaneye ihtiyaç olduğu, gerektiğinde seferber hale getirilecek olan 13. Kolordu'nun hakiki ihtiyacından fazla bulunan piyade ve topçu silah ve cephanelerin Batı'da kullanılmak üzere tertip edileceğinden, miktarları istenmişti. Bu emir üzerine, 13. Kolordu tarafından kısa bir süre sonra verilen cevapta; Kolordu'nun seferi duruma gelmesi için 25.000 adet piyade tüfeği, 60 adet makineli tüfek 32 adet sahra ve dağ topu ve 64.000 atım top mermisiyle tüfek başına 400 mermi hesabıyla piyade cephanesi ayrıldıktan sonra, geri kalan miktar; 2.771 adet sürgü kollu küçük çaplı mavzer ve muaddel martin 29518 adet sürgü kolsuz küçük çaplı mavzer ve muaddel martin ile büyük çaplı mavzer olarak 1269 adet sürgü kollu ve 8.959 adet sürgü kolsuz büyük çaplı mavzer, 358 adet sürgü kollu Alman işi, 3.747 adet sürgü kolsuz Alman işi, 3.068 adet sürgü kollu Rus, 28.000 adet sürgü kollu ve kolsuz martin, gra, şınayder gibi çeşitli tüfek, 2 adet 15'lik kamasız top, 2 adet 12'lik adi obüs, 3 adet deniz topu, 1 adet uçaksavar topu, 13 adet çabuk ateşli sahra ve dağ topu, 1.356 sandık büyük çaplı mavzer cephanesi, 1.850 sandık Rus piyade cephanesi, 2.997 sandık çeşitli piyade cephanesi, 12.000 adet tüfekçiyef el bombası, 6.000 adet çabut ateşli sahra top mermisi, 38.000 adet dağ top mermisi, 3.000 adet

kudretli dağ top mermisi, 3.025 adet 15'lik adi obüs mermisi, 5.428 adet 10,5'luk obüs mermisi, 1.234 adet 6'luk deniz top mermisi, 1.404 adet 12'lik adi obüs mermisi ile 166 adet mantelli top mermisi idi.⁶²⁰

Ayrıca Kolordu, çeşitli nedenlerle er ikmalini gerektiği gibi yapamayacağından Batı ve Güneybatı Kolorduları'na daha fazla silah ve cephaneye verebileceğini, aynı zamanda kendi araçlarıyla bu silah ve cephaneleri Elâzığ bölgesine taşıyabileceğini de açıklamıştı. Böylece ilk defa olarak 13. Kolordu, Heyet-i Temsiliye başkanlığından aldığı emirle, kolordu depolarında bulunan ve fazla görünen Alman piyade tüfek ve cephanesi, kudretli dağ top mermileri ile el bombalarını en kısa zamanda Batı kolordularının zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kendi imkânlarıyla Sivas'a yollamasını ve yollama işine civar halk araçları ile bazı kurulların da yardım etmesini ve valiliklere de emir verildiği bildirilmişti. 3., 12. ve 20. Kolordular'ın bugün için en çok Alman piyade cephanesi, kudretli dağ top mermisiyle el bombasına ihtiyaçları vardı. 13. Kolordu'da bulunan bu mermilerin adı geçen kolordulara gönderilmesi için Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 28 Mart 1920'de 4.000 sandık Alman cephanesi, 5.000 atım kudretli dağ top mermisi, 100 sandık saplı el bombasıyla, 3 adet dağ topu ve 3.000 atım dağ top mermisini 12. ve 20. Kolordular'a, 3.000 adet küçük çaplı mavzer tüfeği, 1.000 sandık mavzer cephanesinin 3. Kolordu ihtiyacı için Sivas'a gönderilmesini istedi. Bu silah ve cephanelerin yollanması işine girişildiği zaman halk araçları ile taşınmada, taşıt araçları sahiplerine para ödenmediği için, ulaştırma hizmetlerini yapamayacakları problemi ortaya çıkmıştı. Heyet-i Temsiliye Başkanı silah ve cephanenin taşınması için gerekli görülecek taşıma ücretlerinin, adı geçen kolordularca eşit miktarda ödenmek üzere, 13. Kolordu namına Diyarbakır'daki bankalara gönderilecekti. Ayrıca, şimdilik tedarik edilen 40 deve ile 3. Kolordu adına kudretli dağ top mermisi Malatya'ya ve oradan da birlik araçlarıyla Hekimhan'a gönderilmesi bildirildi. Buradan itibaren de 3. Kolordu kendi araçlarıyla gelen silah ve cephaneyi alacaktı. Eğer 13. Kolordu civardan benzin tedarik edebilirse yük otoları ile daha çabuk ve fazla miktarda silah ve cephaneye taşıma olanağını bulabilecekti. 3. Kolordu, kendisine yollanacak

⁶²⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s.57.

silah ve cephane için, tedarik edildikçe hissesine düşen onbin lirayı göndermeğe başladı.⁶²¹

12. ve 20. Kolordu birliklerinin elinde Alman piyade tüfekleri mevcudu fazla olduğundan, Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'nca tertip edilen 4.000 sandık Alman piyade cephanesiyle kudretli dağ top mermilerinin bir an önce yollanması ve bilgi verilmesi de istenmişti. 13. Kolordu, Nisan 1920 ayı ortalarına kadar değişik günlerde, 588 atım kudretli dağ top mermisiyle 76 sandık Alman piyade mermisini Diyarbakır'dan yola çıkarmıştı. Mart ayı başlarından Nisan 1920 ortalarına kadar yola çıkarılacak cephanelerin bu kadar az oluşunun nedeni taşıma aracı bulabilme zorluğu ve parasızlık idi. Buna rağmen istiklâlini kazanmağa azimli olan askeri ve mülki personelle, halk yine de durmadan çalışmalarına devam ediyorlardı. 13. Kolordu'da bulunan ve diğer kolorduların fazlasıyla ihtiyaç duyduğu Alman piyade cephanesiyle kudretli dağ top mermilerin büyük bir kısmı Mardin, Palu ve Yarımca bölgelerindeydi. Bunların toplanması ve taşınması bir hayli güç olmasına rağmen, bu görevin Sivas ili sınırına kadar gönderilmesi görevi Elâzığ valiliğine verilmişti.⁶²²

2.2. TBMM Dönemi

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM toplanmış, hükümetin kurulmasına ve Milli bir ordunun da teşkiline başlanmıştır. Bugüne kadar gerek 13. Kolordu'dan ve gerekse İstanbul ve Sovyet Rusya'dan silah ve cephane tedarikine başlanmış ise de henüz olumlu bir ikmal yapılamamıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, 27 Nisan 1920'de 13. Kolordu (Diyarbakır) bölgesinde depo edilmiş cephanenin bir an önce memleketin batı bölgesine ulaştırılmasını öncelikle istemekte, bütün yeteneklerin bir an önce elde edilmesine üstün bir gayret harcamasını rica etmekteydi. Bu emri alan 13. Kolordu Komutanı, taşıma işlerine daha da önem vererek, şimdiye kadar nakliyata katılmayan 5.

⁶²¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.58.

⁶²² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 59.

Tümen Araba Kolu ile birlik araçlarının da nakliyata katılmasını istedi. Ayrıca, İzzet Paşa (Mardin) Demiryolu İstasyonu ve Mardin ambarlarındaki silah ve cephanelerin de cins ve miktarının bildirilmesini istemişti. 13. Kolordu bu hazırlıklar içindeyken 3. Kolordu, Mayıs 1920 ayı başında adı geçen kolordudan alınan piyade cephanesiyle kudretli dağ top mermilerinin ivedilikle gönderilmesini rica ediyordu.⁶²³

Buna karşılık 13. Kolordu, 300 adet anahtarlı, 346 adet büyük çaplı mavzer sürgü kolunun, 3. Kolordu'dan gelen dört araba ile 10 gün önce Elâzığ'dan yola çıkarıldığı, dokuz araba ile şüvartloze makineli tüfeklerinin de 28 Nisan 1920'de Ergani'ye yollandığını ve kolordu birliklerinden de kademeli olarak Malatya'ya gönderilmesi için emir verilmiş olduğunu bildirdi. Öte yandan Genelkurmay Başkanlığı da, 3., 12. ve 20. Kolordular'dan taşıma masraflarına karşılık yollanan paradan başka, daha ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu sormuş, alınan cevapta 20.000 liraya ihtiyaç bulunduğu, ulaştırma taburlarının büyük bir randımanla çalışmalarına karşılık kolordunun iç hizmet ve posta işlerinin aksadığını, bu nedenle kira ile tutulacak araçlarla taşıma zorunluluğu olduğunu bildirmişti. Bu taşıma imkânları araştırılırken mevcut olanaklar oranında silah ve cephaneye de Batı kolordularına ulaştırılmaya çalışılıyordu. Bu güne kadar edinilen tecrübelerle göre 13. Kolordu'yla 3. Kolordu arasında Hekimhan bir sınır kabul edilmişti. Buraya kadar 13. Kolordu taşıyacak, buradan itibaren 3. Kolordu kendi araçlarıyla silah ve cephaneyi aldıracaktı.⁶²⁴

Mayıs 1920 tarihine kadar yapılmış ve yapılacak olan silah ve cephaneye yardımları hakkında 13. Kolordu Komutanı, Büyük Millet Meclisi ve Genelkurmay Başkanlığı ile diğer kolordulara verdiği raporla; *"Mardin ve Diyarbakır'dan Hekimhan'a 1.115 sandık Alman cephanesiyle 588 atım kudretli dağ top mermisi gönderildiği. 3. ve 20. Kolordular'dan istenen makineli tüfekler, Diyarbakır ile Elâzığ arasında yolda olduğu, bundan başka 3. Kolordudan gelen araçlarla 300 atım kudretli dağ top mermisi Hekimhan'dan, 300 adet anahtarlı ve 346 adet büyük çaplı mavzer*

⁶²³ TİH İdari Faaliyetler, s. 93.

⁶²⁴ TİH İdari Faaliyetler, s. 93.

*sürgü kolunun da Elâzığ'dan yollandığı" bildirilmişti.*⁶²⁵

Diğer taraftan, en son incelemelerden sonra kolordulara ve Milli Savunmaya gönderilen silah ve cephane şöyle idi,⁶²⁶

Cinsi	MSB'na	2. Kolordu'ya	Yollandığı Tarih
Çeşitli tüfek	4.465	7.543	Ağustos–Ekim 1920
Mekanizmasız çeşitli tüfek	882		Eylül–Ekim 1920
Mekanizma	2.259		Ağustos –Ekim 1920
Çeşitli piyade cephanesi	1.854 sandık	1.020	Ağustos –Ekim 1920
Tüfekciyef el bombası		1.017	Eylül–Ekim 1920
Çeşitli top mermisi	2.263	408	Ağustos–Ekim 1920

Özetle yukarıda da açıklandığı gibi, Heyet–i Temsiliye ve Hükümet döneminde hatırı sayılır ilk yardımlar, Diyarbakır Kolordusu'ndan başlamış ve uzun süre devam etmiştir. Demiryolundan ve hatta kara yolundan yoksun bu geniş bölgede, özellikle ulaştırma araçlarının yokluğu ve elverişli olmayışları taşıma işlerini çok geciktirmiştir. Nizamiye birliklerinin az ve yetersiz olması nedeniyle, ulaştırma birlikleri ve halkın desteğiyle, yerine göre merkep yerine göre deve kolları kullanmak suretiyle ikmale mümkün olan çabukluk verilmiş ve 13. Kolordu diğer kolorduları teşekküre değer bir şekilde desteklemiştir. İstiklâl Harbinin ilk büyük ikmal desteğini de 13 ncü Kolordu sağlamış oluyordu.

⁶²⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 94.

⁶²⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 95.

3. EL–CEZİRE CEPHESİ'NDEN BATI CEPHESİ'NE GETİRİLEN SİLAH, CEPHANE, ARAÇ VE GEREÇLER

3.1. İnönü Muharebeleri Dönemi

İnönü Muharebeleri öncesi bir taraftan Batı Cephesi'nin, noksan kalan kadrolarının tamamlanmasına ve Yunan işgalinin önlenmesine çalışılıyor, diğer taraftan da memlekette çıkan iç ayaklanmalarla uğraşılıyordu. Bu nedenle Heyet-i Temsiliye döneminde de devam eden El–Cezire Cephesi silah ve cephane yardımlarının, daha fazla bir çalışma ile Batı Cephesi birliklerine aktarılması gerekiyordu. 9 Kasım 1920 tarihine kadar bu cepheden gelen silah ve cephane, zamanın ulaştırma araçları ve karayolu durumuna göre küçümsenmeyecek derecedeydi. Ancak Batı Cephesi birlikleri daha da büyümüş ve o oranda da ihtiyaçları artmıştı.⁶²⁷

6 Ocak 1921 tarihinde El–Cezire Cephesi'nden getirilen ve MSB ile kolordulara ayrılan silah ve cephaneden; 8.037 atım çabuk ateşli top mermisi, 1.656 atım 105 mm. lik obüs mermisi ve bir miktar makineli tüfek kalmıştı. Diyarbakır bölgesinden yollanacak bu miktarların Malatya'da ne kadar bir süre içinde toplanacağı da kestirilemiyordu. Adı geçen silah ve cephaneler, ücretle tutulan 200 katırla dört ve beş katile halinde yollanabilecekti. Kafileler, Diyarbakır'dan Sivas'a bir ayda, Malatya'ya 15 günde gidip dönebilecek kapasitedeydiler. Buna göre, Mayıs 1921'in sonuna kadar yollamaların sonunun alınabileceği umulmaktaydı.⁶²⁸

Şubat 1921 ayı başına kadar El–Cezire Cephesi'nden, MSB ve Batı Cephesi kolorduları adına yeniden tertip edilen silah ve cephanelerden şimdiye kadar gönderilenlerden dışında geriye, 745 adet küçük çaplı mavzer tüfeği, 1.219 adet büyük çaplı mavzer tüfeği, 18 adet ağır makineli tüfek, 42 adet hafif makineli tüfek, 239 sandık sandık Alman piyade cephanesi, 1.750 sandık büyük çaplı mavzer

⁶²⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 246.

⁶²⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 246.

cephanesi, 1.758 sandık Rus piyade cephanesi, 3.709 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, 8.437 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 3.443 atım kudretli dağ top mermisi ile 3.464 atım 105 mm.lik obüs mermisi kalmıştır. Bu silah ve cephanelerin ağırlığı 418 ton tutmaktaydı. Bunların en kısa zamanda Malatya'da toplanması gerekiyordu. MSB, 9 Şubat 1921'de cepheye verdiği emirle, yukarıdaki silah ve cephaneden en çok ve ivedilikle gerekli olanların piyade tüfekleri, piyade cephanesi ile çabuk ateşli dağ top mermileri olduğunu bildirmişti. Tüfekler 22 ton, top ve piyade cephaneleri de 149 tonu bulmaktaydı. Her türlü çareye başvurarak ilkbahara kadar bu silah ve cephanelerin Batı'ya yetiştirilmesinin çok önemli olduğunu, taşımalar için 80.000 liralık bir ödeneğin iki ay önce El-Cezire Cephesi emrine verildiğini, adı geçen silah ve cephanelerin Mart 1921 ayı içinde Sivas'ta bulundurulmasını ve bildirilmesini istemişti.⁶²⁹

El-Cezire Cephesi Komutanı, 13 Şubat 1921'de MSB'na, silah ve cephaneye ile taşıma araçları hakkındaki durumu özetle; *"Batı Cephesi'nin silah ve cephaneye olan ihtiyaçları Cephe Komutanlığı'nca da bilindiğinden, bir an önce yollamaların sona erdirilmesine çalışılmakta ise de, ulaştırma aracı olarak elde 200 yerli katır mevcut, bunlar bir seferde 24 ton taşımakta olup gidiş, gelişleri bir ay kadar süre tutmaktadır. Arada ortaya çıkacak engeller de göz önünde bulundurulursa, 100 ton kadar silah ve cephaneye ancak Mayıs 1921 gününe kadar taşınabilecektir"*⁶³⁰ şeklinde bildirmiştir.

Şubat 1921'de El-Cezire Cephesi'nden gönderilecek silah ve cephanenin tonajı; 90 ton topçu cephanesi, 60 ton piyade tüfeği, 90 ton piyade cephanesi olmak üzere 240 ton tutmaktaydı. Bu silah ve cephaneye Malatya'da hazır olduğuna göre, Nisan 1921 ortalarında Sivas'ta bulunabilmesi için 40 tonluk altı katile halinde gönderilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yüz arabaya veya 500 mekkâreye ihtiyaç vardı. MSB, El-Cezire Cephesi'nden gönderilen silah ve cephanenin etkisini ortaya çıkarmak amacıyla, Doğu'da harekâtla uğraşan Doğu Cephesi'nin yardıma katılmasından çekinildiğini, ancak Batı bölgesindeki muharebelerde kısmen elde mevcut silah ve cephanelerle, kısmen de El-Cezire Cephesi'nden yapılacak yardımlarla başarıya

⁶²⁹ TİH İdari Faaliyetler, s. 247.

⁶³⁰ TİH İdari Faaliyetler, s. 248.

ulaşılabilirliğini bildirmişti.

El-Cezire Cephesinin Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri döneminde MSB ve 2. Kolordu'ya göndermiş olduğu silah ve cephane durumu şöyle idi:⁶³¹

Yollanan Silah ve Cephane Cinsi	Bakanlık Adına	2. Kolordu'ya
Çeşitli ağır ve hafif makineli tüfek	108 adet	–
Çeşitli piyade tüfeği	5.752 adet	2.982 adet
Çeşitli kasatura	6.900 adet	500 adet
Çeşitli mekanizmasız tüfek	4.544 adet	–
Çeşitli top	10 (4'ü kamasız) adet	6 adet
Top semeri	119 adet	–
Kılıç	274 adet	–
Çeşitli piyade cephanesi	1.847 sandık	717 sandık
Çeşitli top mermisi	25.696 atım	9.466 atım
Tüfekçiyef el bombası		990 adet

3.2. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri Dönemi

İnönü Muharebeleri'nden galip çıkan Batı Cephesi Komutanlığı başarısının devamını sürdürmek üzere yeni teşkil edilen birliklerle güçlendirilirken diğer taraftan da silah ve cephane ikmalini tamamlamak zorunluluğundaydı. İstanbul'dan kaçırılan, Doğu Cephesi'nden getirilen ve Rusların da yardımında bulunduğu bu dönemde, El-Cezire Cephesi'nden de silah ve cephane getirilmesine devam ediliyordu.

El-Cezire Cephesi'nden gelecek silah ve cephaneler, aşağıdaki çizelgede

⁶³¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 249.

belirtildiği üzere iki tertip halinde hazırlanıyor ve Batıya gönderiliyordu.⁶³²

(A) Tertibi	
Cinsi	Miktarı
Çabuk ateşli sahra top mermisi	3.304 atım
Kudretli dağ top mermisi	2.800 atım
Rus piyade tüfeği	1.125 adet
Küçük çaplı mavzer tüfeği	1.219 adet
Rus piyade cephanesi	1.321 sandık
Büyük çaplı mavzer piyade cephanesi	1.681 sandık
(B) Tertibi	
105 mm. Lik obüs mermisi	2.408 atım
Çabuk ateşli sahra top mermisi	2.940 atım

El-Cezire Cephesi Komutanlığı'nın Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde çeşitli yerlere gönderdiği silah ve cephan miktarı da şöyle idi:⁶³³

Cinsi	MSB adına	2. Kolordu adına	Yollandığı gün
Mekanizmalı Rus tüfeği	365 adet	–	Haziran 1921
Mekanizmalı Alman tüfeği	168 adet	–	Haziran 1921
Mekanizmalı Alman tüfeği	382 adet	–	Haziran 1921
Mekanizmalı Paraguay tüfeği	76 adet	–	Haziran 1921
Muaddel martin kasaturası	–	161 adet	Haziran 1921
Küçük çaplı mavzer mermisi	–	56 sandık	Haziran 1921
Kudretli dağ top mermisi	1.885 adet	453 adet	Haziran–Temmuz 1921
77 mm. lik uçaksavar mermisi	1.551 adet	–	Mayıs–Haziran 1921

⁶³² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 304.

⁶³³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 305.

105 mm.lik obüs mermisi	340 adet	–	Haziran 1921
Tüfekçiyef el bombası	–	100 adet	Haziran–Temmuz 1921

3.3. Sakarya Meydan Muharebeleri Dönemi

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Sakarya nehri doğusuna çekilen Batı Cephesi birlikleri silah ve cephane bakımından da bir hayli kayba uğramıştı. Bu dönemde daha da çok silah ve cephaneye ihtiyaç vardı. Bu nedenle bütün imkânlardan faydalanılarak kısa zamanda Batı Cephesi birliklerinin noksan kalan silah ve cephanelerini kadroya göre tamamlamak gerekiyordu. 9 Ağustos 1921 tarihinde 526 tüfek kasaturası ile birlikte Diyarbakır'dan, 237 tüfek Elazığ'dan yola çıkarılmış ve Malatya'dan Sivas'a ivedi gönderilmesi için de bölge komutanlığına emir verilmişti. MSB tarafından istenen tüfeklerin gönderilmesi için El–Cezire Cephesi tarafından 48 saat içinde yola çıkarılması için kesin emir verilmişti. Gönderilecek bu silah ve cephanelerin sayısı ile buldukları yerleri; Elazığ'da; 484 adet Paraguay tüfeği, 638 adet büyük çaplı mavzer, 58 adet muaddel martin, 73 adet Rus tüfeği, 171 adet adi martin, Diyarbakır'da; 553 adet Paraguay tüfeği, 646 adet muaddel martin, 40 adet Rus tüfeği, İzzet Paşa (Mardin) Demiryolu İstasyonu'ndan'da; 500 adet adi martin ile Urfa'da; 919 adet Rus tüfeği idi.⁶³⁴

Sakarya Muharebeleri başında Mustafa Kemal Paşa Başkomutan olunca, Büyük Millet Meclisi tarafından verilen yetkiler içinde kanun hükmünde karar alması ve uygulaması da vardı. Bu yetki ve emirlerden faydalanmak suretiyle El–Cezire Cephesi depolarında bulunan 1.664 adet küçük çaplı mavzer, 704 adet muaddel martin, 1.200 adet Paraguay, 638 adet büyük çaplı mavzer, 469 adet büyük martinle, Besni ve Rumkale'de bulunan 966 adet tüfeğin de geceli gündüzlü yürüyüşlerle ve at arabalarıyla Sivas üzerinden Ankara'ya ulaştırılması MSB'nca emredilmişti. Adı geçen silahlar El–Cezire Cephesi

⁶³⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 336

Komutanlığı'nca 13 Ağustos 1921'de Malatya'ya hareket ettirilmiş, buradan da Sivas'a gönderilmesi için bölge komutanlığına emir verildiği bildirilmişti. Sakarya Muharebeleri sırasında 5. Tümen Batı Cephesi'ne gönderildiğinden, bu tümene ait toplar için top başına biner atım mermi alıkonarak, artan mermilerin Sivas'a gönderilmesi MSB'nca Eylül ayı ortalarında istenmişti. Bu miktarlar şöyleydi: 11.269 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 2.000 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, 94 atım 77 mm'lik uçaksavar mermisi, 142 atım mantelli sahra top mermisi, 1.097 atım Rus sahra top mermisi, 63 atım Fransız top mermisi idi.⁶³⁵

Batı Cephesi'nin en çok ihtiyaç duyduğu çabuk ateşli sahra ve çabuk ateşli dağ top mermilerin kısa zamanda Batı Cephesi'ne gönderilmesi Genelkurmay Başkanlığı'nca istenmişti. İstenen mermilerin Eylül 1921'de El-Cezire depolarındaki sayıları şöyle idi: Diyarbakır'da; 587 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 1.875 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, Elazığ'da; 3.000 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 11.377 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, 32 atım mantelli top mermisi, Osmaniye'de; 500 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 1.892 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, Muş'ta; 112 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 136 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, Siirt'te; 2.167 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, Şeyh Manastır'da; 454 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 440 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, Palu'da; 6.616 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 1.550 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, Kolu'da; 2.366 atım çabuk ateşli dağ top mermisi, 605 Rus top mermisi, Mardin'de; 1.200 Rus top mermisi, 299 uçaksavar mermisi, Silvan'da; 124 atım Rus top mermisi, 98 atım mantelli sahra top mermisi ve Urfa'da; 63 atım Fransız top mermisi bulunmaktaydı.⁶³⁶

Bu cephaneden çabuk ateşli sahra top mermisi toplamı 11.269 atım, çabuk ateşli dağ top mermisi ise 22.000 atım idi. Bunların Malatya'ya oradan da Sivas'a gönderilmesi emri verilmişti. Bu sıralarda El-Cezire Cephesi, daha önce istenen

⁶³⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 337; Köylü a.g.t., s. 137.

⁶³⁶ Köylü, a.g.t., s. 138.

1.000 sandık küçük çaplı mavzer cephanesini batıya göndermek çabası içinde bulunuyordu. Bunların sonu alındıktan sonra da istenilen top mermilerinin gönderilmesine başlanacaktı. Eylül 1921 tarihinde Antep'teki muharebelerin sonu alınmış olduğundan bu bölgede bulunan cephaneler de, önce Kelebek'e buradan da Batı Cephesi'ne gönderilecekti. Bu yollamaların daha çabuklaştırılması için ulaştırma istikameti Antep – Kelebek ve Konya yolundan yapıldı. Birçok olumsuz nedenlerle El-Cezire Cephesi'nden Sakarya Muharebeleri arifesinde gönderilmesi planlanan silah ve cephanelerin tamamı yollanamamıştı. Bunca olumsuzluklara ve karışık durumlara rağmen bu dönemde Batı'ya gönderilen silah ve cephane tutarı şöyleydi;⁶³⁷

Cinsi	MSB	2. Kolordu	Yollandığı Tarih
Çeşitli Piyade tüfeği	3.635 adet	1.657 adet	Ağustos 1921
Çeşitli kasatura	11.472 adet	649 adet	Ağustos-Ekim 1921
Çeşitli süngü	10.163 adet	5.302 adet	Ağustos-Ekim 1921
Küçük çaplı mavzer cephanesi	781 sandık	45 adet	Ağustos-Eylül 1921
Çeşitli topçu cephanesi	23.402 adet	3.341 adet	Ağustos-Ekim 1921
Çürük topçu mermisi	4.318 adet	—	Ekim 1921

⁶³⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 338,339; Köylü, a.g.t., s. 139.

YEDİNCİ BÖLÜM

SOVYET RUSYA'DAN ALINAN PARA, SİLAH, CEPHANE, HARP ARAÇ VE GEREÇLERİ İLE HİNT MÜSLÜMANLARININ YARDIMLARI

Milli Mücadele Hareketi'nin, biri askeri diğeri de siyasi olmak üzere iki cephesi vardır. Ankara Hükümeti, askeri cephelerde çatışmayı başarıyla sürdürebilmek için Milli Mücadele'nin diplomatik cephesine de önem vermiştir. Milli Hükümet, Mütareke sonrası barış görüşmelerindeki pazarlıklarda, tek bir cephe halinde hareket etmeyi başarabilmiştir. Türkiye'nin barış görüşmelerinde İtilaf Devletleri'ne karşı kullanabileceği iki büyük devlet bulunuyordu. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleri diğeri de Sovyetler Birliği idi.⁶³⁸ 1920 yılında oluşmaya başlayan Türkiye-Sovyet Rusya dostluğunu, Sosyalist devletin İngiltere ile pazarlığında kullandığı bir malzeme olarak bile nitelendirildi.⁶³⁹ Sovyetler Birliği'nin de doğrudan doğruya Türkiye üzerinde çıkarı söz konusu değildi ancak, Ulusal Savaş'ın sonucu onları etkileyecekti. Çünkü Türkiye'yi işgal edenler Sovyetler'in de savaştığı devletlerdi. Anadolu'da savaşın yitirilmesi demek, Sovyetler'in güney sınırlarının güvenliğinin ortadan kalkması demekti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Anadolu'nun yardım önerilerine sıcak bakıyordu. Kurtuluş Savaşı'nı yürütecek olan Ankara Hükümeti de dış yardım almak zorundaydı. Geniş bir cephede yapacağımız savaş için içerdeki kaynaklar yeterli değildi.⁶⁴⁰ Anadolu'nun Sovyet yardımını istemek konusunda yukarıda sayılan haklı gereksinmelerinin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin de yardım konusunda gerekçeleri hazırды.⁶⁴¹

⁶³⁸ Mehmet Gönlübol; *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1989, s. 17.

⁶³⁹ Yalçın Küçük; *Türkiye Üzerine Tezler*, C. 2, İstanbul 1987, s. 107.

⁶⁴⁰ Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet ilişkileri ile ilgili Bkz. Hüsamettin Ertürk; *2 Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1964; Stafanos Yerasimos; *Türk-Sovyet İlişkileri*, İstanbul 1979; Cemal Avcı; *Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri*, YL. Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara 1992; Halûk F. Gürsel; *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, İstanbul 1968; Boris Potskhveriya, "1921 Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Adlaşması İmzalanmasının Nedenleri", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, (9-11 Eylül 1991 Ankara), C. II, Ankara 1996, s. 1077-1082

⁶⁴¹ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 496-497; Sovyetler Birliği'nin de yardım konusunda gerekçeleri hakkında şunlar söylenebilir; İngiltere; Türkiye, Kafkasya, İran ve Afganistan'da egemen duruma gelmekle Rusya'yı güneyden kuşatmış oluyordu. Anadolu'daki mücadele başarıya ulaştığı takdirde, İngiliz kuşatması Sovyet Rusya'ya en yakın ve en etkili olduğu bölgede kırılmış olacaktı. Ayrıca, İngiltere Anadolu'nun bir bölümünü Yunanistan'a

Kuvâ-yı Milliye'nin başarıları ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin şekillenmesinden sonra, Sovyet Rusya Hükümeti, Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile temas arayışına girmişti.⁶⁴² Sovyet Rusya'nın Anadolu'da şekillenmeye başlayan yeni Türk Devleti'nden bazı niyet ve beklentileri söz konusu idi. Her şeyden önce yeni Sovyet rejimi Birinci Dünya Savaşı'nda Çarlık Rusya'sına karşı savaştan devletlerce kuşatılmıştı. Rusya'da iç savaş olanca şiddetiyle sürüyordu.⁶⁴³ Anadolu direnişinin başarı kazanması yeni rejimin yaşama şansını artıracaktı. Sivas Kongresi'nden sonra Ruslar'ın yardım imkânlarını araştırmak üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Halil Paşa Rusya'ya gitmiş ve Temmuz 1920'de yüz binlerce lira değerinde altınla Moskova'dan ayrılmıştır.⁶⁴⁴ Bu para yardımının yanı sıra Sovyet yöneticileri silah ve cephane yardımını da ilke olarak kabul etmişlerdir. İlk silah ve cephane yardımı 1920 Eylül ayında 3.387 adet tüfek, 3.623 sandık cephane ve 3.000 dolayında süngü olarak ulaştırılmıştır. Sovyet yöneticileri Moskova Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yardımı artırma kararı almışlar, İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılması üzerine de 30.000 altın ruble doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuştur.⁶⁴⁵ Ekim 1920'de Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk Moskova'dan dönerken 1.000.000 altın ruble getirmiştir. Ayrıca Nisan 1921'de 4.000.000, Mayıs – Haziran 1921'de 1.400.000, Kasım 1921 de 1.100.000 ve Mayıs 1922'de 3.500.000 olmak üzere toplam 10.000.000 altın rublelik daha yardım yapılmıştır. Bu para yardımlarına ilave olarak silah ve cephane yardımı da yapılmıştır. Silah ve cephane yardımı, 37.912 adet tüfek, 324 adet ağır ve

vermeyi tasarlıyordu. Anadolu'da İngiltere'ye sıkı sıkıya bağlı bir Yunanistan'ın kurulması, İngiliz kuşatmasını daha devamlı ve etkili bir hale getirecekti. Oysa bağımsız bir Türkiye, İngiliz tehlikesini uzaklaştıracaktı. Sovyet yöneticileri yeni rejimi Rusya'da yerleştirmeye çalışırken, Rusya'daki Türk-Müslüman halklar Yeşil Ordu'yu kurarak Amiral Kolçak ve General Denikin'in Beyazordularını arkadan vurmaya başlamışlardı. Anadolu'daki Türk Kurtuluş Savaşı'na yardımla, yeni rejim Rusya'daki Türk-Müslüman halklara daha sempatik gösterilecekti. Ayrıca, Anadolu'daki Türklerin Hıristiyan işgalcilerine karşı giriştikleri savaşta, Müslüman Türkler'in desteklenmesiyle tüm dünya Müslümanları üzerinde Moskova'nın prestijinin artırılması sağlanmış olacaktı. Öte yandan 1919 yılının sonu ile 1920 yılının başında ortaya çıkan bir Türk-Sovyet yaklaşması ihtimali özellikle İngiltere'de büyük bir endişe ile karşılanmış ve hatta 1920 Mayıs'ında Londra'da bir Sovyet-İngiliz anlaşmasının görüşmeleri yapılırken, Başbakan Lyod George, bu anlaşmaya, Sovyetler'in "Kemalistlere" yardım etmemesi şartını koydurmak istemiş ve Sovyetler de bunu reddetmişlerdir. Fakat İngilizler'in 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ile Meclisi Mebusan'ı kapatmaları ve birçok milletvekilini tutuklamaları, Mustafa Kemal'i ister istemez Sovyet Rusya'ya dönmeye zorlayan bir olay teşkil etmiştir. Çünkü, Meclisi Mebusan'ın kapatılması ile Türk Milleti temsilcisi kalmış oluyordu. Bunun içindir ki, Milli Mücadele'nin önemli bir adımı daha atılmış, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılmış ve Milli Mücadele kendi hükümetine kavuşmuştur. Şüphesiz istilacılar milli hareketin bu gelişme ve kuvvetlenmesine karşı tepkisiz kalmayacaktı ve dolayısıyla da mücadele de şiddetlenecekti. Bir yandan Milli Hükümet'in diplomatik alanda tanınması sorunu öte yandan, içinde bulunduğu her bakımdan yalnızlık dolayısıyla yardıma olan ihtiyaç, Sovyetler'le ilk elden temasa geçmeyi zorunlu kılmıştır (Bkz. Fahir Armaoğlu; *Siyasi Tarih*, Ankara 1983, s. 310,311; Köylü, a.g.t., s. 71).

⁶⁴² Yerasimos, a.g.e., s. 107.

⁶⁴³ EZER, a.g.t., (YL.), s. 45.

⁶⁴⁴ Cihan Duru vd.; *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*, I. Kit., Ankara 1982, s. 349.

⁶⁴⁵ *Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı 1920-1923*, Ankara 1994 s. 52,53; Müderrisoğlu, a.g.e., s. 548; Duru vd., a.g.e., s. 350.

hafif makinalı tüfek, 44.587 sandık mermi, 66 adet top ve 141.733 adet top mermisinden ibarettir.⁶⁴⁶

1. TBMM DÖNEMİ

Sovyet Rusya, Milli Mücadele'nin başından itibaren Türk Milli Mücadelesi'ne ilgi duymuş ve gelişmeleri dikkatle izlemiş, daha işin başında Milli Mücadele'ye destek verme niyetinde olmuştur. Diğer yandan, Mustafa Kemal de Sovyetler'den bir şeyler elde edebileceği ümidindeydi. Ancak bu beklentisi siyasi olmaktan çok, maddi ve manevi alandaydı.⁶⁴⁷

Bu nedenle, Bakü Türk Komünist Partisi Başkanı Doktor Fuat Bey, sözlü bir yönetmelikle Moskova'ya gönderilmiş ve ilk temas başlamıştı.⁶⁴⁸ Mustafa Kemal tarafından silah, cephane ve para yardımı sağlamak ve bağlantılar kurmak için, Moskova'ya gönderilen Halil Paşa, Dışişleri Bakanı Çiçerin, bakan yardımcısı Karahan ve Başkomutan Komunef ile görüşmüş, 4 Haziran 1335 (1919) tarihli mektubuyla; *“Kurtuluş Savaşımız'a yardıma karar verildi. Fakat bu yardım şimdilik açıklanmayacak. Yardım olarak yarısı altın olmak üzere iki milyon lira, toplam 60 bin tüfek (İngiliz, Rus, Japon), 120–180 bin mermi, 108 İngiliz sahra topu ve cephanesi, on iki ağır top verilmesini kararlaştırdılar”*⁶⁴⁹ şeklinde ki sonucu bildiriyordu.

26 Nisan 1920 tarihinde TBMM Başkanı imzasıyla hazırlanan bir öneri, 11 Mayıs 1920 günü Anadolu Hükümeti tarafından görevlendirilen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki bir kurulun, Sovyet Hükümeti'yle görüşmek ve sözleşme yapmak üzere Rusya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. TBMM Başkanı Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920'de Lenin'e yazdığı mektupta Sovyetler Birliği'nin, emperyalizme karşı savaşan Türkiye'ye yardımda bulunacağına inandığını belirtmiş,

⁶⁴⁶ Ezer, a.g.t., (YL.), s. 46; Serhan Ada, "Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım", *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1985, s. 348; *Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920–1923)*, Ankara 1994, s. 53,54.

⁶⁴⁷ Ezer, a.g.t., (Dr.), s. 110.

⁶⁴⁸ Yerasimos, a.g.e., s.113; Köylü, a.g.t., s. 75.

⁶⁴⁹ Kazım Karabekir; *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 113.

5.000.000 altın lira ile görüşmeler sonucu miktarı sonradan saptanacak silah ve cephane, askeri teknik malzeme, birliklerin gereksinimini karşılayacak gıda malzemeleri ile sıhhi malzeme talebinde bulunmuştu.⁶⁵⁰ Mösyö Çiçerin'in 3 Haziran 1920 günü TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın mektubuna verdiği cevap genellikle olumlu idi.⁶⁵¹

Milli Mücadele boyunca çeşitli partiler halinde Sovyet Rusya'dan o günün şartlarına göre önemli miktarda nakit yardımı sağlanmıştır. İlk Sovyet yardımı Ağustos 1920'de Ankara'ya ulaşmış, yaklaşık bir yıl sonra imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Türk–Sovyet Dostluk Antlaşması ile yardım düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmıştı.⁶⁵²

Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Mösyö Çiçerin 16 Mart 1921'de Türk Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e yazdığı mektupta, "*Sovyet Rusya Hükümeti, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına bir dayanak olmak düşüncesiyle Türkiye Hükümeti temsilcilerinin isteklerine uygun olarak Türkiye'ye 1921 yılında başlamak üzere her yıl 10 milyon altın ruble verilmesine karar verildiğini bildirmişti.*" Söz konusu ilk gelen nakdi yardımların tutarı ise, 11 milyon Rus altın rublesi ile 100.000 Türk lirası değerindeki altın külçeden oluşmaktadır. Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki kurul, henüz Erzurum'dayken Bakanlar Kurulu'nun 11 Haziran 1920 tarihli kararıyla Lazistan Milletvekili Osman Bey yardım malzemelerini sağlamak, anlaşma ve sözleşme yapma yetkisiyle Sovyet Rusya Hükümetine delege olarak gönderilmişti.⁶⁵³

Osman Bey, Fransız harp gemilerinin Rusya kıyılarını bombardıman ettiğini, bu nedenle deniz ulaşımının güvensizliği yüzünden bu güne kadar bir şey yollanamadığını bildirmekte, pek yakında bir kısım silah ve cephanenin yola çıkarılacağını 18 Ağustos 1920 günü Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmişti. Birinci parti olarak 21 Eylül 1920'den, 15 Ekim 1920 gününe kadar, 2.815 adet İngiliz tüfeği ile 1.885 sandık İngiliz

⁶⁵⁰ Ahmet Emin Yaman; *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi 1919–1922*, Ankara 1998 s. 139.

⁶⁵¹ *TİH İdari Faaliyetler*, s.112,113.

⁶⁵² Ada, a.g.m., s. 338; Ezer,a.g.t., (Dr.), s. 110.

⁶⁵³ Gönübol, a.g.e., s. 19,20; Köylü, a.g.t., s, 79,80. *TİH İdari Faaliyetler*, s.113,166.

piyade cephanesi Trabzon'a yollanmıştı. 500 adet İngiliz piyade tüfeği ile 250 sandık İngiliz piyade cephanesi de Giresun Alayı için Osman Ağa'ya verilmişti. 2 Kasım 1920 tarihinde ikinci parti olarak Rostov'dan otuz iki vagon silah ve cephaneye 8 adet 7,5 luk İngiliz sahra topu gelmişti. Trabzon' da bulunan tümen, araç göndermediğinden zor durumda kaldığı da yazısında belirtilmekteydi. Rusya'dan gelecek silah, cephane ile harp araç ve gereçlerinin Trabzon'da uygun yerlerde depo edilmesi ve saklanması için 3. Kafkas Tümen Komutanı gerekli düzenleri almıştı.⁶⁵⁴

Ayrıca 60.000 silah ile bir miktar cephane ve paranın, kara yoluyla Ermeniler yüzünden gelmediği, TBMM'nin 11 Ekim 1920 tarihli oturumunda açıklanmış, Anadolu ve Sovyetler Birliği arasındaki ulaşım sorununa acil çözüm bulunması istenmiştir.⁶⁵⁵ Bu sebeple, Kafkasya yolu açılıncaya kadar silah, cephane ve para yardımı, toplama ve transit merkezi Rostov'dan, Karadeniz'in Doğu kıyısındaki Tuapse ve Novorosiski limanlarına yöneltilmiş, Tuapse'den Osman Bey denetimindeki motor ve vapurlarla Trabzon, Samsun ve İnebolu'ya gönderilmeye başlanmıştır. Karadeniz'in İtilâf Devletleri gemilerinin sıkı denetimi altında olması nedeniyle taşıma işleri zorlukla yapılabilmektedir. Buna rağmen, 22 Eylül 1920'de Trabzon'a gelen ilk silah ve cephane teslim alınmıştır.⁶⁵⁶ İlk partide 3.387 adet tüfek, 2.623 sandık cephane ile 3.000 dolayında süngü bulunmaktaydı. Ancak tüfeklerin büyük kısmı Rusların I. Dünya Savaşı'nda Almanlar'dan ele geçirdikleri tüfekler olduğundan ordumuzda da bulunan bu tüfeklerin (Alman mavzeri) cephanesinin temini önem kazanmış, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa Tuapse'deki temsilciye telgraf çekerek bol miktarda Alman piyade mermisi gönderilmesini istemiştir.⁶⁵⁷

Milli Mücadele'nin başlangıcından 1920 yılı sonlarına kadar, Sovyetler Birliği'nden Trabzon limanına ve Trabzon Limanı'ndan aktarmalı veya aktarmasız İnebolu İskelesi'ne gönderilerek depolara taşınan savaş araçları şunlardı:⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 114.

⁶⁵⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. I, s. 158-164

⁶⁵⁶ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 54.

⁶⁵⁷ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 542.

⁶⁵⁸ Ezer, a.g.t. (Dr.), s. 111,112

Tüfek (Adet)	Kasatura (Adet)	Cephane (Sandık)	Tarihi	Araçları
184	19	422	22 Eylül 1920	Rusya'dan ilk motorla
315	31	299	25 Eylül 1920	Hayrettin motoruyla
191	191	59	27 Eylül 1920	Şükran motoruyla
205	20	30	1 Ekim 1920	Harun Kaptanın motoru ile
858	110	727	1 Ekim 1920	Nazım Kaptanın motoru ile
652		1185	4 Ekim 1920	Rüsumat motoruyla
564	85	494	20 Ekim 1920	Gazal Römorkörüyle
438	478	412	1 Aralık 1920	Rüsumat motoruyla

Sovyetler Birliği'nden 29 Aralık 1920'de bunlara ek olarak; 200.000 adet tüfek, 5.000.000 adet mermi, 350–400 adet güçlü top, 75.000 adet top mermisi, 500 adet mitralyöz (her biri 15.000 mermi hesabıyla ve yedek parçalarıyla), 200 adet sahra telefonu ve yeterli kablo, 200 ile 500 km. muhabere edebilecek 5 adet telsiz istasyonu, 200 adet uçak, 100 adet kamyon ve otobüs, 40 adet binek otomobili, üç kolordu gereksinimini karşılayacak topçu koşum takımları, 100.000 asker için elbise ve teçhizat, 50.000 adet kaputluk kumaş ve 600.000 kilo benzin istenmiş, fakat olumlu sonuç alınamamıştır.⁶⁵⁹

Bunların yanında Rusya'dan para yardımını olarak ilk gelen altı sandık altın rubleydi. 8 Eylül 1920'de Celâlettin Arif Bey'in de bulunmasıyla Doğu Cephesi Kurmay Başkanlığı ve levazım heyetleriyle, Rusya Elçilik Kâtibi ve Ataşe Militeri önünde altı sandıktan üçü açılmış ve ağırlık olarak kayıt ve tespit edilmişti. Tartılan miktar toplam olarak 200 kilo 35 gram altın idi. Geri kalan üç sandık açılmamış, bunları elçilik heyeti beraber götürmüştü. Doğu Cephesi Komutanlığı, bu altınların (açılan sandıklardaki) cephe emrinde kalması isteğinde bulunmuş, buna karşılık Mustafa Kemal Paşa 6 Ekim 1920 gününde Rusya'dan bir milyon altın rubleyi almaya giden kurye subayı İbrahim'in getireceği rublelerin cephede kalmasını, altınların gönderilmesini bildirmişti.

⁶⁵⁹ Yaman, a.g.e., s. 142,143; Ezer, a.g.t., (Dr.), s. 112.

Ayrıca, 1920 yılı Eylül ayı içinde Rusya'dan gönderilen deniz motorlarının birisinde bir milyon altın ruble Trabzon'a gelmiş ve Doğu Cephesi Komutanlığı'nın Trabzon'daki tümene verdiği emir üzerine, 9 Ekim 1920 günü Trabzon'dan hareket eden kamyonlarla Erzurum'a gönderilmişti.⁶⁶⁰

2. İNÖNÜ MUHAREBELERİ DÖNEMİ

Sovyet Rusya Hükümeti'yle kurulan ilişkilerden sonra Anadolu'da ilk kez Türk Milli kuvvetleriyle Yunanlılar arasında başlayan İnönü Muharebeleri döneminde silah ve cephane ve diğer harp gereçlerine olan ihtiyaç daha da çok artmıştı. Tuapse'de kalan 28.624 kilo gazla 18.704 kg. benzini Ruslar türlü nedenlerle göndermek istememişlerse de sürekli takip sonunda Osman Bey zamanında Ruslardan ödünç olarak alınan gaz ve benzinler düşüldükten sonra 2 Ocak 1921 günü halktan kiralanan deniz motorlarıyla Trabzon'a getirtilmişti.

Rusya'dan yollanacak silah ve cephaneleri taşımak üzere Deniz Müfrezesi Komutanlığı emrinde bulunan Şahin ve Rüsumat Vapurları, Gazal, Preveze ve Aydınreis gambotlarıyla halktan kirayla tutulan motor ve takalarla taşıma işleri tasarlanmıştı. Devlete ait deniz araçları fazla kullanılmaktan dolayı yıpranmış olduğundan tekne ve motorlarında sık sık ortaya çıkan arızalardan ötürü uzun süre onarımda kalmışlardı. Bu sıkıntılı duruma bir de kömür tedarikindeki zorluklar eklenmişti. Silah ve cephane getirmek üzere Rusya'ya yollanan Şahin vapuru ve Preveze, Aydınreis gambotlarına Ruslar el koyarak kendi hesaplarına çalıştırmışlar, bu yetmiyormuş gibi gemilere Rus bayrağı çektikleri Milletvekili Osman Bey'le Tuapse Konsolosu tarafından Ankara'ya bildirilmişti. Yapılan temas ve yazışmalardan sonra Ruslar birçok bahaneler ileri sürerek ancak Mayıs 1921 ayı ortalarına doğru adı geçen gemileri Tuapse'ye yollamışlardı. Rusların silah ve cephane yollamalarındaki oyalayıcı hareketleri nedeniyle Mayıs ayı başına kadar, çok az sayıda silah ve cephane Trabzon'a gelmiş, ancak Mayıs ayı sonuna doğru

⁶⁶⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 167.

yollamalara hız verilmişti.⁶⁶¹

MSB'nın, Genelkurmay Başkanlığına verdiği 12 Ocak 1921 tarihli, Rusya'dan Trabzon'a gelen silah ve cephaneler hakkındaki raporuna göre; 18 Eylül 1920'den 4 Kasım 1920'ye kadar Trabzon'a, 3.440 adet İngiliz piyade tüfeği, 3.461 sandık İngiliz piyade cephanesi, 59 sandık Alman piyade ve 20 adet levis hafif makineli tüfeği gelmişti. Öte yandan, 16 Aralık 1920'de Trabzon'a yollanmış olan 345 adet İngiliz, 93 adet Avusturya manliher tüfeği ve 410 sandık İngiliz piyade cephanesiyle toplam olarak bu güne kadar Ruslardan 3.785 adet İngiliz, 93 adet Avusturya manliher tüfeği, 3.875 sandık İngiliz, 93 sandık Alman piyade cephanesi ve 20 adet levis makineli tüfeği teslim alınmıştı. Osman Bey Giresun'da teşekkül eden alay ile Lazistan teşkilâtı için 550 adet İngiliz piyade tüfeği, 250 sandık İngiliz piyade cephanesi ve 5 adet levis hafif makineli tüfeği alıkoymuş, geriye kalan bütün silah ve cephanesi Sinop ve İnebolu limanlarına taşınmış olup, bunlardan 800 adet İngiliz piyade tüfeği ile 610 sandık İngiliz piyade cephanesi Batı Cephesi Komutanlığı emrine yollanmış, geriye kalan silah ve cephanesi de Ankara'ya taşınmaya başlanmıştı.⁶⁶²

Öte yandan, Ocak 1921 ayı içinde Sovyet Rusya'dan Gazal römorkörü ile 2 adet 12 cm.lik adi Fransız topu ile 902 atım mermi ve hartucu, 9 sandık vazelin Trabzon'a gelmişti. Ayrıca, bir halk motoruyla da Trabzon'a, 198 adet İngiliz tüfeği, 43 sandık İngiliz piyade cephanesi, 200 adet Rus bombası, 99 atım 12 cm.lik Fransız top mermisi, 10 sandık ilaç, 3.692 adet yatak çarşafı, 3.761 adet yastık kılıfı, 3.440 adet don ve 3.496 adet gömlek getirilmişti. Trabzon'a yollanmak üzere Rusya içinden Tuapse'ye 6 vagon cephanesi gelmiş, 48 vagon silah ve cephanesi de yolda bulunuyordu.⁶⁶³

Ocak ayı içinde Tuapse'ye çok sayıda silah ve cephanesi geldiği, bunların

⁶⁶¹ Köylü, a.g.t., s. 88.

⁶⁶² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 262.

⁶⁶³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 263.

parti parti Trabzon'a yollanacağı Tuapse Konsolosluğu'ndan bildirilmişti. Bunların taşınması için 3. Kafkas Tümen Komutanlığı emrine verilen 10.000 lira Tuapse Konsolosluğu'na gönderilmişti.⁶⁶⁴

3. Kafkas Tümen Komutanlığı'nın Genelkurmay Başkanlığına, MSB'na ve Doğu Cephesi Komutanlığı'na 23 Ocak 1921 günü verdiği raporda ise şunlar belirtilmektedir. Tuapse Konsolosluğu'nun raporuna göre; Lazistan Milletvekili Osman Bey hükümet adına, silah, cephane, gazyağı, benzin, bir fabrika ve 600 fiçı çimentoyu teslim almışsa da, memlekete yollanıp yollanmadığından Rus hükümeti şüphelenmiştir. Ruslardan neler teslim alındığı da tümence bilinmemektedir. Yukarıda belirtildiği üzere; bugüne kadar Trabzon'a, değişik tarihlerde 3.785 İngiliz, 93 manliher tüfeği ile 3.871 sandık İngiliz, 93 sandık Alman cephanesi gelmiş ve Tümen Esliha Komisyonu'nca teslim alınmıştır. Tuapse'de teslim işleriyle görevlendirilen subaylar, Osman Bey tarafından değişik nedenlerle Moskova ve Trabzon'a yollandıklarından, tümen bu subayların yer değiştirmelerine bir türlü hâkim olamamıştır. 100.000 liraya yaklaşık değeri olan bir fabrika malzemesi ile 600 fiçı çimentonun Osman Bey adına Rize'ye çıkarıldığı haber alınmıştır. MSB'nın emirleriyle Osman Bey'e yollanması bildirilen 10.000 liradan 5.000 lirası yollanmışsa da bu paranın pek az bir kısmının silah ve cephane taşımalarında harcandığı öğrenilmiştir. Osman Bey zamanında onarımı yapılan Gazal römorkörü ile Rüsumat vapurunun masrafları tümence ödenmiştir. Osman Bey 16 Aralık 1920'de, Rüsumat Vapuru ile 345 adet İngiliz tüfeği ile 410 sandık İngiliz cephanesini Trabzon'a yollamış ve kendisi yurda dönmüştür. Ayrıca 9.600 kg. benzin de Trabzon'a gelmiştir.⁶⁶⁵

MSB'nın, 3 Şubat 1921'de 3. Tümen Komutanlığı'na verdiği bilgide; Lazistan Milletvekili Osman Bey'in memuriyet görevini kötüye kullanarak, memleket adına ticaret yaptığı TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından bildirilmiş; tümence gereken incelemeler yapılarak sonucunun bildirilmesi istenmiş, 26 Ocak 1921 tarihli şifreyle silah ve cephanelerin Tuapse'de teslim

⁶⁶⁴ Köylü, a.g.t., s. 89; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 263.

⁶⁶⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 264.

alınması için bir komisyon teşkil edilerek işe başlattırılması emredilmişti. Tümen bu emre dayanarak Osman Bey hakkında gereken incelemelerin, Tuapse Konsolosluğu kanalıyla devam ettiğini ve Tuapse'de üç kişilik bir komisyon kurularak yapacağı işler hakkında kendilerine talimat verildiğini; tümen tarafından Tuapse'den gelecek silah ve cephane hakkında Genelkurmay Başkanlığı, MSB ve Doğu Cephesi Komutanlığı'na günü gününe bilgi verileceği bildirilmişti.⁶⁶⁶

Rusya'dan getirilen silah ve cephanelerin yollanmasındaki tertip ve düzenle yapacağı işler hakkında, MSB'nın 27 Ocak 1921 günü verdiği emirle, 3. Tümen Komutanlığı'ndan bazı istekleri olmuştur. Tuapse'den Trabzon'a yollanan silah ve cephanenin İnebolu, Sinop veya Samsun'a yollanmasında gösterilen tertip ve düzene teşekkür edilmiş, bu konuda aşağıdaki hususların göz önünde tutulması istenmişti. Rusya'dan silah ve cephane olarak neler verileceği, bunların Tuapse'ye ne zaman gelebileceği Rusya'daki elçiliğimiz ve askeri müşavirle sıkı temas sağlanarak Tuapse'ye gelen silah ve cephanenin cins ve sayılarının günü gününe bildirilmesi; deniz ulaştırma araçlarının geç sağlanmasından ötürü, silah ve cephaneler uzun süre kıyıda bekletilecekse, Yunan harp gemilerinin saldırılarına karşı top menzili dışında park edilerek öncelik sırasına göre bir düzen içinde Batıya yollanması; silah, gereç, elbise ve benzeri eşyaların ikinci tertibe alınması; Trabzon'a silah ve cephane getiren deniz araçları, bir sakınca olmadıkça yükünü Trabzon'a boşaltmayarak doğruca İnebolu veya Samsun'a götürmesi arzu edilmekteyse de deniz taşıt aracı sağlanamamasından ötürü uzun süre Tuapse'de bekletilmemesi için Trabzon'a çıkarılmasının uygun olacağı bildirilmişti. Bu isteklerin amacı, bir an önce Rusya'dan çok sayıda silah ve cephane ve her şeyden evvel piyade cephanesinin Batı Cephesine yetiştirilmesiydi.⁶⁶⁷

Rüsumat vapuru, Tuapse'den 8 Şubat 1921 günü Trabzon'a 2 adet İngiliz sahra topu, 1.298 atım İngiliz sahra mermisi, iki cephane arabası ile 500 kangal dikenli tel getirmişti. Alınan raporlarda Tuapse'de Alman ve İngiliz piyade

⁶⁶⁶ Köylü, a.g.t., s. 90.

⁶⁶⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 265.

cephanesi yoktu. Yalnız 2 adet sahra topu ile 7.000 atım top mermisi ve 2 adet 12 cm.lik Fransız topu vardı. Alman piyade cephanesi bulunmadığından Gazal römorkörü ile 2 adet sahra topu ve 1.000 atım mermisi gönderilecekti.⁶⁶⁸

Ruslar tarafından İnebolu'ya gönderilen motorlarla birinci tertip olarak; 4 Nisan 1921'de 4 adet 8,8 cm.lik İngiliz sahra topu, 411 sandık Alman piyade cephanesi, ikinci tertip olarak; 4/5 Nisan 1921'de 981 sandık Alman piyade cephanesi, Üçüncü tertip olarak da; 5 Nisan 1921'de dört toparlak iki cephan arabası, 3 sandık top nişangâhı, 3 uçak motoru ile 2.544 atım Rus top mermisi karaya çıkartılarak hat komutanlığına teslim edilmiştir. Ayrıca, Ruslara ait olup Ünye'ye gelen motor 90 ton (yaklaşık olarak 2.500 sandık) Alman ve Avusturya piyade cephanesiyle 2 Nisan 1921'de Tuapse'den İnebolu'ya hareket ettirilmişti.⁶⁶⁹

30 Mart 1921 tarihinde Ruslar'dan istenilen silah, mühimmat ve gereç sayılarıyla Ruslar'ın en son Türkler'e verebilecekleri miktarlar aşağıdaki şekildeydi.⁶⁷⁰

Ruslardan İstenilen	
1	100.000 adet Alman ve Avusturya tüfeği
2	800 adet bütün avadanlığı ile beraber sehpalı ve aynı cinsten ağır makineli tüfek
3	Tüfek başına 10.000 adet Piyade cephanesi, makineli tüfek başına 100.000 adet makineli tüfek mermisi ile 5.000.000 adet Alman cephanesi
4	100 adet Top (Avusturya veya şinayder) bütün koşumları ile
5	Top başına 1.000 atım top cephanesi
6	15 Obüs bataryası (4'er toplu), 10,5'luk skoda dağ obüsü, olmazsa Rus dağ obüsü
7	Top başına 1.000 atım obüs cephanesi

⁶⁶⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 265.

⁶⁶⁹ Köylü, a.g.e., s. 90.

⁶⁷⁰ Köylü, a.g.e., s. 91; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 266–268.

8	500 baş koşum hayvanı
9	10 adedi keşif uçağı, 10 adedi muharebe uçağı, 4 adedi deniz uçağı olmak üzere 24 adet kara ve deniz uçağı (bütün avadanlıkları ile)
10	Denizaltı ve motorbot
11	En az beş uçaksavar bataryası
12	Deniz torpili
13	Çok sayıda Osmanlı mavzer cephanesi
14	Boş kovan doldurma özel el presi, dumansız barut, batarya dürbünü
15	Elbise, eyer takımı, koşum, kamyon
16	Telsiz telgraf ve fen memurları
17	Sağlık malzemesi
18	Demiryolu gereçleri a. Sarıkamış – Erzurum dar hattının uzatılması için gereç b. Erzurum – Ankara geniş hattın inşası

Rusların Verecekleri	
1	1.500 adet Avusturya tüfeğı, 700 adet Alman tüfeğı, 1.100 adet votezi (eski model olduğundan alınmayacak), 700 adet gra (eski model olduğundan alınmayacak)
2	35 adet Şuvaltloze ağır makineli tüfek, 15 adet Alman ağır makineli tüfeğı, 30 adet levis ağır makineli tüfeğı, 70 adet suşe Alman ağır makineli tüfeğı, 4–50 adet Rus maksim ağır makineli tüfeğı
3	Tüfek başına 1.000 adet tüfek cephanesi, makineli tüfek başına 10.000 adet makineli tüfek cephanesi, suşe ve levis için ayrıca 22.000 sandık cephane
4	24 adet 12 puntluk obüs, 56 adet onarıma muhtaç top
5	Top başına 1.000 atım dane, şarapnel
6	10 adet 104 mm.lik top
7	Top başına 924 atım şarapnel 1.738 atım dane ve 2.268 atım kartuş olmak üzere toplam 5.500 atım şarapne ile 17.229 atım dane
8	500 baş koşum hayvanı söz verildiğı halde gelmemiştir.

9	Uçak yerine yalnız uçak onarımı için gerekli malzemeyi verebileceklerdi.
10	Denizaltı ve motorbot vermeyeceklerini bildirmişlerdi.
11	Uçaksavar bataryası veremeyeceklerdi.
12	Sadece 150 adet deniz torpili vereceklerdi.
13	300.000 adet Osmanlı mavzer cephanesi verebileceklerdi.
14	Boş kovan doldurma özel el presi, dumansız barut, batarya dürbünü verilmeyecekti.
15	Mensucat fabrikası için bazı avadanlıklar verilecekti. Fakat buna karşılık ham meşin istenmişti. Otomobil onarımına ait bazı parçalar verilecekti.
16	İki adet telsiz istasyonu iki – üç aya kadar vereceklerdi.
17	Sağlık malzemesi ne verilirse onunla yetinilecekti
18	Demiryolu gereçleri: a. Gereç vardır. Fakat henüz müspet bir cevap verilmemiştir. b. Geniş hat inşasının mümkün olamayacağını bildirmişlerdi.

Yollamaların çabuklaştırılması için Genelkurmay Başkanlığı'nca Nisan 1921'de bazı tedbirler alındı. Buna göre, Tuapse'de silah ve cephaneye yükleyen Türk deniz araçları hareketlerine Ruslar çeşitli nedenlerle engel oluyorlardı. Türk vapur ve motorlarının serbest bırakılmasıyla daha çok sayıda silah ve cephaneye yollanmasının 11. Kızılordu Komutanlığı'na bildirilmesi Türk Genelkurmay Başkanlığı'nca Doğu Cephesi Komutanlığı'ndan istenmişti. Öte yandan Tiflis Türk temsilcisi Hüsamettin, Rus Şûralar Cumhuriyeti Kafkas Siyasi Komiseri Yoldaş Orjenikidze'ye durumu izah ederek, yollamaların çabuklaştırılması için Kars – Tiflis – Batum demiryolu ile yapılmasına yardımcı olması için rica edilmişti. Her iki makamın istekleri uygun görülerek, Tuapse ve Batum'a gelecek silah ve cephanenin batıya bu yoldan yapılmasına başlanmış ise de yollamalar, ancak Kütahya – Eskişehir Muharebelerinde gerçekleşmişti.⁶⁷¹

Rusya'dan yapılan para yardımları da şöyleydi. 17 Aralık 1920 günü Tuapse'den Trabzon'a gelen bir motorla, önceden Moskova'ya gönderilen Teğmen

⁶⁷¹ Köylü, a.g.t., s. 93; *TİH İdari Faaliyetler*, s. 269.

Bekir tarafından, beheri 10 rublelik 150.000 adet yani 1.500.000 altın ruble getirildi. Sandıklar hariç, gelen para toplamı 2.500.000 birlik altın ruble idi. Bunlardan ayrı olarak, Gümrü'de bulunan Rusya Müttefik Cumhuriyetleri Şûraları Vekili tarafından, Erzurum'daki askeri okullar ve sanayi tesisleri için 50.000 altın ruble ve Azerbaycan Şûralar Cumhuriyeti adına da 100.000 Osmanlı altını bağışlanmıştı. Kazım Karabekir Paşa bu yardımlara teşekkür ederek durumu 1 Aralık 1920'de MSB'na bildirmişti. Teğmen Bekir, bu paradan 100 adedinin Moskova'da bulunan Bekir Sami Bey tarafından ve ayrıca 100 adedinin Rize mebusu Osman Bey tarafından alınarak Tuapse Konsolosu'na verildiğini belirtmişti.⁶⁷²

Moskova'da bulunan Türk delegeleri Ruslarla yaptıkları müzakerelerde, 150.000.000 altın ruble istediler. Buna karşılık Ruslar senede 10.000.000 ruble vermeyi kabul ettiler.⁶⁷³

3. KÜTAHYA – ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ DÖNEMİ

Batı Cephesi'nin Nisan 1921 ayı içinde daha çok sahra ve kudretli dağ top mermilerine çok ihtiyacı vardı. Bu nedenle, gerek Doğu Cephesi'nden ve gerekse El-Cezire Cephesi'nden bu cins mermilerin bir an önce getirtilmesine çalışılıyordu. Diğer taraftan, Sovyet Rusya'dan da yedek olarak Rus sahra ve dağ top mermileri temin edildiği takdirde, az bir torna ile kullanılabilecek duruma getirilebilirdi. Genelkurmay Başkanlığı'nca, bu ihtiyacın giderilmesi için Türk Dışişleri Bakanlığı'nın aracı olması ve Sovyet Rusya'dan istenmesi rica edilmişti. Genelkurmay Başkanlığı'nın isteği yerine getirildi. Ancak, Ruslar da silah ve cephane bakımından sıkıntı içinde olduklarından daha önce vaat edilenlerden başka silah ve cephane veremeyeceklerini bildirmişlerdi.⁶⁷⁴

⁶⁷² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 167.

⁶⁷³ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 168.

⁶⁷⁴ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 313.

Ruslar Moskova Antlaşması'nı imzaladıktan sonra gizlice yollamaya başlayacakları silah, cephane ve harp gereçlerini şimdilik Tuapse – Tiflis yolu ile yapacaklarını kararlaştırdıkları, bu silah ve cephanenin büyük bir kısmının Kafkas askeri bölgesinden verileceği, bir plan içinde hazırlanıp yollanmasına Kızılordular Başkomiseri Gürcü Mösyö Orjenikidze (Orneigidre)'nin memur edildiği ve Rus Dışişleri Halk Komiseri Mösyö Çiçerin'in kendilerine gerekli yönergeyi verdiği, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Genelkurmay Başkanlığına bildirilmişti. Moskova Büyük Elçimiz General Ali Fuat Cebesoy da ikmal işleri ile Hüsamettin Bey'i görevlendirmişti. Buna göre, Rusların en son Türkiye'ye vereceği silah ve cephane sayıları şöyle idi: 12.000 adet Rus, 9.200 adet Avusturya, 3.300 adet Alman, 6.000 adet İngiliz piyade tüfeği, 217 adet ağır makineli tüfek ile 65 adet çeşitli top, 12.000 sandık Rus, 9.000 sandık Avusturya, 3.300 sandık Alman ve 6.000 sandık İngiliz piyade cephanesi ile 39.000 atım çeşitli top mermisi idi.⁶⁷⁵

Bunlardan, silah ve cephaneler Tuapse limanına gelmiş olanlarla, Trabzon'a yollanan, Trabzon'dan Samsun ve İnebolu limanlarına kadar gönderilen silah ve cephane sayıları şöyle idi:⁶⁷⁶

Tuapse limanına gelenler	
Miktarı	Cinsi
2.480 adet	Rus piyade tüfeği ve süngüsü
9.200 adet	Avusturya tüfeği
3.300 adet	Alman tüfeği
1.951 sandık	Rus piyade cephanesi
7.441 sandık	Avusturya piyade cephanesi
3.252 sandık	Alman piyade cephanesi
5.000 sandık	İngiliz piyade cephanesi

⁶⁷⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 314.

⁶⁷⁶ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 315.

4.160 sandık	Makineli tüfek cephanesi
65 adet	Çeşitli top (8'i küçük çaplı)
3.900 atım	Çeşitli top cephanesi
Trabzon'a gelenler	
Miktarı	Cinsi
9.520 adet	Rus piyade tüfeği
85 adet	Çeşitli ağır makineli tüfek
8.049 sandık	Rus piyade cephanesi
222 sandık	Avusturya piyade cephanesi
148 sandık	Alman piyade cephanesi
23.600 kg.	Benzin

Trabzon'a gelmiş olan silah ve cephanelerin bir kısmı 26–29 Mayıs 1921 tarihinde Samsun ve İnebolu'ya gönderilmişti. 30 Mayıs 1921 günü Hopa'da bulunan Batum Konsolosu'nun verdiği bilgiye göre; Batum'a 34 vagonla 22 adet top ve cephanesinin geldiği bildirildi. Bunları almak üzere bir römork ile üç yelkenli Batum'a gönderildi ise de toplar bırakılarak ancak cephaneler Türkiye'ye getirildi. Toplar da bir müddet sonra gönderilecek Şahin Vapuru ile aldırılacaktı. Fakat Haziran ayı içinde Karadeniz'de Yunan harp gemilerinin faaliyetleri artmış olduğundan, denizden yollamalara ara verilmişti. Deniz kıyısında bulunan bütün silah ve cephane Maçka – Trabzon arasına taşınmış, gaz ve benzinler de yeraltı depolarına kaldırılmıştı. Batum'dan gelecek silah ve cephane ancak Rize'ye boşaltılacaktı. Batum'dan taşınacak harp gereçlerinin taşıma ücreti olan 30.000 lira Batum Konsololuğu'na gönderilmişti.⁶⁷⁷

Rusya'dan gelecek ve Türkiye'ye teslim edilecek silah ve cephaneler için Sovyet Rusya Hükümeti tarafından Temmuz 1921 ayından itibaren alınan tedbirler şöyleydi; Batum'da bir kurul teşkil edilecek. Kurul tarafından, Batum'a gelen harp gereçleri Türkiye'nin Batum Konsololuğu'na veya onun göstereceği bir

⁶⁷⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 316.

memura tutanak karşılığı teslim edilecek. Bu gereçler Trabzon'a geldiği zaman, kurumdan bir üye de bulunacak, teslim işinden sonra Kafkas Ordusu Karargâhı'na buradan almış olduğu tutanaklar götürülecek. Böylece Batum, bir yollama merkezi olacağından, çalışkan ve becerikli iki subayla yirmi er, Doğu Cephesi'nden yeteri kadar ödenek de gerekli makamlardan verilmek üzere konsolosluk emrine gönderilecekti. Öte yandan, Batum – Trabzon arasında çalışacak deniz taşıt araçlarına Türkiye Hükümeti tarafından birer belge verilecekti.⁶⁷⁸

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri döneminde Rusya'dan yollanan silah, cephane ve gereçler şöyle idi;⁶⁷⁹

Miktarı	Cinsi	Yollandığı Tarih
11.920 adet	Rus piyade tüfeği	22–30 Mayıs 1921
9.520 adet	Rus piyade süngüsü	22–30 Mayıs 1921
9.049 adet	Avusturya piyade tüfeği	20 Haziran–24 Temmuz 1921
902 adet	Alman piyade tüfeği	7 Haziran 1921
4.013 adet	İngiliz piyade tüfeği	7–25 Haziran 1921
99 adet	Çeşitli ağır makineli tüfek	11 Mayıs–7 Haziran 1921
93 adet	Hafif makineli tüfek	7–24 Haziran 1921
123 sandık	Bomba	25 Temmuz 1921
9.062 sandık	Rus piyade cephanesi	22–26 Mayıs 1921
6.564 sandık	Avusturya ve Fransız piyade cephanesi	22 Mayıs–6 Temmuz 1921
842 sandık	Alman piyade cephanesi	26 Mayıs–16 Temmuz 1921
1.123 sandık	Ağır makineli tüfek cephanesi	26 Mayıs 1921
60 adet	Süvari kılıcı	16 Temmuz 1921

⁶⁷⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 317.

⁶⁷⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 318.

18 adet	Çeşitli top	25–30 Haziran 1921
20.481 adet	75 mm.lik top mermisi	2 Haziran–17 Temmuz 1921
18.220 adet	75 mm.lik Rus top mermisi	16–19 Temmuz 1921
9.794 adet	88 mm.lik İngiliz top mermisi	26 Haziran–22 Temmuz 1921
9.175 adet	105 mm.lik obüs mermisi	30 Mayıs–11 Temmuz 1921

Yusuf Kemal Tengirşenk beş arkadaşıyla 28 Nisan 1921 günü Rusya'dan Kars'a geldi. İlk taksit olarak her biri 10 altın rublelik 400.000 adet Rus rublesini beraberinde getirmişti. Maliye Bakanı, 30 Nisan 1921'de Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği bir yazı ile Kars'a gelen 400.000 onluk Rus altınının savaşın ağır yükünü taşıyan Batı Cephesi'nin ihtiyaç ve istekleriyle harp mühimmatı için görülen önemine göre en çabuk araçlarla Ankara'ya gönderilmesini rica etmişti.⁶⁸⁰

Moskova Antlaşması'nın imzasından sonra verilen 5.160.000 altın rublenin durumu ve Rus Hükümeti'nin tutumu hakkında Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa, 15 Temmuz 1921 tarihinde Dışişleri ve Maliye Bakanlıkları'na aşağıdaki şifreyi göndermişti:

Şifre

Dışişleri Bakanlığına

Maliye Bakanlığına

"1. Moskova Antlaşması'nın imzasından sonra Sovyet Hükümetinin karşılıksız vermesini vadettiği 10.000.000 altın rublenin, bu yıla ait kısmından 4.000.000 altın ruble alınarak Trabzon Komutanı Seyfi Bey'e gönderilmiş ve 1.160.000 rublenin de Dışişleri Bakanlığının... tarih ve... numaralı şifresiyle bildirilen emri gereğince, Alman cephanesi ve fişek yapmaya mahsus aletler ve edevat satın alınması için Almanya'ya gönderilmiş olan Ataşemiliter Saffet Bey'e verilmek üzere Sovyet Hükümeti tarafından Stokholm'a transferi yapılmış ise de, henüz bu paranın Saffet Bey tarafından teslim

⁶⁸⁰ TİH İdari Faaliyetler, s. 168.

alındığına dair bilgi alınamamıştır. Bunlardan maada, 14 Mayıs 1921 tarihinde 240.000 altın ruble alınmış ve bu para elçiliğin mali sene masraflarıyla, esirlerin gönderilmesi ve nakliyat ücretleri karşılığı olarak şimdilik burada alıkonulmuştur. Bu senenin taksidinden henüz alınamayan, 4.600.000 rubledir. Ataşemiliterimize, önce 760.000 altın ruble verilmesi kararlaştırılmış ise de sonradan Berlin temsilcimiz ile adı geçen kişinin gösterdiği lüzuma binaen, daha 400.000 altın ruble Sovyet Hükümeti'nden havale ettirilmiştir.

2. Bu senenin taksitinden geri kalan 4.600.000 altın rublenin alınması için pek çok kereler teşebbüslerde bulunulmuş ise de, başarı sağlanamamıştır. Verilen cevaplarda vaad olunan yıllık paranın bir gün gelip de Türkiye tarafından ya aynen veya karşılığı alınmak üzere verileceği düşünülmüş, bunun için Oltu madenlerinin imtiyazını teklif etmek gibi muamelede bulunulmuştur. Gerek bu muameleye ait ve gerekse Dışişleri Bakanlığı'nun olağanüstü ihtiyaçlarımıza karşılık istikraz veya diğer suretle Rusya'dan istediği 50.000.000 altın rubleye karşılık öne sürdükleri koşullar ve bu husustaki görüşler, 30 Mayıs ve 10 Haziran tarihli şifrelerle arz edilmişti. Bu hususa henüz cevap alınmadığından 50.000.000 altın ruble hakkında yeni bir işleme teşebbüs edilmemiş ise de, geri kalan 4.000.000 altın rublenin alınması için teşebbüslerden geri durulmamış, fakat bu kerre verilen cevapta Rusya içinde baş gösteren pek büyük kıtlıktan dolayı şimdi bu paranın verilemeyeceği bildirilmiştir. İşbu para yardımından dönüş keyfiyeti Avrupalılar'la son zamanda girişmiş olduğumuz siyasi ilişkilerden, birçok teminatımıza rağmen hâlâ şüphe edilmekte bulunulmasına dayanmış olduğunu hissetmekteyim. Eğer bu şüphelerin giderilmesinde başarı sağlanırsa ve... tarihli istikraz hakkındaki tekliflerine az çok uygun cevap verilirse, yeniden Rusya'dan para tedarikinin mümkün olabileceğini zan ve tahmin etmekteyim.

3. Esirlerin sevki ve nakliyat komisyonları tarafından verilecek hesap sonucunda Elçilik kasasında ihtiyaçtan fazla para mevcut olduğu takdirde derhal takdim olunacaktır.

4. Moskova elçiliğinin kurulmasından evvel müteaddit kişilerin Rusya Hükümeti'nden alıp Türkiye'ye götürdükleri paranın miktarını da kontrol etmek üzere elçiliğin kurulmasından önce, kimlere, ne cins ve ne miktar para verilmiş olduğu Rusya hükümetinden sorulmuştur. Alınacak cevap derhal arz olunacaktır.”⁶⁸¹

⁶⁸¹ TİH İdari Faaliyetler, s. 169–171.

4. SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ DÖNEMİ

3. Kafkas Tümen Komutanlığı'nca, 31 Temmuz 1921 tarihinde, Genelkurmay Başkanlığı'na sunulan raporda; 18 Eylül 1920 tarihi ile 28 Temmuz 1921 tarihi arasındaki sürede Rusya'dan teslim alınarak Trabzon ve diğer iskelelere nakledilen silah ve cephane çeşit ve sayısı şöyle açıklanmıştır;⁶⁸²

Tüfek ve Süngü	
11.920 adet	Rus piyade tüfeği
9.520 adet	Rus tüfek süngüsü
9.030 adet	Avusturya piyade tüfeği
8.871 adet	Avusturya kasaturası
2.619 adet	Alman piyade tüfeği
1.795 adet	Alman kasaturası
6.480 adet	İngiliz piyade tüfeği
3.387 adet	İngiliz kasaturası
25 adet	Meksika piyade tüfeği

Toplam tüfek sayısı 30.083adet, kasatura ve süngü sayısı 15.573 adet idi. Ruslar'ın Türkiye'ye verecekleri tüfek sayısı ile gelen tüfek sayısı karşılaştırıldığı takdirde 80 adet Rus tüfeği ile 161 adet Avusturya ve 681 adet Alman tüfeğinin noksan gönderildiği saptanmış ise de, buna karşılık 480 adet İngiliz tüfeği ile 25 adet Meksika tüfeğinin fazla olarak yollandığı görülmüştü.⁶⁸³

⁶⁸² *TİH İdari Faaliyetler*, s. 347.

⁶⁸³ Köylü, a.g.t., s. 148.

Piyade Cephane	
10.254	Rus piyade cephanesi
7.244 sandık	Avusturya piyade cephanesi
3.174 sandık	Alman piyade cephanesi
10.074 sandık	İngiliz piyade cephanesi
567 sandık	Çeşitli piyade cephanesi
43 adet	Fransız el bombası
83 adet	İngiliz el bombası

Toplam piyade cephanesi sayısı 31.317 sandık, el bombası sayısı 126 adet idi. Rusların Türkiye'ye verecekleri piyade cephanesi sayısı ile gelen piyade cephanesi sayısı karşılaştırıldığında takdirde 1.344 sandık Rus piyade cephanesiyle 1.953 sandık Avusturya piyade cephanesi ile 126 sandık Alman piyade cephanesinin noksan gönderildiği saptanmış, buna karşılık 4.078 sandık İngiliz piyade cephanesi ile 567 sandık çeşitli piyade cephanesinin de fazla yollandığı görülmüştü.⁶⁸⁴

Rusların Türkiye'ye verecekleri çeşitli hafif ve ağır makineli tüfek sayısı 212 idi. Buna karşılık beş noksanı ile 207 adet çeşitli hafif ve ağır makineli tüfek Türkiye'ye yollanmıştı. Rusların Türkiye'ye verecekleri çeşitli top sayısı 65 adet idi. Buna karşılık 26 adet çeşitli hafif sahra ve dağ topu Türkiye'ye yollanmıştı. 39 adet top eksik kalmıştı. 21.267 atım çeşitli top cephanesi Türkiye'ye yollanmıştı. Rusların daha 17.000 atım çeşitli top cephanesi yollamaları gerekiyordu. Çeşit ve sayısı yukarıda açıklanan silah ve cephaneden 500 adet İngiliz tüfeği ile 250 sandık İngiliz cephanesi ve 5 adet levis makineli tüfeği Giresun Alayı'na verilmiş, 50 adet tüfek ise Lazistan Teşkilâtı'na ve deniz nakliyatında kullanılan deniz araçları personeline dağıtılmıştı. Bu arada, Preveze gambotunun ivedi Batum'a hareketi nedeniyle 2.048 atım Rus top mermisi gambottan çıkarılamamıştı. 18 Eylül 1920 tarihiyle 28 Temmuz 1921 tarihi arasındaki süreçte Rusya'dan teslim alınarak Trabzon ve diğer iskelelere getirilen bu silah ve

⁶⁸⁴ Köylü, a.g.t., s. 149.

cephaneler, değişik günlerde Samsun, Sinop ve İnebolu iskelelerine yollanmıştı.⁶⁸⁵

25 Temmuz 1921 tarihi ile 10 Ekim 1921 tarihi arasındaki sürede Rusya'dan teslim alınarak Trabzon ve diğer iskelelere nakledilen silah ve cephane çeşit ve sayısı şöyle idi:⁶⁸⁶

Tüfek	
892 adet	Çeşitli piyade tüfeği
3.562 adet	İngiliz piyade tüfeği
471 adet	Alman piyade tüfeği

Toplam tüfek sayısı 4.925 idi. Bu tüfekler 19/20 Ağustos 1921 tarihi ile 5 Ekim 1921 tarihi arasındaki sürede Türkiye'ye yollanmıştı.

Piyade Cephanesi	
401 sandık	Fransız ve Belçika piyade cephanesi
1.691 sandık	Avusturya piyade cephanesi
371 sandık	Alman piyade cephanesi
4.497 sandık	Rus piyade cephanesi
5.803 sandık	İngiliz piyade cephanesi

Toplam piyade cephanesi sayısı 12.763 sandık idi. Bu cephaneler 19/20 Ağustos 1921 tarihi ile 4 Ekim 1921 tarihi arasındaki sürede Türkiye'ye yollanmıştı.

Makineli Tüfek	
28 adet	Levis hafif makineli tüfeği

⁶⁸⁵ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 348.

⁶⁸⁶ Köylü, a.g.t., s. 149,150.

60 adet	Şuşe makineli tüfek
1 adet	Avusturya hafif makineli tüfeği

Toplam olarak makineli tüfek sayısı 89 idi. Bu tüfekler 19/20 Ağustos 1921 tarihinde Türkiye'ye yollanmıştı. 36 adet İngiliz sahra topu ve 24 adet toparlak top, 3 Ağustos 1921 tarihi ile 17 ağustos 1921 tarihi arasında Türkiye'ye yollanmıştı.

Top Cephane	
36.146 atım	88 mm.lik İngiliz sahra top cephanesi
1.946 atım	120 mm.lik Fransız top cephanesi
24.103 atım	75 mm.lik Rus sahra ve dağ top cephanesi
248 atım	75 mm.lik Avusturya top cephanesi

Toplam top cephanesi sayısı 62.473 atımdı. Bu cephaneler 2 Ağustos 1921 tarihi ile 10 Eylül 1921 tarihi arasında Türkiye'ye yollanmıştı.

Bunlardan ayrı olarak Ruslar tarafından verilen bir deniz motorgambotu da 24 Eylül 1921 günü Trabzon'a gelmişti. 19.359 adet Rus gaz maskesi 10 Eylül 1921 günü Türkiye'ye yollanmıştı. 25 Temmuz 1921 tarihi ile 10 Ekim 1921 tarihi arasında Tuapse ve Batum'dan yollanan yukarıda çeşit ve sayısı açıklanan silah ve cephanesi Trabzon'a gelmiş, bunlar değişik tarihte Samsun, Sinop ve İnebolu iskelelerine yollanmıştı.⁶⁸⁷

Yine bu dönemde para yardımları da devam etmiştir. 3 Ağustos 1921 günü TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından, 3. Kafkas Tümeni Komutanlığı'na gönderilen bir emirde; Rusya'dan Trabzon'a gönderilmiş bulunan 150.000 altın rublenin en çabuk ve güvenilir bir araçla Ankara'ya gönderilmesi istenmişti. Bu konuda Maliye Bakanlığı'nın şimdiye kadar verdiği direktiflerin

⁶⁸⁷ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 349.

üzerine ne yapıldığının ve bu güne kadar yola çıkarılmamış ise hemen çıkarılmasının ve sonucunun makine başında beklendiği de bildirilmişti. 9 Ağustos 1921 günü 3. Tümen Komutanlığı'ndan Genelkurmay Başkanlığı'na, Trabzon muhasebesiyle anlaşarak 12 sandık içinde 72.000 kızıl emanetin (altının) gereken tedbirler alınarak 9 Ağustosta bir motorla yola çıkarıldığı bildirildi. 15 Eylül 1921 günü Merkez Ordusu Komutanlığından bildirildiğine göre de, 58.000 Rus altınının 13 Eylül 1921 günü sabahı koruyucu tedbirler alınmak üzere, Havza'dan Ankara'ya yola çıkarıldığı bildirilmiştir.⁶⁸⁸

Mevcut belgelere göre, Rusya'dan alınan paraların miktarlarıyla Türk parasına göre değeri:⁶⁸⁹

1920 Yılında Verilen	Birlik Bir Rus Altın Rublesinin Türk Parası Olarak değeri	Tutarı (TL)
(6 sandık=400 kg) 516.800 adet ruble	0,59TL.	304.912
1.000.000 ruble	0,59 TL	590.000
1.500.000 ruble	0,59 TL	885.000
50.000 ruble	0,59 TL	29.500
100.000 adet Osmanlı Atını	5,07 TL	507.000
Toplam		2.316.412
1921 Yılında Verilen (adet altın ruble)	Birlik Bir Rus Altın Rublesinin Türk Parası Olarak değeri	Tutarı (TL)
4.000.000	0,59 TL	2.360.000
4.000.000	0,59 TL	2.360.000
1.160.000	0,59 TL	900.000
240.000	0,59 TL	141.600
400.000		236.000
Toplam		5.997.600

⁶⁸⁸ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 171.

⁶⁸⁹ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 173.

5. HİNT MÜSLÜMANLARI'NIN YARDIMLARI

Milli Mücadele sırasında Hint Müslümanları da çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. 16 Kasım 1921 günü İstanbul'dan Hamit Bey şu bilgileri vermektedir; Londra aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa adına 20.000 İngiliz lirası gönderilmiştir. Bundan başka göndermelerin devam edeceği, Osmanlı Bankası'na gönderilen bir mektuptan anlaşılmakta idi. Osmanlı Bankası, gönderilen 20.000 İngiliz lirasının kargılığını Ankara Şubesi'ne aktarmış bulunmaktaydı. Osmanlı Bankası, gelmesi muhtemel diğer paralara aracı olacağını bildirmişti. Ancak para gönderilmesi devam ettiği sürece, bunların İstanbul'da saklanması mı yoksa gönderilmesinin mi gerektiği de sorulmakta idi. Ayrıca, yine Hindistan'dan Mustafa Kemal Paşa adına gönderilerek Osmanlı Bankası'na gelen 6.000 İngiliz lirası karşılığı olarak 36.300 Osmanlı lirasının 30 Ocak 1920 günü bankanın Ankara Şubesi'ne gönderildiği Hamit Bey tarafından bildirildi.⁶⁹⁰

İnönü Muharebeleri döneminde de Hint Müslümanları'nın yardımları olmuştur. 8-10 Temmuz 1921'de Karaçi'de 5.000 temsilcinin katılımıyla "*Hindistan Hilafet Konferansı*" toplandı. Konferansta, Hindistan'ın bağımsızlığı ve Ankara Hükümeti'ne yardım toplanması da kabul edildi. Bu durumdan rahatsız olan Lloyd George, Mart 1921'de Hint delegasyonunu görüşmek üzere Londra'ya davet etti.⁶⁹¹

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden on gün sonra ise Hintli Müslümanlar Londra'da ilk protesto mitingini düzenlemiş bulunuyordu. Hint Müslümanları'nın lideri Mevlâna Mehmet Ali Han, Anadolu'ya maddi yardımda bulunmak için bir yardım komitesi kurdu. Komite bir kampanya açarak para toplamaya başladı. Hint Müslümanları'nın Türkiye lehindeki tutum ve davranışları ile Anadolu'da Hint Müslümanları hakkında duyulan sempaticiden, İngiltere'nin casusluk işlerinde yararlanmaya çalışması ilgi çekici idi. 1 Kasım 1920 günü Emir Ali Hint

⁶⁹⁰ *TİH İdari Faaliyetler*, s. 175.

⁶⁹¹ Duru vd., a.g.e., s. 357; Ali Asghar Khan; "Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)", (Çev. Ahmet Özgiray), *Tarih İnceleme Dergisi*, İzmir 1992, s. 203.

Müslümanları'nın gönderdiği para yardımının Dr. Frew'a verildiğine dair bir demeç vermiştir. Oysa Frew'un İngiliz himayesine taraftar toplamaya çalışan, Anadolu'da Milli Mücadele başlayınca da İngiltere lehine casusluk yapan bir kişi olduğu biliniyordu. Öte yandan, İngilizlerin özel olarak görevlendirdikleri Mustafa Sagir adlı casus, Hint Müslümanları'nın yardımları konusunda özel elçi olarak kendisini tanıtarak Ankara'ya gelmişti. Ancak Mustafa Sagir, henüz İstanbul'da iken kendisinden kuşkulanan, Türk Gizli Emniyet Örgütü, durumu Ankara'ya bildirmişti.⁶⁹²

Ankara'da önemli kişilerle tanışan, Mustafa Kemal Paşa'ya Hint Hilafet Komitesi'nin (Indian Committee of the Caliphate), yakında gönderilecek bir kaç yüz bin liralık yardımlarından söz eden Mastafa Sagir'in davranışları gözetlenmişti. Ankara'daki çalışmalar hakkında İstanbul üzerinden Hindistan'daki yardım komitesine ulaştırılmak üzere yazdığı mektupların, aslında gizli mürekkeple İngiliz casusluk örgütüne yazıldığı tespit edilen Mustafa Sagir yakalanmıştı. Mahkemesi sırasında, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmekle görevlendirildiğini itiraf eden Mustafa Sagir asılarak idam edilmişti.⁶⁹³

Hint Müslümanları'nın iyi niyetlerinin İngilizler tarafından casusluk amacıyla istismar edilmesi yüzünden, Milli Mücadele süresince, Hint Müslümanları'nın yardımı üzerinde fazla durulmamıştı. İkinci İnönü Zaferi, İngiltere'de ciddi kaygılar yaratmıştı. Yunan yenilgisi üzerine Londra'da ilk harekete geçen Mr. Montagu olmuştu. Kendisi, Hindistan'dan sorumluydu ve kaygısı da Hindistan bakımındandı. Hindistan'daki Türkiye lehindeki kıpranışlar, hilafetin bulunduğu İstanbul'un işgali ile artmış, güçlü bir akım halini almıştı. Hindistan'dan gelen bir heyet, 24 Mart 1921 günü İngiltere Başbakanı Lloyd George ile görüşerek, Türkiye lehindeki isteklerini anlatmıştı. Özellikle İngilizlerin İstanbul'dan çekilmeleri istenmişti. Merkezi Bombay'da bulunan Hindistan Hilafet Komitesi'nin açmış olduğu yardım kampanyası, Hint Müslümanları arasında özellikle fakir ve orta sınıfta büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Bu şekilde, Hint Müslümanları'nın yardımı olarak Ankara'ya ulaştırılan

⁶⁹² Doğanay, a.g.e., s. 324.

⁶⁹³ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 556,557.

para miktarı 130.000 İngiliz sterlinini bulmaktadır.⁶⁹⁴ Ancak, Hint Müslümanları'nın bu amaçla Hindistan Hilâfet Komitesi'ne yaptıkları bağışın daha fazla olduğu fakat Türkiye'ye gelinceye kadar kayıplara uğradığı söylenmektedir.⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ Lord Kinross; *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğusu*, İstanbul 1973, s. 457.

⁶⁹⁵ Duru vd., a.g.e., s. 359; Hint yardımları hakkında bazı belgeler için Bkz. Bilal N. Şimşir; *Atatürk ile Yazışmalar I (1920–1923)*, Ankara 1981, s. 180,212,220,227; Ezer, a.g.t., (YL.), s. 49.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi Hükümleri gereğince, İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni ipotek altına almışlar ve yurdun dört bir yanını işgal etmişlerdi. Mütareke'nin boşluklarından faydalanan İtilâf Devletleri, Türk Ordusu'nun kuruluş ve kadrolarını küçültmüş ve İstanbul Hükümeti'ne yaptıkları baskılarla kadro fazlası erleri terhis ettirmiş, fazla kabul ettikleri her türlü silah ve cephaneleri; İstanbul, Gelibolu ve İzmit bölgelerinde toplamışlardı. Toplatamadıkları silahların hayati önemdeki parçalarını da işgal bölgelerinde kurdukları depolara taşıtmış, bir kısım silah ve cephaneyi yok etmişlerdi. Bunların dışında birçok istihkâm, muhabere ve levazım malzemesi ile çeşitli harp araç ve gereçleri de, ya işgal bölgelerinden kalmış veya İtilâf Devletleri tarafından el konulmuş, böylece Türk Ordusu büyük ölçüde harp gücünden yoksun bırakılmıştır. Bu duruma göre, Türk Ordusu elinde bulunan silah ve cephaneye ancak bir cephede, bir iki meydan muharebesi yapabiliirdi.

Bu şartlar altında Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten sonra Havza'da Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine 28 Mayıs 1919'da göndermiş olduğu tamimde işgallere karşı mitingler yapılmasını, İstanbul Hükümeti'ne etkili telgraflar çekilmesini isteyerek, Milli Mücadele Harekâtı'nın "aksiyon safhasını" başlatmıştı. Diğer taraftan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Milli Mücadele'nin siyasi alt yapısı tamamlanmıştır. Kuvâ-yı Milliye ve nihayet Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Düzenli Ordular kurulmaya ve Yunan Kuvvetleri işgallerine karşı daha plânlı mukavemetler yapılmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde de Batı Cephesi kurulmuştur. Batı Cephesi'nin de zaferle neticelenebilmesi için ikmal kaynaklarının mutlak suretle sağlanması gerekiyordu. Bu durumu göz önünde bulunduran TBMM Hükümeti, gerekli silah ve mühimmat noksanını karşılamak üzere aşağıdaki hususların sağlanmasına karar vermişti. Elde mevcut silah ve mühimmatla işe başlamak; ilk tedbir olmak üzere Güneydoğu Bölgesi'nde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık bir halde bulunan silah, mühimmat ve malzemeyi muharebe eden cephelerimizde toplamak; böylece cephelerin

ihtiyaçlarını olanaklar ölçüsünde sağlamak. Savaş için gerekli görülen ve yurt içi kaynaklarından sağlanması mümkün olanların yapımına girişmek. Tarafsız dış ülkelerden silah ve mühimmat satın almak. Topyekün yurt içi kaynaklarını seferber haline getirmek. Silah ve mühimmat atölyelerinin kurulmasına çalışmak ve ihtiyaçların bir kısmını bu atölyelerden sağlamak. İstanbul'da İtilâf Devletleri elinde ve işgali altında bulunan çok büyük sayıdaki silah, mühimmat ve öteki harp araç ve gereçlerinin Anadolu'ya kaçırılması yollarını bulmaktır.

Milli Mücadele'nin ilk döneminde büyük kongreler yapılmıştı. Türk Kurtuluş Savaşı tarihinde, Mondros Mütarekesi ile TBMM'nin açılışı arasında geçen 17 aylık zaman "Kongreler" dönemi olarak adlandırılmıştı. Gerçekten de bu dönemde yurdun muhtelif bölgelerinde büyüklü, küçüklü kongreler toplanmış ve bu kongrelerde vatanın kurtarılma çareleri aranmış ve bu kongreler gerek işlevleri gerekse etkileri ile kendi boyutlarını aşmış, yaptıkları mücadele ile hem örnek teşkil etmişler hem de Milli Mücadele'nin sönmez bir meşalesi olmuşlardır.

Bu arada Anadolu'da vatanın kurtarılması yolunda Kuvâ-yı Milliye Hareketi başlamıştı. Kuvâ-yı Milliye birlikleri, Yunan Kuvvetleri'ne karşı ülkenin korunması ve savunmasının pekiştirilmesi, birlik ve beraberliğin sağlanmasını hedeflemişlerdir. 22 Haziran 1920'de başlayan büyük Yunan taarruzuna kadar benimsenen savunma modeli Kuvâ-yı Milliye ya da Milis Gücü modeli olmuş ve Milli Mücadele'nin zaferle sona eren, 26 Ağustos 1922 tarihine kadar önemli görevler yapmıştır. Düzenli bir ordu kuruluncaya kadar da Kuvâ-yı Milliye ile büyük bir mücadele örneği verilmiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin göstereceği faaliyetlerin finansmanını temin etmek, hele de ortada bu hareketi idare edecek, herkesçe kabul gören güçlü bir merkezi yönetim yokken, son derece zordu. Kuvâ-yı Milliye bir halk hareketi olduğundan mali ve lojistik kaynakları da genel olarak halka dayanmış, para bitince de halktan "Nakdi ve Ayni Teberru" adı ile zorunlu para ve mal bağışı toplanmıştır. Bir diğer mali kaynak ise askere gitmek istemeyenlerden alınan ve Heyet-i Milliyeler'ce belirlenen "Bedel-i Nakdiler"dir. Bunların yanında Duyun-u Umumiye İdareleri, mal sandıkları, yerel gümrük vergileri ve bankalardan zorla alınan paralarla da

ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Mücadele'nin başlamasından itibaren Kuvâ-yı Milliye erleri, tümen birliklerinin iâşe kuvvesine alınarak iâşe ediliyorlardı. Özellikle bunlar çarpışma ve muharebeler dışında kalan zamanlarda sürekli olarak toplu bulduklarından ve köyleri de yakın olduğundan iâşede zorluk çekilmedi. Kuvâ-yı Milliye erleri kendi giyecekleri elbise çamaşır ve ayakkabılarını gelirken evlerinden getiriyorlardı. Silah ve cephane ikmal ise, yurt içi depolarından, askeri birlik depolarından, askerlik şube ve daire depolarından, jandarma birlikleri depolarıyla, kendilerinin getirdikleri başlıca ikmal kaynağını teşkil etmekteydi. Kuvâ-yı Milliye'nin kuruluşundan sonra, sağlık teşkilatının ikmaline de el atılarak birçok hastane açılmıştır. Kuvâ-yı Milliye ve askeri birliklerde yaralananların tedavileri, Kızılay'ın (Hilali Ahmer) kurmuş olduğu küçük üniteler, birlik revirleri, askeri hastaneler ve memleket hastaneleri tarafından yürütülmekteydi. Yaralıların tahliyesi için henüz cephede bir sıhhiye teşkilatı yoktu, yaralanan personel kendi gayretleri ve arkadaşlarının yardımıyla en yakın revir veya hastaneye götürülüyordu. Sonuç itibariyle Kuvâ-yı Milliye devrinde ikmal sisteminde sıkıntılar yaşanmış ve Düzenli Ordu'ya geçiş ile beraber bu sıkıntılar daha da artmış, ancak bu defa daha sistemli ve organizeli yapıldığı için sıkıntılar daha erken teşhis edilerek, müdahale de ona göre daha erken olmuştur.

23 Nisan 1920'de yeni meclis çalışmalarına Ankara'da başlamıştır. Mustafa Kemal Meclis Başkanlığı'na getirilmiş, ardından hükümet kurulmuş, böylelikle Türk Kurtuluş Hareketi hukuki ve siyasi olarak tek elden yönetilmeye başlanmıştır. Siyasal bağımsızlık kadar, ekonomik bağımsızlığı da kutsal sayan bir görüş içinde bulunan TBMM Hükümeti, ekonomik gelişmeye engel olabilecek tüm etkenlerin giderilmesi esasını benimsemiştir. 24 Nisan 1920'de Meclis'ten geçen bir yasayla hayvan vergisi, dört katına çıkarılmıştır. Milli Mücadele'de istifade edilen ve el konulan kaynaklardan birisi de Düyun-u Umumiye geliri olmuştur. TBMM Hükümeti'nin Milli Mücadele'yi finanse edebilmek için kaynak bulma konusunda başvurduğu bir diğer yol da, Reji İdaresi'nin gelirine el koymak olmuştur. Mali imkân arayışları kapsamında TBMM Hükümeti'nin anlaşmaya vardığı bir diğer kurumda Osmanlı Bankası'dır. Yapılan mutabakatla Osmanlı Bankası faaliyetlerini TBMM Hükümeti'nin denetimi altında sürdürmeyi kabul etmiş, hükümet de bankanın

kaynaklarını kullanma fırsatını elde etmiştir.

İtilaf Devletleri TBMM kurulduğu dönemde Anadolu'yu Akdeniz, Ege, Boğazlar, Marmara ve Karadeniz bölgelerinden kuşatmış ve her türlü lojistik destek alma olanağını büyük ölçüde kısıtlamıştır. Sadece Sovyet Rusya ile karadan ve denizden bağlantı sağlama imkânı vardır. Anadolu'daki güçlerin ihtiyacı olan çeşitli lojistik maddeleri işgal altındaki İstanbul'da kalmıştır. Yunan Kuvvetlerine karşı koyabilecek düzenli bir ordu oluşturabilmek için öncelikle kadro malzemesinin sağlanması ve ikmalinin düzenli olarak sürdürülmesi gerekmektedir. Bu dönemde başlıca lojistik kaynaklar şunlardır: Anadolu'daki ordu depolarında kalmış her tür silah ve teçhizat; Yunan Kuvvetleri işgali altında bulunan İstanbul'daki depolarda bulunan silah ve teçhizat; El-Cezire Cephesi birliklerinin kendi ihtiyacından fazla olan silah ve teçhizatı; Doğu Cephesi birliklerinin kendi ihtiyacından fazla kalan silah, teçhizat ve diğer malzemeler ile Rusya'dan sağlanacak olan silah, teçhizat ve diğer malzemeler ve paralardır.

Kuvâ-yı Milliye Teşkilatı'nın büyük faydaları yanında teşkilatın başındakilerin şahsi menfaat, hırs ve bencillikleri, başına buyruk olma istekleri, emir altına girmek istememeleri bazı zararlı hareketlerin ve olayların sebepleri olarak gösterilebilir. TBMM'nin açılışından sonra hükümet teşkil edilmiş; ardından birtakım kanunlar çıkartılmıştır. Bu çalışmalar sırasında en mühim konu ise ordunun yeniden düzenlenmesi meselesi idi. Haziran 1920'den itibaren Milli Müdafaa Vekâleti ile birlikte ordunun cephe taksimine göre düzenlenmesi konusunda çalışmalarda bulunan Erkan-ı Harbiye-i Umumîye Vekâleti (Genelkurmay Başkanlığı) Ekim 1920'ye gelindiğinde büyük ölçüde bunu gerçekleştirdi. Düzenli Ordu kurulması çalışmaları sürecinde, 24 Ekim 1920 tarihinde Yunanlılara karşı yapılan "Gediz Taarruzu" da mühim bir tartışma konusu olmuştur. Bu yenilgi, TBMM'nde derin etkiler bırakmıştır. Hükümet'in daha önce vermiş olduğu Düzenli Ordu Teşkilatı'na geçiş kararını uygulamak üzere 9 Kasım 1920'de toplanan Bakanlar Kurulu Batı Cephesi'ni Kuzey ve Güney Cepheleri olarak iki kısma ayırmıştır. Düzenli Ordu'ya geçiş süreci 1920 Ağustos ayında büyük ölçüde

gerçekleştirilmiş olup, geri kalan kısımda 1920 Kasım–Aralık arasında son şeklini almıştır. Düzenli Ordu Birlikleri, Birinci İnönü Muharebesi, İkinci İnönü Muharebesi ve Sakarya Muharebeleri’nde istenilen başarıyı elde etmişlerdir.

Düzenli Ordu döneminde tümenlerin cephane ikmali için İnönü’de Batı Cephesi Komutanlığı tarafından vagonlar içinde bir cephane deposu kurulmuş ve buradan tümenlere cephe komutanlığı araçları ile ikmal yapılmıştı. Harekât bölgesinde ise birliklerin ihtiyaçlarını para ile satın almaları öngörülmüştü. Buna ilaveten, Batı Cephesi'nin ateş gücünü artırabilmek için, makineli tüfeklerin kapak takımlarında gerekli değişiklikleri yapabilecek atölyeler Ankara'da faaliyete geçirilmişti. Böylece, hem kullanılmayan mevcut makineli tüfeklerden yararlanma imkânı yaratılmış, hem de eldeki mermiler kullanılabilir hale getirilmişti. Kütahya – Eskişehir Savaşları öncesi, Eskişehir’de erzak treni, Polatlı ve Eskişehir’de ekmek yapım ve dağıtım merkezleri, ayrıca Eskişehir, Polatlı ve Konya’da donatım ambarları kurulmuştu. Bu savaşlarla birlikte Polatlı ambarında yalnız 4. Grup’la Mürettep Kolordu'nun iki günlük iâşesine yetecek miktarda erzak bırakılarak, fazlası Kadıköy’e taşınmıştı. Milli Mücadele süresince en çok ihtiyaç duyulan maddeler yiyecek, giyecek, teçhizat, silâh ve cephane olmuştu. Ayrıca, iâşe maddelerinin taşınma güçlüklerinden kurtulabilmek için Batı Cephesi harekât bölgesinden iâşe temini için incelemeler yapılmış, fakat bunun mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Batı Cephesi’nde su kaynakları çok az olduğundan, su ikmali en önemli meselelerden biri olmuştur. Birlikler su ikmalini tamamen kendi bölgelerinde sağlama yoluna gitmişlerdir. Muharip birliklerin gereksinimlerinin teminine öncelik verilerek Ankara ve daha gerilerdeki birliklere ekmek yerine keşkeklik bulgur (kıрма buğday) verilmiştir.

Milli Mücadele’de başarı sağlandıkça, Anadolu'nun diğer yerlerinde dağınık halde bulunan silâh ve cephane fiilen çarpışılan cephelere gönderilmiş, bu ihtiyaç maddelerinden noksan olanlar, yurt içinde mevcut ve yeniden kurulacak imalâthane ve fabrikalarda yapılmaya çalışılmıştır. Yurt içinden temini mümkün olmayan ihtiyaç maddeleri, güvenilir yollarla tarafsız ülkelerden alınıp yurt içine sokulmuş, özellikle

işgal altındaki İstanbul'da bulunan silâh, mühimmat, araç ve diğer gerekli malzemeler Anadolu'ya kaçırılmaya çalışılmıştır.

Doğu ve El-Cezire Cepheleri'nden gelen ve işgal altındaki İstanbul depolarından kaçırılan ikmal maddelerini bir plan dâhilinde Batı Cephesi'ne aktarmak ve birliklere nakillerini bir plan dâhilinde sağlayabilmek için Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olarak Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştu. Bu müdürlük kurulduktan sonra Doğu ve Güney Anadolu'nun Batı ile olan kara ulaştırmasını yeterli bir organizasyona bağlamak için Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'nin de görüşleri alınarak 17 Şubat 1921'de yeni menzil teşkilleri hazırlanmıştı. Doğu'da Ermeniler'le yaşanan problemler çözüldükten sonra, Sovyet-Rusya sınırında ihtiyaç duyulmayan harp malzemeleri, Batı Cephesi'ne taşınmıştı. Öte yandan Konya'da bulunan 5. Havaiye Komutanlığı'ndan, Ankara'da Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen şifre telgraf ile Eskişehir'e nakledilecek tayyare istasyonu için 50 adet vagona ihtiyaç duyulduğu ve acele temini istenmiştir.

Bu sırada İtilâf Devletleri ablukasından dolayı Anadolu'ya deniz yolu ile normal nakliyatın bile zor olduğu bir dönemde silah ve cephane taşınması gündeme gelmiştir. Ancak bu abluka çeşitli formüllerle kırılmış, özellikle Karadeniz yoluyla Anadolu'ya belirtilen kaynaklardan elde edilen silah, cephane, insan, araç-gereç taşınabilmiştir. Bu işin yürütülebilmesi için sağlam ve disiplinli bir deniz teşkilatı oluşturulmuş, bu teşkilatın çalışmaları ile taşımacılık gerçekleştirilmiştir. İtilâf Kuvvetleri'nin kontrolünde olmasına rağmen İstanbul ve civarındaki silâh, cephane ve diğer çeşitli maddeler, deniz gruplarının faaliyetleri ile Anadolu'nun giriş kapıları ve Batı Cephesi'ne yakın olan İnebolu, Samsun, Akçaşehir gibi limanlara taşınmıştır. Taşımanın aksamadan yürütülmesi için gaz ve benzin sağlama görevi Trabzon'a, kömür sağlama görevi ise Ereğli'ye verilmiştir.

Kütahya – Eskişehir Savaşları'nda birlikler silah ve cephane bakımından büyük kayba uğramışlardı. Bu kayıpları telafi edebilmek için 9 Ağustos 1921 tarihinde Diyarbakır'dan 526 adet tüfek, Elazığ'dan da 237 adet tüfek yola

çıkarılmıştı. Ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından Elazığ'dan 484 adet Paraguay tüfeği, 638 adet büyük çaplı mavzer, 58 adet muaddel Martin, 73 adet Rus tüfeği, 171 adet adi Martin, Diyarbakır'dan 553 adet Paraguay tüfeği, 646 adet muaddel Martin, 40 adet Rus tüfeği, İzzet Paşa'dan 500 adet adi Martin, Urfa'dan 919 adet Rus tüfeğinin Batı Cephesi Komutanlığı'na en geç 48 saat içerisinde yola çıkarılması için emir verilmişti. Öte yandan Müdafaa-i Milliye Vekâleti; 5 numaralı harp yükümlülüğünden faydalanarak, araç sağlanmasını ve Doğu Cephesi'nde muhtelif yerlerde bulunan aşağıda miktarları belirtilen silah ve cephanenin her ne pahasına olursa olsun atlı arabalarla Sivas üzerinden Ankara'ya ulaştırılmasını istemişti. Bu sıralarda 1.887 adet muaddel Martin, 1.490 adet İngiliz, 5.066 adet Rus, 1.001 adet büyük çaplı mavzer, 750 adet Martin, 4.014 adet Rus Berdange tüfeklerinin büyük bir kısmı Temmuz 1921'de Gümüşhane'den Trabzon'a, Erzincan'dan Suşehri'ne gönderilmişti. Erzurum'da bulunan silahlarda aynı şekilde Suşehri'ne gönderilmişti. Trabzon'da bulunan silah ve mühimmat da deniz nakliye araçları ile önce Samsun'a daha sonra oradan kara yolu ile cepheye sevk edilmişti.

Milli Mücadele'nin kazanılmasında ve başarıya ulaşmasında kadınlarımızın da çok büyük bir gayreti olmuştur. Türk kadını tek bir vücut olarak bağımsızlık savaşının yanında yer almıştı. Bunu kimi zaman dernekler kurarak yapmış, kimi zaman elinde silâh erkeklerle beraber cephede savaşmış, kimi zaman cephe gerisinde silâh taşımış, cephane imal etmiş, askerin yırtığını söküğünü dikmiş, aktif olarak bu mücadeleye destek vermişti. Türk kadınının Milli Mücadele'ye aktif olarak desteği ilk başta dernekleşme biçiminde kendisini göstermişti.

Milli Mücadele'nin kazanılmasında MSB'nın çok büyük hizmetleri olmuştur. Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan menzil teşkilâtı zamanın imkânlarına göre tertiplenmiş olmakla beraber, günün koşullarına cevap verecek durumda değildi. Bir taraftan Doğu Cephesi, El-Cezire Cephesi ve İstanbul'dan gelen malları Batı Cephesi'ne aktarmak, birlik nakillerini tertiplemek, MSB karayollarının daha verimli bir teşkilâtle çalışması için önce bir daire gibi görev yapmak, MSB'na bağlı olmak üzere, 10 Ocak 1921 tarihinde Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştu.

Genel Müdürlük kuruluşu kendi içinde iyi bir teşkilatlanma ile idare edilmekteydi. Yaklaşık olarak bir ay sonra da yani 2 Şubat 1921'den itibaren Kastamonu yöresi ile Ankara arasındaki Sevkıyat ve Nakliyat işlerine bakmakla göreve başladı. MSB, Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nü kurduktan sonra 14 Ocak 1921 tarihli bir genelge ile Doğu ve Güney Anadolu'nun Batı ile olan kara ulaştırmasının yeterli bir teşkilâta bağlanması düşünülerek Bakanlıkça hazırlanan menzil teşkilâtı taslağı Genelkurmay Başkanlığı ve cephe komutanlıklarına gönderilmiş fikir ve kanaatleri sorulmuştu. Yapılması istenen teşkilât maddeler halinde sıralanmıştır. Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün 1920 yılının son yarısında başlayan gönderme faaliyetleri, menzil teşkilâtının yetersizliği, ikmal kaynaklarının henüz saptanmaması nedeni ile büyük bir gelişme göstermemişti. Ocak 1921 ayı içinde kurulan Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü bir aylık teşkilâtlanma ve araştırmalardan sonra her çeşit ikmal maddelerini taşımak faaliyetlerine girişmişti.

1920 yılı Haziran ayında Karadeniz'de Yunan savaş gemilerinin faaliyetleri artmıştı. Bu durum deniz nakliyatını sınırlı bir süre etkilemiş, Doğu Cephesi'nden gelen ikmal maddelerinin Sivas üzerinden yapılmasını zorunlu kılmıştı. Kısa süre bu durum ortadan kalkar kalkmaz Trabzon yönü kara ve deniz nakliyatına da tekrar öncelik verilmişti. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri sırasında ikmal faaliyeti, 1920 tarihi ile 15 Nisan 1921 tarihi arasındaki devrede Ankara ve dolaylarına getirilen ikmal maddeleri çeşit, sayı ve ağırlıkları bir hayli yekûn tutmaktaydı. Bu ikmal maddelerinin naklinde Kayseri – Kırşehir – Yahşihan hattı, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayolu hattı, Samsun – Çorum – Sungurlu – Yahşihan hattı ve İzmit – Ankara hattı kullanılmıştır.

MSB'nın kuruluşundan, İkinci İnönü Muharebeleri sonuna kadar geçen süre içinde; bakanlık kademesinde lojistik teşkilâtın yeterli şekilde kurulamaması nedeni ile bütçenin yiyecek faslından cephelere para göndermek ve yöresel mal sandıklarından faydalanmak suretiyle birlikler yiyecek hizmetlerini kendileri

yürütmüşlerdi. Batı Cephesi'nin diğer cephelere göre daha önemli bir durumu olduğundan, 28 Eylül 1920'de MSB, Batı Cephesi'ne ayırdığı iâşe bölgesi ile buralarda mevcut yiyecek maddelerinin yerlerini ve toplama merkezlerini gösterir birer emir yayınlamıştı. Belgeye göre; Konya Ereğlisi, Konya, Afyon, Kütahya, Eskişehir demiryolu boyunca ve güneyde bulunan tahıldan bir kısmı Polatlı ve Eskişehir'e sevk edilecek, bir kısmı da Polatlı, Eskişehir, Afyon, Konya ve Burdur'da açılacak tahıl ambarlarında stok edilecekti. Bu dönemde içme suyu ihtiyacı, birliklerin kadrolarında bulunan saka arabası, fıçı ve gaz tenekelerinin içinde, mekkârelerle taşınması ve erlerin mataralarını buralardan doldurmaları ile karşılanmıştır. İkinci İnönü Muhabereleri ile birlikte MSB yiyecek ihtiyaçlarını merkezi olarak satın alma, gerekli görülen yerlerde depolama ve buralardan merkezi olarak dağıtma yoluna gittiği görülmektedir. Bu dönemde ikmal faaliyetleri 25 km uzaklıkta açılan dağıtım noktalarından birliklerin ihtiyaçlarını kendi araçları ile almaları, hareket bölgesinde ise ihtiyaçların para ile alınması şeklinde yapılmıştır. İkinci İnönü Muharebesi'nin uzaması nedeniyle yiyecek ikmali mevzi yakınlarına kadar yapılmış, askerin sıcak ve taze yemek ihtiyacı genel olarak aksatılmadan yürütülmüştür. Birliklerin kadrolarında bulunan saka arabası, fıçı ve gaz tenekelerinin mekkârelerde özel surette taşınması suretiyle birlikler, kendi bölgelerinden su taşımak ve erlerin mataralarını doldurmak suretiyle bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardı. Özel surette üst kademedен aşağıya doğru su ikmali diye bir konu mevcut değildi. Batı Cephesi birliklerinin bulunduğu bölgede içme suyunun kıt oluşu bu ihtiyaç maddesinde de sıkıntı çekilmesine sebep olmuştu.

İnönü Muharebeleri'nden sonra cephelerin, özellikle Batı Cephesi'nin personel ikmali daha çok önem kazanmıştı. Bütün imkânlar kullanılarak ve yeni tedbirler alınmak suretiyle birliklerin eksik olan kadrolarının doldurulmasına çalışıldı. İnönü Muharebeleri'nden sonra Bakanlıkça o günkü imkânlarla cephelere yiyecek maddeleri tedariki, gerek para gönderme ve gerekse yiyecek maddesi sevk etmek suretiyle yapılmakta ise de, çeşitli nedenlerle ihtiyaçlar tam olarak karşılanamamıştı. Cephelere tahsis edilen paralar tatbikatta birçok noksanlarıyla gönderilmekte, birlikler de yiyecek maddeleri tedarikinde güçlük

içerisinde bulunmaktaydı. Osmanlı dönemindeki Tekâlif-i Harbiye yönteminin bu dönemde de uygulandığı görülmektedir. 1921 yılı Haziran ayında henüz yeni ürün alınmamış olduğundan yurdun ve özellikle harekât alanı içerisindeki toprak ürünleri tükenmiş durumdaydı. Her ne kadar harekât alanı dışında kalan bölgelerde, az da olsa, yiyecek ürünleri bulmak mümkün ise de, ulaştırma araçlarının azlığı sebebiyle harekât bölgesine getirme zorlukları vardı. Halkın elinde geçen yıldan kalma bir miktar tahıl olmasına ve kısa süre sonra hasat mevsimine girilecek olmasına rağmen, asıl sorun bunların un haline getirilmesiydi. Elde mevcut değirmenler ile hem ordunun hem de halkın un ihtiyacını karşılamaya yeter değildi. Harekât alanı dışında az da olsa toprak ürünü bulmak mümkün olup, bunları ulaşım araçlarının yetersizliği nedeni ile harekât bölgesine getirme güçlüğü vardı. Elde edilecek undan ekmek pişirmek için ordu elinde seyyar fırınlar bulunmadığından, harekât alanındaki yerleşim birimlerindeki mevcut fırınlar ekmekçi müfrezeleri ile güçlendirilerek genişletilecekti. Geri kalan ihtiyaç ise cephe gerisinden sağlanacaktı. Et ve bakliyatın birliklerce mahallinden sağlanması mümkün olup, yaş sebze tedariki ise ekili alanların az olması nedeniyle güçlükle sağlanıyordu. Yeni ürün alınana kadar harekât alanı içindeki ürünlerle idare etmek için, MSB 20 Haziran 1921'den itibaren er ve hayvanların yiyecek istihkakını yeniden ayarladı. Buna göre; erler için, her ay et istihkakının yarısı sığır, yarısı koyun veya kuzu olarak verildi. Gaz istihkaki yarıya indirildi, şeker yerine meyve ve üzüm verildi. Hastanelerde bulunan hastalar bu emrin dışında bırakıldı, emri tatbik etmeyen levazım kurulları cezalandırıldı. Hayvanlar için; kadana ve top hayvanlarıyla mandalara dörder, binek ve yerli top hayvanlarına üçer, mekkârelere ikişer kilo arpa verilecekti. Arpa eksikliğinin giderilmesi için kepek de verilecekti. Çayıra çıkan havanlara birer kilo arpa verilecekti. Batı Cephesi harekât alanında 10 Temmuz 1921 itibariyle yiyecek maddeleri stok durumu 130.000 insan ve 30.000 hayvan mevcuduna göre 13 günlük un ve buğday, 10 günlük kuru sebze, üç günlük peksimet ve 25 günlük arpadan oluşmaktadır. Bu miktarlara tümenler üzerinde bulunan üçer günlük demirbaş erzak ve yem dâhil değildir. Bu miktarları yetersiz bulan Batı Cephesi Komutanı Yunan ileri harekâtının başlaması üzerine MSB ve Batı Anadolu Menzil Müfettişliği'ne bir yazı göndermiştir. Birliklerin elinde bulunan çeşitli ve uydurma araçlarla birliklerin su ihtiyacı bölgeden ve hatta hemen etrafındaki kaynak, çay, kuyu gibi

yerlerden kendileri tarafından giderilirdi. O günkü su aracı olarak saka arabaları veya mekkâreleri çok azdı. Erin matarası mevcutsa bir yerden doldurarak o günkü su ihtiyaım gidermiş sayılırdı. Bu durum bütün savaş boyunca devam etmişti. Giyecek ihtiyaçlarının ikmaline gelince bunlar da diğer ikmal maddeleri gibi birliklerin giyim ve donatıma da ihtiyaçları fazla idi. Giyecek malları diğer ikmal maddelerine göre daha az tedarik edilmekteydi. Maliye Bakanlığı'nda bu fasıldan para olmadığından cephelere yardım imkânı da sağlanamıyordu. Giyecek maddeleri diğer ikmal maddelerine göre daha az tedarik edilmekteydi. Tedarik edilebilenler harekât alanı ve yurt içinde mevcudu çok az olan stoklardan, yapım evlerinden ve el tezgâhlarından sağlanıyordu. Ayakkabı çok az olup, yapım için gerekli olan deri ve kösele gibi hammaddelerin olmayışından daha çok çarık kullanmak zorunda kalınmaktaydı. Ankara ve Konya bölgesinden gelen subay ve erler yeniden giydirilerek cepheye gönderiliyordu. Ancak cephede bulunan birliklerdeki eratın elbiseleri çok eskimiş, yama yama üzerine olmuş, fotin ve arıkları işe yaramaz hale gelmiş ve bir kısım er çıplak ayakla dolaşmaya başlamıştır. Erlerin yarısından fazlasında palaska, kütüklük, arka çantası ve tüfek kayışı noksandı. Kayışı olmayan tüfekler ipele omuza asılıyor, mevcut olan arka çantalarının çoğu ise iplerle göğse bağlanıyor, süngülük de noksanı olduğundan kasaturalar bele sokularak taşınmakta olup mataraların da çoğu kılıfsızdır. Hayvan donatımı olan eyer, semer, nal, mih, yem torbası, yular, tımar takımı vb. malzemelerde önemli ölçüde noksan olup bunların bir kısmı İtalyanlardan satın alınarak Antalya limanına getirilmiş, bir kısmı Doğu Cephesi'nin fazlalıklarından karşılanmaya çalışılmış, bir kısmı da mahallinden satın alınarak tamamlanmaya çalışılmıştır. Batı Cephesi Komutanı ise; MSB'na verdiği raporda çıplak ayaklı eratın gün geçtikçe çoğaldığı, en kısa zamanda cepheye çarık veya ayakkabı gönderilmesini istemektedir. Bu dönemde giyecek ikmali yapılacak yaklaşık 124.000 insan olduğu göz önünde bulundurulduğunda, MSB tarafından gönderilen belli başlı giyim kuşam malzemelerinin oranları incelenecek olursa mevcuda göre: ceket % 65, pantolon %80, gömlek %71, don %42, çorap %46, subay potini %25, çarık ve yemeni %30 oranında gönderilebilmiştir. Çok büyük sıkıntı çekilen palaska, kütüklük, arka çantası ve süngülük miktarlarının çok yetersiz olduğu görülmektedir. Diğer giyeceklerin ortalama yarıya yakını karşılanırken özellikle ayakkabı konusundaki

eksiklik hemen göze çarpmaktadır. Bu dönemde cepheye subay potini dışında hiç ayakkabı gönderilememiş, bunun yerine dayanıksız ve çok kısa ömürlü olan çarık ve yemeni o da çok az miktarda gönderilebilmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi bir kısım eratin çıplak ayakla dolaşmakta olduğu bilgisi, cepheye gönderilen giyecek miktarlarına bakıldığında da çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu problemin ortaya çıkmasında o dönemde ayakkabı yapımında kullanılan deri ve kösele gibi hammaddelerin yurt dışından ithal edilmek zorunda olunması önemli bir etkindir.

Genel olarak bakıldığında bu dönemde gerek mali sorunlar gerek hasat mevsimine henüz girilmemiş olması, gerek elde yeterli ölçüde değirmen olmadığından ve ulaşım imkânlarının yetersizliğinden yiyecek sıkıntısı çekildiği görülmektedir. Bu nedenle bazı tedbirler alınmış olup, bu kapsamda il ve ilçelerde kurulan komisyonlarla halkın elinde bulunan fazla erzak bedeli daha sonra ödenmek üzere senet karşılığında alınmış, mevcut fırınlar takviye edilerek kapasiteleri artırılmış, insan ve hayvanların yiyecek ve yem istihkakları azaltılmıştır. Alınan önlemler sayesinde bu dönemde yedek yiyecek stoku yapıldığı görülmektedir. Bu durum erlerin açlık çekmediğini ancak özellikle sebze tedarikinde yaşanan problemler nedeniyle sebze açısından dengesiz ve yetersiz beslendiği görülmektedir. Giyim kuşam malzemelerinde yaşana sıkıntı para bulunsa bile kısa sürede çözüleliyordu. Çünkü giyim kuşam hammaddeleri konusunda dışa bağımlılık söz konusuydu. Ayrıca giyim kuşam malzemelerini yurt içinde üretecek bir sanayi ve orduya bağlı kapsamlı dikimevleri yoktu, olanlarda işgal altındaki bölgelerde özellikle İstanbul'da kalmıştı. Yurt içinde ilkel şartlarda ve evlerde el tezgâhlarında da bir kısım giyim kuşam malzemeleri kısıtlı sayıda üretilebilmekteydi. Bu nedenle bu dönemde askerler giyim kuşam açısından çok eksiklik ve sıkıntı çekmişlerdir.

Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'ne hazırlık ve bu muharebe içerisinde cephelere ve özellikle Batı Cephesi'ne MSB'nca gönderilen silah, cephane, araç ve gereç birçok güçlülere rağmen devam etmişti. Haziran 1921 ayında muharebe halinde bulunan Türk Batı Cephesi birliklerinin ateş kuvveti 47.000 adet tüfek, 326 adet ağır makineli tüfek, 210 adet hafif makineli tüfek, 137 adet top (çeşitli)

bulunmaktaydı. 1 Temmuz 1921 tarihine kadar Batı Cephesi'ne 12.604 adet tüfek gönderilmiş genel mevcut 59.604 adet tüfeğe yükselmişti. Bunun 2.064 adedi depo birliklerine verilmek suretiyle Batı Cephesi'nin arzuladığı 57.000 adet tüfek tamamlanmış oluyordu. MSB'nın bu dönem içinde çeşitli birliklere gönderdiği ordu donatım malları 24.446 adet tüfek, 234 adet çeşitli makineli tüfek bulunmaktaydı. Mayıs 1921 ayında birliklerde bulunması gereken tüfek ve top miktarları saptanırken silahlara ait cephane de şöyle tespit edilmişti: Genel olarak birlikler yanında bulunan tüfek başına 150 adet, makineli tüfek başına 300 adet, 75 mm.lik sahra ve dağ topları başına 150 adet, sahra obüslerinde 3.000 adet, dağ obüslerinde 150 adet ve 150'lik obüslerde ise 300 adet mermi bulunması emredilmişti. 1921 Mayıs ve Haziran ayları içinde MSB cephaneliklerinde tüfek ve top başına bulundurulması lâzım gelen miktarın çok üstünde mevcudu vardı. Ancak bu cephanenin bir kısmı uzak yerlerde bulunduğundan bunların getirilmesi bir zaman sorunuydu. Bununla beraber Kütahya – Eskişehir Muharebeleri dönemi içinde Batı Cephesi'ne gönderilen cephane miktarı şöyle idi: 10.984 sandık ve 5.060.000 (671 sandık) adet bomba ile 34.879 atım top cephanesi idi. MSB, 28 Temmuz 1921 tarihli bir emirle Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden yıpranmış çıkan ve Sakarya gerisine çekilen Batı Cephesi'nin ihtiyacı olan iâşe maddeleri ile silah ve cephanenin en kısa zamanda cephelere yetiştirilebilmesi için yalnız Sevkıyat ve nakliyat işleri ile uğraşan Genel Müdürlüğe ve menzil teşkilâtına yeni görev olarak araştırma, toplama ve biriktirme görevi de verilmişti. Böylece, Batı Cephesi Konya'dan başka, birinci kademe olarak Çorum, Yozgat ve Kırşehir; ikinci kademe olarak da Sivas, Kayseri kaynaklarına dayanmıştı. Buralardan toplanan insan, hayvan ve iâşe maddelerinin ulaştırılması, Çorum – Sungurlu ve Sivas – Akdağmadeni, Yozgat – Kayseri – Kırşehir yolları üzerinden yapılacaktı. Bu görevin yapılabilmesi için mevcut olan Çorum, Kırşehir Menzil Bölge Müfettişlikleri'ne bir yenisini daha eklemek suretiyle Yozgat Menzil Müfettişliği kuruldu. Bu görev de Yozgat Askerlik Dairesi Başkanlığı'na verildi. Böylece ek görevle çalışacak olan Çorum, Kırşehir, Yozgat Menzil Bölge Müfettişlikleri yeniden gereken yerlerde ambarlar açarak, eskiden olduğu gibi askerlik şubelerinden yararlanmışlardı. Sakarya Muharebeleri sırasında harekât batıya doğru ilerledikçe geri hizmet ve ikmal tesisleri de kademeli olarak batıya intikal ettirilmiş, mahalli fırınlar ordu sahra fırınları ile

takviye edilmiştir.

Türk Ordusu'nun, 1921 Temmuz ayında Kütahya – Eskişehir Muharebeleri sonucu Sakarya'nın doğusuna çekilmesi, büyük sarsıntılara yol açmıştı. Yunanlıların yeniden büyük bir taarruzun hazırlıklarına girmeleri üzerine, Anadolu'nun kaderini belirleyecek savunmanın her türlü sorumluluğunu omuzlarına alan Mustafa Kemal Paşa, kanun kuvvetinde emirler verme yetkisine sahip olarak, 5 Ağustos 1921 günü Başkomutan seçildi. Sakarya Savaşı öncesinde bu göreve seçilen Mustafa Kemal Paşa bu zor durumda önceden olduğu gibi şimdi de varını yoğunu vereceğini tahmin ettiği milletine müracaat etmeyi uygun görmüştür. 7 Ağustos 1921'de "Orduya ve Millete" başlığı altında bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede memleket ve milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerinin istiklâlin yeniden elde edilmesi amacına yöneltmesi yolunda hiçbir teşebbüs ve tedbir de müsamahaya yer verilmeyeceği belirtilerek, başarının elde edilmesi için her şeyin yapılacağı bildirilir. Tarihimizde Tekâlif-i Milliye Emirleri diye bilinen bu emirler şunlardır:

1. Her ilçede bir Tekâlif-i Milliye komisyonu kurulacaktır ve bu komisyonlar ellerinde toplanan mallan istenilen yerlere ulaştıracaklardır.

2. Her ev bir kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayarak komisyonlara verecektir.

3. Tüccar ve halk elinde bulunan ve bir asker ile atının donatımında kullanılabilir her türlü malın yüzde kırkını komisyonlara bedeli sonra ödenmek şartıyla verecektir.

4. Halkın elindeki bazı gıda maddelerinin de yüzde kırkına aynı şekilde bedeli sonra ödenmek şartıyla el konulacaktır.

5. Halk elinde bulunan her türlü taşıma aracı ile ayda birer defa en az yüz kilometrelik bir mesafeye ordu malzemesi taşıyacaktır.

6. Ülkeyi terk edenlerin mallarına el konulacaktır.

7. Halkın elindeki her türlü silah ve cephaneye el konulacaktır.

8. Halkın elindeki motorlu taşımacılıkta ve haberleşmede kullanılabilir

türden malzemenin de yüzde kırkma bedeli sonradan ödenmek şartıyla el konulacaktır.

9. Çeşitli meslek ve sanat erbabı tespit edilip, geçimlik paraları ödenmek şartıyla ordu adına çalışmaları sağlanacaktır.

10. Halkın elindeki klasik taşıma araçları ile binek ve yük hayvanlarının da yüzde yirmisine bedelleri sonradan ödenmek şartıyla el konulacaktır.

Bu emirler savaşın ne pahasına olursa olsun kazanılması gerektiğini göstermektedir. Anadolu'nun cephe gerisi halkı, mal ve hizmet biçiminde vergilendirmenin ötesinde topyekün savaş atmosferi içinde hummalı bir didinme ve çalışma yansı yürütmüştür. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu harp ve muharebe, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetiyle karşı karşıya gelmesi ve savaşması demektir. Milletin fertleri yalnız Yunan Kuvvetleri karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi kendini vazifeli hissederek bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecektir demiştir. Tekâlif-i Milliye Emirleri içinde Atatürk'ün sözünü ettiği amacı sağlamaya yönelik olan iki numaralı emirdir. İki numaralı emir gereğince Anadolu'da bacası tüten, ocağı yanan her ev cephedekiler için bir çift çorap, bir bez, iç çamaşırı ve bir çift çarık hazırlayacaktı. Böylece Türk Ordusu topluca bir mükellefiyeti yüklenmiş bulunuyordu. 22 gün gece ve gündüz süren çarpışmalar boyunca ordumuzun ikmal ve iâşe işleri son derece iyi yürütülmüştür. Tekâlif-i Milliye Emirleri başarı ile uygulanmış, halkın verdiği veya el konulan ordu ihtiyacı mallar, yükümlü ulaşım kollarıyla cepheye ulaştırılmıştır. Cephenin hemen gerisindeki ikmal kollan düzenle çalışmışlar, askerin yiyeceğini ve suyunu, hayvanların saman ve arpasını mevzilere ulaştırmışlardır. Yaralıları bir düzen içinde cephe gerisine, oradan yükünü boşaltan ulaşım kollan ile hastanelere, sağlık hizmetlerine taşınmışlardır. Karşılıklı yıpratma ve tüketme yansına dönüşen savaşı kazanmak için tüm ulus bütünleşmiş, tükenişe karşı direnerek zafere ulaşmıştır.

İtilâf Devletleri tarafından, 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal edilmiş, ardından Osmanlı Mebusan Meclisi basılmıştır. İstanbul'un resmen işgali üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir meclis açarak, Milli Mücadele yolunda

büyük bir adım daha atmıştır. Ama bu mücadelenin aksiyon safhası için silah ve mühimmatla işe başlamak gerekiyordu. Bu durumu göz önünde bulunduran TBMM Hükümeti, gerekli silah ve mühimmat noksanını karşılamak üzere aşağıdaki hususların sağlanmasına karar vermişti. İstanbul'da İtilâf Devletleri elinde ve işgali altında bulunan çok büyük sayıdaki silah, mühimmat ve öteki harp araç ve gereçlerinin Anadolu'ya kaçırılması yollarını bulmaktı. Konuyla ilgili bu sonuncu madde, yani İstanbul ve bölgesinde bulunan silah ve cephanelerin Anadolu'ya kaçırılması çok önemli bir mesele idi. Türk Milleti'nin subay ve halkı arasından bu gibi çok çetin ve kutsal görevleri kabullenecek kimselerin bulunmasında güçlük çekilmedi. Esasen İstanbul ve bölgesinden, Anadolu'ya silah ve cephane kaçırmak için yer yer gruplar teşekkül etmiş ve harekete geçmiş bulunuyordu. Bunlar her türlü tehlikeyi göze almak suretiyle, motor ve takalarla silah ve cephane taşıma gayreti ve sorumluluklarını gönülden benimsemişlerdi. Ancak, kaçırılan silah ve öteki savaş malzemelerinin bir plan dâhilinde ve daha düzenli şekilde ihtiyaç yerlerine gönderilmeleri önemli bir mesele idi. Bu nedendir ki, dağınık halde bulunan bu grupların daha verimli bir şekilde çalışmalarını sürdürebilmeleri, özel bir örgütlenmeyi gerektirmekteydi. Bu amaçla, Anadolu Hükümeti Genelkurmay Başkanlığı, doğrudan doğruya kendisine bağlı gizli grupların teşkili prensibini ön görmüştü. Bu yöndeki çalışma sonucunda İstanbul'da, Anadolu Hükümeti hesabına faaliyet göstermek üzere kurulan ilk resmi gizli örgüt, Hamza Grubu dur. Bu Grup, Ankara Hükümeti Genelkurmay Başkanlığına bağlı bir grup olarak 23 Eylül 1920'de kurulmuştu. Grupça düzenlenen iş bölümü yönetmeliği de Genelkurmay Başkanlığına sunulmuştu. Sonraki zamanlarda Hamza Grubu, Mücâhid, Muharip ve Felah Grubu adlarıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu gizli teşkilatlar yalnızca silah, cephane ve mühimmat göndermekle kalmayıp, İstanbul'dan Anadolu'ya subay, er, askeri personel ve siviller gönderilebilmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler sonucunda Türk Ordusu, genç, dinamik subaylar ve erler kazanmıştır. Bu yöndeki çalışma sonucunda İstanbul'da, Anadolu Hükümeti hesabına faaliyet göstermek üzere kurulan gizli teşkilatların çok büyük katkısı olmuştur. Heyet-i Temsiliye döneminde İstanbul'dan ve Gelibolu'dan birçok silah ve cephane kaçırılmıştır.

Batı Cephesi'nde Yunanlılar'a karşı verilen mücadelede Türk Ordusu'nu silah

ve cephane bakımından destekleyen ve yardımda bulunan en önemli kaynaklardan bir tanesi Doğu Cephesi'nce yapılan yardımlardır. Doğu Cephesi'nden Batı'ya yapılan silah ve cephane Sevkıyatları 1920 yılı sonlarından itibaren, yani Doğu zaferinden hemen sonra başlamıştır. Karabekir Paşa hatıratlarında bu konuyla alakalı olarak Ermeniler'den Mütareke şartı olarak alınan bir kısım silah ve cephaneyi Doğu Cephesi'nin ilk hediyesi olarak Batı Cephesi'ne yolladığını belirtmektedir. Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne gönderilen yardımlar 1921 yılı başlarından itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Silah, cephane ve gereç bakımından darlık çeken Anadolu Hükümeti aşağıda yazılı esaslar içinde çalışmağa karar vermişti. Elde mevcut silah ve cephane ile işe başlayarak, ilk tedbir olmak üzere Doğu Cephesi ve Anadolu'nun diğer bölgelerine serpilmiş bulunan silah ve cephaneyi Batı Anadolu'da muharebe eden cephelerimize yetiştirmek. Cephelerdeki birliklerin ulaştırma araçlarını, memleket içinde ihtiyaca yeterli menzil yolları ve araçlarını teşkil ve sağlamak çarelerine başvurmak. Doğu Cephesi karşısındaki Yunan Kuvvetlerini tespit ve herhangi bir taarruzu karşılamak amacıyla yeteri kadar silah ve cephane ayırdıktan sonra geriye kalanlarla muharebe halinde bulunan cephelerin ikmalini yapmaktı. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, Doğu Cephesi'nin kadro ve kuruluşundan fazla kalacak silah ve cephanenin adı geçen cephelere yollanmasını emretti. Doğu Cephesi'nin Batı'ya yaptığı silah ve cephane yardımları İnönü Muharebeleri'nden sonra da devam etmişti. Bu güne kadar yapılan göndermelerde edinilen tecrübelerle göre tertiplerde bazı değişiklikler yapılmıştı. Doğu Cephesi'nden tertip edilen cephaneden 30.000 atım sahra top mermisi (A) tertibine alınmış, bunlardan yarısı denizyolu ile Trabzon'a, diğer yansı da karayolu ile Sivas'a gönderilecekti. Denizden yollanacaklar için emir verilmişti. Ayrıca, 10.752 adet bomba da (A) tertibine alınmış ve İnebolu'ya gitmek üzere yola çıkarılmıştı. Kütahya - Eskişehir Muharebeleri Türk Ordusu'nun birçok silah ve cephane kaybına sebep olmuştu. Bu boşluğun kapatılması, ilerde yapılacak muharebeler için çok önemliydi. Bu nedenle, Doğu Cephesi'nden yapılacak silah ve cephane yardımlarının daha da hızlandırılması ve bir plan dâhilinde Batı'ya aktarılması, özellikle bu dönemde büyük önem kazanıyordu. İlk iş olarak MSB, karayollarından yapılacak göndermelerde kullanılacak taşıt aracı sağlanması işiyle uğraşmış, Erzincan Mutasarrıflığı ile Sivas Valiliği'ne

gerekli emirleri vermek suretiyle 5 numaralı Harp Yüklümlülüğü emrinden faydalanılarak araç sağlanmasını ve Doğu'dan gelip de çeşitli yerlerde bulunan 1.887 adet muaddel martin, 1.490 adet İngiliz, 5.066 adet Rus, 1.001 adet büyük çaplı mavzer, 750 adet martin, 4.014 adet Rus berdanga tüfeklerinin her ne pahasına olursa olsun atlı arabalarla Sivas üzerinden Ankara'ya ulaştırılmasını istemişti. Bakanlığın istemiş olduğu bu silah ve cephanelerin büyük bir kısmı Temmuz 1921 ayı içerisinde Gümüşhane'den Trabzon'a ve Erzincan'dan Suşehri'ne gönderilmişti. Erzurum dâhil, çeşitli yerlerde bulunan diğer silah ve cephaneler de, emre uygun olarak, geceli gündüzlü yürüyüşlerle Suşehri'ne gönderilecekti. Ayrıca, Trabzon'da bulunan silah ve cephanelerin de, ilk deniz araçlarından faydalanmak suretiyle, Samsun'a yollanması emredilmişti. Suşehri'ne kadar ulaşmış olan silah ve cephanenin raporları, Doğu Cephesi Komutanlığı tarafından; Suşehri'nden Batı'ya geçmiş olanların da Sivas Menzil Müfettişliği tarafından verilecekti.

Heyet-i Temsiliye ve Hükümet döneminde hatırı sayılır ilk yardımlar, Diyarbakır kolordusundan başlamış ve uzun süre devam etmişti. Demiryolundan ve hatta kara yolundan yoksun bu geniş bölgede, özellikle ulaştırma araçlarının yokluğu ve elverişli olmayışları taşıma işlerini çok geciktirmişti. Nizamiye birliklerinin az ve yetersiz, ulaştırma birlikleri ile halkın yararlı yardımlarıyla yerine göre merkep ve deve kolları kullanmak suretiyle mümkün olan çabukluk verilmiş ve 13. Kolordu diğer kolorduları teşekküre değer bir şekilde desteklemişti. İstiklâl Harbi'nin ilk büyük ikmal kaynağını 13. Kolordu teşkil etmiştir.

Batı Cephesi'ne daha Heyet-i Temsiliye döneminde devam eden El-Cezire Cephesi silah ve cephane yardımlarının daha fazla bir çalışma ile Batı Cephesi birliklerine aktarılması gerekiyordu. 9 Kasım 1920 tarihine kadar bu cepheden gelen silah ve cephane, zamanın ulaştırma araçları ve karayolu durumuna göre küçümsenmeyecek derecedeydi. Ancak, Batı Cephesi birlikleri daha da büyümüş ve o oranda da ihtiyaçları artmıştı. Bu nedenle, devam eden yardımların çoğaltılması

gerekiyordu. 6 Ocak 1921 tarihinde El-Cezire Cephesi'nden MSB ve kolordulara ayrılan silah ve cephaneden az kalmıştı. Diyarbakır bölgesinden yollanacak bu miktarların Malatya'da ne kadar bir süre içinde toplanacağı da kestirilemiyordu. Adı geçen silah ve cephaneleri yollamak için ücretle tutulan 200 katırla, dört ve beş kafiye halinde yollanabilecekti. İnönü Muharebeleri'nden muzaffer çıkan Batı Cephesi Komutanlığı başarısının devamını sürdürmek üzere yeni teşkil edilen birliklerle güçlendirilirken diğer taraftan da silah ve cephaneyi ikmalini yapmak zorunluluğundaydı. İstanbul'dan kaçırılan, Doğu Cephesi'nden getirilen ve Rusların da yardımında bulunduğu bu dönemde, El-Cezire Cephesi'nden de silah ve cephaneyi getirilmesi devam ediliyordu. Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Sakarya Nehri doğusuna çekilen Batı Cephesi birlikleri silah ve cephaneyi bakımından da bir hayli kayba uğramıştı. Bu dönemde daha da çok silah ve cephaneye ihtiyaç vardı. Bu nedenle bütün imkânlardan faydalanılarak kısa zamanda Batı Cephesi birliklerinin noksan kalan silah ve cephanelerini kadroya göre tamamlamak lâzımdı. 9 ağustos 1921 tarihinde 526 adet tüfek, kasatura ile birlikte Diyarbakır'dan, 237 adet tüfek Elazığ'dan yola çıkarılmış ve Malatya'dan Sivas'a ivedi gönderilmesi için de bölge komutanlığına emir verilmişti.

Milli Mücadele hareketinin biri askeri, diğeri siyasi olmak üzere iki cephesi vardır. Askeri cephelerde çatışmayı başarıyla ulaştırabilmek için Ankara Hükümeti Milli Mücadele'nin diplomatik cephesine de önem vermiştir. Barış görüşmelerindeki pazarlıklarda, tek bir cephe halinde hareket etmeyi başarabilmişlerdir. Türkiye'nin bu devletlere karşı kullanabileceği iki büyük devlet bulunuyordu: Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği. 1920 yılında oluşmaya başlayan Türkiye-Sovyet Rusya dostluğunu, ilk Sosyalist devletin İngiltere ile pazarlığında kullandığı bir malzeme olarak bile nitelendirdi. Sovyetler Birliği'nin de doğrudan doğruya Türkiye üzerinde çıkarı söz konusu değildi ancak, Milli Mücadele'nin sonucu onları etkileyecekti. Çünkü Türkiye'yi işgal edenler Sovyetlerin de savaştığı devletlerdi. Anadolu'da savaşın yitirilmesi demek, Sovyetler'in güney sınırlarının güvenliğinin ortadan kalkması demekti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Anadolu'nun yardım önerilerine sıcak bakıyordu. Kurtuluş Savaşı'nı yürütecek olan Ankara Hükümeti de

dış yardım almak zorundaydı. Geniş bir cephede yapacağımız savaş için içerdeki kaynaklar yeterli değildi. Anadolu'nun Sovyet yardımını istemek konusunda yukarıda saydığımız haklı gereksinmelerinin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin de yardım konusunda gerekçeleri hazırды. Kuvâ-yı Milliye'nin başarıları ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin şekillenmesinden sonra, Sovyet Rusya Hükümeti, Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile temas arayışına girmişti. Sovyet Rusya'nın Anadolu'da şekillenmeye başlayan yeni Türk Devleti'nden bazı niyet ve beklentileri söz konusu idi. Her şeyden önce yeni Sovyet rejimi Birinci Dünya Savaşında Çarlık Rusya'sına karşı savaşan devletlerce kuşatılmıştı. Rusya'da iç savaş olanca şiddetiyle sürüyordu. Anadolu direnişinin başarı kazanması yeni rejimin yaşama şansını artıracaktı. Sivas Kongresi'nden sonra Rusların yardım imkânlarını araştırmak üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Halil Paşa Rusya'ya gitmiş ve Temmuz 1920'de yüz binlerce lira değerinde altınla Moskova'dan ayrılmıştır. Bu para yardımın yanı sıra Sovyet yöneticileri silah ve cephane yardımını da ilke olarak kabul etmişlerdir. İlk silah ve cephane yardımı 1920 Eylül ayında ulaştırılmıştır. Sovyet yöneticileri Moskova Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yardımı artırma kararı almışlar, İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılması üzerine de 30.000 altın ruble doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuştur. Ekim 1920'de Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk Moskova'dan dönerken 1.000.000 altın ruble getirmiştir. Ayrıca Nisan 1921'de 4.000.000, Mayıs – Haziran 1921'de 1.400.000, Kasım 1921 de 1.100.000 ve Mayıs 1922'de 3.500.000 olmak üzere toplam 10.000.000 altın rublelik daha yardım yapılmıştır. Bu para yardımlarına ilave olarak silah ve cephane yardımı da yapılmıştır. Silah ve cephane yardımı, 37.912 adet tüfek, 324 adet ağır ve hafif makinalı tüfek, 44.587 sandık mermi, 66 adet top ve 141.733 adet top mermisinden ibarettir.

Sovyet Rus Hükümeti'yle kurulan ilişkilerden sonra Anadolu'da ilk kez Türk Milli Kuvvetleri ile Yunanlılar arasında başlayan İnönü Muharebeleri döneminde silah ve cephane ve diğer harp gereçlerine olan ihtiyaç daha da çok artmıştı. Osman Bey zamanında da Tuapse'de kalan 28.624 kilo gazla 18.704 kg benzini Ruslar türlü nedenlerle göndermek istememişlerse de sürekli takip sonunda Osman Bey zamanında Ruslardan ödünç olarak alınan gaz ve benzinler düşüldükten sonra 2 Ocak 1921 günü halktan kiralanan deniz motorlarıyla Trabzon'a getirilmişti. Osman Bey'e

gerek siyasi alanda ve gerekse askerî alanda alınacak kararlar ve sözleşmeleri imza etme yetkisi de verilmişti. Sovyet Rusya hükümetinden silah, cephane ve paradan başka birçok şeyler istenmişti. Türkiye'ye ancak 20.000 adet tüfek, 200 adet makineli tüfek bir miktar top ve cephane verebileceklerdi. Osman Bey, Fransız harp gemilerinin Rusya kıyılarını bombardıman ettiğini, bu nedenle, deniz ulaşımının güvensizliği yüzünden bu güne kadar bir şey yollanamadığını bildirmekte, pek yakında bir kısım silah ve cephanenin yola çıkarılacağını 18 ağustos 1920 günü Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmişti. Birinci parti olarak 21 Eylül 1920'den, 15 Ekim 1920 gününe kadar, 2.815 adet İngiliz tüfeği ile 1.885 sandık İngiliz piyade cephanesi Trabzon'a yollanmıştı. 500 adet İngiliz piyade tüfeği ile 250 sandık İngiliz piyade cephanesi de Giresun Alayı için Osman Ağa'ya verilmişti. 2 Kasım 1920 tarihinde ikinci parti olarak Rostov'dan otuz iki vagon silah ve cephaneye 8 adet 7,5 luk İngiliz sahra topu gelmişti. Trabzon'a bulunan tümen, araç göndermediğinden zor durumda kaldığı da yazısında belirtilmekteydi. Sovyetler Birliği'nden 29 Aralık 1920'de bunlara ek olarak; 200.000 adet tüfek, 5.000.000 adet mermi, 350–400 adet güçlü top, 75.000 adet top mermisi, 500 adet mitralyöz (her biri 15.000 mermi hesabıyla ve yedek parçalarıyla), 200 adet sahra telefonu ve yeterli kablo, 200 ile 500 km. muhabere edebilecek 5 adet telsiz istasyonu, 200 adet uçak, 100 adet kamyon ve otobüs, 40 adet binek otomobili, üç kolordu gereksinimini karşılayacak topçu koşum takımları, 100.000 asker için elbise ve teçhizat, 50.000 kaputluk kumaş ve 600.000 kilo benzin istenmiş, fakat olumlu sonuç alınamamıştır. Milli Mücadele'nin sonuna kara Rusya'dan silah ve para yardımı devam etmiştir.

Milli Mücadele sırasında Hint Müslümanları da yardımlarda bulunmuşlardır. 16 Kasım 1921 Londra aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa adına 20.000 İngiliz lirası gönderilmiştir. Osmanlı Bankası, gönderilen 20.000 İngiliz lirasının kargılığını Ankara Şubesine aktarmış bulunmaktaydı. Hindistan'dan Mustafa Kemal Paşa adına gönderilerek Osmanlı Bankasına gelen 6.000 İngiliz lirası karşılığı olarak 36.300 Osmanlı lirasının 30 Ocak 1920 günü bankanın Ankara Şubesine gönderildiği Hamit Bey tarafından bildirildi.

İnönü Muharebeleri döneminde de Hint Müslümanları'nın yardımları

olmuştur. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden on gün sonra ise Hintli Müslümanlar Londra'da ilk protesto mitingini düzenlemiş bulunuyordu. Hint Müslümanları'nın lideri Mevlâna Mehmet Ali Han, Anadolu'ya maddi yardımda bulunmak için bir yardım komitesi kurmuş ve bir kampanya açarak para toplamaya başlamıştı.

Hint Müslümanları'nın iyi niyetlerinin İngilizler tarafından casusluk amacıyla istismar edilmesi yüzünden, Milli Mücadele süresince, Hint Müslümanları'nın yardımı üzerinde fazla durulmamıştı. Merkezi Bombay'da bulunan Hindistan Hilafet Komitesi'nin açmış olduğu yardım kampanyası, Hint Müslümanları arasında özellikle fakir ve orta sınıfta büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Bu şekilde, Hint Müslümanları'nın yardımı olarak Ankara'ya ulaştırılan para miktarı 130.000 İngiliz sterlinini bulmaktadır. Ancak, Hint Müslümanları'nın bu amaçla Hindistan Hilâfet Komitesi'ne yaptıkları bağışın daha fazla olduğu fakat Türkiye'ye gelinceye kadar kayıplara uğradığı söylenmektedir.

Sonuç itibarıyla büyük bir azim ve gayretin sonucu olarak Türkiye Yunan Kuvvetleri işgalinden kurtarılmış ve Türk Milleti yedisinden yetmişine, kadınından erkeğine topyekün bir mücadele ile zafere ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, BEO, İHB. 347582, 347564, 347778, 348629, 434541, 34518
BOA, DH. ŞFR. 100/203, 101/19-33, 101/19-100, 101/19-122, 101/19-123, 02/64,
104/44
BOA, DH. KMS. 53-2/13, 53-4/30, 53-4/31
BOA, DÜİT 15-3/4-3, 80/2-49, 2-50
BOA, DH.İ-UM, 20-24/14-51
BOA, MV 455, 629
BOA, BEO, İHB. 344517
BOA, DH. KMS 52/2, 52-5/67, 52/2-78, 52/4-48, 52/5-24, 53-1/33, 52/3-34, 52/5-
17, 52/5-56, 52/2-21, 52-3/34
BOA, DH. İ-UM 52-36, 12/1, 2/90, 52/14, 55-27
BOA, HR.SYS 2618/67, 2623/45, 2625/16
BOA. DH. EUM. AYŞ 38/11
BOA. DH. EUM. AYŞ 37/50

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi İstiklal Harbi Koleksiyonu

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:27, Gömlek No:83, Belge No:83-5
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:27, Gömlek No:83, Belge No:83-3
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:42, Gömlek No:72, Belge No:72-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:25, Gömlek No:70, Belge No:70-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:22, Gömlek No:45, Belge No:45-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:22, Gömlek No:41, Belge No:41-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:37, Gömlek No:133, Belge No: 133 (2-3)
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:45, Gömlek No:29, Belge No:29-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:461, Gömlek No:95, Belge No:95-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:34, Gömlek No:45, Belge No:45-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:271, Gömlek No:23, Belge No:23-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:271, Gömlek No:23, Belge No:23-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:271, Gömlek No:21, Belge No:21(1-2)
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:275, Gömlek No:5, Belge No:5 (1-17)
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:27, Gömlek No:55, Belge No:55-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:34, Gömlek No:46, Belge No:46 (1-2)
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:44, Gömlek No:73, Belge No:73-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:34, Gömlek No:47, Belge No:47 (1-3)
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:34, Gömlek No:37, Belge No:37-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:45, Gömlek No:74, Belge No:74-1
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:710, Gömlek No:105, Belge No:105 (1-2)
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:258, Gömlek No:146, Belge No:146-1,2
ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:1188, Gömlek No:102, Belge No:102-1

ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1051, Gömlek No:138, Belge No:138-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:736, Gömlek No:1, Belge No:11-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:988, Gömlek No:128, Belge No:128(1-31)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:574, Gömlek No:112, Belge No:112-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:660, Gömlek No:93, Belge No:93-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:703, Gömlek No:66, Belge No:66 (1-5)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:703, Gömlek No:66, Belge No:66 (4-10)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:667, Gömlek No:139, Belge No:139 (1-3)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:768, Gömlek No:142, Belge No:142 (1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:574, Gömlek No:112, Belge No:112-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1539, Gömlek No:74, Belge No:74 (1-45)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1282, Gömlek No:85, Belge No:85-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:258, Gömlek No:146, Belge No:146 (1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:675, Gömlek No:36, Belge No:36-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:768, Gömlek No:142, Belge No:142(1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1118, Gömlek No:34, Belge No:34-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:768, Gömlek No:142, Belge No:142(1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:574, Gömlek No:142, Belge No:142 (1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1171, Gömlek No:25, Belge No:25-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1113, Gömlek No:123, Belge No:123(1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1150, Gömlek No:7, Belge No:7(1-5)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1150, Gömlek No:7, Belge No:7(1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1170, Gömlek No:101, Belge No:101(1-2)
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:1170, Gömlek No:101, Belge No:101-3
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No:374, Gömlek No:134, Belge No:134-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No: 1578, Gömlek No: 63, Belge No: 63-1
ATASE Arşivi; İSH, Kutu No: 1539, Gömlek No: 63, Belge No: 63 (1-12)

SÜRELİ YAYINLAR

Açıksöz

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Hâkimiyet-i Milliye

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Öğüt

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Cerideleri

Vakit

KİTAP VE TEZLER

- AĞAOĞLU, Samet. *Kuvâ-yı Milliye Ruhu*, Ankara, 1981.
- AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat. *Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Ankara, 1988.
- AKER, Şefik. *İstiklal Harbinde Aydın Milli Cidali ve 57 nci Tümen*, C.I, İstanbul 1937.
- AKSOY, Mine. *Aslıhanlar–Dumlupınar Muharebeleri*, Harp Tarihi Broşürü, Ankara 2000.
- AKŞİN, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1983.
- ALBAYRAK, Mustafa. *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, Ankara 1998.
- ALEV, Coşkun. *Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluşu*, İstanbul 1997.
- ALTAY, Fahrettin. *10 Yıl Savaşı ve Sonrası (1912–1922)*, İstanbul 1970.
- ANADOL, Cemal. *Büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak*, İstanbul, 2001.
- APAK, Rahmi. *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1990.
- ARIKAN, Zeki. *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını, 30 Ekim 1918–8 Eylül 1922*, Ankara, 1989.
- ARMAOĞLU, Fahir. *Siyasi Tarih*, Ankara, 1983.
- ARMAOĞLU, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1995*, Ankara, 2005.
- ARSAN, Nimet. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara, 1991.
- ATAKAN Rauf, Alişan Bertay ve Veli Ertekin. *TİH İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919–2 Kasım 1923)*, C.VII, Ankara, 1975.
- ATAMAN, M. Günel. *Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- ATESE (Heyet), *TSK Tarihi*, C.IV/I, Ankara, 1984.
- AVCI, Cemal. *Milli Mücadele Döneminde Türk–Sovyet İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1992.
- AYBARS, Ergün. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.I, İzmir, 1984.
- AYDIN, Mesut. *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, İstanbul, 1992.

- AYIŞIĞI, Metin. *Mareşal Ahmed İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.
- AYKUT, Fahri. *İstiklâl Savaşı'nda IV'üncü Kolordu* (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen ve Atike Kaptan), Ankara, 2006.
- AYKUT, Fahri. *İstiklâl Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri* (Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik ve Melike Ceyhan), Ankara, 2006.
- BALCIOĞLU, Mustafa. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, B.4, Ankara, 2000.
- BAYAR, Methi. *İstiklâl Savaşı'nda Türk Denizcileri*, İstanbul, 1945.
- BAYAT, Mert. *Atatürk'ün Deniz Stratejisi*, İstanbul, 1988.
- BAYCAN, Nusret. *İsmet İnönü*, Ankara, 1987.
- BAYKAL, B. Sıtkı. *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara, 1986.
- BELEN, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983.
- BERBER, Engin. *Sancılı Yıllar (İzmir 1918–1922), Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara, 1997.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik. *Atatürk Anadolu 'da (1919–1921)*, Ankara, 1981.
- BÜYÜKTUĞRUL, Afif. *Cumhuriyet Donanması*, İstanbul, 1967.
- BÜYÜKTUĞRUL, Afif. *Deniz Olaylarının İstiklal Savaşı Üzerindeki Etkisi*, Ankara, 1975.
- BÜYÜKTUĞRUL, Afif. *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, İstanbul, 1984.
- CAPORAL, Bernard. *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919–1970)*, Ankara, 1982.
- ÇALHAN, A. Özden. *İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü*, Ankara, 2000.
- ÇALIŞLAR, İzzettin. *İstiklâl Savaşı Hatıraları Gediz, Kütahya ve İkinci İnönü Muharebelerinde 61 nci Tümen*, (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen, Nurcan Aslan ve Elmas Çelik), Ankara, 2006.
- ÇALIŞLAR, İzzettin. *İstiklâl Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesi'nde I'inci Grup*, (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen ve Hülya Toker), Ankara, 2006.
- ÇARIKLI, H. Muhittin. *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvâ-yi Milliye Hatıraları (1919–1920)*, Ankara, 1967.
- ÇAYCI, Abdurrahman. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, 2002.

- DOĞAN, Hamdi. *Milli Mücadele’de Doğu Cephesinden Batı Cephesine Yapılan Yardımlar ve İkmal Yolları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.
- DOĞANAY, Rahmi. *Milli Mücadele’de İtilaf Devletlerinin Karadeniz’deki Faaliyetleri (1918–1922)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Dr. Tezi), Ankara 1992
- DOĞANAY, Rahmi. *Milli Mücadele’de Karadeniz (1919–1922)*, Ankara, 2001.
- DURU, Cihan, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngeoğlu. *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*, I. Kitap, Ankara, 1982.
- DURU, Orhan. *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, Temmuz, 1978.
- ERSEM, Mustafa. *Milli Mücadele’de Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongreleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1999.
- ERTÜRK, Hüsamettin. *2 Devrin Perde Arkası*, İstanbul, 1964.
- EZER, Feyzullah. *Büyük Taarruz Öncesi İkmal ve İaşe*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1997.
- EZER, Feyzullah. *Batı Cephesinin İkmal ve İaşesi (1919–1922)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2004.
- EVSİLE, Mehmet. *Kurtuluş Savaşında Genel Levazım Hizmetleri ve Tekâlif-i Milliye Uygulamaları*, Amasya, 1998.
- GAULİS, B. Georges. *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, 1999.
- GÖKBİLGİN, Tayip. *Milli Mücadele Başlarken*, C.I, Ankara, 1959.
- GÖKSEL, Burhan. *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Ankara, 1992.
- GÖNLÜBOL, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1989.
- GÜRALP, Şerif. *İstiklal Savaşının İç Yüzü*, İstanbul, 1958.
- GÜRSEL, Halûk F. *Tarih Boyunca Türk–Rus İlişkileri*, İstanbul, 1968.
- HEYET (Genelkurmay Başkanlığı), *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, 2001.
- HİMMETTOĞLU, Hüsnü. *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C.I, İstanbul, 1975.
- İŞİN, Mithat. *İstiklâl Harbi Deniz Cephesi*, İstanbul, 1946.

- İĞDEMİR, U. İğdemir. *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, 1969.
- İLGÜREL, Mücteba. *Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri*, İstanbul, 1999.
- İLHAN, Suat. *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Ankara, 1992.
- İNAN, Afet. *Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını*, Ankara, 1985.
- İNAN, Gaye. *Kuruluşundan Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonuna Kadar Türk Havacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2005.
- İNAN, M. Rauf. *Atatürk ve Türk Kadını–Tarihte Türk Kadını*, İstanbul, 1991.
- İNÖNÜ, İsmet. *Hatıralar*, I.Kitap, (Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek), Ankara, 1985.
- İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Havalisinin Yunanlar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamatı Askeriyeden Mevrut Raporları*, Havi II.Kitap, İstanbul, 1335.
- JAESCHKE, Gothard. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986.
- KAPLAN, Mehmet ve İnci Enginün vd. *Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, C.I, Ankara, 1992.
- KARABEKİR, Kazım. *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1988.
- KARABEKİR, Kazım. *Paşaların Hesaplaşması*, İstanbul, 1993.
- KARAY. R. Halit. *Minelbab ilel Mihrab*, İstanbul, 1964.
- KARS, Zübeyr. *Milli Mücadele’de Kayseri*, Ankara, 1999.
- KAYMAKLI, Hulusi. *Havacılık Tarihinde Türkler*, Ankara, 1997.
- KİNROSS, Lord. *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğusu*, İstanbul, 1973.
- KOÇER, Kemal. *Kurtuluş Savaşımızda İstanbul*, İstanbul, 1946.
- KONUĞU, Enver. *Alaşehir Kongresi (16–25 Ağustos 1919)*, Ankara, 2000.
- KÖÇER, Mehmet. *Türk Havacılığı (1911–1922)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1997.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri. *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1999.
- KÖYLÜ, Murat. *1919–1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi İle Yunan İkmal Sisteminin Karşılaştırılması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

- KURAL, Fethi. *Kurtuluş Yıllarında Türk Askeri Havacılığı Belgeleri (1909–1913)*, Ankara, 1974.
- KURNAZ, Şefika. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)*, İstanbul, 1992.
- KUTAY, Cemal. *Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler*, İstanbul 1963,
- KÜÇÜK, Yalçın. *Türkiye Üzerine Tezler*, C. 2, İstanbul, 1987.
- Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920–1923)*, Ankara, 1994.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, İstanbul, 1988.
- MÜTERCİMLER, Erol. *Kurtuluş Savaşı'nda Denizden Gelen Destek*, İstanbul, 1997.
- ORUZ, İ. Halim. *Atatürk Döneminde Türkiye'de Kadın Devrimi*, İstanbul, 1986.
- ÖKTE, E. Zekai. *Milli Mücadele'de Milli Hareketler–Ordu İşbirliği*, İstanbul, 1980.
- ÖZALP, Kazım. *Milli Mücadele 1919–1922*, C.I, Ankara, 1988.
- ÖZEL, Sabahaddin. *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1981.
- ÖZER, Fuat. *Hareket-i Miliye Redd-i İlhak Heyeti ve Balıkesir Kongreleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988.
- PARLAK, Türkmen. *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir, 1983.
- PEKER, Nurettin. *1918–1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri. İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, İstanbul, 1955.
- RIZA, Ahmet. *Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası*, (Çev. Ziyad E.), İstanbul, 1982.
- Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü*, Ankara, 1997.
- SARP, İrfan. *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Ankara, 1986.
- SELEK, Sabahattin. *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı) I*, İstanbul, 1982.
- SELEK, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*, C.I, İstanbul, 2000.
- SELEK, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*, C.II, İstanbul, 2000.
- SELİŞİK, Selahattin. *Türk İstiklâl Savaşı'nda Birinci İnönü Muharebesi*, (Yayına Hazırlayan Zekeriya Türkmen ve Atike Kaptan), Ankara, 2006.
- SMİTH, M. Hewellyn. *Yunan Düşü*, (Çev. Halim İnal), Ankara, 2002.
- SOFUOĞLU, Adnan. *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu 1919–1921*, Ankara, 1994.
- SONYEL, Salahi R. *Türk-Yunan Sanlaşmazlığı*, Ankara, 1985.
- SOYSAL, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara, 1983.
- SU, Kamil. *Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*, Ankara, 1984.

- ŞENALP, Cemil. *Ulusal Kurtuluş Savaşında Yunan Bölgelerinde Sivil İşler-Askeri Hükümet Faaliyetleri*, İstanbul, 2000.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.II, Ankara, 1973.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Atatürk ile Yazışmalar I (1920–1923)*, Ankara, 1981.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, İstanbul, 1989.
- ŞAPOLYO, E. Benhan. *Kuvâ-yı Milliye Tarihi – Gerilla*, Ankara, 1957.
- SÜRMEİLİ, Serpil. *Milli Mücadele'de Tekâlîf-i Milliye Emirleri*, Ankara, 1998.
- SÜSLÜ, Azmi, Refik Turan ve Dursun Ali Kurt. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, Ankara, 2000.
- TAÇALAN, Nurdoğan. *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1981.
- TANÖR, Bülent. *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918–1920)*, İstanbul, 1992.
- TANSEL, F. Abdullah. *İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara, 1988.
- TAYLA, Mustafa. *Batı Anadolu'da Yaşanan Yunan Mezalimi–Bursa Vilayeti'nde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelenmesi*, Ankara, 2001.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin. *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtalıkçı) Bey*, Ankara, 1989.
- TEMİZ, Ahmet. *Velid Ebuşşiya'nın Lozan Mektupları*, İstanbul, 2007.
- TEVETOĞLU, Fethi. *Milli Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, Ankara, 1991.
- TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.1, Ankara, 1999.
- TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.2, Ankara, 1999.
- TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.3, Ankara, 1999.
- TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.4, Kit.2, Ankara, 1974.
- TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.1, Ankara, 1972.
- TİH Batı Cephesi*, C.II, Ks.5, Kit.2, Ankara, 1995.
- TİH Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, C.V, Ankara, 1964.
- TİH Doğu Cephesi*, C. III, Ankara, 1965.
- TİH Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Ankara, 1992.
- TOKER, Tahran. *Kuvâ-yı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, İstanbul, 1984.
- TSK Tarihi, Osmanlı Devri I. Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C.X, Ankara, 1985.
- TSK Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi*, C.IV, Ks.1, Ankara, 1984.

- TURAL, M. Akif. *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920–1938)*, Ankara, 1987.
- TÜMERDEM, Hakkı. *Yunanlılarla İstiklâl Harbi*, İstanbul, 1938.
- Türk Havacılık Tarihi*, II. Kit. II. C., Eskişehir, 1951.
- TÜRKER, Selami. *Birinci-İkinci İnönü Muharebeleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi, Türk İstiklâl Harbi Özet Tarihi*, C.IV, Ks.I, Ankara, 2001.
- TÜRKMAN, Sayim. *Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde İaşe*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1997.
- TÜRKMEN, Zekariya. *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918–1920)*, Ankara, 2001.
- TÜTENK, A. Akif. *Milli Mücadele'de Denizli*, İzmir, 1949.
- ULU, Cafer. *Milli Mücadele'de Batı Karadeniz ve Bu Yolla Gelen Yardımlar*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1998.
- ULUSOY, Mümtaz. *İstiklâl Harbi'nde 2'nci Kolordu*, (Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik ve Şeyda Büyükcan), Ankara, 2006.
- ÜNSALDI, Murat. *Batı Cephesinde Kuvâ-yı Milliye ve Düzenli Orduya Geçiş (Özellikle Askeri Stratejik açıdan)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.
- VANDEMİR, Baki. *Türk İstiklâl Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya*, (Yayına Hazırlayan Hayriye Yalçın), Ankara, 2006.
- VILLALTA, J. Blanco. *Atatürk*, (Çev. Fatih Özsu), Ankara, 1982.
- YALAZAN, Talat. *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919–13 Eylül 1921)*, Ankara, 1994.
- YAMAN, A. Emin. *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi 1919–1922*, Ankara, 1998.
- YAZMAN, M. Şevki. *Anadolu'nun İşgali (İstiklal Savaşı Nasıl Oldu)*, İstanbul, 1999.
- YERASİMOS, Stafanos. *Türk–Sovyet İlişkileri*, İstanbul, 1979.
- ZÜRCHER, E. Jan. *Milli Mücadelede İttihatçılık* (Çev. Nüzhet Salihoğlu), İstanbul, 1987.

57'nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918–1920), (Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik, Ayşe Seven ve Mahmut Yüksel Canbaz), Ankara, 2006.

MAKALELER

ADA, Serhan. "Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım", *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1985.

AKÇORA, Ergünöz. "Milli Mücadele Süresi İçerisinde Kuvâ-yı Milliye Hareketinin Doğuşu", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 34, Şubat 1993.

ARNA, Cihat. "Tümende İkmalin Ehemmiyeti ve İaşe İkmal Hizmeti", *Askerî Mecmua*, 59/122, Eylül, 1941.

ASIM. "Orduda Geri İşleri, İkmal ve Tahliye Tekniği", *Askerî Mecmua*, 53/96, Mart, 1935.

ATAKAN, Rauf. "Türk İstiklal Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", *Askeri Tarih Bülteni*, S.25, Ankara, 1988.

AVCI, Cemal. "Tekâlif-i Harbiye ile Tekâlif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanıtımı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 31, Mart, 1995.

AVCI, Orhan. "Türk Milli Mücadelesi Tarihinde Kuvâ-yı Milliye Devri", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 45, Ağustos, 1998.

AYDIN, Mesut. "Hazma Grubu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2, S. 3'ten Ayrı Basım, Mayıs, 1989.

AYDIN, Mesut. "Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubu'na Ait Bir Vesika", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, S. 18, Temmuz, 1990.

AYIŞIĞI, Metin. "Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918–16 Ekim 1920)", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 45, Ağustos, 1998.

BAKAR, Bülent. "Milli Mücadele'de Ayvalık ve Önemi" *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Şubat, 2005.

BALCIOĞLU, Mustafa. "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvâ-yı Milliye", *Milli Mücadele Tarihi*, C. I, (Hazırlayan Berna Türkdoğan), Ankara, 2005.

BAYDAR, Ekrem. "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum",

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ekim, 1970.

BOLAK, A. Aydın. "Milli Mücadele'de Balıkesir Kuvâ-yı Milliye Hareketi Nasıl Doğdu, Nasıl Büyüdü ve Kuvâ-yı Milliyeciler Nasıl Çalıştı?", *Milli Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul, 1986.

BOLAK, A. Aydın. "Balıkesir'de Kuvâ-yı Milliye Çalışmaları" *Milli Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul, 1986.

DİNÇ, M. Emin. "Kuvâ-yı Milliye'nin Türk Milli Mücadelesi İçindeki Yeri ve Önemi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul, 1990.

ERSEM, Mustafa. "Balıkesir Kongreleri'nin Milli Mücadele'ye Yaptığı Etkiler", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 53, Ağustos, 2002.

GÜL, Muhittin. "Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu 10-11 Aralık 1994*, Ankara, 1996.

HERGÜNER, Mustafa. "İnebolu Bombardımanı (9 Haziran 1921)", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 49, Ağustos, 2000.

İLGÜREL, Mücteba. "Balıkesir Kongrelerinin Milli Mücadele'deki Hizmetleri", *Milli Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul, 1986.

İLHAN, Suat. "Harp Yönetimi ve Atatürk", *Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi 5*, Ankara, 1992.

KAPLAN, Leyla. "Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri" *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu 10-11 Aralık 1994*, Ankara, 1996.

KAPTAN, Selahattin. "Geri Hizmet ve İkmal İşleri", *Askerî Mecmua*, 60/126, Eylül, 1942.

KAYIRAN, Mehmet. "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. V, S. 15, Temmuz, 1989.

KELEŞYILMAZ, Vahdet. "Milli Mücadele Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Durumu ve Kuvâ-yı Milliye'nin Finansmanı", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 38, Şubat, 1995.

KENAN, "Türk İstiklâl Savaşı'nda Silâh ve Mühimmat İkmaline Bir Bakış", *Askerî Mecmua*, 52/94, Eylül, 1934.

- KHAN, A. Asghar. "Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919–1923)", (Çev. Ahmet Özgiray), *Tarih İnceleme Dergisi*, İzmir, 1992.
- KIRKPINAR, Leyla. "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (25–27 Ekim 1999–İstanbul)*, Ankara, 2001.
- KONUĞÇU, Enver. "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri", *Milli Mücadele Tarihi*, C. I, (Hazırlayan Berna Türkdoğan), Ankara, 2005.
- KORUCUOĞLU, Nevin. "Kurtuluş Savaşı'ndaki Kadın Kahramanlarımız", *Milli Kültür*, S. 78, Ankara, 1990.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri. "Birinci İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 21, C. VII, Temmuz, 1991.
- KUTAY, Cemal. "Milli Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arakadan Gelenler (İlk Beşler ve Sonrası)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 7, Temmuz, 1987.
- NUTKU, Emrullah. "İstiklâl Savaşı'nda Denizciler", *Yakın Tarihimiz*, C. II, S. 21, Temmuz, 1962.
- OKUR, Mehmet. "General Milne'nin Mütareke Sonrası Türk Askeri Gücüne Dair Raporu", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Şubat, 2005.
- ÖZGİRAY, Ahmet. "Akhisar'daki İngiliz Kontrol Subayı Yüzbaşı, P. Handkinson'un Yunan İşgali Bölgesi İzlenimleri", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 3, İzmir, 1993.
- ÖZKAYA, Yücel. "İstiklal Savaşı'nda Türk Halkının Kuvâ-yı Milliye'ye ve Milli Ordu'ya Katkıları", *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, 1985.
- ÖZTOPRAK, İzzet. "Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılanışı ve Yorumu", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (25–27 Ekim 1999–İstanbul)*, Ankara, 2000.
- ÖZTÜRK, Mustafa. "Osmanlı Mirî Rejiminin Misak-ı Milli ile Münasebetleri", *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara, 1996.
- PAKSOY, İrfan. "Milli Mücadele'de Düzenli Ordu'ya Geçiş Süreci", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 41, Ağustos, 1996.
- POTSKHVERIYA, Boris. "1921 Türkiye–Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Adlaşması İmzalanmasının Nedenleri", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, (9–11 Eylül 1991 Ankara)*, C. II, Ankara, 1996.

- SAĞLAM, Sevinç. "Türk Kurtuluş Savaşında Kadınların Rolü" *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (25–27 Ekim 1999–İstanbul)*, Ankara, 2000.
- ŞAHİN, İ. Sinan. "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Bahriyesinin Deniz Harekât ve Faaliyetleri", *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara, 1996.
- ŞAPOLYO, E. Behnan. "Atatürk ve Üç Kılıç", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 37, Kasım, 1965.
- ŞEHİDOĞLU, S. Hami. "Kurtuluş Savaşında Bir Vatandaşımızın Uçak Bağışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII, S. 24, Temmuz, 1992.
- TIZLAK, Fahretin. "Milli Mücadele'nin Sosyal, Ekonomik ve Askeri Kaynakları Üzerine bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 96, Aralık, 1994.
- TURAL, M. Akif. "Tekâlif-i Milliye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 32, Temmuz, 1995.
- TURAN, Şerafettin. "Milli Mücadele'deki Kongreler Arasında Alaşehir Kongresi'nin Yeri", *Milli Mücadele'de Alaşehir Kongresi*, İzmir, 1968.
- TÜRKMEN, Zekeriya. "Mütareke Döneminden Milli Mücadele'ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, 1996.
- ÜRETENER, Lütfü. "Türk İstiklal Harbi'nde Düzenli Ordu'ya Geçiş, İnönü Muharebelerinin Askeri ve Politik Sonuçları", *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*, S. 1, Ankara, 2001,
- YALÇIN, Hayriye. "Birinci İnönü Muharebesi" *Askeri Tarih Bülteni*, S. 36, Şubat, 1994.
- "Yunanistan'ın Küçük Asya Harekâtının Siyasi ve Askeri Nedenleri–İzmir'in İşgali ve Gelişen Olaylar (Yunan Kaynaklarına Göre)", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, 107/315, Mayıs, 1988.
- "Yunanlıların Batı Anadolu'yu İşgali ve Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluşuyla İlgili Olaylar (Türk kaynaklarına Göre)", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, 107/315, Mayıs, 1988.
- ZAİF, Oktay. "İstiklâl Savaşı Yıllarında Türk Hava Birliğinin Etkinliği", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (25–27 Ekim 1999–İstanbul)*, Ankara, 2001.

EKLER DİZİNİ

Sayfa

Ek Belge 1: İSH. Kutu No: 22, Gömlek No: 41, Belge No: 41-1.....	343
Ek Belge 2: İSH. Kutu No: 22, Gömlek No: 45, Belge No: 45-1.....	344
Ek Belge 3: İSH. Kutu No: 25, Gömlek No: 70, Belge No: 70-2.....	345
Ek Belge 4: İSH. Kutu No: 27, Gömlek No: 55, Belge No: 55-5.....	346
Ek Belge 5: İSH. Kutu No: 27, Gömlek No: 83, Belge No: 83-8.....	347
Ek Belge 6: İSH. Kutu No: 34, Gömlek No: 47, Belge No: 47-1.....	348
Ek Tablo 7: Kuvâ-yı Milliye Müfrezelerinin Sayıları ve Yerleri.....	349
Ek Tablo 8: İstanbul ve Anadolu'daki Birliklerde ve Depolarda Bulunan Silahlar(1).....	350
Ek Tablo 9: Ankara – Kayseri ile Sivas Arasında Kurulan Menzil Teşkilatı (25 Haziran 1920).....	351
Ek Tablo 10: 28 Eylül 1920 Batı Cephesinde İaşe Bölgeleri, Genel Ambarlar ve Gönderilme İstikametleri.....	352
Ek Tablo 11: Kastamonu Menzil Bölge Müfettişliğinin Konuşu (1 Şubat 1921)..	353
Ek Tablo 12: 28 Ağustos 1921'de MSB Depolarında ve Yollarda Bulunan Topçu Cephane Mevcudu.....	354
Ek Tablo 13: Doğu Cephesinden Batı Cephesine Silah ve Cephane İkmal Yolları.....	355

45

A	111
D	71
F	45

۲۴۰۲

توبنده
وینقه
مردد
تف

تفصیل و طریقه العملی در حق ذوق - بحر ۲۵/۷/۴۴ تاریخ دارع ماده کلی
تقدیر بویاده تفصیلی معلوم اولاد بعداد بر وجه آتی در [این ماده ای تا ای ماده]
قوه بید معهود بر سر قوه در - آنچه به او عمل در - قوا بر قوه ای بویاده
تسهیل برای قوه ای معلوم علی بنی بید - انجالیان معادتی بویانیدان
مدرسی کورسیه خوب چیزی عده ده وضع اولاد - انجالی ماده در طریقه اولاد
فادری اختیار دی ده - ساید بویانیدان ایالیان بطقه استعمال در مقاله و تجدیدی
بویانیدان علی ایله و ایالیان بویانیدان اولاد علی بنی از ماده کید [این ماده]
بویانیدان قوی ای چه بویانیدان و صورت سابع ایله کوکلاد در عبارته اولاد قوا
بویانیدان بالذات بویانیدان در طرفه معادتی و صفت کورسیه بویانیدان - [این ماده]
مدرسه - بویانیدان کورسیه
بویانیدان
بویانیدان

بویانیدان

VI CVT III II (۵)

İSH, Kutu No.22, gömlek No.45, Belge No.45-1

12

تاریخ دقیقہ: ساعت	محل:	نمبر راجہ	کوہستان 1
۱۰/۱۰/۴۸	A	کونا پشاور	۶۱۵۸
	B	واحد اولتو	
	F		

۴۵/۱۰/۴۸
 لوایان محمد راجہ منہ
 محمد
 پشاور
 آدرہ من

خوبه وقت دار لغتہ عالیہ نظر نہ ہو در تلف اقامت لقا تقدم ابدان
 مایه قانیہ تواریخہ بہرہ سہرہ صورت قطبہ وہ خلاف بر لیبی ایزد تواریخہ
 تکلیف نہ وہ نامہ و نازک اصحابہ جہونہ جہانہ بر صورتہ وہ عدالتہ
 افریقا صفا اولتو شدہ کہہ نامہ جہانہ پانہ فرزندہ قادیہ شکوت
 کلبہ نہ کہہ اصحابانہ موقوفہ نفاذہ استقامت ایزد کجا در وہ در ہا مطوع
 اولیایہ رفظ ہوا نہ قانونہ تواریخہ ایزد کجا طبعی ایزد کہ نہ کہ نامہ و نازک
 جہانہ قادیہ طبعیہ ہو کہ تواریخہ طبعیہ جہانہ و سہ اسس نہ کہ
 ہو کہ ایزد کجا کہ امتیہ و حق سلطہ ایزد کجا ایزد کہ وہ مسابو در
 خیر صابہ امداد جہانہ ایزد کہ شکوت نہ کہہ ایزد کہ وہ
 - نہ جہانہ بر صورتہ - جہانہ کجا - جہانہ - جہانہ کجا - جہانہ کجا - جہانہ کجا -

ISH, Kutu No.27, gömlek No.55, Belge No.55-5

جمهوری اسلامی ایران

اراده سینه صورتی

محمد و عبدالرحمن

۷۸

پایه عالی امور مردم
دانشگاه
۷۴۶

28612

دولت انقلابی این تعاضل این بینه شماره نامه احکام تطبیق در اردو لکھنوی حال حاضر ارجاع ابده کلکده
و بنا برین سبب از زینہ تسکین این قرارگاه عمومی اراده ساعینه لزوم قرار مامقده اولدیج قرارگاه عمومی
تشکیلده الفاسیلد برین زمانه حاضره عامه ارگاه عمومی و مقرعی تشکیلدهی افامه برینده
اجرا اراده سینه در اجرائه حیدر ناظمی مامورده - ۱۸ صفر ۱۳۶۷

حیدر ناظمی
عباسه
صدر اعظم
نویسنده

تذکره مدارتعلیمی صورتی

امور مردم
۶۸۸

۱۹ اردیبهشت ۱۳۶۷ و ۹۵۹۴ - نزد دولت سنج عید زینہ حیدر - : دولت انقلابی این تعاضل
ابده کلکده شماره احکام تطبیق در اردو لکھنوی حال حاضر ارجاع ابده کلکده و بنا برین سبب از
اوز زینہ تسکین این قرارگاه عمومی اراده ساعینه لزوم قرار مامقده اولدیج قرارگاه عمومی
الفاسیلد برین زمانه حاضره عامه ارگاه عمومی و مقرعی تشکیلدهی افامه برینده
اراده سینه در اجرائه حیدر ناظمی مامورده و بنا برین سبب از دولت صورتی مامورده
طرف دولت زینہ ارسال این سنده و طبقه سنج سادری برقیم فلسفی اینج ۱۸ صفر ۱۳۶۷

صدر اعظم
سنتا
امید

A	1-1
D	1-2
F	2-2

İSH, Kutu No.27, gömlek No.83, Belge No.83-8

حریہ نظارتی اردو دائرہ سی اردو شعبہ سی

موردہ رسوالتی مرسولہ	مقابلہ ایڈوانس ایضای	میضک ایضای	مسودک ایضای						
تاریخ ارسال	تاریخ مقابلہ	تاریخ تیسفی	تاریخ تسویب						
۲۰/۵/۵۹		۲۵/۶/۵۹	۲۵/۵/۵۹						
خلاصہ مال:									
<table border="1" style="margin: auto;"> <tr><td>A</td><td>۱۱</td></tr> <tr><td>B</td><td>۵۰</td></tr> <tr><td>E</td><td>۲۰</td></tr> </table>				A	۱۱	B	۵۰	E	۲۰
A	۱۱								
B	۵۰								
E	۲۰								
وزارتہ سہہ یا سہہ									
<p>الہیہ عدلیہ نظامانہ نہ ہوتی و نہ ہوتی تفریقہ تفریقہ اوزنہ الہیہ اردو نظامانہ نہ ہوتی و نہ ہوتی تفریقہ تفریقہ اوزنہ عدولانہ قائمہ ہوتی اردو دائرہ سی ایڈوانس ایضای روایت لیسہ ایڈوانس ایضای لکھنہ تفریقہ تفریقہ</p>									
<p style="text-align: right;">۱/۱ اعضا</p> <p style="text-align: right;">I</p> <p style="text-align: right;">تفریقہ تفریقہ</p>									

İSH, Kutu No.34, gömlek No.47, Belge No.47-1

KUVAYI MİLLİYE MÜFREZELERİNİN SAYILARI VE YERLERİ

NEREDE VE KİMIN EMRİNDE OLDUĞU	KUVAYI MİLLİYE				İADE EDİLİŞ ŞEKLİ	
	REİSİN İSİM VE ŞÜHRETİ	MEVCUDU				
		PIYADE	SUVARI	TOPLAM		GENEL TOPLAM
24 NOCU TİMENCE BİRLİKLERİ BAĞLI BİRİMİ	Ethem Bey Müfrezesi	300	1530	1830	264 piyade, 154 süvari, 2952 insan, 1850 hayvan	
	Ethem Bey refakatinde süvari müfrezesi	-	130	130		
	Eşref Bey Müfrezesi	45	-	45		
	Şakir Bey Müfrezesi	14	-	14		
	haur Bey Müfrezesi	264	6	270		
	Hacı Fehmi Bey Müfrezesi	-	40	40		
	Afyon Sv.Jandarma Müfrezesi	-	45	45		
	Eskişehir Albayrak ve Konya Arnavut Müfrezeleri	110	-	110		
	Kandıra ve Uluborlu Muf.	180	20	200		
	Şevket Bey Müfrezesi	-	33	33		
	Ömer Ağa Müfrezesi	30	-	30		
	Bilecik Müfrezesi	105	-	105		
	Ali Müfrezesi	70	-	70		
	Harun efendi Müfrezesi (Eskişehir)	-	30	30		
	Yzb.Hasan Bey Müfrezesi	77	-	77		
	Çvş.Çerkes Mehmet Bey Müfrezesi	-	16	16		
	Emekli Yzb.Harun Efendi Müfrezesi	-	12	12		
	Sirvan oğlu Annet Müfrezesi	-	14	14		
	Bantgıray ve Mondışek Müfrezesi	-	42	42		
	Yzb.Necip Bey Müfrezesi	87	-	87		
Emin Bey Müfrezesi	-	55	55			
Osmaniyeli Hayri Bey Müfrezesi	-	15	15			
Yeşil Bayrak Müfrezesi	100	-	100			
BEYPAZARI'NDA	Mevki Komutanı Fuhri Bey	55	-	55	Ankara'da	Her ere işeyle beraber her yerde çeşitli olmak üzere ayda bir miktar para verilmektedir.
		16	-	16	Bozkır'da	
		9	-	9	Afyon'da	
ÇERKEŞ'TE	158 nci Alay emrinde	35	50	85		Halk tarafından süvarilere günde 50 kuruş verilmekte.
SAPRANBOĞU'DA	Müfrezede emrinde	60	10	70		Filî hizmet erbabına 25. kuvayı milliyeye erlerine 50 kuruş yevmiye, süvarilere 20 lira aylık verilir.
DADAĞ'DA	Hükümet emrinde	-	30	30		Hükümet tarafından asker gibi

İSTANBUL VE ANADOLU'DAKİ BİRLİKLERDE VE DEPOLARDA BULUNAN SİLAHLAR (1) :

B İ R L İ K L E R D E	İ İ Y A D E		T U P E Ğ İ	A Ğ İ R M A K İ N E L İ T Ü P E	T O P		D U v U N C E L E R
	MEKANİZMALI	MEKANİZMASIZ			KAMALI	KAMASIZ	
3 NOLU FÜR.	3234	-	-	12	-	24	x. 2033 mekanizma İstanbul'a gönderirken yolda de-nise edilmiştir. xx. 68 tüfe denize atılmıştır.
12 NOLU FÜR.	4787	21931 x	96 xx	36	-	24	x. 9586 İngilizlere teslim. xx. İngilizlere teslim. xxx. Kamaları teslim edilen
13 NOLU KÖR.	9751	12865 x	295 xx	57	-	16	x. 3434 İngilizlere teslim, bunlardan 5414 adedi x. yolda kalmıştır. xx. 79 adedi İstanbul'a gitmiştir. xxx. Kamaları teslim edilen.
15 NOLU KÖR.	17109	-	64	204 xx	-	40	x. 3898 mekanizma İstanbul'a gönderilmiştir. xx. İngilizlere teslim edilmiş, tir. Bunlardan 1981 denize dökülmüştür.
20 NOLU KÖR.	4476	13643 x	28	141 xx	-	24	x. 16329 sürgü kolu İstanbul'a gelmiş, tir. xx. Tüm İstanbul'a gitmiştir. xxx. Kamaları teslim edilen.
Kurumlar	1598	-	-	-	-	-	x. Mekanizmaları ordu depolarındadır.
TOPLAM	41557	69022 meka-nizmalı x depolarıda kalan	177 birlikler 66 birlik de-polalarda kalan	130	128	24	x. Mekanizmaları yanında bulunan tüfekler xx. Birlik depolarında kalan
14 NOLU KÖR.	4735	30	25	25	24	24	
	46295	295	130	290	290	24	

Ç İ Z E L E Ğ İ N İ N A Ç I K L A N M A S I

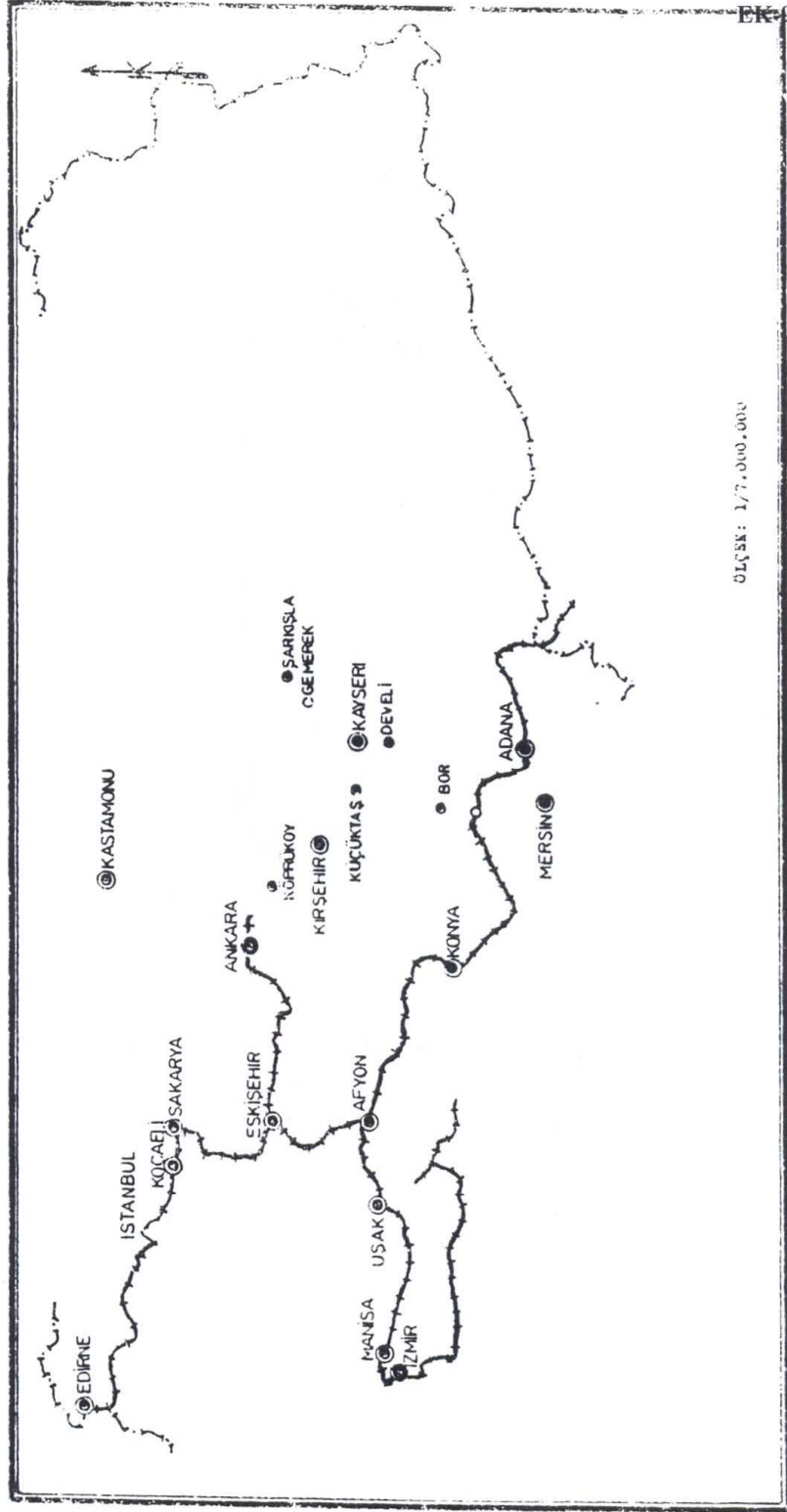
T U P E Ğ L E R - İ
Birliklerde bulunan tüfek toplamı: 41557
14 nolu kolordü birliklerinde depolarıda oluşt. gönderilmeyen ve mekanizmaları olan: 4735

M A K İ N E L İ T Ü P E L E R :
Birliklerde bulunanlar: 197
14 nolu kor. birliklerinde bulunan depolarıda tüfek olarak kalan: 68

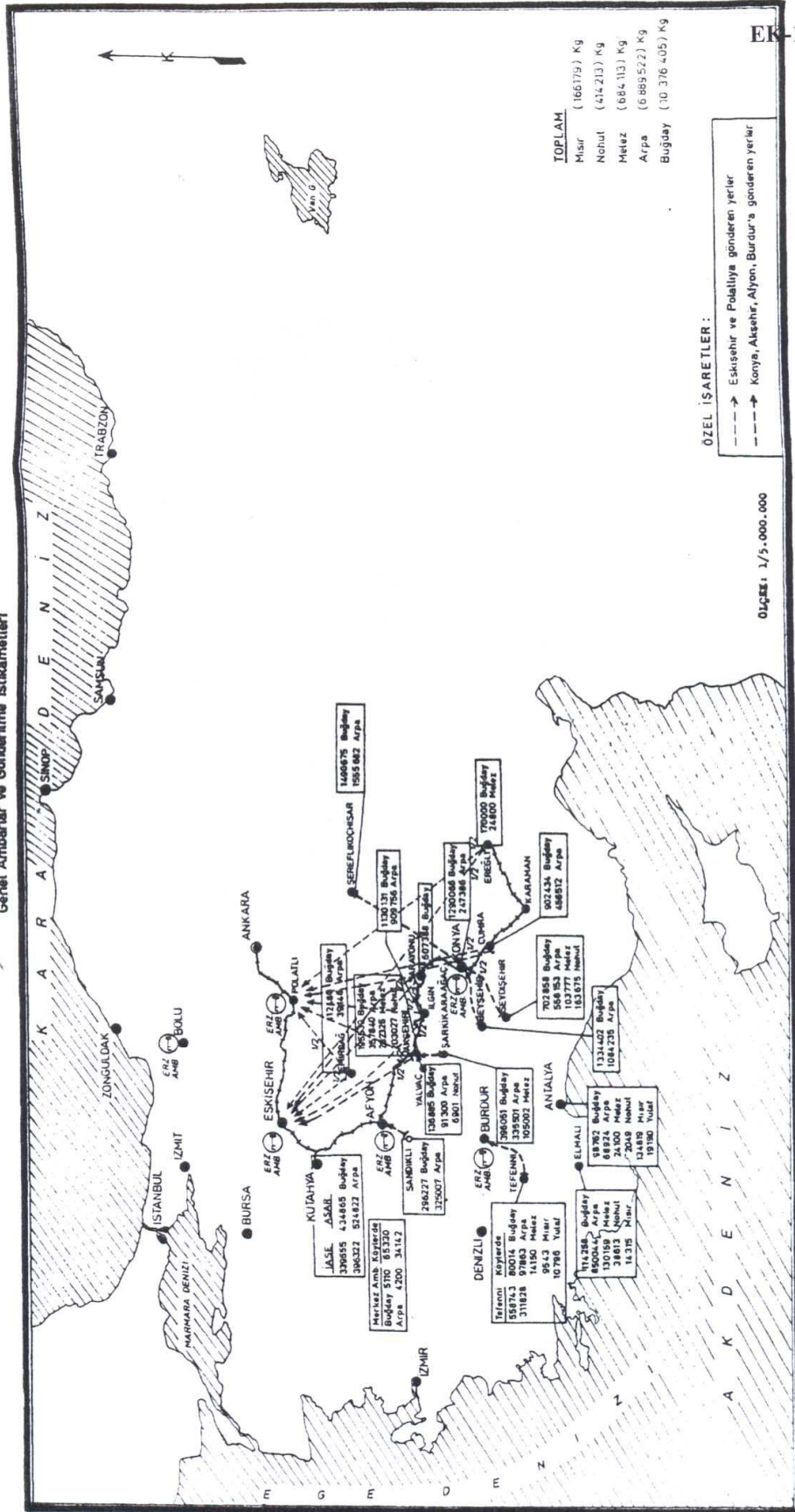
T O P L A M :
Birliklerde: 126
14 nolu kor. da: 24
TOPLAM: 152

1 nolu ve 25 nolu Kolordüer butunıyla, 14 nolu kolordü yeminiz depoları ilgili bölgelerinde; Gulhane, Başbüyük Meçta ve İmrağlı Harbiye depoları da yine ilgili altında olduğundan İstiklal Savası bağlarında bunlardan fayda sağlanmamıştır.
(1) Yukarıdaki bilgiler Kurmay Albay Kerem Eserkat'un daha önce hazırladığı kitap içinde kalmış ve zamanında Harbiye İdaresi yetkili kişilerinin imza ve mühürleriyle tasayın. Boşge niteliğinde bulunan ve İsaat arşiv dosyalarına intikal etmeyen belgelerden alınmıştır.

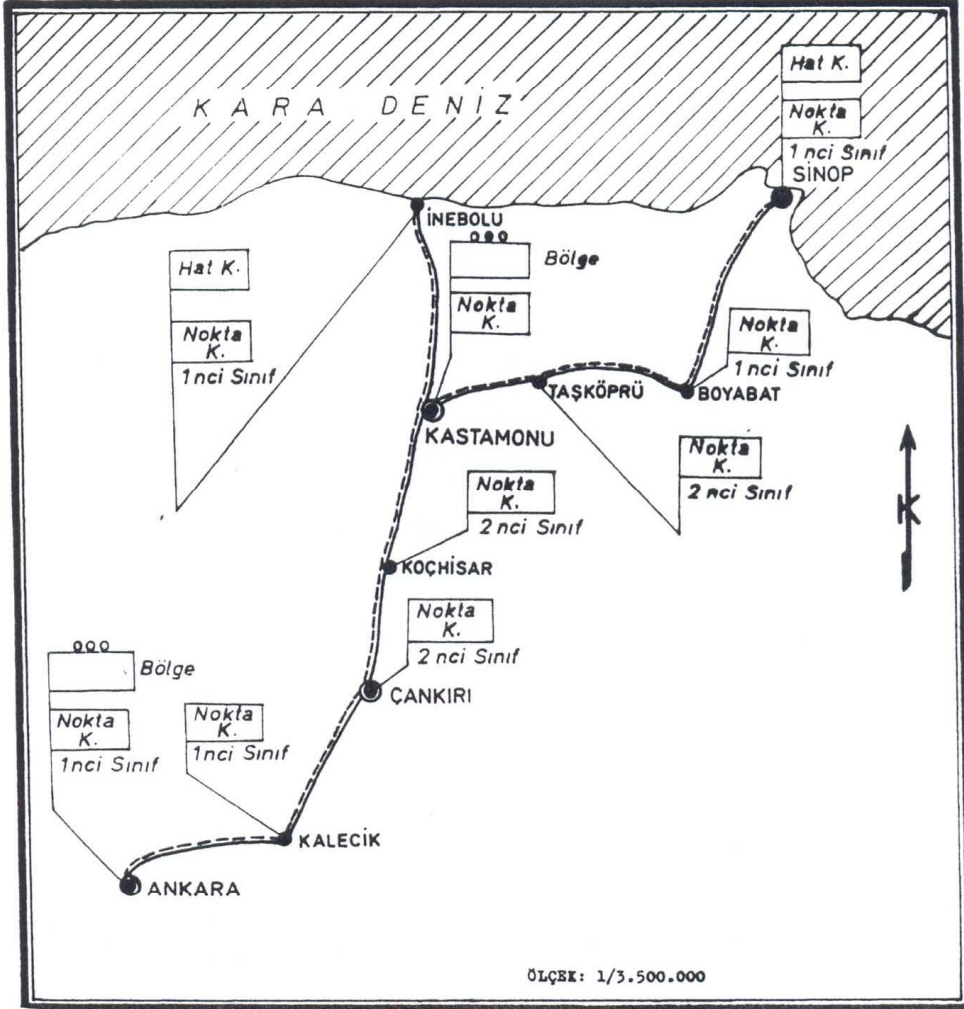
Ankara-Kayseri ile Sivas Arasında Kurulan Menzil Teşkilâtı
(25 Haziran 1920)

28 Eylül 1920 Batı Cephesinde İaşe Bölgeleri,
Genel Ambarlar ve Gönderime İstikametleri

Kastamonu Menzil Bölge Müfettişliğinin Konuşu
(1 Şubat 1921)

28 AGUSTOS 1921 'DE MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI İHTİSARINDA
VE YOLLARDA BULUNAN TOYÇ-CEHANESİ MEVCUTLUĞU (MİKTARLAR ADEDİ GÖSTERİLİR)

TEKNOLOJİ SINIFI	ALMAN SARHA	FRANSTİZ SARHA	İTALİYE SARHA	RUS SARHA	OSMANLI SARHA	10,5' LUK SARHA GÜŞ	10,5' LUK GÜŞ HARTUCU	10,5' LUK LAĞ GÜŞ HARTUCU	15' LİK AĞIR GÜŞ	15' LİK AĞIR GÜŞ	15' LİK SKOLA HARTUCU	10,5' LUK AĞIR SARHA	10,5' LUK AĞIR SARHA
Almanca	1211322	1165	556	-	-	1000	-	1738	218	-	1356	100	41
Fransız	-	-	-	-	-	228	-	9135	6635	-	-	-	-
İtalyan	-	-	-	-	-	-	-	16424	-	-	-	-	-
Rusça	2373	2350	330	436	1536	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	31119	-	2106	-	-	7906	1000	15535	17646	1115	2978	262	-
Fransız	17434	125	-	(1) 818	6192	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	11111	-	-	(1) 2664	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fransız	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	(1) 684	-	-	-	-	(1) 366	-	-	-	-	-	-	-
Yollarda bulunanlar													
Fransız	-	-	-	-	-	2305	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	-	-	-	5176	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	4339	300	-	-	1200	-	-	-	-	-	-	-	-

(1) 28 Ağustos 1921'de cepheye gönderilen 2000 adet bu nesne dahil değildir.
(2) İhtisarda bulunmayan sarhaların miktarları ayrı ayrı belirtilmiştir.

Doğu Cephesinden Batı Cephesine
Silah ve Cephane İkmal Yolları

